ORTAÖĞRETİM

Tarih

9. Sınıf

Ders Kitabı

Yazarlar

Dr. Murat ARDIÇ - Dr. Özgür BAĞCI - Dr. Sema YANİÇ - Cabir CAYMAZ - Cemil KISMET
Ferhat BİLDİK - Gülizar YILMAZ - Handan AKGÜN - Hasan KULAÇ - Leyla ŞAFAK
Mustafa ALBAŞ - Nergiz SARITAŞ - Öznur ATMACA - Serdar IŞIK - Süleyman YILDIZ
Timur KUMBAR - Yasemin ARDIÇ - Yeliz KARATAŞ

DEVLET KİTAPLARI
Kitabın Basıldığı Matbaa Adı, 2024

MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI YAYINLARI .... : 9621
DERS KİTAPLARI DİZİSİ .... : 2042

Her hakkı saklıdır ve Millî Eğitim Bakanlığına aittir. Kitabın metin, soru ve şekilleri kısmen de olsa hiçbir surette alınıp yayımlanamaz.

Editörler

Prof. Dr. Selahattin KAYMAKCI
Prof. Dr. Yasin DOĞAN
Prof. Dr. Güray KIRPIK
Doç. Dr. Koray TOPTAŞ

Dil Uzmanları

Ali Ünal AYAN
Filiz MUSLU
Ömer ÖZBEY

Görsel Tasarımcılar

Aynur EFE
Ebru CİVAN
Hasan GÖKTEPE
Ebru TAMKAVAS
Mehmet Azzem AKGÖZ
Melek İLTAŞ
Murat ÖZBEY

Program Geliştirme Uzmanları

Doç. Dr. Serkan DEMİR
Esra YAVUZ
Fatma YILMAZ
Muharrem Hilmi AKBULUT
Nedim DENİZLİ
Talip AYDEMİR

Ölçme ve Değerlendirme Uzmanları

Dr. Semih AŞİRET
Dr. Ayşenur ERDEMİR YILDIRIM
Cuma GÜÇ
Hülya ERDUL
Yusuf EĞİL

Rehberlik Uzmanları

Mevlüt SELVİ
Ramazan ŞİMŞİR

Baskı

Baskı Matbaanın Adı ve
Ticaret Ünvanı
Tel: (0000) 000 00 00

ISBN 978-975-11-8034-6

Millî Eğitim Bakanlığı, Talim ve Terbiye Kurulunun 17.07.2024 gün ve 110460855 sayılı kararı ile eğitim aracı olarak kabul edilmiştir.



İSTİKLÂL MARŞI

Korkma, sönmez bu şafaklarda yüzen al sancak;
Sönmeden yurdumun üstünde tüten en son ocak.
O benim milletimin yıldızıdır, parlayacak;
O benimdir, o benim milletimindir ancak.

Çatma, kurban olayım, çehreni ey nazlı hilâl!
Kahraman ırkıma bir gül! Ne bu şiddet, bu celâl?
Sana olmaz dökülen kanlarımız sonra helâl.
Hakkıdır Hakk'a tapan milletimin istiklâl.

Ben ezelden beridir hür yaşadım, hür yaşarım.
Hangi çılgın bana zincir vuracakmış? Şaşarım!
Kükremiş sel gibiyim, bendimi çiğner, aşarım.
Yırtarım dağları, enginlere sığmam, taşarım.

Garbın âfâkını sarmışsa çelik zırhlı duvar,
Benim iman dolu göğsüm gibi serhaddim var.
Ulusun, korkma! Nasıl böyle bir imanı boğar,
Medeniyyet dediğin tek dişi kalmış canavar?

Arkadaş, yurduma alçakları uğratma sakın;
Siper et gövdeni, dursun bu hayâsızca akın.
Doğacaktır sana va'dettiği günler Hakk'ın;
Kim bilir, belki yarın, belki yarından da yakın.

Bastığın yerleri toprak diyerek geçme, tanı:
Düşün altındaki binlerce kefensiz yatanı.
Sen şehit oğlusun, incitme, yazıktır, atanı:
Verme, dünyaları alsan da bu cennet vatanı.

Kim bu cennet vatanın uğruna olmaz ki feda?
Şüheda fışkıracak toprağı sıksan, şüheda!
Cânı, cânânı, bütün varımı alsın da Huda,
Etmesin tek vatanımdan beni dünyada cüda.

Ruhumun senden İlâhî, şudur ancak emeli:
Değmesin mabedimin göğsüne nâmahrem eli.
Bu ezanlar -ki şehadetleri dinin temeli-
Ebedî yurdumun üstünde benim inlemeli.

O zaman vecd ile bin secde eder -varsa- taşım,
Her cerîhamdan İlâhî, boşanıp kanlı yaşım,
Fışkırır ruh-ı mücerret gibi yerden na'şım;
O zaman yükselerek arşa değer belki başım.

Dalgalan sen de şafaklar gibi ey şanlı hilâl!
Olsun artık dökülen kanlarımın hepsi helâl.
Ebediyyen sana yok, ırkıma yok izmihlâl;
Hakkıdır hür yaşamış bayrağımın hürriyyet;
Hakkıdır Hakk'a tapan milletimin istiklâl!

Mehmet Âkif Ersoy

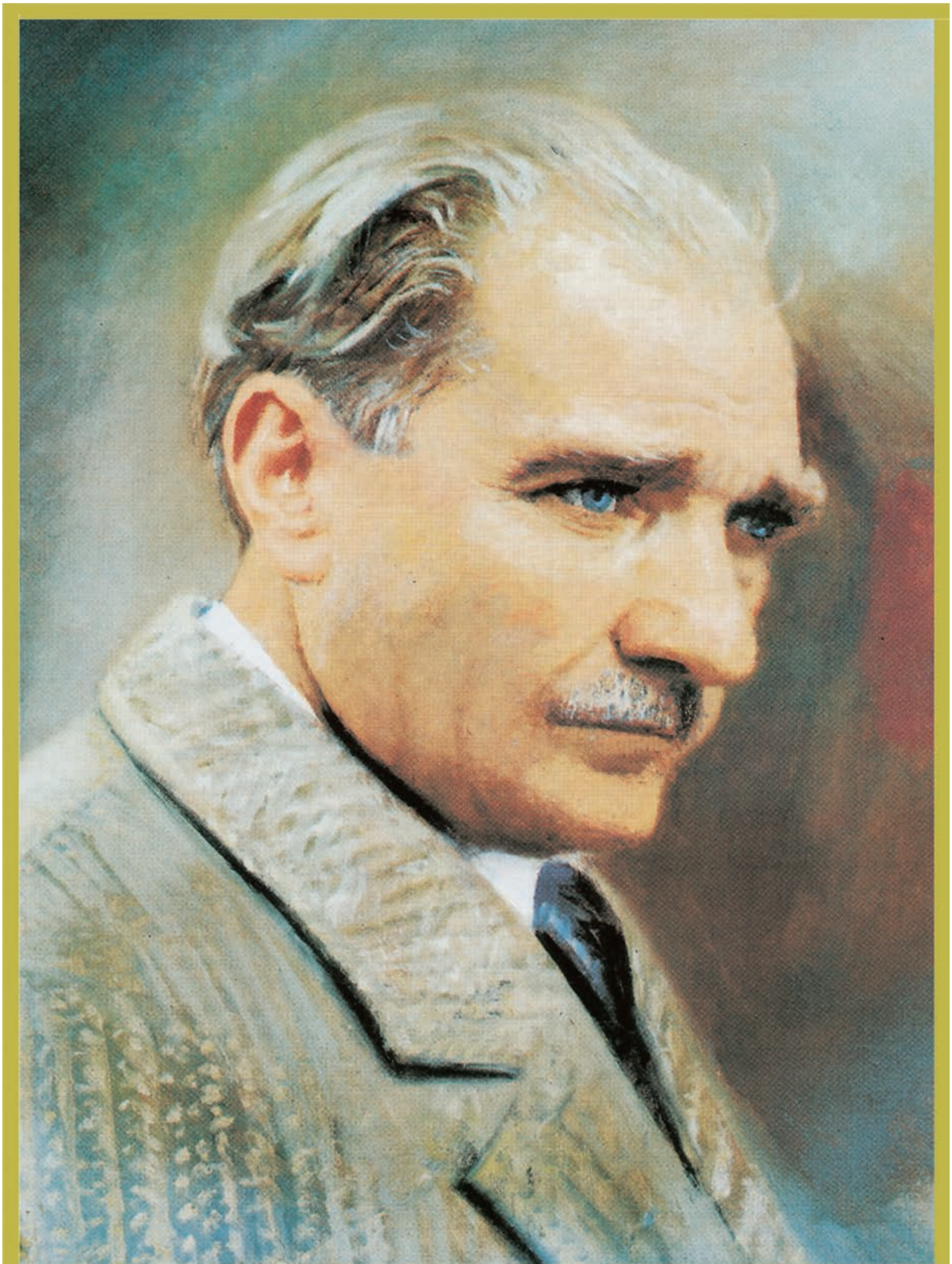
GENÇLİĞE HİTABE

Ey Türk gençliği! Birinci vazifen, Türk istiklâlini, Türk Cumhuriyetini, ilelebet muhafaza ve müdafaa etmektir.

Mevcudiyetinin ve istikbalinin yegâne temeli budur. Bu temel, senin en kıymetli hazinendir. İstikbalde dahi, seni bu hazineden mahrum etmek isteyecek dâhilî ve hâricî bedhahların olacaktır. Bir gün, istiklâl ve cumhuriyeti müdafaa mecburiyetine düşersen, vazifeye atılmak için, içinde bulunacağın vaziyetin imkân ve şeraitini düşünmeyeceksin! Bu imkân ve şerait, çok namüsait bir mahiyette tezahür edebilir. İstiklâl ve cumhuriyetine kastedecek düşmanlar, bütün dünyada emsali görülmemiş bir galibiyetin mümessili olabilirler. Cebren ve hile ile aziz vatanın bütün kaleleri zapt edilmiş, bütün tersanelerine girilmiş, bütün orduları dağıtılmış ve memleketin her köşesi bilfiil işgal edilmiş olabilir. Bütün bu şeraitten daha elîm ve daha vahim olmak üzere, memleketin dâhilinde iktidara sahip olanlar gaflet ve dalâlet ve hattâ hıyanet içinde bulunabilirler. Hattâ bu iktidar sahipleri şahsî menfaatlerini, müstevlîlerin siyasî emelleriyle tevhit edebilirler. Millet, fakr u zaruret içinde harap ve bîtap düşmüş olabilir.

Ey Türk istikbalinin evlâdı! İşte, bu ahval ve şerait içinde dahi vazifen, Türk istiklâl ve cumhuriyetini kurtarmaktır. Muhtaç olduğun kudret, damarlarındaki asil kanda mevcuttur.

Mustafa Kemal Atatürk



MUSTAFA KEMAL ATATÜRK

Kitabın dijital kopyasında "İçindekiler" sayfasındaki başlıklar üzerine tıklayarak ilgili sayfalara, ünite isimlerinin üzerine tıklayarak da "İçindekiler" sayfasına ulaşabilirsiniz.

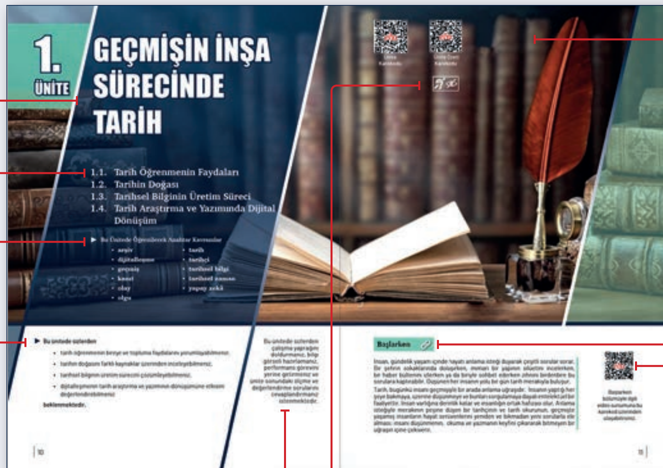
İçindekiler

Kitabın Tanıtımı

Bu kitap, üç üniteden oluşmaktadır. Her ünite başında kapak sayfası bulunmaktadır.

Ünite kapaklarında o ünitenin adı, ünitedeki alt konu başlıkları, öğrenilecek kavramlar, öğrenciden beklenen öğrenme çıktıları, ünite sonunda öğrenciden yapması beklenen görev ya da sorumluluklar hakkında bilgi verilmiştir. Ayrıca üniteyle ilgili hazırlanan sunumlara ve diğer e-içeriklere ulaşmak için karekodlar yerleştirilmiştir.

Yandaki karekod üzerinden kitabın tanıtım videosuna ulaşabilirsiniz.



Ünitenin numarası ve adı

Ünite konuları

Üniteyle ilgili öğrenilecek kavramlar

Öğrenme çıktıları

Ünitede öğrenciden beklenen görev ve sorumluluklar

Görme ve işitme engelli öğrencilerin de yararlanabileceği içerikleri gösteren ikon

Ünite sunumlarına ve diğer e-içeriklere yönlendiren karekod alanı

Ünite konularına öğrencinin dikkatini çekmek için hazırlanan giriş metni

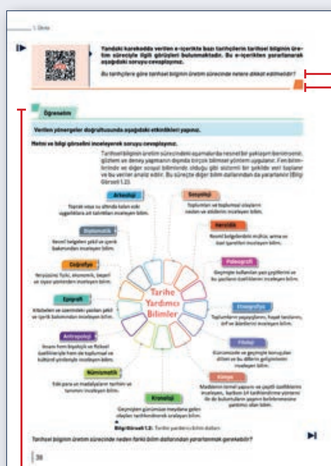
Başlarken bölümüyle ilgili video sunumunun yer aldığı karekod alanı

Desimal sistemle sıralanan ünite konu başlığı

Konuya ilgi çekmek ve merak uyandırmak için hazırlanan "Düşünelim" etkinliklerinin bulunduğu alan

Konuya hazırlık yapmak için verilen bireysel etkinliklerin ve grup çalışmalarının bulunduğu "Keşfedelim" alanı





Öğrencilere yol göstermek, ihtiyaç duyulan konularda ek bilgi vermek, önemli görülen kelime, kavram veya tanımları açıklamak için oluşturulan alan (Bu alanın yanındaki ok uçları, ilgili satırı işaret eder.)

Konuya ilişkin bilgilerin etkileşimli olarak açıklandığı "Öğrenelim" alanı

Konuyu pekiştirmek için hazırlanan soruların verildiği alan

Kitap genelinde çalışmanın başladığı yer ▮ sembolü, bittiği yer ise ▮ sembolü ile gösterilmiştir. Çalışmanın bir sonraki sayfada devam ettiğini göstermek için ▶▏ sembolü, önceki sayfadan devam ettiğini göstermek için ise ▏▶ sembolü kullanılmıştır.

İncelenecek örnek çalışmaların başlangıcını gösteren ikon

Konuyla ilgili ek bilgilerin verildiği alan

Konuyla ilgili özgün kaynaklardan yapılan alıntıların ya da özgün metinlerin bulunduğu alan



Alıntı metinlerle ilgili kaynakça bilgilerinin verildiği alan

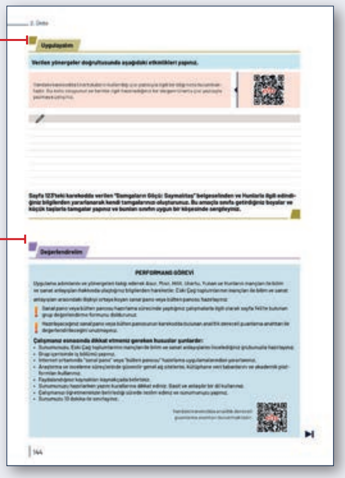


Öğrencilerin konuyla ilgili edindikleri bilgileri ya da ulaştıkları çıkarımları yazması için bırakılan alan

Sonraki derse gelirken yapılması veya getirilmesi gerekenlerin ifade edildiği alan

Öğrenilen bilgileri etkinlikler aracılığıyla yeni olaylara ve durumlara aktarmak için hazırlanan “Uygulayalım” alanı

Konuyla ilgili öğrenme durumlarını belirlemek için hazırlanan ”Değerlendirelim” alanı





Zenginleştirme etkinliklerinin verildiği alan

İncelenecek örnek projelerin başlangıcını gösteren ikon





Ünitede ele alınan tüm öğrenme çıktılarının pekiştirilmesine yönelik soruların bulunduğu alan

Kitap genelinde kullanılan tüm karekodlar akıllı cihazlarla okutulabilir ya da kitabın dijital kopyasındaki karekodun üzerine tıklanarak kitaba ait e-içeriklere ulaşılabilir.

* Kitap genelinde bu işaretin bulunduğu metinler, o metnin yazıldığı dönemin yazım ve noktalama kurallarına sadık kalınarak alınmış ya da kısaltılmıştır. Alıntı metinler üzerinde günümüz yazım ve noktalama kurallarına göre değişiklik yapılmamış, metinlerde geçen bazı kelimelerin anlamları ise sözlük bölümünde açıklanmıştır.

1. ÜNİTE

GEÇMİŞİN İNŞA SÜRECİNDE TARİH

▶ Bu Ünitede Öğrenilecek Anahtar Kavramlar

- arşiv
- dijitalleşme
- geçmiş
- kanıt
- olay
- olgu
- tarih
- tarihçi
- tarihsel bilgi
- tarihsel zaman
- yapay zekâ

▶ Bu ünitede sizlerden

- tarih öğrenmenin bireye ve topluma faydalarını yorumlayabilmeniz,
- tarihin doğasını farklı kaynaklar üzerinden inceleyebilmeniz,
- tarihsel bilginin üretim sürecini çözümleyebilmeniz,
- dijitalleşmenin tarih araştırma ve yazımının dönüşümüne etkisini değerlendirebilmeniz

beklenmektedir.

Bu ünitede sizlerden çalışma yaprağını doldurmanız, bilgi görseli hazırlamanız, performans görevini yerine getirmeniz ve ünite sonundaki ölçme ve değerlendirme sorularını cevaplandırmanız istenmektedir.



Ünite Karekodu

Ünite Özeti Karekodu

Başlarken

İnsan, gündelik yaşam içinde hayatı anlama isteği duyarak çeşitli sorular sorar. Bir şehrin sokaklarında dolaşırken, mimari bir yapının silüetini incelerken, bir haber bültenini izlerken ya da biriyle sohbet ederken zihnini birdenbire bu sorulara kaptırabilir. Düşünen her insanın yolu bir gün tarih merakıyla buluşur.

Tarih, bugünkü insanı geçmişiyle bir arada anlama uğraşıdır. İnsanın yaptığı her şeye bakmaya, üzerine düşünmeye ve bunları sorgulamaya dayalı entelektüel bir faaliyettir. İnsan varlığına derinlik katar ve insanlığın ortak hafızası olur. Anlama isteğiyle merakının peşine düşen bir tarihçinin ve tarih okurunun, geçmişte yaşamış insanların hayat serüvenlerini yeniden ve bıkmadan yeni sorularla ele alması; insanı düşünmenin, okuma ve yazmanın keyfini çıkararak bitmeyen bir uğraşın içine çekiverir.

Başlarken bölümüyle ilgili video sunumuna bu karekod üzerinden ulaşabilirsiniz.

1.1. TARİH ÖĞRENMENİN FAYDALARI

Düşünelim

Şiiri okuyarak soruyu cevaplayınız.

Süleymaniye'de Bayram Sabahı

(...)
Ne kadar duygulu, engin ve mübarek bu seher!
Kadın erkek ve çocuk, gönlü dolanlar, yer yer,
Dinliyor hepsi büyük hatıralar rüzgârını,
Çaldıran topları ardınca Mohaç toplarını.
Gökte top sesleri, bir bir, nerelerden geliyor?
Mutlaka her biri bir başka zaferden geliyor:
Kosova'dan, Niğbolu'dan, Varna'dan, İstanbul'dan..
Anıyor her biri bir vakayı heybetle bu an;
Belgrad'dan mı? Budin, Eğri ve Uyvar'dan mı?
Son hudutlarda yücelmiş sıra-dağlardan mı?
Deniz ufkunda bu top sesleri nerden geliyor?
Barbaros, belki, donanmayla seferden geliyor!
Adalar'dan mı? Tunus'tan mı, Cezayir'den mi?
Hür ufuklarda donanmış iki yüz pare gemi
Yeni doğmuş aya baktıkları yerden geliyor;
(...)

Yahya Kemal BEYATLI



Şiirde anlatılan tarihî olayları bilmeyen bir insan, şiirin ana duygusunu tam olarak kavrayabilir mi? Gerekçeleriyle açıklayınız.

Keşfedelim

Verilen yönergeler doğrultusunda aşağıdaki etkinlikleri yapınız.

Metni inceleyerek soruları cevaplayınız.

GAZETE TARİH

ANA SAYFA | HABERLER | VİDEOLAR | GALERİ | HAKKIMIZDA | İLETİŞİM

BEN KİMİM?

Manisa'da yaşayan bir lise öğrencisi, öğretmeninin hafızanın önemi hakkında verdiği bir araştırma ödevi için 2012'de hafızasını kaybeden Mehmet Bey'le röportaj yapmıştır. Okulun web sitesinde yayımlanan bu röportajda Mehmet Bey; altmış yıllık yaşamının ani bir rahatsızlık nedeniyle bir anda sıfırlandığını, uzun süre eşi ve çocukları dâhil hiç kimseyi hatırlayamadığını ve özellikle ilk zamanlarda çok büyük sıkıntılar yaşadığını belirterek şunları söylemiştir:

"Kendinizi tanımıyorsunuz; ne yapmanız gerektiğini, nasıl davranacağınızı bilmiyorsunuz. Kendinizi kaybolmuş ve yalnız hissediyorsunuz. Neredeyim, ben kimim, ne oldu, bu insanlar kim, bana zarar verirler mi?... Kocaman bir boşluğun içindeydim. Neyi severim, neyi sevmem, ne iş yaparım gibi soruların cevaplarını hatırlamam için başta ailem ve yakınlarım ellerinden geleni yaptılar. Bana karşı çok merhametli ve sabırlı davrandılar. Bir süre sonra yakın geçmişi hatırlamaya başladım ama eskileri hâlâ hatırlayamıyorum. En çok çocuklarımın küçüklüklerini ve kendi çocukluğumu merak ediyorum. Bir de anne babamı..."



1. Mehmet Bey'in yerinde olsaydınız neler hissederdiniz? Duygularınızı özetleyen beş kelime söyleyiniz.

2. Bu röportajdan yola çıkarak hafızasını kaybeden insanlar ile geçmişini bilmeyen toplumlar arasındaki benzerlikleri anlatan iki cümle yazınız.

Görsel ve açıklamalardan yararlanarak soruları cevaplayınız.



Dün Erzincandan 143 kişilik bir kafile geldi

Felâketzedelere teberrüler devam ediyor

İstanbuldan 101,776 parça eşya gönderildi

Dün gelenlere istasyonda çay tevzi ediliyor

26-27 Aralık 1939'da meydana gelen Erzincan depremi, Türkiye'de meydana gelen en yıkıcı depremlerden biridir. Bu depremin ardından bütün yurtta büyük bir kampanya başlatılmış ve depremzedelere yardım eli uzatılmıştır.



6 Şubat 2023'te gerçekleşen ve Kahramanmaraş'ın Pazarcık ile Elbistan ilçeleri merkez olmak üzere on bir ilde büyük bir yıkıma neden olan iki depremden sonra Türk halkı topyekûn seferber olmuş ve bölge halkına pek çok yardım malzemesi göndermiştir.

1. Bu görsel ve açıklamalarda hangi değerlere işaret edilmiştir?

2. Tarihte yaşanmış deprem gibi yıkıcı olayların neden ve sonuçlarını bilmek bireylere ve toplumlara ne gibi faydalar sağlar?

Öğrenelim

Verilen yönergeler doğrultusunda aşağıdaki etkinlikleri yapınız.

Tarih öğrenmenin bireye ve topluma faydalarına ilişkin metni ve kaynakları inceleyerek soruları cevaplayınız.

Millî bilinç, bir milletin birliğinden ve ortak duygusundan kaynaklanan duygu ve düşüncelerin idrak edilmesi yoluyla kazanılır. Vatan sevgisi, bayrak sevgisi, bağımsızlık, millî mücadele, cesaret, dayanışma, kahramanlık, fedakârlık gibi unsurlar da millî bilincin geliştirilmesine önemli katkı sağlar.

Aynı ülkü etrafında birleşen, her türlü tehdit ve tehlike karşısında bir araya gelmeyi başaran toplumlar, sevinçlerini ve gururlarını da birlikte yaşar ve toplumsal aidiyet duygusunu canlı tutar. Mustafa Kemal Atatürk, vatan topraklarını koruma konusunda büyük gayret göstermiş ve toprakların sadece güç ve silahla değil, düşünce ve millî bilinç yoluyla da korunacağını ifade etmiştir. Bu konuda "Türk çocuğu ecdadını tanıdıkça daha büyük işler yapmak için kendinde kuvvet bulacaktır." ve "Yetişecek çocuklarımıza ve gençlerimize görecekleri tahsilin hududu ne olursa olsun, en evvel ve her şeyden evvel Türkiye'nin istiklaline, kendi benliğine, millî geleneklerine düşman olan unsurlarla mücadele etmek lüzumu öğretilmelidir." diyen Atatürk, gençlerin millî tarih ve kültür bilincine sahip bireyler olarak yetiştirilmesi gerektiğini vurgulamıştır.

Kaynak A



Çanakkale Şehitler Abidesi

Bir kaide üzerine oturtulmuş dört sütundan oluşan Çanakkale Şehitler Abidesi, Türkiye Cumhuriyeti'nin sağlam temeller üzerine kurulduğunu simgelemektedir. Abidenin tavan kısmında mozaiklerle Türk bayrağı işlenmiştir. Ayrıca sütunlarda toplam sekiz adet rölyef bulunmaktadır. Deniz tarafına bakan sütunlardaki dört rölyefe deniz savaşları, kara tarafına bakan sütunlardaki dört rölyefe ise kara savaşları resmedilmiştir.

Kaynak B

"(...) Atatürk 1935 yılında Gelibolu Yarımadası'nı gezen Profesör Doktor Afet İnan'ın Gelibolu Yarımadası'nda neden Türk Abideleri bulunmadığı sorusuna şu sözleri söylemişti. 'Evet, doğru, biz de Mehmetçiğimizi anmak için, büyük, çok büyük abideler yapmalıyız. Fakat bu bir zaman ve imkân meselesidir. Ancak seni tatmin etmek için söyleyeyim ki, bu toprakların Türk hudutları içinde kalmasıyla, Mehmetçik en büyük abideyi bizzat kurmuştur.' Çanakkale Şehitler Abidesi, Atatürk'ün bu sözü söylediği tarihte yoktu ama Gelibolu Yarımadası'nda pek çok yabancı mezar ve abide bulunuyordu. Burada yaşanan kahramanlığı yaşatacak bir Abide yapılmalıydı. (...) Halkın ve devletin katkısıyla Çanakkale Şehitler Abidesi 21 Ağustos 1960'te tamamlanabilmiştir. (...) Çanakkale Şehitler Abidesi'nin proje mimarlarından Prof. Dr. Doğan Erginbaş, proje hakkında şunları belirtmektedir: 'Bu abide yapılmadan önce de zaten orası bir kahramanlık abidesi idi. Vatanını savunan emperyalizme karşı mücadele veren insanların, isimsiz Türk askerlerinin abidesi. Bizim yaptığımız bir semboldür. (...)' Çanakkale Şehitler Abidesi, bu topraklar için vatanın her köşesinden gelerek canlarını seve seve veren atalarının ruhlarının göğe yükseldiği, gelecekte de aynı yolda hayatlarını verecek olan torunlarının kalplerinin birlikte attığı buluşma noktasıdır. Şehitler Abidesi, bu yüce duygunun sarsılmaz bir ifadesi olarak Çanakkale Boğazı girişinde 'Çanakkale Ruhunun simgesi' dir. (...)"

Atabay, 2016, s. 215-224. *

Kaynak C



Endüstriyel Tanıtım Salonu, Hiroşima

1945'te atılan atom bombasından sonra Hiroşima'da ayakta kalan tek yapıdır ve günümüzde Barış Anıtı olarak korunmaktadır.

Kaynak Ç

"Eğitim alanında uzman Japon heyeti, Çanakkale Meydan Muharebelerinin yapıldığı Gelibolu Yarımadasını gezdikten sonra izlenimlerini aktarmak üzere Başbakan Turgut Özal'ın huzuruna çıkarlar. (...) Japon heyete sorular sorulmaya başlanır. (...)

-Siz Japonlar gençlerinize milli şuuru nasıl veriyorsunuz, nasıl bir eğitim programı uyguluyorsunuz? (...) Japon heyetinin sözcüsü şu bilgiyi verir: -Biz der, eğitime şok testler uygulayarak başlarız. Önce çocukları uçak kadar hızlı giden trenlere bindirir ve robotlarla çalışan dev fabrikalarımızı gezdiririz. Çocuklarımıza deriz ki: 'İşte gördüğünüz bu hızlı trenleri ve üstün teknolojiyi sizin atalarınız yaptı. Eğer siz daha çok çalışırsanız daha üstün teknoloji meydana getirir, daha modern fabrikalar kurarsınız. (...)' Sonra çocuklarımızı Hiroşima ve Nagazaki'ye götürüp düşmanın harap ettiği bölgelerimizi gezdirir ve bu defa da deriz ki: 'Bakın, eğer siz birlik beraberlik içinde çalışmazsanız, işte düşmanlar sizin ülkenizi yakar, yıkar, bu hale getirirler. Ama birlik beraberlik içinde çalışırsanız, güçlü olursunuz, düşmanlarınız size saldırmaya cesaret edemezler. (...)'

Japonların bu tespitlerini sundukları sırada geriden bir ses duyulur: 'İyi de bizim sizin gibi Hiroşima ve Nagazaki'miz yoktur ki.' Japon eğitimci hemen cevap vererek 'Sizin Çanakkale'niz on Hiroşima eder. (...) Gençlerinizi Çanakkale'ye götürüp gezdirmelisiniz. Bölgeyi bilerek gezmeli, atalarının ne olmazları başardığını gururla görmeli, iftiharla öğrenmelidirler. Daha sonra onlara demelisiniz ki: 'Sizler de birlik beraberlik içinde çalışmazsanız, düşmanlarımız yine gelirler, Çanakkale'yi işgal etmeye kalkışırlar, yurdumuzda özgür yaşamayı bize layık görmezler. (...) Ama çalışır, teknolojiyi yakalar, ülkemizi kalkındırır, ilerleyen ülke haline getirirseniz, düşmanlarımızın bizi etkileri altına alma cesaretleri yok olur. (...)"

(Genel ağdan alınmıştır.) *

1. Çanakkale Şehitler Abidesi'nin yapılması ve Hiroşima'daki Endüstriyel Tanıtım Salonu'nun savaş sonrasındaki hâliyle bırakılmasının nedenleri nelerdir?

2. Bu kaynaklarda millî birlik ve beraberliği destekleyici hangi kelime ve cümlelere yer verilmiştir? Metin üzerinde işaretleyiniz.

Metin ve kaynakları inceleyerek soruları cevaplayınız.

İnsanların gelecekte yaşanabilecek olaylara dair merak duygusu içinde olması doğal bir durumdur. Ancak gelecek hakkında öngörülerde bulunabilmek için de geçmişte yaşanan olayları bilmek gerekir. Yaşanan her an, sürekli bir oluş içindedir ve o anın bitiminden hemen sonra geçmişe dönüşür. Dolayısıyla insan, hayatını geçmiş ile gelecek arasında sürdürür.



Görsel 1.1: Halil Dikmen'in "İstiklal Savaşı'nda Mermi Taşıyan Kadınlar" adlı tablosu, 1933, Devlet Resim ve Heykel Müzesi, Ankara

Tarih, bugünü anlamlandırmak ve bireylere kimlik kazandırmak açısından çok önemli bir bilim dalıdır. Bireyler kendi ailelerini ve kökenlerini, toplumlar da geçmişte yaşanan olayları ve verilen mücadeleleri tarih aracılığıyla öğrenir. Tarihini bilen bireyler ve toplumlar, sahip oldukları değerlerin hangi uğraşlar sonucunda kazanıldığını kavrayarak var oluşlarına anlam katar ve aidiyet duygularını geliştirir (Görsel 1.1). Bunun yanı sıra toplumsal ve millî kimliğin oluşumunda tarih öğrenmenin payı büyüktür. Bir toplumun oluşması için o toplumu oluşturan bireylerin ortak bir kimlik etrafında toplanması gerekir. Bu ortak kimlik, ancak ortak değerlerin benimsenmesiyle ortaya çıkar. Ortak değerlerin benimsenmesi için de tarihi bilmek gerekir. Dolayısıyla tarihini bilmeyen toplumların devamlılık göstermesi de mümkün değildir.

Kaynak D

2017 yılında Vatandaşlık ve Nüfus İşleri Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanan ve e-devlet üzerinden hizmete açılan Alt-Üst Soy Raporu uygulamasına vatandaşlar tarafından yoğun ilgi gösterilmiştir. Kısa süre içinde aşırı talep nedeniyle hizmet bekleme süreleri artmış, bunun üzerine paylaşımlar geçici olarak durdurulmuştur.

İnsanların yoğun olarak Alt-Üst Soy Raporu hizmetinden yararlanmak istemesinin nedenleri neler olabilir?

Kaynak E

"Tarihin, hafıza ve kimliğin karşılıklı etkileşime girişindeki rolü, aslında hafıza ve kimliğe yeni bilgi eklemek değil, kimliğin hafızadan almış olduğu unsurlara meşruiyet kazandırmaktan ibarettir. Tarih, kimliğin yaratılmasında hafızanın destekleyicisidir. Tarihçiler şimdi dikkatini tarihin kimliğin teşkilinde nasıl kullanıldığı hususuna yoğunlaştırmışlardır. Kimliğin hafızaya göre inşa edilmesinden sonra tarihe başvurulduğu yaygın bir kanaattir.

Geçmişin toplum kimliğine göre inşa edilmesinde, hatırlama ve nakil aynı oranda rol oynar. Hafıza, bu kimliğin mevcut ihtiyaçlar doğrultusunda kendini ifade etmede başvurduğu bir araçtır. Buna tarihi hafıza da diyebiliriz. Tarih, yine hafızayı nakleden ve kimliğe hizmet eden bir araçtır."

Öztürk, 2007, s. 16-17. *

Kaynak E'nin hangi soruya cevap vermek için hazırlanmış olabileceğini söyleyiniz.

Metin ve kaynakları inceleyerek soruları cevaplayınız.

Tarih öğrenmek, insanların dünyaya daha geniş bir çerçeveden bakmasını sağlar. Tarihsel konularla ilgili araştırma yapan bir kişi, olay ve olguları tek taraflı olarak değerlendirmemesi gerektiğini kavrar. İnsan, tarih sayesinde olayların farklı neden ve sonuçları olabileceğini anlayarak her olayı o günün siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik koşullarına göre değerlendirir. Ayrıca konuyla ilgili farklı fikirlerden beslenerek dünyaya bakış açısını değiştirir. Bu nedenle tarih; insanın sorgulama, yorumlama ve empati kurma becerilerini geliştiren çok yönlü bir çalışma alanıdır.

Kaynak F



Pîrî Reis (1470 -1553) (temsilî)
Pîrî Reis, Osmanlı denizcilerindendir. Amerika kıtasını gösteren dünya haritası ve "Kitab-ı Bahriye" adlı eseriyle tanınmıştır. Bu eserinde Kemal Reis ile dolaştığı yerleri ve bu seyahatler esnasında tanık olduğu olayları kendine özgü bir üslupla anlatmıştır. Önemli bir kartograf ve deniz bilimci olmasının yanı sıra Osmanlı deniz tarihinde büyük izler bırakmış bir kaptandır.

Kaynak G



Jale İnan (1914-2001)
Türkiye'nin önde gelen arkeologlarından biri olan ve Türk arkeoloji bilimine yaptığı katkıları ile tanınan Jale İnan, yaptığı araştırma ve kazı çalışmalarıyla Anadolu'nun antik dönemlerine ışık tutan buluntuların keşfedilmesinde önemli bir role sahiptir. Jale İnan'ın en önemli çalışmaları arasında Antalya Perge-Side, Kremna ve Pamphylia Seleukeiası'nda (Pamfilya Selukeyası) gerçekleştirdiği kazılar bulunmaktadır.

Pîrî Reis ve Jale İnan'ın yaşam öykülerini bilmek bireylere neler kazandırır?

Kaynak Ğ



Kanatlı Denizatı Broşu
Lidya Kralı Kroisos'e (Krezüs) ait olduğu belirlenen ve Karun hazinelerinin en değerli parçası olan Kanatlı Denizatı Broşu, Uşak Müzesinden çalınıp Almanya'ya götürülmüştür. Gövdesinin ön kısmı at, arka kısmı balık şeklinde olan ve kanatlı bir mitolojik yaratık formunda tasarlanan bu altın broşun üzerinde renkli camlarla bezeli konik bir nar meyvesi bulunmaktadır. Diplomatik girişimler sonucunda 2013 yılında Türkiye'ye iade edilen bu broş, günümüzde Uşak Arkeoloji Müzesinde sergilenmektedir.

Kaynak H



Çingene Kızı Mozaiği
Roma Dönemi'nde Zeugma Antik Kenti'nde yaşayan zenginlerin villalarını süsleyen birçok mozaik günümüze kadar ulaşmıştır. Bunlardan en önemlisi, adı Zeugma ile özdeşleşen "Çingene Kızı" mozaiğidir. Bu mozaiğin Green State (Griin Steyt) Üniversitesinde olduğu tespit edilen kayıp on iki parçası, Kültür ve Turizm Bakanlığının girişimleriyle 2012 yılında Türkiye'ye getirilmiştir. Sonraki yıllarda bir bölümü daha ülkeye getirilen mozaikler, Gaziantep Zeugma Mozaik Müzesinde sergilenmeye başlamıştır.

***1.** Bu iki eserin Türkiye'ye geri getirilmesiyle hangi millî değere sahip çıkılmıştır? Gerekçeleriyle açıklayınız.*

***2.** Kaynak Ğ ve Kaynak H'den yararlanarak kültürel mirasın benimsenmesi ve korunması ile ilgili bir slogan yazınız.*

Kaynak I

"Tarih hakkında bilgi edinmek çoğu zaman eğlenceli olabilir. Çünkü her bir tarih kitabı, bir döneme, bir olaya ve bazı kişilere odaklıdır. Her birinde bir hikâye vardır. Kabul etmek gerekir ki bazısı hikâyesini heyecanlı biçimde sunamaz. Bu yüzden okuyana sıkıcı gelir. Ancak bu durum bile tarihin keyif alınamaz, bir alan olduğunu göstermez. Bazen güncel sorunlardan kaçmak için tarihe sığınırız. Orada ideal kişilikler ve iyi işleyen sistemler görmek, kimliğimizle ilişkili zaferler ya da başarılara tanık olmak her zaman keyiflidir. Bazıları için geçmişle ilgili hikâyeler okumak sanıldığı gibi sadece keyifli değil, aynı zamanda iyileştiricidir."

Şimşek, 2022, s. 129. *

1. ***Kaynak I'ya verilebilecek en uygun başlık ne olabilir? Gerekçeleriyle açıklayınız.***

2. ***Günlük yaşamınızdan yola çıkarak Kaynak I'da anlatılan görüşleri destekleyici örnekler yazınız.***

Uygulayalım

Öğrendiğiniz bilgilerden yola çıkarak aşağıdaki tablonun ilgili alanlarına tarih öğrenmenin faydalarını yazınız.

Tarih Öğrenmenin Bireye Faydaları	Tarih Öğrenmenin Topluma Faydaları
....	....

Değerlendirelim

Aşağıdaki alana tarih öğrenmenin bireye ve topluma faydalarıyla ilgili bir afiş hazırlayınız.

❗ Hazırlayacağınız afişin sayfa 19'da bulunan analitik dereceli puanlama anahtarı ile değerlendirileceğini unutmayınız.

Analitik Dereceli Puanlama Anahtarı				
Aşağıdaki analitik dereceli puanlama anahtarı, afişinizi değerlendirmek için hazırlanmıştır. Bu anahtar, afişinizi hazırlarken hangi ölçütlere dikkat etmeniz gerektiği konusunda da size bilgi vermektedir.				
Öğrencinin Adı ve Soyadı:			**Numarası:**	**Sınıfı:**
Ölçütler	**Başarı Düzeyi**			**Başarı Puanı**
	1 (Geliştirilmeli)	**2 (Kabul Edilebilir)**	**3 (Oldukça İyi)**	
İçeriğin Uygunluğu	Afiş, tarih öğrenmenin bireye ve topluma faydaları hakkında gerekli bilgileri içermemektedir.	Afiş, tarih öğrenmenin bireye ve topluma faydaları hakkında yüzeysel bilgiler içermektedir.	Afiş, tarih öğrenmenin bireye ve topluma faydaları hakkında kapsamlı bilgiler içermektedir.	
İçeriğin Özgünlüğü	Afişte öğrenciye ait ifadeler bulunmamaktadır.	Afişte öğrenciye ait bazı ifadeler bulunmaktadır.	Afişteki tüm ifadeler öğrenciye aittir.	
İçeriğin Bilimselliği	Afişte çok fazla bilimsel hata bulunmaktadır.	Afişte az sayıda bilimsel hata bulunmaktadır.	Afişte bilimsel hata bulunmamaktadır.	
Görsel ve Yazılı Materyal Kullanımı	Afişte konuyla ilgili görsel ve yazılı materyal kullanılmamıştır.	Afişteki görsel ve yazılı materyallerden bazıları konuyla ilgilidir.	Afişteki bütün görsel ve yazılı materyaller konuyla ilgilidir.	
Kaynak Kullanımı	Kullanılan kaynaklar yetersiz ve konuyla ilgisizdir.	Kullanılan kaynaklar sınırlı ve konuyla kısmen ilgilidir.	Kullanılan kaynaklar çok sayıda ve konuyla doğrudan ilgilidir.	
Dil ve Anlatım	İçerikte yazım ve noktalama kurallarına uyulmamıştır.	İçerikte yazım ve noktalama kurallarına kısmen uyulmuştur.	İçerikte yazım ve noktalama kurallarına uyulmuştur.	
Toplam Puan:				
Alınan Not:				

Değerlendirme Sistemi

Analitik dereceli puanlama anahtarından alınan puan, toplam puana bölünür. Örneğin bu anahtarda altı ölçüt (içeriğin uygunluğu,içeriğin özgünlüğü, içeriğin bilimselliği, görsel ve yazılı materyal kullanımı, kaynak kullanımı, dil ve anlatım) ve üç başarı düzeyi (geliştirilmeli, kabul edilebilir ve oldukça iyi) bulunmaktadır. Öğrencinin her ölçütten alabileceği puan en fazla 3x6=18 olacaktır. Bir öğrenci analitik puanlamada 12 puan aldıysa bu yüzde olarak (12/18) x100=%67 edecek, bu durumda öğrenci 67 puan almış olacaktır.

Zenginleştirme

Yandaki karekodda verilen etkinliği yapınız.

1.2. TARİHİN DOĞASI

Düşünelim

Görsel ve metni inceleyerek soruyu cevaplayınız.



Göbeklitepe'nin yapım süreci (temsilî)

Yukarıda tarihsel kaynaklardan yararlanarak kurgulanan ve Göbeklitepe'nin yapım sürecini gösteren bir illüstrasyon verilmiştir. Bu tür çizimler geçmişi yeniden canlandırmak için tasarlanır ve gerçeği yansıttığı iddiasını taşır. Tarihçiler de yaptıkları çalışmalar yoluyla tekrar edilmesi mümkün olmayan geçmiş yaşantıları yeniden inşa ederek ortaya koyarlar.

Tarihçilerin geçmişteki tarihsel bir olayı tarihsel bilgi yoluyla ve gerçekte yaşandığı gibi yeniden inşa etmesi mümkün müdür? Gerekçeleriyle açıklayınız.

Keşfedelim

Verilen yönergeler doğrultusunda aşağıdaki etkinlikleri yapınız.

Tarih kavramının anlamına ilişkin metafor veya analoji örnekleri yazınız.

! Yazdıklarınızı sınıfta arkadaşlarınızla paylaşmayı unutmayınız.

- Tarih .... ile benzerdir.
  Çünkü ....
- Tarih .... gibidir.
  Çünkü ....

Yandaki karekoddan metafor ve analoji ile ilgili ayrıntılı bilgiye ulaşabilirsiniz.

Uygulama adımlarını takip ederek etkinliği yapınız.

- Tarih dendiğinde aklınıza ilk gelen kavramları tanımladığınız bir zihin haritası oluşturunuz.
- Zihin haritanızı oluştururken uygun resimler, semboller ve şekiller kullanınız.

TARİH

Öğrenelim

Verilen yönergeler doğrultusunda aşağıdaki etkinlikleri yapınız.

Tarihin kapsamıyla ilgili metni ve görselleri inceleyerek soruları cevaplayınız.

Tarih, tarihçilerin kanıtlara ve belgelere dayanarak yeniden kurmaya ve şekillendirmeye çalıştıkları geçmişin kurgusu ve eldeki belgelerle ortaya konan geçmişin yansımasıdır. Bir başka deyişle tarih, geçmiş yaşantıların bugünü anlamak ve geleceğe yön vermek amacıyla anlaşılabilir ve anlatılabilir bir forma dönüştürülmesidir.

Tarihçiler, araştırmalarını kendi yaşadıkları dönemde yaptıkları için geçmişi değil, geçmişten artakalan ve günümüze ulaşabilen izleri yorumlar (Görsel 1.2). Bu nedenle tarih disiplini, tarihçilerin bakış açılarıyla ortaya konan soruların cevaplarını yansıtır.



Görsel 1.2: II. Gıyâseddin Keyhusrev Dönemi'nden (1237-1246) kalan Selçuklu sikkesinin ön ve arka yüzü, Metropolitan Museum (Metropolitan Müziyum), New York (Niv York)

Tarih; toplumdaki sürekliliği, siyasal ve sosyal değişimleri, insanları etkileyen düşünce sistemlerini, kültürel ve ekonomik koşulları kaydeden bir bellek niteliğindedir. Bu yönüyle insanları ve toplumları etkileyen her türlü dönemsel ve olgusal değişikliği keşfetmeye çalışan, bu değişikliklerin neden ve sonuçlarını inceleyen bir disiplindir.

XIII. yüzyıldan sikkeler dışında Türkiye Selçuklularına ait başka ne gibi izler günümüze ulaşmış olabilir?

Tarihçiler, tarihsel öneme sahip hangi olay ve olguları araştıracaklarını belirlerken bazı çalışma yöntemleri kullanır. Bir tarihçinin geçmişteki tüm olayları, kişileri, toplulukları ya da mekânları araştırması mümkün değildir. Bu nedenle ele alınacak konunun tarihsel önemini belirlemek için söz konusu olay ya da olgunun o dönemde yaşayan insanlar için ne kadar önemli olduğu, insanların yaşamını nasıl etkilediği, bu etkilerin günümüze kadar devam edip etmediği gibi sorular üzerinden konu içeriği ve kapsamı sınırlandırılır.

***1.** Tarih ne değildir? Açıklayınız.*

***2.** Tarihçi kim değildir? Gerekçeleriyle açıklayınız.*

***3.** Tarih nasıl yazılmaz? Gerekçeleriyle açıklayınız.*

***4.** Tarih alanının kapsamına girebilecek ve giremeyecek olaylara örnekler vererek bu örnekleri seçmenizin nedenlerini açıklayınız.*

Tarihsel bilginin özellikleri ile ilgili kaynakları inceleyerek soruları cevaplayınız ve s. 25'te verilen tabloyu doldurunuz.

Kaynak A

"Tarih çalışmalarında nesnel olarak ölçülebilir zaman 'kronoloji' olarak da adlandırılır ve olayları tarihlendirmek, zaman içinde bir başlangıç ve bitiş belirlemek için gerekli zamanın akışını tasvir etmek için kullanılır. (...) Tarihsel zaman içinde tanımlanan olayların öncelik-sonralıklarına göre belli bir zamansal sıraya dizilmesiyle oluşan kronoloji, olaylar arasında sağlam bir köprünün kurulması açısından tarihin temel ögelerinden biridir. (...) Kronoloji, geçmişe ait olayların bir sıraya dizilmesinden daha kapsamlı bir eylemdir ve geçmişe yönelik sebep, sonuç, değişim ve sürekliliği anlamayı gerektirir."

Akbaba, 2020, s. 2016. *

Kaynak A'ya göre tarihsel olayların belli bir kronoloji içine yerleştirilmesi neden önemlidir?

Kaynak B

"(...) Tarihsel olay, toplumsal yaşam içinde ortaya çıkan, yeri ve zamanı belli olan, en az iki kişinin karşılıklı ilişkisi ve etkileşimidir. Örneğin Fransız İhtilali, Türk Kurtuluş Savaşı, Pön Savaşları veya Dandanakan Savaşı gibi. (...)

Tarihi ve sosyal olayların tesiriyle oluşan / kurgulanan bilgi demetleri olan olgular ise genel ve soyut oluşlardır. Dolayısıyla tarihin inşa sürecinde kullanılan çıkarımlar ve sonuçlardır. (...) Tarihi ayakta tutan tüm tarihçiler için geçerli olan temel bilgilerdir. (...)"

Yılmaz, 2017, s. 66-70. *

Kaynak B'ye göre tarihsel olay ve olgunun özellikleri nelerdir? Açıklayınız.

Kaynak C



Nakkaş Arifî'nin "Süleymannâme" adlı eserinde bulunan ve Kanûnî Sultan Süleyman'ın Topkapı Sarayı'ndaki cülûs törenini gösteren minyatürler, 1558, TSM, H. 1517, y. 17b-18a

Kaynak C'deki minyatürler, tarih araştırmalarında kaynak olarak kullanılabilir mi? Gerekçeleriyle açıklayınız.

Kaynak Ç

"Tarih, geçmişe dair kaynakların belli metotlarla çalışılarak bilgi üretilmesi faaliyeti olarak tanımlandığında kaynaklar da geçmişe dair izleri muhafaza eden materyaller şeklinde tanımlanabilir. O halde tarihçinin yaptığı iş, en sade ifadeyle, geçmişe dair izleri muhafaza eden bu kaynaklardan yararlanarak bilgi üretmektir.

Tarihte olaylar yaşanırken çevresinde bir dizi iz bırakır. İşte, bu izlerin bırakıldığı nesneler tarihin kaynaklarıdır. Tarihsel bilgi üretirken, kaynaklarda bırakılan izler canlandırılarak, tarih yeniden inşa edilir. Bu yeniden inşa sürecinin geçmişte yaşanılan olayları temsil etmesi veya büyük ölçüde benzemesi, olayların teferruatlı kayıtlarının tutulmasıyla ve bu kayıtların iyi muhafaza edilmesiyle mümkün olur. Bu bağlamda tarihi kaynaklar arasına, geçmişte olaylar yaşanırken üzerine olayın izlerini bıraktığı veya olayın kayıtlarının tutulduğu her türlü materyal dahil edilebilir."

Acun, 2011, s. 119. *

Kaynak Ç'de tarihsel kaynakların hangi özelliklerinden bahsedildiğini yazınız.

Kaynak D

"Tarihin sosyal bilim kümesi içinde yerini saptadıktan sonra, sosyal bilim ve doğa bilimi arasındaki farklılıklar konusunda ileri sürülen savları tartışarak, tarihi tekçi bilim anlayışı içine oturtabiliriz. (...)

Farklılık savlarından birincisi fiziğin ya da doğa biliminin önermelerini laboratuvar koşullarında kolayca yineleyebildiği olgular üzerinde geliştirdiği, oysa tarihin önermelerini yinelediği olgulara dayanarak değil, yeniden kurduğu, geçmişte yaşanmış olgulara dayanarak ileri sürmesidir. Bu gözlem doğrudur. Nitekim yorumbilgisi tarihin olguları yeniden kurma işlemini sistemleştirmek için gelişmiştir."

Tekeli, 1998, s. 33. *

Kaynak D'ye göre tarih hangi yönüyle fen bilimlerinden ayrılır? Açıklayınız.

Kaynak E

"Tarih, kullandığı yöntemler ve diğer bilim dallarıyla olan ilişkisi yoluyla bir bilimdir. Bilimde, zaten bilinen şeylerin bir araya getirilmesinden ve onun şu ya da bu çeşit örüntüler içerisinde düzenlenmesinden ibaret değildir. Bilim, bilinmeyen bir şeye yönelmek ve onu keşfetmeye çalışmaktır. Bilim, bilinmeyeni aramak, araştırmak ve soruşturmaktır. Bu anlamda tarih de bir bilimdir demek mümkündür."

Uzun, 2006, s. 8. *

Kaynak E'nin yazarı, tarihin bir bilim dalı olduğu görüşünü hangi kanıtlara dayanarak savunmaktadır? Açıklayınız.

Kaynak F

"Bilgi, bir sisteme, bir düzene bağlanmaksızın karmakarışık şeylerdir. Bu bilgiler tasnif edilip sistemleştirilir, o bilgilerin kaynakları, oluş tarzları belirli kanunlara bağlanırsa o vakit ilim olur. Bilgi vuzuhsuz, ilim ise kesin ve açıktır. İlmin ikinci karakteri her zaman için aynı gerçeği ifade etmesi, yer ve zaman farkı gözetmemesidir. (...) İnsanların yaptıkları da aynı şekilde kesin kanunlara bağlanabilirse ilim olur, aksi takdirde bunlar bilgidir. İnsanların yaptıklarında tabiat hadiseleri kadar açıklık ve katiyet bulunmadığından, kesinlik kıstası tarihte mevcut değildir. Şu halde tarih ilim olamaz denilebilir. Ancak tarihi ilim olarak ele almak, tarih bilgilerimizi sistemleştirmek mümkündür. Zaten tarihî olaylar bir sisteme bağlanırsa ilim olur. Şu halde tarihin, konusunu insanın teşkil ettiği gelişmelere ait bütün bilgileri toplaması, araştırması, tanzim etmesi, bunları yaparken ilmî tenkidin ve metodun belirli kurallarına uyması gerekir. Çünkü ancak böylece bir bilim olur."

Kafesoğlu, 1972, s. 3. *

Kaynak F'ye göre tarihsel bilginin bilimsel olması için neler gerekmektedir? Gerekçeleriyle açıklayınız.

Kaynak G

"(...) Tarihin akışını rastlantı belirlemez. Her devlette, onun doğuşuna, varlığını sürdürmesine ve yıkılışına yol açan genel nitelikte maddi ve manevi nedenler vardır. Bütün rastlantılar bu nedenlere bağımlıdır; eğer bir meydan savaşı, bir devletin yıkılmasına tek başına neden olmuşsa, bu ancak devleti bir tek savaşla yıkılacak duruma getirmiş olan genel bir nedenin bulunmasıyla açıklanabilir: kısacası, bütün bireysel etkenler, ana gidiş doğrultusunda yer alırlar. Eğer tarihte birbirine belli bir biçimde bağlanan nedenler ve sonuçlar ayırdedilemeseydi, eğer her şey öngörülmesi olanaksız her türden rastlantılara bağımlı olabilseydi, o zaman tarihçinin rolü, anlamaya ya da açıklamaya çalışmaksızın, (...) olayları üstüste yığmak ve onları yazgıya bağlayarak anlatmaktan ibaret kalırdı."

Carr ve Fontana, 1992, s. 49-50. *

Kaynak Ğ



Avusturya-Macaristan veliahdı Arşidük Franz Ferdinand ile eşi Arşidüşes Sophie'nin (Sofi) 28 Haziran 1914'te Saraybosna'ya yaptığı resmî ziyaret sırasında suikasta uğramasından kısa süre önce (Bu suikast, Ağustos 1914'te başlayan ve dört yıl boyunca birçok cephede devam edecek olan I. Dünya Savaşı'na neden olmuştur.)

1. Kaynak G'ye göre tarihte nedenler ve sonuçlar ayırt edilmeseydi ne olurdu? Açıklayınız.

2. Kaynak Ğ'de bahsedilen suikast, I. Dünya Savaşı'nın başlamasının tek nedeni olabilir mi? Açıklayınız.

Kaynak H



Göbeklitepe'de bulunan ve Çanak Çömleksiz Neolitik Çağ'a ait olduğu düşünülen T şeklindeki bir dikili taş, Şanlıurfa

Kaynak I

"1980'li yıllara geldiğimizde Güneydoğu Anadolu ve Kuzey Suriye'de yapılan kazılarda ortaya çıkan sonuç artık Neolitik kültürün tümüyle yeniden tanımlanmasını gerektirecek duruma gelmiştir. Bu bağlamda düşünce sistemimizi, Neolitik kültüre bakış açımızı yeniden biçimlendirirken Güneydoğu Anadolu'ya özgü 'yerleşik avcı toplayıcılar' gibi yeni ve öncekilere tümüyle karşıt bir kavram oluşmaya başlamıştır. Yeni kazılarla ortaya çıkan tablo belirginleştikçe Anadolu Neolitiğini açıklamak için kullanılan tanımlar giderek farklılaşmış ve daha önceleri bu kadar eski bir dönem için düşünülmeyecek kavramlarla birlikte anılmaya başlanmıştır. İlk başlarda 'özel yapı' daha sonralarında 'kült yapısı' olarak tanımlanan yapılar için artık rahatlıkla tapınak, eşitcil bir toplum yerine katmanlaşmış toplum, yönlendirilmiş işgücü, seçkin-usta zanaatkarlar, piroteknoloji, sanat, uzak mesafeler arası ticaret… gibi kavramlardan Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem için de rahatlıkla söz edebilmekteyiz. (…)

Göbekli Tepe ile temsil edilen kültür her bakımdan heyecan verici, ezberimizi bozan, düşünce sistemimizi zorlayan özellikler taşımaktadır. Her ne kadar bunlar Çayönü kazılarından bu yana Güneydoğu Anadolu, Kuzey Irak ve Kuzey Suriye'de bu döneme ait 14'ü geniş kapsamlı olmak üzere 22 kazı yeri ile ortaya çıkan oluşum ile tam bir uyum sergilemekte ise de bu tablo halen daha çok yenidir. Algımızın bu bulgulara göre dönüşmesi, düşünce sistemimize sinmesi ve özellikle kültürel sürecin kuramsal yapısına oturabilmesi için zaman gerekmektedir."

Özdoğan, 2015, s. 50. *

1. ***Kaynak H'deki dikili taş gibi tarihsel kalıntılardan yararlanılarak hangi tarihsel bilgilere ulaşılabilir? Açıklayınız.***
2. ***Kaynak I'ya göre Göbeklitepe gibi yeni bulunan yerleşimlerin tarihçilik açısından ortaya çıkardığı sonuçlar nelerdir? Gerekçeleriyle açıklayınız.***

Sayfa 22-25'te incelediğiniz kaynaklarda tarihsel bilginin hangi özelliklerinin ele alındığını ve bu tespitinizin gerekçelerini aşağıdaki tablonun ilgili alanlarına yazınız.

Tarihsel Bilginin Özellikleri		
Kaynak	**Ele Alınan Özellik**	**Gerekçeniz**
A		
B		
Ç		
D		
E		
F		
G		
I		

Tarihsel bilgi, laboratuvar ortamında tekrar edilmesi ya da üzerinde gözlem yapılması mümkün olmayan geçmiş yaşantıları ele alır.

Tarihçiler, araştırma süreçlerinde ulaştıkları belge, bulgu ve anlatılar üzerinden geçmişi yeniden kurgular.

Tarihçilerin her türlü yazılı ve görsel belgeden, arkeolojik buluntu ve kalıntıdan, konuyla ilgili yapılmış çalışmalardan ya da görgü tanıklığından yararlanması gerekir.

Tarih, kaynaklara ve kanıtlara dayandırılması gereken bir disiplindir.

Uzak geçmişte yaşanan olay ya da olgularla ilgili bir araştırma yapıldığında daha az kanıta ulaşılır.

Bazı tarih araştırmalarında kaynakların azlığına bağlı olarak daha sınırlı bir çalışma alanı söz konusudur.

Tarihsel olayların tekrar gözlemlenmesi mümkün değildir.



İstanbul'un Fethi, 1453

Tarihçiler farklı kaynaklardan elde ettikleri çok sayıda kanıttan yararlanır.



Tarihin bazı kaynakları

Osmanlı Beyliği'nin kurulduğu yıllara dair az sayıda belge günümüze ulaşmıştır.



Orhan Bey'in vakfiyyesi, 1324

Bilgi Görseli 1.1: Tarihsel bilginin özellikleri

Antropoloji, tarihin faydalandığı bilim dallarından biridir.

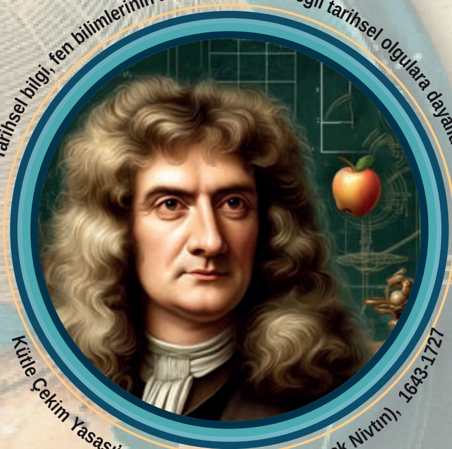


Laboratuvarda insan iskeletini inceleyen bir paleoantropolog

Tarih araştırmalarında kronoloji, coğrafya, arkeoloji, nümismatik, diplomatik gibi farklı disiplinlere ait alan bilgilerinden yararlanılır.

Tarihçiler, bu alanlardan gelen bilimsel verileri kullanarak çalışmalarının ölçülebilir, hesaplanabilir ve doğrulanabilir olmasını sağlar.

Tarihsel bilgi, fen bilimlerinin aksine yasalara değil tarihsel olgulara dayalıdır.



Kütle Çekim Yasası'nı bulan Isaac Newton (Ayzek Nivtın), 1643-1727

Tarihsel olgular; fen bilimlerinden farklı olarak kesin yasalara değil, tarihçilerin kaynaklar üzerinden ulaştığı çıkarımlara ve yorumlara dayalıdır.

Tarih araştırmaları belli bir sistem dâhilinde ve nesnel bir yaklaşımla yapılması, ayrıca farklı kaynaklar üzerinden çok sayıda kanıta ulaşılması yönüyle bilimsel nitelik taşır.

Arkeologların 2019-2024 yıllarında İtalya'nın San Casciano dei Bagni (San Kaşyano di Bagni) bölgesinde bulduğu bronz heykeller, bu heykellerin yapıldığı dönemle ilgili yeni bilgilere ulaşılmasını sağlamıştır.



Bronz kadın heykeli, MÖ II- MS I. yüzyıl

Bir konu hakkında araştırma yapılırken kullanılan kaynaklara veya tarihçinin bakış açısına göre farklı yorumlar ya da çıkarımlar ortaya konabilir.

Tarihsel bilgiler; elde edilen yeni bilgilere, belgelere ve araştırma sonuçlarına göre değişebilir.

Sayfa 25'teki tabloya yazdıklarınız ile yukarıdaki bilgi görselinde verilenleri karşılaştırınız ve tablodaki yanlışlarınızı düzeltiniz.

Tarihin temel kavramlarıyla ilgili verilenlerden yararlanarak soruları cevaplayınız.

Tarih disipliniyle ilgili temel kavramlar; *tarih, tarihçi, tarihsel bilgi, kanıt, geçmiş, zaman, yöntem, olay, olgu, neden-sonuç, değişim ve sürekliliktir.* Tarihi anlamak ve tarihsel düşünme becerisini kazanmak için bu kavramların ifade ettiği anlamları bilmek gerekir.

Geçmişteki insanların yaşamlarını öğrenme isteğiyle ortaya çıkan, çeşitli araştırma yöntemleri kullanarak kaynakları inceleyen ve geçmişi yeniden inşa eden alana tarih; bu araştırma ve inşa süreçlerini meslek olarak benimseyen kişiye de tarihçi denir. Tarihsel bilgi ise tarihçinin bakış açısıyla, belgelerin niteliği ve niceliğiyle sınırlanmış, geçmişteki tarihsel öneme sahip olaylar arasından seçilmiş konulara dair bilgidir. Tarihçiler; araştırma soruları sorarak konuları belirleme, kaynaklardan bilgi toplama, inceleme ve eleştirme, olguları belirleme, olgular arasında ilişki kurma, ulaşılan bilgileri yorumlama ve sentezleme olarak özetlenebilecek bir yöntemle çalışır. Bu çalışmanın en önemli dayanağı tarihçilerin kaynağa sorduğu soruların cevaplanma sürecidir. Kanıt, tarihçilerin sorduğu sorulara cevap veren kaynaklardaki bilgilerdir. Geçmiş ise bugüne göre geride kalan zaman dilimidir.

Kaynak İ

"Geçmiş, olup bitmiştir ve edimsel olaylar olarak değil; ancak örneğin kitap, makale, belge vs. gibi son derece farklı yayınlar aracılığıyla tarihçiler tarafından geri getirilebilir. Geçmiş, olup bitmiştir ve tarih, tarihçilerin uğraşılarında ondan çıkarttıkları şeydir. Tarih, tarihçilerin (...) eseridir ve biraraya geldiklerinde birbirlerine sordukları ilk sorulardan biri, neyle uğraştıklarıdır. Sizlerin tarih yaparken ('üniversiteye tarih okumak üzere gideceğim' derken) okuduğunuz kitaplarda, dergilerde vs. cisimleşmiş olan bu iştir, uğraştır. Bu, tarihin tamı tamına kütüphanede ve kitapçı raflarında olduğu anlamına gelir."

Jenkins, 1997, s. 19. *

Kaynak İ'den yararlanarak geçmiş ve tarih kavramları arasındaki farkları örneklerle açıklayınız.



Görsel 1.3: Mısır'daki Kom Ombo Tapınağı'nda bulunan ve Eski Mısır Dönemi'nden kalan güneş takvimi kabartması

Tarihsel bilginin zaman kavramıyla iç içe geçen bir doğası vardır. Zaman; olayların oluş ve akış sırasını belirleyen, düzenli ve dönemli gök olaylarını birim olarak kullanan soyut bir kavramdır. Tarih disiplininde ise zaman kavramıyla bağlantılı olarak tarihsel zaman kavramı kullanılır. Bu kavram aracılığıyla toplumları etkileyen önemli olaylar belirlenir. Tarihçiler, araştırma konusu olarak seçip tanımladıkları olayları kronolojik bir akış içinde vererek tarihsel zamanın algılanmasını sağlar.

Zaman kavramı, tarih boyunca "içinde yaşanılan zaman" anlamında birçok kez yapılandırılmış; Güneş'in ve Ay'ın hareketleri gözlemlenerek güneş ve ay takvimleri hazırlanmıştır. Takvim, zamanı yıllara, aylara ve günlere bölmek için kullanılan yöntemdir.

İlk ay takvimi Sümerler tarafından hazırlanmıştır. Ay'ın tüm evrelerini kapsayan bu takvime göre bir yıl 12 aya ve 354 güne bölünmüştür. İlk güneş takvimini ise Eski Mısırlılar kullanmıştır (Görsel 1.3). Roma İmparatoru Julius Caesar (Julyüs Sezar) zamanında Eski Mısır'a ait güneş takvimi yeniden düzenlenmiştir. 1582'de ise Papa XIII. Gregor'un güneş takvimi üzerinde yaptığı düzenlemelerle günümüzde kullanılan Gregoryen (miladi) takvim ortaya çıkmıştır. Bu takvimde Hz. İsa'nın doğduğu yıl 0 (sıfır) kabul edilmiş ve takvim başlangıcı buna göre belirlenmiştir. Zaman da yüzyıllık dönemlere ayrılmıştır.

Tarihçiler; araştırmalarını kolaylaştırmak, bulgularını adlandırmak, öğrenilmesini mümkün kılmak gibi çeşitli amaçlarla tarihi çağ, yüzyıl gibi çeşitli dönemlere ayırmış ve sınıflandırmıştır. Bu sınıflandırmaya göre tarihin yazılı kaynaklardan öğrenilemeyen dönemleri tarih öncesi (prehistorya) devirler olarak adlandırılır. İlk yazılı belgelerden hareketle tarih devirlerinin Ön Asya'da yaşayan Sümer uygarlığı zamanında, yaklaşık MÖ 3200'lerde başladığı kabul edilmektedir.

Çağ
Kendine özgü bir özellik taşıyan zaman parçası; asır, dönem, devir.
Yüzyıl
Milat başlangıç alınarak 0-99, 100-199, 200-299 vb. olarak bölümlenen yüz yıllık dönem.

Kaynak J

"Umumî tarih yazımında sıkça kullanılan bu taksimata göre; Batı Roma İmparatorluğu'nun çöküşüne kadar (bazılarına göre, Hıristiyanlığın Büyük Kostantinus tarafından resmî [bir] din olarak kabul edildiği 336-337 ye kadar) olan devre, Eski Çağ denir. Bu tarihten İstanbul'un fethi olan 1453 yılına (veya Amerika'nın keşif tarihi 1492 yılına) kadar olan devre de Ortaçağ denilmektedir. 1453'ten 1789 yılındaki Fransız ihtilaline kadar olan devre Yeniçağ; Fransız ihtilalinden günümüze kadar olan devre de Yakınçağ denilmektedir."

Kurşun, 2011, s. 12. *

Avrupa'da XVII. yüzyıldan itibaren tarih dönemlere ayrılarak incelenmeye başlanmıştır. Bu dönemlendirme sırasında Avrupa'da yaşanan gelişmeler ve değişimler dikkate alınmıştır. Avrupalı tarihçilerin bu yaklaşımının nedeni, kendi yaşadıkları coğrafyayı diğer bölgelerden daha ileri ve önemli bir merkez olarak kabul etmesidir.

Tarihin Avrupa merkezli olarak çağlara bölünmesi ne gibi etkilere neden olabilir? Arkadaşlarınızla tartışınız.

Tarihsel bir araştırma yapılırken geçmişte yaşanan olay ve olgular esas alınır. Belirli bir zaman diliminde meydana gelen ve tarihî bir önem taşıyan gelişmelere tarihsel olay denir. Olgu ise doğrulanabilir, belgelerle kanıtlanabilir ve herkes tarafından varlığı kabul edilebilir durumları ifade eder. Tarihsel olgular; kaynaklardan elde edilen bilgilere, açıklamalara, genellemelere ve izlenimlere dayanır. Tarihsel olay somut ve özel bir gelişmeyi, tarihsel olgu ise soyut ve genel bir süreci ifade eder. Örneğin ilk Müslümanların Mekke'den Medine'ye hicret etmesi olay, İslamiyet'in yayılışı olgudur. Aynı şekilde ilk endüstriyel buhar makinesinin 1769'da James Watt (Ceymis Vat) tarafından icat edilmesi olay, Sanayi Devrimi olgu; 1789'da Fransız İhtilali'nin başlaması olay, milliyetçilik düşüncesinin ortaya çıkması olgu; Atatürk'ün 19 Mayıs'ta Samsun'a çıkışı olay, Türk inkılabı ise olgudur.

Neden-sonuç kavramı; tarihteki farklı olay ve olgular arasındaki kısa ve uzun süreçleri kapsayan bağlantıları belirlemek için kullanılır. Neden-sonuç bağlantıları yoluyla olayların neden meydana geldiğini ve hangi etkilere yol açtığını belirlemek, anlamak ve analiz etmek amaçlanır. Tarihsel bilgi üzerinden olayların nedenleri, sonuçları ve etkileri değerlendirilerek tarihsel araştırmanın temel amacı gerçekleştirilmiş olur.

Kaynak K



Pieter Bruegel'a (Pitır Brugıl) ait "Karda Avcılar" adlı tablo, 1565, Kunsthistorisches Museum (Kunshistorişıs Müziyum), Viyana

Küçük Buzul Çağı'nda yaşanan çetin bir kışın tasvir edildiği bu tablo, sizce o dönemi araştıran tarihçilere kaynaklık edebilir mi? Gerekçeleriyle açıklayınız.

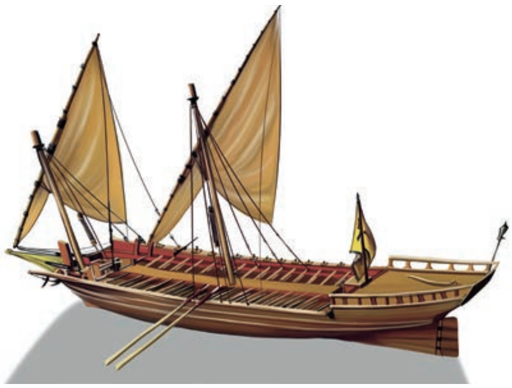
XVI. yüzyıl sonunda yaşanan Küçük Buzul Çağı, dünya çapında tarımsal üretimin azalmasına neden olmuştur. Bu durum, bazı tarihsel olaylar sonucunda ortaya çıkan olgulardaki neden-sonuç ilişkisinin görünürlüğüne dair açık bir örnektir. Buna karşılık aynı dönemde Anadolu'da yaşanan Celâli İsyanları'nın tek nedeninin bu iklim değişikliği olduğunu söylemek mümkün değildir. Dolayısıyla bazı olayların uzun dönemlere yayılan çok çeşitli neden ve sonuçları olabilir.

"Tarihte olaylar ve olgular arasında neden-sonuç ilişkisi kurulmasaydı tarih disiplini sadece olayların kronolojik olarak sıralanmasından ibaret bir faaliyet olurdu." görüşüne katılıyor musunuz? Gerekçeleriyle açıklayınız.

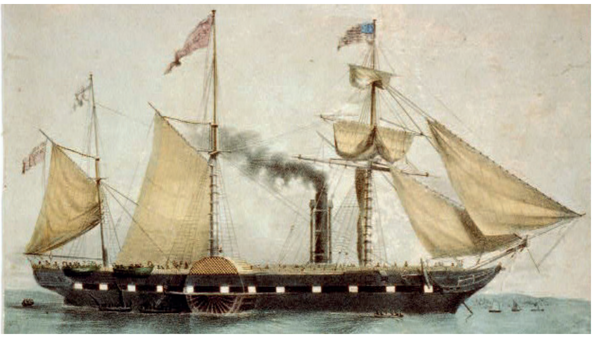
Tarihle ilgili temel kavramlardan biri de değişim ve sürekliliktir. Tarih boyunca toplumsal yaşamdaki bazı unsurlar değişmiş, bazı unsurlar ise devamlılığını korumuştur. Değişim ve süreklilik kavramları aracılığıyla geçmiş ile bugün arasında bağ kurulurken gelecekle ilgili de öngörülerde bulunulur. Örneğin bir toplumun dili, gelenekleri, mimari anlayışı gibi pek çok unsur yüzyıllar boyunca hem varlığını korumuş hem de kendi içinde bazı değişimler yaşamıştır. Bu değişim ve sürekliliğin neden ve sonuçlarını incelemek de tarihçilerin sorumlulukları arasındadır. Görsel 1.4, 1.5, 1.6 ve 1.7'de geçmişten bugüne kullanılan bazı gemi türleri verilmiştir. Bu görseller, hem gemilerin bir ulaşım ve yük taşıma aracı olarak süreklilik göstermesine hem de gemi yapım teknolojisinin zaman içindeki değişimine örnektir.



Görsel 1.4: Fenike gemisi, MÖ 1500-700 (temsilî)



Görsel 1.5: Osmanlı gemisi kalyeta, XVI. yüzyıl (temsilî)



Görsel 1.6: Buharlı gemi, XIX. yüzyıl [Nathaniel Currier (Netenyıl Köriyır) tarafından yapılan taş baskı, National Maritime Museum (Neyşınıl Maritaym Müziyum), Londra]



Görsel 1.7: Günümüze ait bir yük gemisi

Görsellerden yararlanarak tarihteki değişim ve sürekliliği yansıtan başka örnekler veriniz.

Uygulayalım

Verilen yönergeler doğrultusunda aşağıdaki etkinlikleri yapınız.

Uygulama adımlarını takip ederek etkinliği yapınız.

- Öğrendiklerinizden yararlanarak aşağıdaki boş alana tarihin temel kavramlarının yer aldığı bir zihin haritası çiziniz.
- Hazırladığınız zihin haritasını sayfa 21'deki zihin haritası ile karşılaştırarak iki harita arasındaki benzerlik ve farklılıkları söyleyiniz.

TARİH

Uygulama adımlarını takip ederek köşelenme tekniğini uygulayınız.

- Tarihin doğasının ne olduğundan yola çıkarak "Tarihi bilimsel bir çalışma alanı hâline getirmek için hangi yöntemler ve yaklaşımlar kullanılabilir?" problemine yönelik dört çözüm önerisi belirleyiniz.
- Belirlediğiniz çözüm önerilerini A4 boyutundaki kâğıtlara ya da büyük kartonlara yazarak sınıfın farklı köşelerine asınız.
- Öğretmeninizin rehberliğinde bu çözüm önerilerini savunmak için gruplara ayrılınız.
- Kendi savunduğunuz çözümün yazılı olduğu köşeye giderek grup arkadaşlarınızla birlikte gerekçeler oluşturunuz ve bu gerekçeleri yazılı hâle getiriniz.
- Soru-cevap yöntemini kullanarak savunduğunuz çözümü diğer gruplarla tartışınız.
- Tartışma sırasında grup değiştirmek isteyen biri olursa o kişiden bu görüş değişikliğinin gerekçesini açıklamasını isteyiniz.
- Gruplar tarafından savunulan görüşlerin kısıtlı ve gelişmiş yönlerini belirleyerek etkinliği sonlandırınız.

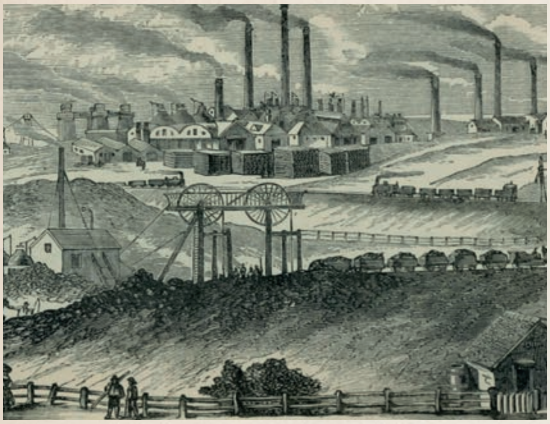
Yandaki karekod üzerinden köşelenme tekniği ile ilgili ayrıntılı bilgiye ulaşabilirsiniz.

Değerlendirelim

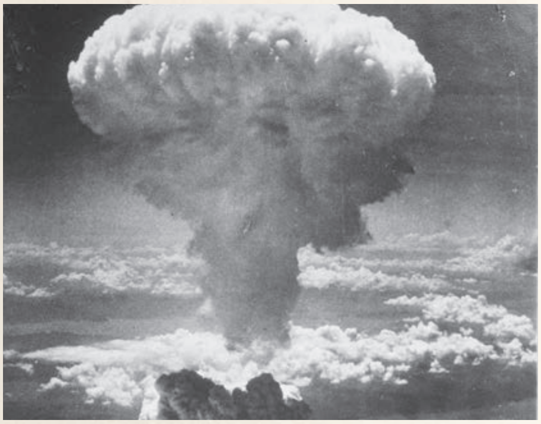
Çalışma Yaprağı

Verilen yönergeler doğrultusunda aşağıdaki etkinlikleri yapınız.

1-3. soruları tarihin kapsamıyla ilgili görsel ve açıklamalara göre cevaplayınız.



Sanayi Devrimi sonrasında İngiltere'de yükselen sanayileşme ve şehirleşmeyi gösteren bir illüstrasyon, 1873



II. Dünya Savaşı'nda ABD'nin Nagazaki'ye attığı atom bombasından sonra ortaya çıkan görüntü, 1945



Kanûnî Sultan Süleyman'ın Macaristan topraklarını fethettiği Mohaç Meydan Savaşı'nı tasvir eden tablo, 1526



Mareşal Gazi Mustafa Kemal Paşa, Büyük Taarruz öncesi Geyve Boğazı'ndaki birlikleri denetlerken, 1922



Konya'da 1958'deki kazılarda keşfedilen dünyanın en eski ve en gelişmiş Neolitik Çağ yerleşmelerinden Çatalhöyük



Türkiye'de Nuran Devres'in sunumuyla başlayan TRT'nin ilk televizyon yayını, 31 Ocak 1968

1. *Bu görsel ve açıklamalardan yola çıkarak tarihteki önemli olayların kimleri, nasıl etkilediği ve bu etkilerin ne kadar devam ettiği hakkındaki düşüncelerinizi açıklayınız.*

2. *Bir olayın tarihsel önem taşıması için hangi özelliklere sahip olması gerekir? Gerekçeleriyle açıklayınız.*

3. *Bu görsel ve açıklamalardan yararlanarak tarih disiplininin kapsamını oluşturan konuların neler olduğunu açıklayınız.*

4-5. soruları aşağıdaki metne göre cevaplayınız.

"Batılıların Aristo'dan sonra en çok beğendikleri düşünürlerden biri olan büyük 'tarih filozofu' Ibni Haldun, Araplarla Arap Olmayanların ve Berberilerin ve Aynı Devirdeki Büyük Kudret Sahiplerinin Muharebelerine ait Kaynak ve Haberleri Toplayan ve Yorumlayan Kitap adını taşıyan eserinin girişi olan Mukaddime'sinde nakil ve söylentilere dayanan tarihi bilgilere güvenilemeyeceğini, hele çeşitli milletlerin gelişmelerini art arda sıralayan tarihin hiçbir fayda sağlayamayacağını belirtir. Önemli olan, nakilden önce bu gelişmenin sırrını kavramak, yani anlamaktır. Bunun için yapılacak iş, nakil ve hikâye edilen bilgileri tenkit süzgecinden geçirmek, gerçeğe ne derece uygun olduğunu araştırmaktır."

İnalcık, 2010, s. 24. *

4. *Metinde geçen "Çeşitli milletlerin gelişmelerini art arda sıralayan tarih hiçbir fayda sağlayamaz." görüşüne katılıyor musunuz? Gerekçeleriyle açıklayınız.*

5. *Bu metinde tarihsel bilginin hangi özelliklerinden bahsedilmektedir?*

6-7. soruları verilen görsellere göre cevaplayınız.

Aşağıda Metropolitan Museum'daki MÖ VI. yüzyıla (Arkaik Dönem) tarihlenen ve Antik Yunan medeniyetinden kalan bir amforanın önden ve arkadan görünümü verilmiştir.



Amforanın ön yüzü



Amforanın arka yüzü

6. *Bu görsellerden hareketle Arkaik Döneme dair hangi bilgilere ulaşılabilir?*

7. *Bu tür arkeolojik buluntulardan yararlanılarak elde edilen tarihsel bilgiler sizce bilimsel nitelik taşır mı? Gerekçeleriyle açıklayınız.*

8-9. soruları aşağıdaki metinden yararlanarak cevaplayınız.

"(...) Neden ve sonuç, afacan ikizler gibidir. Tarihsel çalışmada bunlar birbirlerinden ayrılamazlar, yine de bunların birbirleriyle tam olarak nasıl bir ilişki kurduklarını görmek genelikle zordur. Olayları harekete geçiren şeye tetikleyici veya hızlandırıcı neden diyebilirsiniz. Arka plandaki nedenler, tetikleyici nedenin içinde vücut bulduğu bağlamı oluşturan ve yaratan nedenlerdir. Tetikleyici nedenler genellikle dramatik ve oldukça açıktır. Arka plandaki nedenleri çözmek daha zordur ve bunlar genellikle belirsizdir. (...)

Bazı neden soruları daha keskin bir şekilde yanıtlanmış gibi görünebilir. Yine de sorgulayan bir tarihçi, orijinal meseleyi yeniden inceleyebilir ve kabul edilmiş olan öğretileri değiştiren ve hatta belki de onunla çelişen başka bir olası yanıt bulabilir. (...) bu sürecin potansiyelinin farkına varmak, kesinleşmiş gibi görünen tarihsel hakikatleri eleştirmeden kabul etmede dikkatli olmak için yeterli motivasyon unsuru olmalıdır. Böyle bir şüphecilik, tarih yazmanın önemli bir unsurudur. Gözden kaçmış olabilecek soruları sormak, kabul edilmiş cevaplar hakkında yeni biçimlerde düşünmek, kanıtları dikkatlice yeniden incelemek ve daha önce incelenmemiş kaynakları keşfetmek, geçmişle ilgili bir hikâyeyi yeniden anlatmak için yeni olasılıklar doğurabilir."

Marius, 2023, s. 60-62. *

8. *Tarihsel çalışmada tetikleyici nedenler ile arka plan nedenlere örnekler veriniz.*

9. *Yazara göre yeni bir tarihsel keşif nasıl yapılmalıdır?*

“Tarihin Doğası” ile ilgili aşağıdaki metnin bazı cümleleri yanlış bilgi içermektedir. Bu cümleleri tespit edip düzelterek altta bırakılan alana yeniden yazınız.

Tarih, insanlığın geçmişte neler yaşadığını anlamak için yapılan bir zaman yolculuğudur. Bu anlamda olayların sırayla anlatıldığı bir hikâye kitabına benzer. Aynı zamanda da bu olayların neden, sonuç ve etkileri dikkate alınmadan yapılan, sadece olayları keşfetmeye yönelik bir çalışmadır.

Geçmiş kavramı, yaşanmış ve değiştirilemez olayları ifade etmek için kullanılır. Tarih ise bu olayları anlamak ve yorumlamak için kullanılan araç ve yöntemleri içerir. Tarihsel olaylar, geçmişte gerçekleşen ve değiştirilebilir nitelikte olan olaylardır. Tarihçiler, kaynaklardan elde ettikleri bilgiler aracılığıyla geçmişin izlerini sürerek olayları farklı şekilde inşa eder ve anlamlandırır. Bir başka deyişle tarihçiler, geçmişi yeni belgeler ışığında değerlendirip yorumlayan kimselerdir. Dolayısıyla tarih bilimi, geçmişi eleştirel bir şekilde inceleyerek olayların neden, sonuç ve etkilerini analiz eden bir çalışma alanıdır.

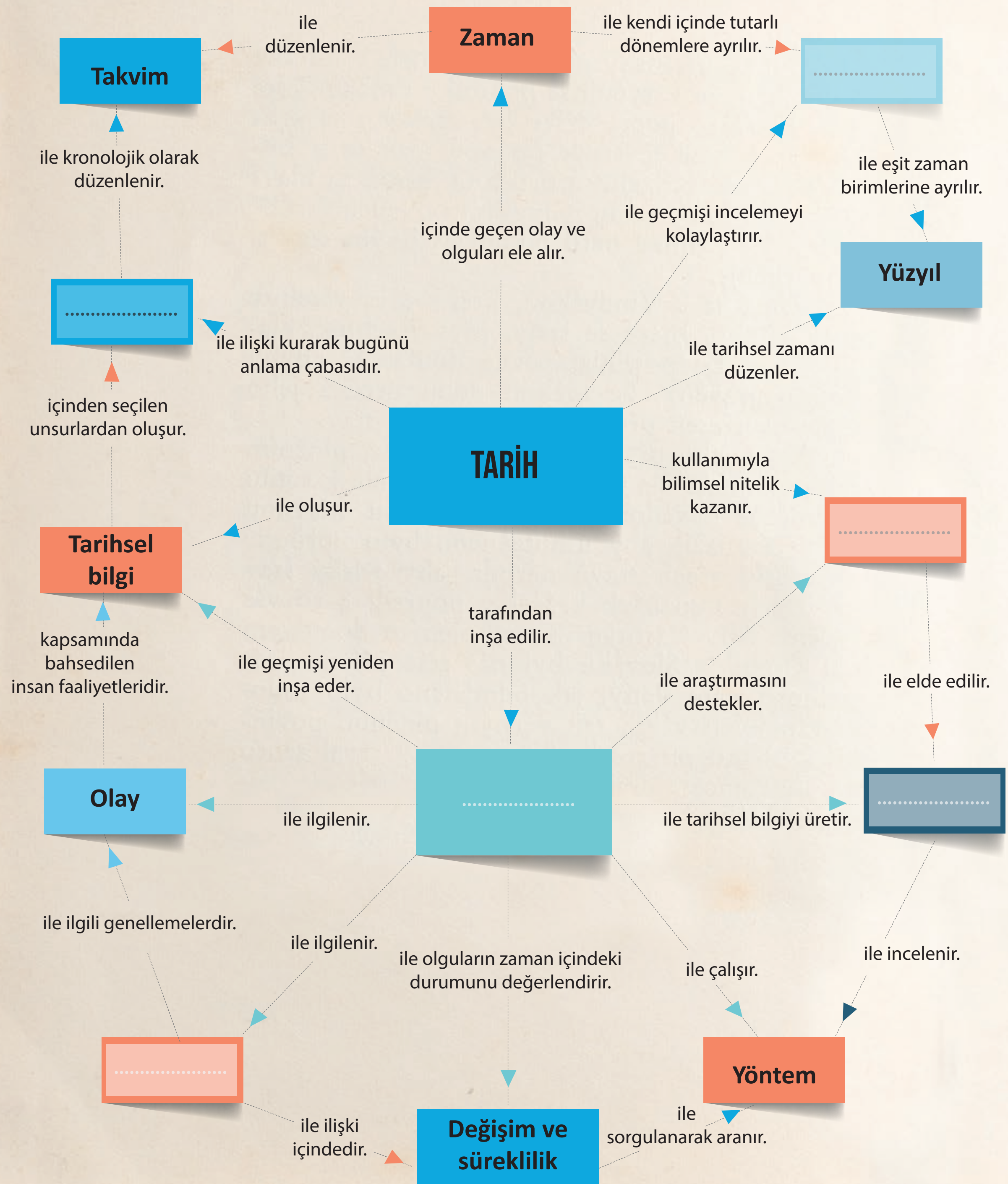
Tarihin temel kavramlarından biri olan yöntem, tarihçilerin geçmişi anlamak ve yorumlamak için kullandığı bilimsel metotları ifade eder. Bu süreçte tarihçiler sadece bir kaynağı analiz eder, hipotezler geliştirmez ya da geliştirdikleri hipotezleri kanıtlarla desteklemez. Tarihin bilimsel doğası da bu süreçte ortaya konmuş olur.

Olgu, geçmişte gerçekleşmiş ve rivayetlere (söylentilere) dayalı olayların neden ve sonuçlarını ifade etmek için kullanılan bir kavramdır. Kanıt ise tarihsel olay ve olguları destekleyen belgelerden, kalıntılardan ve diğer kaynaklardan elde edilir. Tarihçilerin geçmişi yeniden inşa etmesinde kanıtların çok önemli bir rolü vardır.

Tarihin temel kavramlarından biri de zamandır. Tarihçiler, insanlık tarihini çağlara ve çeşitli zaman dilimlerine ayırarak inceler. Bu sayede geçmişin geniş ve karmaşık yapısının anlaşılması kolaylaşır. Örneğin Eski Çağ, Rönesans, Orta Çağ gibi adlandırmalar belli olaylara ve özelliklere işaret etse de tutarlı bir bütün oluşturmaz. Değişim ve süreklilik kavramları ise tarihin statik (durağan) doğasını yansıtır. Tarih boyunca bütün toplumlar, kültürler ve politik yapılar aynı kaldığı için tarihte de süreklilik kavramından söz edilemez. Dolayısıyla tarih, değişim ve sürekliliği inceleyerek insanların daha kapsamlı bir bakış açısı geliştirmesini sağlar.

Aşağıda verilen kavram haritasındaki boşluklara uygun kavramları yazınız.

Kanıt | *Kaynak* | *Neden-sonuç* | *Olgu* | *Çağ* | *Bilim* | *Tarihçi* | *Geçmiş*



Zenginleştirme

Yandaki karekodda verilen etkinliklerden birini yapınız.

1.3. TARİHSEL BİLGİNİN ÜRETİM SÜRECİ

Düşünelim



Metinden yararlanarak soruyu cevaplayınız.

Bir dedektif, araştırdığı olayı çeşitli bilgi ve belgelerden yararlanarak aydınlatır. Bunu yaparken öncelikle olayla ilgili kim, ne, nerede, ne zaman, nasıl ve neden kelimeleriyle başlayan sorular sorar. Araştırma yaparken âdeta bir yapbozun parçalarını birleştirir gibi titiz ve sistemli bir çalışma yürütür. Daha sonra elde ettiği ipuçlarından yola çıkarak olayı tüm yönleriyle sorgular ve kanıtlar üzerinden doğru ve güvenilir bilgilere ulaşmaya çalışır. Dedektifler, bu süreçlerin tamamında bilimsel yöntemler izlemek ve mesleki etik ilkelere uygun davranmak zorundadır.

Tarihçiler dedektiflere benzetilebilir mi? Gerekçeleriyle açıklayınız.

Keşfedelim

Görsel ve açıklamasını inceleyerek soruları cevaplayınız.



Kadeş Savaşı, Hitit İmparatorluğu ile Mısır Krallığı arasında gerçekleşmiştir. Yukarıdaki görsel, Mısır'daki Büyük Ebu Simbel Tapınağı'nda yer alan ve Kadeş Savaşı'nda II. Ramses'i savaş arabasında gösteren bir rölyefe aittir. Kadeş Savaşı'nda taraflar birbirleri üzerinde kesin bir üstünlük sağlayamamasına rağmen II. Ramses Ebu Simbel Tapınağı'nda yaptırdığı rölyeflerde kendisini muzaffer bir kral olarak tasvir ettirmiştir.

1. *Kadeş Savaşı'yla ilgili bir araştırma yapacak olsanız nasıl bir yöntem izlersiniz? Neden?*

2. *Bu rölyefle ilgili hangi soruları sorardınız?*

3. *Bu rölyef Kadeş Savaşı'nı araştıran bir tarihçi için doğru ve güvenilir bir kaynak olabilir mi? Gerekçeleriyle açıklayınız.*

Yandaki karekodda verilen e-içerikte bazı tarihçilerin tarihsel bilginin üretim süreciyle ilgili görüşleri bulunmaktadır. Bu e-içerikten yararlanarak aşağıdaki soruyu cevaplayınız.

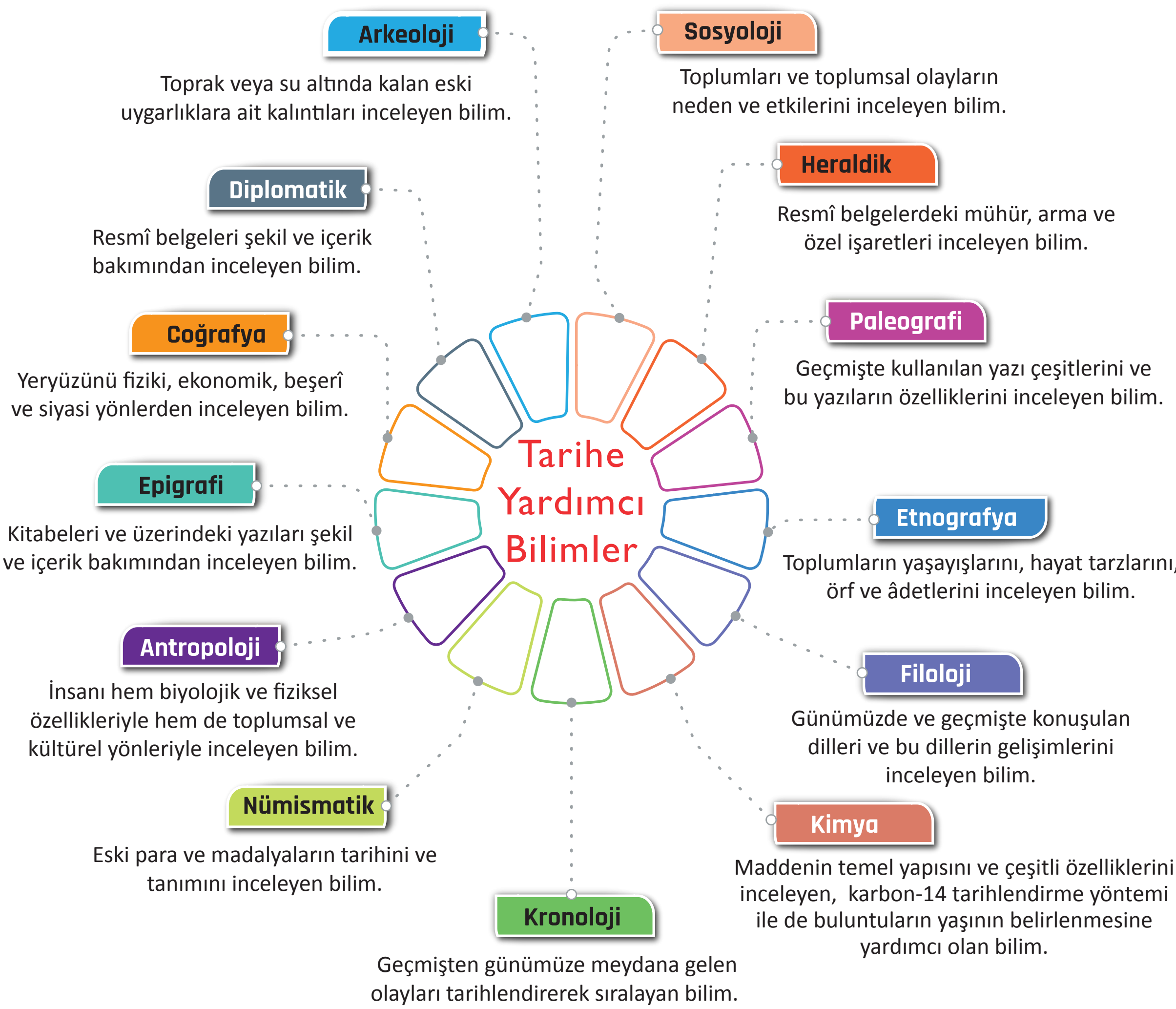
Bu tarihçilere göre tarihsel bilginin üretim sürecinde nelere dikkat edilmelidir?

Öğrenelim

Verilen yönergeler doğrultusunda aşağıdaki etkinlikleri yapınız.

Metni ve bilgi görselini inceleyerek soruyu cevaplayınız.

Tarihsel bilginin üretim sürecindeki aşamalarda nesnel bir yaklaşım benimsenir, gözlem ve deney yapmanın dışında birçok bilimsel yöntem uygulanır. Fen bilimlerinde ve diğer sosyal bilimlerde olduğu gibi sistemli bir şekilde veri toplanır ve bu veriler analiz edilir. Bu süreçte diğer bilim dallarından da yararlanılır (Bilgi Görseli 1.2).



Bilgi Görseli 1.2: Tarihe yardımcı bilim dalları

Tarihsel bilginin üretim sürecinde neden farklı bilim dallarından yararlanmak gerekebilir?

Tarihçiler, tarihsel bilginin üretim sürecinde çeşitli kaynaklar kullanmaktadır. Farklı şekillerde sınıflandırılan bu kaynaklar, genellikle birinci elden ve ikinci elden kaynaklar olarak isimlendirilmiştir. Birinci elden kaynaklar, olayların yaşandığı dönemde ya da bu dönemden hemen sonra oluşan veya oluşturulan özgün kaynaklardır. İkinci elden kaynaklar ise olayların yaşanmasından çok daha sonra birinci elden kaynaklara dayandırılarak ortaya konmuştur.

Tarihin kaynakları; sözlü kaynaklar (efsaneler, destanlar, menkıbeler vb.), yazılı kaynaklar (tabletler, kitabeler, kronikler, fermanlar, beratlar, kitaplar vb.), sesli ve görüntülü kaynaklar (resimler, fotoğraflar, filmler, video bantları vb.), eşya ve nesneler (arkeolojik buluntular, tarihî eşya ve nesneler) şeklinde de sınıflandırılmaktadır (Bilgi Görseli 1.3).



Bilgi Görseli 1.3: Tarihin kaynakları

Uygulama adımlarını takip ederek etkinliği yapınız.

- Öğretmeninizin rehberliğinde eşit sayıda kişiden oluşan gruplara ayrılınız.
- Grup olarak kaynaklarda verilen örnek tarih çalışmalarını ve görselleri inceleyiniz.
- İncelediğiniz kaynaklarla ilgili soruları cevaplayarak tarihsel bilginin üretim sürecindeki aşamaları ve bu aşamalar arasındaki ilişkileri belirleyiniz.
- Tespitlerinizi sayfa sonlarında bırakılan boş alanlara yazınız.
- Yazdıklarınızı s. 48'deki metinle karşılaştırarak tespitlerinizin doğruluğunu kontrol ediniz.

Kaynak A

"Bu kitap Eski Yunan ve Roma toplumlarındaki gündelik hayata, eğlence kültürüne, sosyalleşme yapılarına oyunların ve oyuncakların penceresinden bakmayı hedefliyor. Eski Yunan ve Roma'da hangi oyunlar, hangi araçlar ile, hangi kurallar altında ve nerede oynanıyordu, ne tür oyuncaklar yaygın olarak kullanılıyordu, bu gibi sorulara cevap vermeye çalıştım. Bununla ilgili olarak, oyunların ve oyuncakların ne oranda toplumsal hayatta rol oynadıklarını inceledim. Ayrıca, toplumlar arasındaki kültürel sürekliliği anlamak adına, Eski Yunan ve Roma'da oynanan oyunlar ile günümüz oyunları arasında ne tür bağlantılar olduğunu bulmaya çalıştım."

Bener, 2013, s. 9. *

Kaynak B



Aşık kemiği oyunu oynayan iki kadını gösteren, pişmiş topraktan yapılan, Roma Dönemi'ne ait bir heykel, MÖ IV. yüzyıl, British Museum, Londra. (Bu oyunda oyunculardan biri aşık kemiklerini havaya fırlatarak mümkün olduğu kadar fazla kemiği yakalamaya çalışır.)

Kaynak C



Pişmiş topraktan yapılan tekerlekli bir at, MÖ VI. yüzyıl, Metropolitan Museum, New York. (Bilim insanları, Antik Yunan Dönemi'ne ait diğer örneklerinden hareketle bu tekerlekli atın oyuncak olarak kullanıldığını düşünmektedir.)

1. *Kaynak A'yı yazan araştırmacı çalışmasına neden sorular sorarak başlamış olabilir?*

2. *Kaynak B ve Kaynak C, bu konuyla ilgili araştırma yapan bir tarihçinin bütün sorularına cevap verebilir mi? Gerekçeleriyle açıklayınız.*

3. *Yazar, tarihsel bilginin üretim sürecinde hangi bilim dallarından yararlanmış olabilir?*

Tarihsel bilginin üretim sürecine ilişkin tespitleriniz

Kaynak Ç

"Milletimizin ismini ilk defa resmi devlet adı şeklinde kullanmak suretiyle tarih sahnesine çıkan Gök-Türkler hakkında araştırmalar Batı ilim âleminde XVII. asrın ortalarında başlamıştı. XIX. Yüzyılda da araştırmalar devam etti. Ancak, bu yüzyılın sonunda Orhun ve Tonyukuk yazıtlarının okunmasının başarılması hiç şüphesiz Gök-Türk tarihine yeni boyutlar kazandırmıştı. Yapılan arkeolojik kazılarda elde edilen buluntular ve yüzlerce mezar taşı kitabesi tarihimizin bu devresine ait bilgileri sağlam temellere oturttuğu gibi son derece faydalı ışık tutmuştur. (...)

İlim âleminde de malum olduğu üzere Gök-Türk tarihi hakkında en teferruatlı bilgi bulabildiğimiz kaynaklar Çince yazılmıştır. Gerek yıllık, gerekse ansiklopedik mahiyette yazılmış Çin kaynakları muhteva bakımından Grek ve İslâmi (Arap, Fars) kaynaklarından çok zengindir. Dolayısıyla dünyada günümüze kadar Çince yazılı kaynaklar, Gök-Türk tarihi araştırmalarında tarihçiler tarafından daima ön planda tutulmuştur."

Taşağıl, 2012, s. 188. *

Kaynak D



Kül Tigin Yazıtı
Bu yazıtta II. Göktürk Devleti'ni kuranların hayatları ve ülkelerini korumak için verdikleri mücadeleler anlatılmıştır.

Kaynak E

"Fahreddin Paşa'nın büyük şöhrete ulaşmasına sebep olan 'Medine Müdafaası' hakkında bazı kıymetli hatıra ve araştırmalar bulunmakla beraber, bunlar hem dağınık, hem de konuyu tamamen ortaya koymaktan uzaktır. Bu kitabın hazırlanması sırasında bilhassa Osmanlı Harbiye Nezareti'nin belgelerini ihtiva eden T.C. Genelkurmay Başkanlığı ATASE Arşivi'ndeki; harpte günü gününe tutulan cerideler ile müteferrik yazışmalardan yararlanılmıştır. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan pek çok belge de konunun aydınlatılmasında yardımcı olmuştur. Ancak, bu arşivde, tasnif çalışmalarının neticelenmesinden sonra yeni belgelerin ortaya çıkması mümkündür. Konumuza dair İngiliz Arşivi'nde önemli sayıda belgenin bulunduğu bilinmektedir. Çalışma imkânı bulamadığımız bu arşiv belgelerini neşredilen dokümanlardan telafi etmeye çalıştık. Arşiv vesikaları yanında, süreli yayınlar da taranarak rastlanılan bilgiler değerlendirildi. Ayrıca Fahreddin Paşa'nın rahmetli oğulları E. General Selim ve Orhan Türkkan'la görüşülerek, kendilerinden ekte verilen birkaç orijinal resim ile belge temin edilmiştir. Yukarıdaki malzemeler ışığında kaleme alınan çalışmada; Fahreddin Paşa'nın askerî niteliklerini ispat ettiği Birinci Dünya Harbi'nde Medine Müdafaası esas alınmıştır."

Beyoğlu, 2018, s. 7-8. *

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğünün kapatılması üzerine 16 Temmuz 2018'de kurulan Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığına bağlanmıştır.

ATASE (Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Daire Başkanlığı), Kasım 2019'da kurulan Arşiv ve Askerî Tarih Daire Başkanlığı bünyesine dâhil edilmiştir.

Kaynak F

"Elinizdeki ikinci baskı, ilk baskıya göre genişletilmiştir. Birinci baskıda İstanbul Üniversitesi'nin Nadir Eserler Kütüphanesi'nin kapalı olmasından dolayı ulaşamadığım yazma seyahatnamelere ulaştım. Birinci baskıda eserlere ulaşamamamdan kaynaklanan yanlış ve eksiklerimi düzeltme imkânı buldum. Birinci baskıda yapmayı isteyip de kısmen yapabildiğim seyahatnamelere eş zamanda karşılaştırmalı yaklaşımı, ikinci baskıda biraz daha fazla yapabildim."

Şirin, 2009, s. 12. *

1. ***Bu kaynakların yazarları tarihsel bilginin üretim sürecinde neden farklı kaynaklardan bilgi toplamaya ihtiyaç duymuştur?***
2. ***Kaynak F'nin yazarının ikinci baskıda farklı kaynaklardan yeni bilgiler toplaması, tarihsel bilginin üretim sürecini nasıl etkilemiş olabilir? Açıklayınız.***
3. ***Kaynak D'deki bilgilere ulaşmak için hangi bilim dallarından yararlanılmış olabilir?***

Tarihsel bilginin üretim sürecine ilişkin tespitleriniz

Kaynak G



1959 yılında kimliği bilinmeyen bir kişi tarafından Yale (Yeyl) Üniversitesine bağışlanan Vinland Haritası, uzun süre Kuzey Amerika'nın kuzeydoğu kıyısını da (Vinland Bölgesi) içine alan en eski Avrupa haritası kabul edildi. Araştırmacılar, XV. yüzyıl ortalarında çizildiği düşünülen bu haritaya dayanarak Vikinglerin Amerika kıtasına Kristof Kolomb'dan çok önce geldiğini, hatta Kolomb'un da bu haritadan yararlandığını iddia etti. Ancak zaman içinde Vinland Haritası'yla ilgili bazı şüpheler ortaya çıktı. Çünkü bu haritada Grönland Adası şaşırtıcı derecede doğru çizilmiş ve harita son derece sade ve basit bir şekilde tasarlanmıştı. XV. yüzyıl şartları düşünüldüğünde bunun pek mümkün olmayacağını düşünen uzmanlar; haritanın parşömeni, mürekkebi ve üzerindeki yazılarla ilgili bazı testler ve analizler yaptı. Parşömen üzerinde yapılan radyokarbon tarihleme analizi sonucunda bu kâğıdın XV. yüzyılda üretildiği tespit edildi. 2021'de Yale Üniversitesinin desteğiyle yapılan bilimsel testler ise bu haritanın Orta Çağ'dan kalmış bir parşömenin üzerine XX. yüzyılın başlarında üretilen bir mürekkeple çizildiğini ortaya koydu. Böylece haritayla ilgili önceki bilgilerin doğru olmadığı kesin delillerle kanıtlanmış oldu.

***1.** Vinland Haritası'na dayandırılarak yapılan bir tarih araştırması ne gibi sakıncalı sonuçlar doğurur?*

***2.** Kaynakların güvenilirliği tarihsel bilginin üretim sürecini nasıl etkiler? Açıklayınız.*

***3.** Bu haritanın sahte olduğunu belirlemek için hangi bilim dallarından yararlanılmış olabilir?*

Tarihsel bilginin üretim sürecine ilişkin tespitleriniz

Kaynak Ğ

"Uzun Osmanlı tarihi ve onun yarattığı çok renkli kültürü daha sağlıklı ve iyi tanımanın yollarından biri arkeoloji disiplinini sonuna dek kullanmaktan geçer. Üç kıtaya yayılmış altı yüz yıllık bir geçmişin ayrıntılarını yalnızca resmi vesikaya dayanıp güvenerek anlamak ve açıklamak pek mümkün görünmüyor. Arşivlerdeki 'tekemmül etmiş' evraka ne derecede güvenilebilir? Tahrir defterleri, şer'iyye sicilleri, mühime defterleri, salnameler, vaka-i nüvist kayıtları vb. notlar tek başlarına geçmişi tüm ayrıntılarıyla yansıtabilirler mi? Tartışmaya sonuna dek açık konular. Günümüzde zaten sık sık tartışılıyorlar da... Oysa maddesel kültür kalıntıları, eski kent ve köy yıkıntıları, tarihin yazılı belgelere hiç yansımamış birçok giz perdesini aralayabilecek, karanlık noktalara ışık saçabilecek kanıtlar barındırıyor derinlerinde. Katmanlar arasına sıkışıp kalmış bu kanıtlarla tarih daha somut verilerle ortaya konabilir ve geçmiş objektif olarak yansıtılabilir. (...)"

Sevin Arslan ve diğerleri, 2008, s. 629. *

Bu karekod üzerinden metinde bahsedilen Osmanlı Dönemi'ne ait resmî vesikalar hakkında bilgi edinebilirsiniz.

Kaynak H



Harput İç Kale kazılarında bulunan Osmanlı evinden bir bölüm

Kaynak I



Harput İç Kale kazılarında bulunan, Osmanlı Dönemi'ne ait sikkeler

Yandaki karekodda Harput Kalesi'nde yapılan kazılar sonucunda 2007 yılında giriş kısmı, 2009 yılında ise tamamı ortaya çıkarılan Harput Zindanı'na ait görüntüler bulunmaktadır.

1. ***Kaynak H ve Kaynak I'da verilen buluntular sizce Harput'un (Elâzığ) tarihini aydınlatmak için yeterli midir? Gerekçeleriyle açıklayınız.***
2. ***Kaynak Ğ'ye göre sadece yazılı belgelere dayanan bir tarih araştırması, geçerli ve güvenilir bilgilere ulaşmak için yeterli midir? Gerekçeleriyle açıklayınız.***
3. ***Kazılarda ele geçen buluntuları göz önünde bulundurduğunuzda arkeoloji dışında hangi bilimlerden yararlanılmış olabilir?***

Tarihsel bilginin üretim sürecine ilişkin tespitleriniz

Osmanlı Devleti, 1914 yılında başlayan I. Dünya Savaşı'na Alman ve Avusturya-Macaristan İmparatorluklarıyla ittifak yaparak katılmış ve birçok cephede İtilaf Devletlerine karşı savaşmıştır. Bu cephelerden biri de Kûtü'l-Amare Zaferi'nin yaşandığı Irak Cephesi'dir.

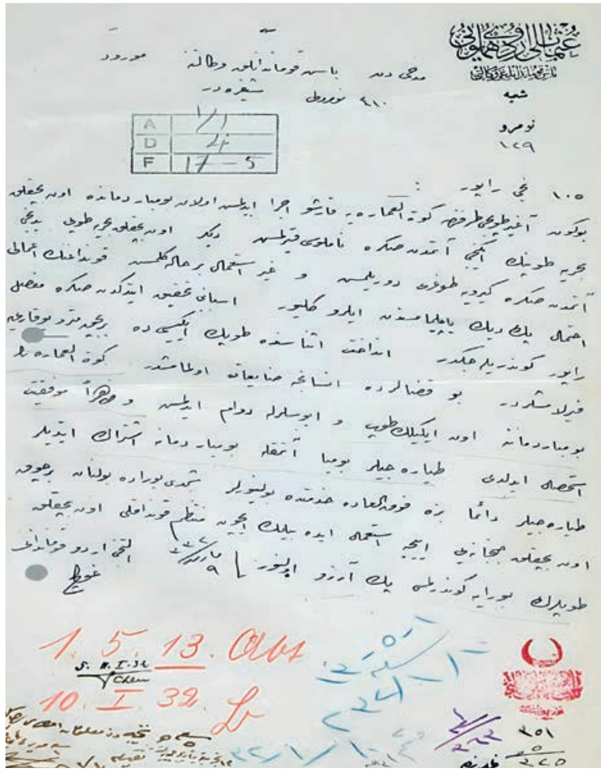
Kaynak İ ve Kaynak J'de Kûtü'l-Amare Kuşatması'na dair Genelkurmay Arşiv ve Askerî Tarih Daire Başkanlığı arşivinde bulunan iki belge verilmiştir.

Kaynak İ



Belge No. 67 hakkında açıklama: Kûtü'l-Amare Kuşatması'nda 18'inci Kolordunun 18 Aralık 1915 tarihindeki durumunu gösteren kroki

Kaynak J



Belge No. 146 hakkında açıklama: 6'ncı Ordu Komutanlığının Başkomutanlık Vekâletine gönderdiği 22 Mart 1916 tarihli rapor

1. *Bu arşiv belgeleri, Kûtü'l-Amare Kuşatması ve Zaferi ile ilgili araştırma yapan bir tarihçinin olayı tüm yönleriyle aydınlatması için yeterli midir? Gerekçeleriyle açıklayınız.*

2. *Bu arşiv belgeleri incelenirken hangi bilim dallarından yararlanılmış olabilir?*

3. *Kûtü'l-Amare Kuşatması ve Zaferi ile ilgili araştırma yapılırken arşiv belgelerinin dışında başka hangi kaynaklardan yararlanılabilir?*

Tarihsel bilginin üretim sürecine ilişkin tespitleriniz

Kaynak K



Bizans İmparatoru Aleksios Komnenos Dönemi'nde (1081-1118), Ioannes Skylıtzes'in (Yoannis Skaylitsız) tarafından yazılan "Bizans Tarihinin Kısa Bir Özeti, 811-1057" adlı eserdeki Peçenek Türklerinin atlı savaşçılarına ait bir minyatür

Kaynak L

"Anna Komnena, Aleksias'ı, hayatının son döneminde, kardeşi Johannes'e karşı giriştiği siyasal manevranın başarısız olması sonucu manastıra çekildiği dönemde yazmıştır. Yukarıda da belirttiğimiz gibi, eser, temelde Aleksios Komnenos hakkında dolaylı veya kapalı bir övgüdür. Ancak, Anna Komnena bu amacını açıkça ifade etmekten sanki kaçınmış ve övgüsünü olayların ayrıntılı anlatımı içinde gizlemiş gibidir. Yer yer de olsa açıkça yaptığı övgüler, onun bu temel amacının birer göstergesi olarak kabul edilebilir. Aleksios'un kişiliğinde, tüm erdemlerle bezenmiş, tanrısal nitelikler taşıyan ve her bakımdan kudretli imparator idealini yansıtmıştır. Türklerle ilgili tüm gözlemlerde ve anlatımlarda Anna Komnena tutarlı bir yaklaşım ve görüş içinde değildir. Bizans'ın çıkarlarına hizmet ettikleri zaman Türkleri övmekte ve onların erdemlerini vurgulamakta, fakat Bizans'a karşı savaştıkları zaman onları kötülemektedir. Bu yaklaşımını doğal karşılamak gerekir; Türklerin Anadolu'daki varlığı Bizans için en büyük tehlike olmuştur ve Anna Komnena bu gerçeğin bilincindedir. Bu bakımdan, Türklere karşı karışık duygular besler."

Umunç, 2000, s. 46. *

Kaynak M

"Bizans tarih yazarlarından biri olan Pachymérès, eserinde [Relatıons Hıstorıques] 1261-1308 yıllarına değinmektedir. Eserin ilk altı kitabı VIII. Mikhail, sonraki yedi kitap ise II. Andronikos devirlerine aittir. Aynı zamanda 1255-1261 yılları arasını içeren bir girişte mevcuttur. Yazarın yaşadığı dönemi kaleme alması esere ayrı bir önem kazandırmıştır. Bu sebeple eseri XIII. Yüzyılın ikinci yarısı için değerli bir kaynaktır. Eser oldukça tarafsız bir şekilde yazılmıştır. Eserin değerlendirilmesi noktasında kullandığımız kaynaklar ve araştırma eserlerinde verilen bilgilerin eserde var olan bilgilerle çoğu zaman örtüşmesi kuşkusuz kaynağın güvenilirliğini arttırmaktadır. Sonuç olarak Pachymérès'in, İmparator II. Andronikos'un 1259'da doğumundan başlayarak 1308'e kadar, kendi döneminin yarım yüzyılı kapsayan tarihini yazdığı eserinde, az önce bahsettiğimiz konuların hepsine değinmesi, eserin Türk tarihi açısından ne kadar önemli olduğunu bir kez daha ortaya koymaktadır."

Yavuzcan, 2009, s. 115. *

1. ***Kaynak K, Peçeneklerle ilgili güvenilir bilgiler verebilir mi? Gerekçeleriyle açıklayınız.***
2. ***Bu kaynaklarda Anna Komnena (Ena Komnina) ve Pachymérès'in (Peşimeres) eserleri hakkında kaynağın türü, tarihi ve yazılış amacı hakkında hangi bilgiler bulunmaktadır?***
3. ***Anna Komnena ve Pachymérès'in eserlerinin güvenilirliği hakkında yargıda bulunulurken hangi yöntemlere başvurulmuştur? Gerekçeleriyle açıklayınız.***

Tarihsel bilginin üretim sürecine ilişkin tespitleriniz

Kaynak N

"Mozaiğin yapım tarihini belirleyebilmek açısından doğrudan kaynak olabilecek herhangi bir belge ya da teknik bulgu yoktur. Bu durumda tarihleme yalnızca mozaikte betimlenen tarihsel kişiliklere göre yapılabilir. İmparator II. Ioannes Komnenos'un 1118 yılında Bizans tahtına çıktığı, İmparatoriçe İrene'nin ise 1134 yılında öldüğü düşünülürse mozaiğin 1118-1134 aralığında yapılmış olması çok olasıdır. Bu tarih aralığı Aleksios Komnenos'un tasviri göz önüne alınarak biraz daha daraltılabilecektir. Aleksios Komnenos'un 1122'de müşterek imparator ilan edildiği konuyla ilgili çalışmalarda genel bir kabûl haline gelmiştir. Buradan hareketle, mozaikteki yazıtta Aleksios Komnenos 'Romalıların İmparatoru' (Basileus Romaion) olarak anıldığından mozaik panelin de imparator olduktan sonra; 1122 veya hemen sonrasında ya da daha genel anlamda 1122-1134 aralığında yapılmış olması gerekmektedir. (...)

Aleksios Komnenos'un 1122'de müşterek imparator ilan edildiğine ilişkin genel kabul ise İmparator II. Ioannes'in saray methiyecisi Theodoros Prodromos'un taç giyme töreni anlatısını temel almaktadır. Aynı zamanda II. Ioannes'in 1122'de Peçeneklere karşı kazandığı zaferden sonra, tıpkı babası İmparator I. Aleksios Komnenos'un kendisi için yapmış olduğuna benzer şekilde, oğlu Aleksios'u müşterek imparator ilan ettiği ileri sürülmektedir."

Erdihan, 2023, s. 236-237. *

Kaynak O



Anna Komnena'nın "Alexiad" adlı eserini ithaf ettiği babası İmparator Aleksios Komnenos'un (1081-1118) Ayasofya Camisi'ndeki mozaiği

Kaynak Ö

"1162 yılında sultan II. Kılıç Arslan İstanbul'a giderek Manuel'i ziyaret etti. Büyük saygı ve ikram gördü. O an için, iki kutup arasındaki buzlar erimiş görünüyordu. Balkanlar'da Sırp ve Macarlara karşı sürdürülen mücadele yüzünden sultanla barış içinde olmak aslında Manuel'in işine geliyordu. İmparatorun sultana akla hayale gelmeyecek derecede değerli hediyeler ve paralar verdiğini yazan Niketas'ın kaydı göz önüne alınırsa, bana, bir ölçüde Manuel'in bu barışı satın almış olduğunu söylemek de, pekâlâ mümkün görünmektedir. Niketas, ayrıca bu hüsn-ü kabul karşısında sultanın eline geçirmiş olduğu Sebaste ve civarını Manuel'e iade etmeyi vaat ettiğini yazmış olması dikkat çekicidir. Çünkü Sebaste, Dinar'ın 64 km. kuzeybatısında, bugün Selçikler'dir. O halde Niketas'ın ifadesi, bir buçuk yıl önce Manuel'in sefer düzenlediği bu bölgenin yeniden Türklerin eline geçmiş bulunduğuna işaret etmekte ve böylece de bizim bu konuda ileri sürdüğümüz görüşü, yani büyük ordularla yapılan seferler sırasında alınan yerlerin sefer sona erdikten sonra elde tutulamadığı gerçeğini de doğrulamaktadır diyebiliriz."

Demirkent, 2005, s. 149-150. *

1. ***Tarihçiler, Kaynak O ve Kaynak Ö ile ilgili çıkarımlarına ulaşmak için nasıl bir yol izlemiştir? Açıklayınız.***

2. ***Kaynakların incelenmesi, Aleksios Komnenos'un mozağinin yapım tarihiyle ilgili çıkarımlara ulaşılmasına nasıl katkı sağlamıştır? Açıklayınız.***

3. ***Kaynak Ö'deki hangi ifadeler, yazarın kendi yorumunu ve bakış açısını yansıtmaktadır?***

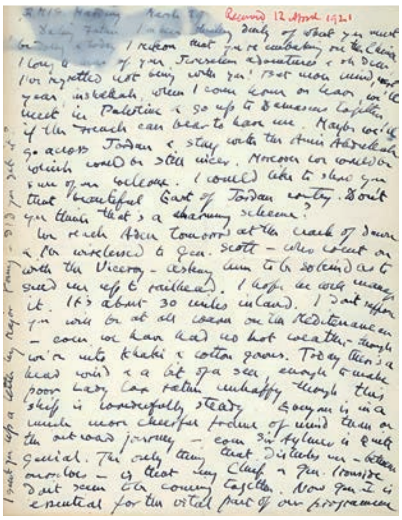
Tarihsel bilginin üretim sürecine ilişkin tespitleriniz

Kaynak P

"Sınırları Çizen Kadın: İngiliz casus Gertrude Bell başlıklı çalışmayı yaparken tereddütlüydüm. Gündemde olan, önemli bir isim hakkında kitap hazırlamak riskliydi. Önce Türkçeye çevrilen iki eseri inceledim. İkisi de tarihi olmayan, magazin moda gazeteciliği yapan isimler tarafından yazılmıştı. Bunlar bilimsel araştırma değil, romandı ve vahim bilgi hataları içeriyordu. Türk düşmanlığı üzerine kurgulanmış, çarpıtılmış bilgilerle kaleme alınmışlardı. Yabancı dildeki çalışmaları da incelediğimde her birinin Gertrude Bell portresini farklı çizdiğini gördüm. Gertrude Bell hakkında yeni bir kitap hazırlamaktaki iddiam eski bilgileri tekrar etmek değil tam tersine belgelere dayalı özgün bir çalışma ortaya çıkarmaktı. Yaptığım işin ne olduğunu kitabın önsözünde açıkladım. Yani daha önce kimlerin konu hakkında yazdığını, eksikliğin ne olduğunu belirttim. Neticede ortaya çıkan iş diğerlerinin ürettiklerinden çok farklı ve bilimsel nitelikli oldu."

Karaca, 2020, s. 292. *

Kaynak R



Gertrude Bell'in (Görtrüd Bel), babası Sir Hugh Bell'e (Sör Hüug Bel) 12 Nisan 1921 tarihinde yazdığı mektup

Kaynak S



Gertrude Bell'in Aralık 1899'da Kudüs'te çektiği, Kubbetü's-Sahra (ortada) ile Kıble Mescidi'ni (sağda) gösteren fotoğraf

1. ***Kaynak P'ye göre yazar, tarih araştırması yaparken nasıl bir yöntem izlemiştir?***
2. ***Bu kaynaklar, Gertrude Bell'le ilgili yapılacak bir tarih araştırmasına ne gibi katkılar sağlar? Açıklayınız.***
3. ***Bu kaynaklar, Gertrude Bell'le ilgili yapılacak bir tarih araştırmasında tarafsız, güvenilir ve geçerli bilgilere ulaşılmasına yardımcı olabilir mi? Gerekçeleriyle açıklayınız.***

Tarihsel bilginin üretim sürecine ilişkin tespitleriniz

Tarihçiler genellikle ilgi duydukları ya da merak ettikleri konularla ilgili araştırma yapmayı tercih eder. Tarihsel bilginin üretim sürecinde öncelikle araştırma yapılmak istenen konuyla ilgili bir problem belirlenir. Daha sonra bu araştırma probleminin sınırlarını zaman, mekân ve içerik açısından belirlemek için sorular sorulur. Hem soruların sorulması hem de cevapların aranması aşamalarında belli bir plan doğrultusunda hareket edilir.

Tarihçiler, seçtikleri konu ya da araştırma problemi çerçevesinde ilgili kaynakları tarar ve kullanılabilecekleri kaynakları belirler. Bu aşamada kütüphaneler, arşivler, müzeler, tarihî mekânlar ve genel ağ siteleri üzerinden kapsamlı bir araştırma yapılır (Görsel 1.8, Görsel 1.9). Toplanan bilgiler sınıflandırıldıktan sonra eleştirel bir yaklaşımla ele alınır ve konuyla ilgili bilgiler tespit edilir. Kaynaklardan elde edilen bilgilerin sınırlı olması durumunda ise farklı kaynaklara başvurularak bilgi toplama işi yeniden gerçekleştirilir.



Görsel 1.8
Cumhurbaşkanlığı Millet Kütüphanesi, Ankara (Bu kütüphanede 2.532.000 kitap, 14.359 adet basılı dergiye ait 2.200.000 sayı olmak üzere 4.732.000 basılı kaynak bulunmaktadır. Ayrıca 217 adet veri tabanı içeriğinde 950.000 e-kitap, 7.500.000 elektronik tez ve 125.000'e yakın e-dergi mevcuttur.)



Görsel 1.9
Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Ankara (Kendine özgü koleksiyonlara sahip olan ve dünyanın sayılı müzeleri arasında yer alan bu müzede Paleolitik Çağ'dan Osmanlı Dönemi'ne kadar Anadolu'da yaşamış birçok medeniyete ait kültür varlığı kronolojik bir düzen içinde sergilenmektedir.)

Tarihsel bilginin üretim sürecinde kullanılacak kaynaklar, gerçeklik ve güvenilirlik açısından dikkatle sorgulanmalı; kaynaktaki bilgilerin doğru olup olmadığı belirlenmelidir. Ayrıca farklı bakış açılarını yansıtan çok sayıda kaynaktan yararlanmak, ortaya konan tarihsel bilginin güvenilirliğini ve geçerliliğini artıracaktır.

Tarihçiler, kaynakları inceleme ve sorgulama aşamalarında bilimsel yöntemler kullanmalıdır. İncelenme esnasında kaynakların türü, yazarı, tarihi, oluşum şekli, konumu, dijital kimliği, uzantısı gibi temel unsurlar belirlenmelidir. Daha sonra bu kaynaklarda herhangi bir çelişki, tutarsızlık, belirsizlik, boşluk, propaganda, ön yargı veya yönlendirme olup olmadığı tespit edilmeli; tüm kaynaklar sınırlılık, geçerlilik ve güvenilirlik açısından sorgulanmalıdır.

Tarihçiler, eserlerini ortaya koymadan önce kaynaklardaki kanıt ve bilgileri eleştirel bir yaklaşımla yorumlamalı ve bunları ele aldıkları problem çerçevesinde değerlendirmelidir. Bu süreçte kullanılan kaynaklardaki içeriğin ana fikri ve kaynaklarda geçen şahıs, yer, zaman gibi unsurların özellikleri belirlenmelidir. Kaynaklarda verilen olay ve olgulara ilişkin her türlü bilgi ortaya konmalı; elde edilen kanıt ve bilgiler, o dönemin şartları göz önünde bulundurularak yorumlanmalıdır.

Tarihçiler, özgün ve bilimsel bir eser ortaya koyarken yararlandıkları kaynaklara atıf yapmalı ve bu kaynakları eserin kaynakça bölümünde göstermelidir. Kaynakçanın belirtilmesi, yapılan çalışmanın güvenilirliğini artırdığı gibi bilimsel ve mesleki etik açısından da zorunludur.

Türkiye'deki bilim ve sanat eserleri, 1951 yılında kabul edilen 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu ile korunmaktadır.

Uygulayalım

Verilen yönergeler doğrultusunda aşağıdaki etkinlikleri yapınız.

Tabloda verilen örnek tarih çalışmalarını inceleyerek tarihsel bilginin üretim sürecindeki aşamalardan hangilerinin gerçekleştirildiğini gerekçeleriyle birlikte ilgili alanlara yazınız.

Örnek Tarih Çalışmaları	Aşama / Gerekçe
"Neron'a en sık atfedilen suça gelelim: Roma'nın yakılması. Bu suçlama doğrudan dönemin halkının inancından geliyor: Nitekim Tacitus ve Dion Cassius'tan öğrendiğimize göre, halk bu yangını Tanrıların öfkesinin işareti olarak yorumlamış ve bunun sebebinin Neron olduğundan şüphelenmiş. Bu eski komplo teorisinin kökeni yine Suetonius'a (Neron, 38) ve ayrıca Dion Cassius'a (Roma tarihi, LXII, 16-17) dayanıyor. Onlar imparatorluk sarayının kölelerinin Roma'nın çeşitli mahallelerine cayır cayır yanan kütük ve meşaleler attıklarını anlatıyorlar. Ama bunların imparatorluk sarayının köleleri olduklarını nereden bilebilirlerdi ki? İki yazar yazmayı unutmuşlar ama Neron bu yangında en güzel saraylarından biri olan, sanat koleksiyonları ve hâzinelerinin toplandığı Domus Aurea'yı kaybetmişti. Yangın 64 yılının Temmuz ayında, yılın en sıcak zamanında, Tiber'in kıyısında sıralanmış yağ satıcılarının bulunduğu dükkânlar ve küçük barakalarda başlamıştı. Rüzgâr yangını körüklemişti." Messadié, 2011, s. 57. *	
" 'Batı ve Orta Anadolu'da Çark Yapımı Çanak Çömleğin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi' başlıklı bu tez kapsamında, MÖ 3. Binyılın ortalarından itibaren Anadolu yarımadasında çömlekçi çarkının ilk kullanımı, yeni araştırmaların ve özellikle Küllüoba kazılarının ışığında incelenmiş ve böylece sözü edilen bölgede çark yapımı çanak çömleğin neden ve nasıl ortaya çıktığı, hangi teknolojik özelliklere sahip olduğu, nasıl bir yayılım şekli gösterdiği, bölgelere göre hangi mal grupları ve formlarla temsil edildiği gibi sorulara cevaplar aranmıştır." Türkteki, 2010, s. III. *	
"Bu kitapta değişik disiplinleri bir araya getirdim. Uzman olmayan okur için Çin ve Avrupa'da kâğıdın tarihine ulaşmak görece kolay olduğundan, kâğıdın İslam ülkelerinde matbaadan önceki ilginç öyküsü üzerinde yoğunlaştım. Bu da çok farklı verileri bütünsel bir anlatım içinde birleştirmeyi gerektiriyor. Bu kitapla ilgili araştırmalar ve kitabın yazımı yıllarımı aldı, ama kâğıdın tarihine duyduğum ilgide hiçbir azalma olmadı. Benzer ve ilişkili sorunlar üzerinde çalışan başka bilim insanları da olduğunu keşfetmek beni çok sevindirdi." Bloom, 2020, s. 8-10. *	
"Mektupların biri sonradan iyileşen bir atın hastalığını rapor ediyordu. Bir diğer kaynakta, Semerkand ve çevresinden gelen göçmenler ve onların soyundan gelen Sogdların, Tang ordusuna at tedarik etmekte önemli bir rol oynadığı ve Duldur Aqur kağıt parçalarında Sogd varlığına dair küçük de olsa birkaç iz bulunuyor. Loulan 'daki garnizonda bulunan belgeler gibi bu belgeler de ticaretin varlığına işaret ediyor ancak yapılan bu ticaret Çinli yetkililerin ihtiyaçlarını satın aldıkları bir ticaret. Bu genellikle de at oluyor. Parçalı ve yorumlaması zor olsa da devlet destekli bir ticaretin varlığı belgeleniyor." Hansen, 2012, s. 112. *	
"Hacın [Haçin] savaşlarına ait geniş bilgileri, Kuzey cephesi kumandanı rahmetli hemşehrim Osman (Coşkun) Bey, Cephe kumandan yardımcısı akrabam Hadi (Erdoğan) Bey, Enver Aydın (Abbas) ve Çakıoğlu Veli Bey (Civanbey)lerle, sağlıklarında yaptığım sohbetlerde Hacın savaşının iç yüzünü öğrendim. Kendilerinden, Ermenilerin yaptıkları fâciaları ve çetelerimizin menkıbelerini dinledim. Bunları parça parça, zamanında not tuttum. Hacın Savaşı'nı günü gününe takip ederek yazan emekli Yzb. Ömer Lütfi Beyin hatıralarından ve Tufan Beyin kitabından, Develi Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Karar Defteri'nden faydalandım. Ankara'da bulunan Milli Kütüphane, Türk Tarih Kurumu, Türk Dil Kurumu, T.B.M. Meclisi kütüphanelerindeki, konu ile ilgili eserleri taradım. Bu suretle hazırladığım bu kitap, yıllar süren bir araştırmanın sonunda meydana gelmiştir." Gürbüz, 1996, s. XVIII. *	
Yandaki karekodda Tarihin Ruhu adlı belgeselin 50. bölümünden alınan ve Atatürk Orman Çiftliği'ni anlatan bir kesit bulunmaktadır.	

Metinleri inceleyerek soruları cevaplayınız.

"Osmanlı tarihinde üzerinde düşünülmeden tartışılan konuların en başta geleni, matbaanın Türkiye'ye geç gelmesi meselesidir. Türkiye'ye matbaanın geç gelişi bitip tükenmek bilmeyen bir tartışma konusudur. Kimi günah diye matbaanın gelişine engel olundu derken kimi de hattatların boykotundan gelmedi der. Ancak gerçek çok basittir; matbaa okumadığımız için gelmedi.

Matbaanın geç gelmesi meselesi tartışılırken İstanbul'da bulunan 90 bin hattatın buna engel olduğu anlatılır. Bu bilgi üzerinde araştırma bile yapılmadan bir an düşünülse böyle bir şeyin mümkün olamayacağı rahatlıkla anlaşılır. Bırakın 90 bin hattatı, İstanbul'da bu kadar esnaf yoktu. Ayrıca bu kadar hattatımız olsa kütüphanelerde milyonlarca cilt yazma eserimizin olması gerekir.

Matbaanın geç gelmesiyle ilgili bir diğer yorum da Osmanlıların matbaayı günah diye geç kabul ettiğidir. Hâlbuki böyle bir sebeple matbaanın geç geldiğine dair elde hiçbir delil yoktur. Bu tamamen ideolojik bir yorumdur."

Afyoncu, 2011, s. 195. *

"Başlangıçtan itibaren Ermeni sorunu siyasî bir kampanya olmuştur. Burada, Ermeni sorununa yönelik sahte bir tarih kurmak için, çeşitli malzemeler kabul edilmiştir, bunlar siyasî belgelerdir ve siyasî amaçlara göre oluşturulmuşlardır. Taşnak Gazetesinde çıkmış makaleler ya da İngiliz propaganda ofisinin ürettiği bazı belgeler kullanılır. Halbuki bunlar tarihte birer belge olarak kabul edilmez. (...) Burada gerçek tarihin nasıl yapılacağını bilmeyen kişiler, bütün bu yalanların gerçek olduğuna inanmaya başlamışlardır."

McCarthy, 2005, s. 23. *

1. ***Tarihsel bilginin üretim sürecinde çarpıtma, algı oluşturma, yönlendirme, görmezden gelme gibi yanlış tutum ve davranışlar ne gibi sorunlara yol açar? Bu durumu toplumlar, milletler ve devletler açısından değerlendirerek arkadaşlarınızla tartışınız.***

2. ***Metinlerden yararlanarak tarihçilerin sahip olması gereken ahlaki değerlere ilişkin üç ilke yazınız.***

Değerlendirelim

Uygulama adımlarını takip ederek tarihsel bilginin üretim aşamalarını gösteren bir bilgi görseli hazırlayınız.

! Hazırlayacağınız bilgi görselinin sayfa 51'de bulunan analitik dereceli puanlama anahtarı ile değerlendirileceğini unutmayınız.

- ✓ Öğretmeninizin rehberliğinde eşit sayıda kişiden oluşan gruplara ayrılınız.
- ✓ Çalışmanızla ilgili içerik (resim, metin, tablo vb.) hazırlayınız.
- ✓ Dijital ortamda ya da basılı olarak hazırladığınız bilgi görselinizi öğretmeninize teslim ediniz.

Analitik Dereceli Puanlama Anahtarı				
Aşağıdaki dereceli puanlama anahtarı, bilgi görselinizi değerlendirmek için hazırlanmıştır. Bu anahtar, bilgi görselinizi hazırlarken hangi ölçütlere dikkat etmeniz gerektiği konusunda da size bilgi vermektedir.				
Grubun Adı:			**Sınıf:**	
Grup Üyelerinin Adı ve Soyadı:				
Ölçütler	**Başarı Düzeyi**			**Başarı Puanı**
	1 (Geliştirilmeli)	**2 (Kabul Edilebilir)**	**3 (Oldukça İyi)**	
İçeriğin Uygunluğu	Bilgi görseli, tarihsel bilginin üretim aşamaları ve bu aşamalar arasındaki ilişki hakkında gerekli bilgileri içermemektedir.	Bilgi görseli, tarihsel bilginin üretim aşamaları ve bu aşamalar arasındaki ilişki hakkında yüzeysel bilgiler içermektedir.	Bilgi görseli, tarihsel bilginin üretim aşamaları ve bu aşamalar arasındaki ilişki hakkında kapsamlı bilgiler içermektedir.	
İçeriğin Özgünlüğü	Bilgi görselinde öğrenciye ait ifadeler bulunmamaktadır.	Bilgi görselinde öğrenciye ait bazı ifadeler bulunmaktadır.	Bilgi görselindeki tüm ifadeler öğrenciye aittir.	
İçeriğin Bilimselliği	Bilgi görselinde çok fazla bilimsel hata bulunmaktadır.	Bilgi görselinde az sayıda bilimsel hata bulunmaktadır.	Bilgi görselinde bilimsel hata bulunmamaktadır.	
Görsel ve Yazılı Materyal Kullanımı	Konuyla ilgili görsel ve yazılı materyal kullanılmamıştır.	Görsel ve yazılı materyallerden bazıları konuyla ilgilidir.	Tüm görsel ve yazılı materyaller konuyla ilgilidir.	
Kaynak Kullanımı	Yetersiz ve konuyla ilgili olmayan kaynaklar kullanılmıştır.	Sınırlı ve konuyla kısmen ilgili kaynaklar kullanılmıştır.	Çok sayıda ve konuyla doğrudan ilgili kaynaklar kullanılmıştır.	
Dil ve Anlatım	İçerikte yazım ve noktalama kurallarına uyulmamıştır.	İçerikte yazım ve noktalama kurallarına kısmen uyulmuştur.	İçerikte yazım ve noktalama kurallarına uyulmuştur.	
Toplam Puan:				
Alınan Not:				

Değerlendirme Sistemi

Analitik dereceli puanlama anahtarından alınan puan, toplam puana bölünür. Örneğin bu anahtarda altı ölçüt (içeriğin uygunluğu,içeriğin özgünlüğü, içeriğin bilimselliği, görsel ve yazılı materyal kullanımı, kaynak kullanımı, dil ve anlatım) ve üç başarı düzeyi (geliştirilmeli, kabul edilebilir ve oldukça iyi) bulunmaktadır. Öğrencinin her ölçütten alabileceği puan en fazla 3x6=18 olacaktır. Bir öğrenci analitik puanlamada 12 puan aldıysa bu yüzde olarak (12/18) x100=%67 edecek, bu durumda öğrenci 67 puan almış olacaktır.

1.4. TARİH ARAŞTIRMA VE YAZIMINDA DİJİTAL DÖNÜŞÜM

Düşünelim

Görsel ve metinlerden yararlanarak soruları cevaplayınız.



1918'de İspanyol gribi tedavisi gören hastaların yattığı bir askerî hastane Camp Funston (Kemp Füstın), Kansas



COVID-19 tedavisi gören hastaların yattığı bir yoğun bakım ünitesi

İlk vakanın 4 Mayıs 1918, son vakanın Mayıs 1920'de görüldüğü İspanyol gribi; dünyanın o dönemdeki nüfusunun üçte birine, yaklaşık 500 milyon kişiye bulaşmıştır. Vaka-ölüm oranının diğer grip salgınlarına göre %2,5'ten fazla olduğu bu hastalık, farklı kaynaklara göre 50 ila 100 milyon kişinin ölümüne neden olmuştur. Salgın sonrasında yapılan araştırmalar, İspanyol gribi virüsündeki kilit genlerin kuş gribi virüsündeki genlerde güncellendiğini ortaya koymuştur.

COVID-19 veya koronavirüs adıyla anılan salgın hastalık, 17 Kasım 2019'da Çin'in Hubei bölgesinin başkenti olan Vuhan'da ortaya çıkmıştır. Salgının dünya çapında yayılmaya başlaması üzerine Mart 2020'de Dünya Sağlık Örgütü tarafından küresel salgın uyarısı verilmiş ve Avrupa'nın, koronavirüs krizinin merkez üssü hâline geldiği bildirilmiştir. Tüm dünyada 8 Nisan 2023 tarihine kadar COVID-19 nedeniyle 6.837.598 kişi hayatını kaybetmiştir.

İspanyol gribi ile COVID-19 salgını hakkında araştırma yapan bir tarihçi, verilere ulaşmada ve bu verileri analiz etmede ne gibi zorluklar yaşayabilir? Açıklayınız.

Keşfedelim

Verilen yönergeler doğrultusunda aşağıdaki etkinlikleri yapınız.

Dijitalleşme konusuyla ilgili yandaki karekodda verilen etkinliği yapınız.

Görsel ve açıklamalardan yararlanarak soruları cevaplayınız.



Eskiden kullanılan analog fotoğraf makineleri büyük ve ağır olduğu için bunların taşınması zordu. Bir fotoğraf çekmek uzun süre alırdı ve hareketli nesneleri net şekilde fotoğraflamak imkânsızdı. Ayrıca bunları kağıda aktarmak da zor ve zaman alıcıydı.



XX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren gelişen dijital fotoğraf teknolojisi sayesinde anında görüntü elde edilmeye başlanmıştır. Özellikle son yıllarda akıllı telefonlardaki kameraların da gelişmesiyle dijital fotoğrafçılık daha da yaygınlaşmıştır.

1. *Verilen görsel ve açıklamaları karşılaştırdığınızda ne gibi farklılıklar görüyorsunuz?*
2. *Analog makinelerle çekilen fotoğrafların saklanması ile dijital yöntemlerle çekilen fotoğrafların saklanması arasında ne gibi farklar vardır? Açıklayınız.*

Tabloda verilen kavramların anlamlarını sınıf ortamında sözlüklerden ve genel ağ üzerinden araştırarak ilgili alanlara yazınız.

Kavramlar	Anlamlar
Büyük veri	
Doğuştan dijital veri	
Sayısallaştırma	
Uzak okuma	
Veri analizi	
Veri madenciliği	
Yakın okuma	
Yapılandırılmış veri	
Yoğun veri	

Öğrenelim

Verilen yönergeler doğrultusunda aşağıdaki etkinlikleri yapınız.

Metni ve dijital tarih çalışmalarıyla ilgili örnek çalışmaları inceleyerek soruları cevaplayınız.

Hiper Metin

Birbiriyle bağlantılı yazı, görsel, video gibi verileri içeren bir metin organizasyonudur.

Genel ağ (web), birbirine bağlantılı milyarlarca sayfadan oluşan bir hiper metin sistemidir.

Bilgi işlem teknolojisinin gelişmesi, tarihçiler için önemli bir dönüm noktası olmuştur. 1990'lı yıllarda yaygınlaşmaya başlayan genel ağ kullanımı, tarih araştırmalarını önemli ölçüde etkilemiştir. Genel ağ tarayıcılarının gelişmesi akademik bilginin daha geniş kitlelere ulaşmasını sağlamış, birinci ve ikinci el kaynakların dijitalleştirilmesi ise tarih araştırmacılarının bu kaynaklara daha kolay erişmesini mümkün kılmıştır. Bu sayede akademik bilginin gelişimi hızlanmış ve tarih araştırmalarının verimliliği artmıştır.

Dijital kaynaklar, dijital doğmuş [born digital (born dijital)] ve sonradan dijitalleştirilmiş kaynaklar olarak ikiye ayrılır. Yazılı, basılı ve görsel kaynakların taranarak bilgisayara aktarılmış hâline sonradan dijitalleştirilmiş kaynak adı verilir. Genel ağ siteleri, çevrim içi forumlar, e-kitaplar, elektronik kayıtlar, dijital ses kayıtları ve konum verileri ise dijital doğmuş kaynaklardır (Görsel 1.10).



Görsel 1.10: E-kitap; bilgisayar, tablet, akıllı telefon gibi cihazlarda okunabilen etkileşimli bir kitap türüdür.

Dijital tarih çalışmalarındaki ilk adım; veriyi ya da arşiv belgelerini sayısallaştırmak [digitization (dicitizeyşın)], kodlama dili ile etiketlemek [tagging (teging)] ve bunları dijital yayın hâline getirerek herkesin ulaşabileceği bir kaynağa dönüştürmektir. Daha sonra bu verilerin bilgisayarda okunulabilir hâle getirilmesi ve kaynaktan elde edilen verilerin yapılandırılması aşamasına geçilir. Bu süreçte belgelerden elde edilen büyük verinin uluslararası standartlara uygun olarak tasnif edilmesi, birbiriyle ilişkilendirilmesi; kavram ağacı [thesaurus (tesaurus)], otomatik sözlük, açık erişim, açık veri, bağlı veri, ileri arama, filtreleme, dışa aktarma gibi işlemlerin yapılması gerekir. Sonraki süreçte ise elde edilen yapılandırılmış veriler; istatistik programları, coğrafi bilgi sistemleri (CBS), ağ, içerik gibi analiz araçları ile haritalanır, görselleştirilir ve yorumlanır.

Yapay Zekâ

Yapay zekâ, bir bilgisayarın veya bilgisayar kontrollü robotun genellikle akıllı varlıklarla ilişkili görevleri yerine getirme yeteneğidir.

Tarihsel kaynakların dijitalleştirilmesi sonrasında ortaya çıkacak olan büyük veriyi analiz etmek ve yorumlamak, tarih araştırmacılarının iş yükünü büyük oranda artıracaktır. Bu iş yükünü azaltmak için ulusal ve uluslararası iş birlikleri kurularak ortak çalışmalar yapılabilir veya yapay zekâ uygulamaları yoluyla araştırmacıların farklı yorumlara ve sonuçlara ulaşması sağlanabilir. Bununla birlikte günümüzde geliştirilen teknolojik araçlar sayesinde tarihsel bilginin görsel ve tematik olarak işlenmesi, veriler arasındaki gözle görülemeyen ilişki ağlarının ortaya çıkarılması gibi pek çok avantaj elde edilmiştir. Tarihçiler, dijital yöntemler sayesinde sayfalarca belge hakkında doğru değerlendirmeler yapabilme, yeni sorular sorabilme ve konulara farklı açılardan bakabilme imkânına sahip olmuştur.

Geleneksel ve dijital tarih yazımları, birbirini tamamlayan ve tarihsel bilginin zenginleştirilmesine katkıda bulunan iki farklı yöntemdir. Bununla birlikte dijital tarihi geleneksel tarih yazımının alternatifi olarak değerlendirmemek gerekir. Bu iki yöntem; kullanılan kavramlar, yararlanılan araçlar, iş birlikli çalışmaya açık olup olmama gibi konularda birbirinden ayrılmaktadır.

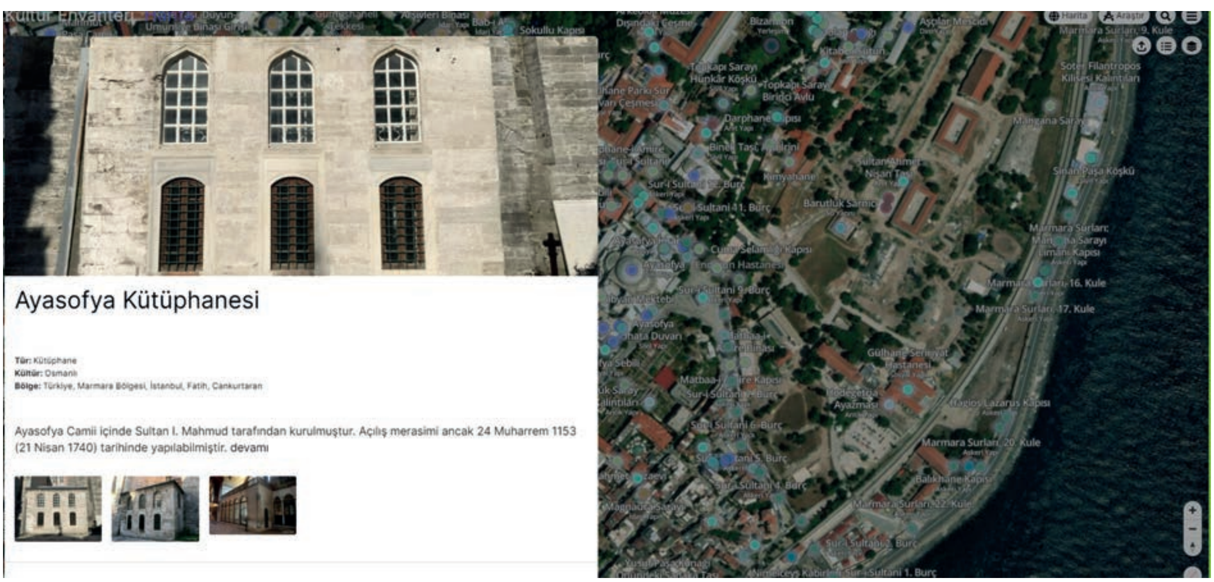
Dijitalleştirme çalışmaları, dünyada yürütülen tarih yazım süreçlerini derinden etkilemiştir. Büyük miktarda verinin ulaşılabilir hâle gelmesi, tarihçilerin toplumsal ve kültürel değişimler hakkında daha kapsamlı analizler yapmasını sağlamıştır. Bu analizler sonucunda daha önce fark edilmemiş bağlantıların ortaya çıkarılması ve yeni teoriler geliştirilmesi mümkün olmuştur. Anadolu topraklarındaki Hitit tabletleri, Antik Yunan ve Roma metinleri, Bizans kronikleri ya da Osmanlı arşiv belgeleri dijital ortama aktarıldıkça tüm dünya tarihini yeniden yazmayı gerektirecek kapsamlı bir bakış açısı ortaya çıkacaktır.

"Kültür Envanteri" adlı dijital proje, Türkiye ve Balkanlardaki tarihî ve kültürel eserleri tanıtmak amacıyla hazırlanmıştır. İki yüzden fazla kültür elçisinin katkılarıyla yürütülen bu projenin veri tabanına 30.000'in üzerinde kültür varlığı eklenmiş ve bu kültür varlıkları çeşitli başlıklar altında sınıflandırılmıştır. Ayrıca 35.000 görsel belge de proje kapsamında yayımlanmıştır. Tüm verilerin tek kaynakta toplanması için yapılan bu çalışma; içeriği, tasarımı, kullanım kolaylığı ve filtreleme özelliği bakımından saha çalışmalarındaki önemli bir açığı kapatmıştır.

Üstteki karekod üzerinden bu projeyle ilgili genel ağ sitesine ulaşabilirsiniz.



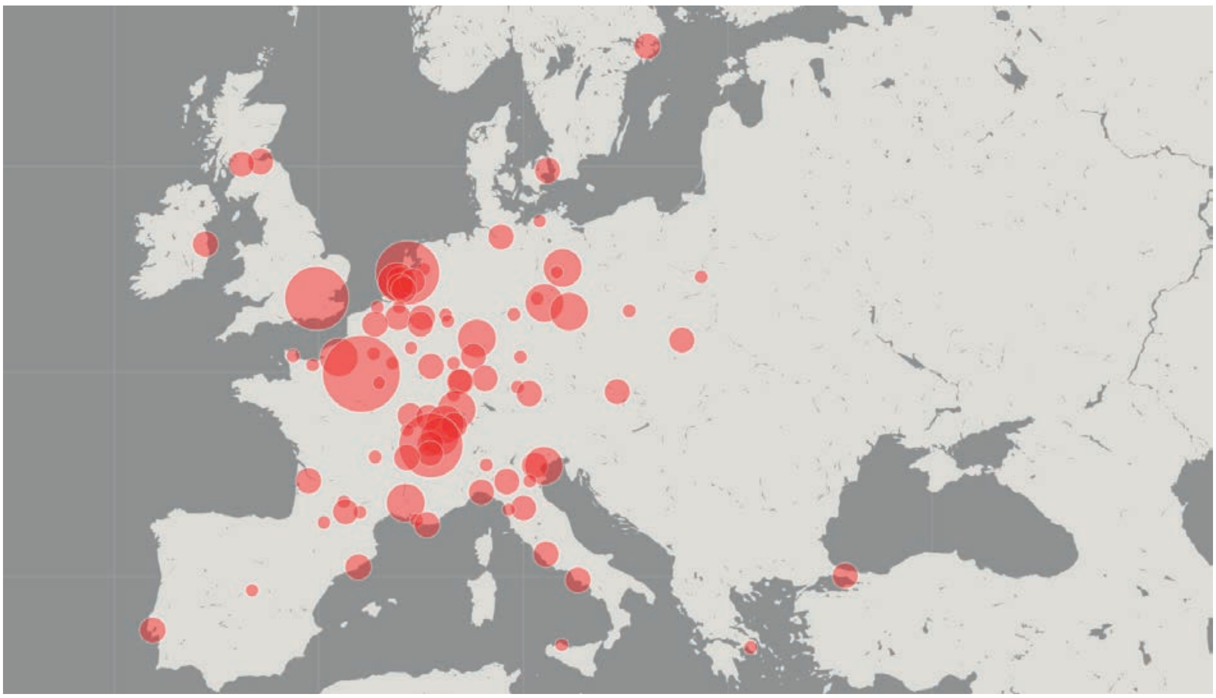
Anadolu'da, Balkanlarda ve yakın coğrafyalarda bulunan kültür varlıklarını gösteren etkileşimli haritadan bir kesit



Proje kapsamında Ayasofya Kütüphanesi ile ilgili bilgilerin ve görsellerin verildiği sayfadan bir kesit

Üstteki karekod üzerinden bu projeyle ilgili genel ağ sitesine ulaşabilirsiniz.

“Mektup Cumhuriyetinin Haritasını Çıkarmak”; Avrupa’da yaşayan bilim insanlarının, düşünürlerin, sanatçıların ve yazarların kendi aralarında yazdıkları mektupları ve bu mektuplar yoluyla ortaya çıkan etkileşimi göstermek amacıyla hazırlanan bir dijital tarih çalışmasıdır. Stanford Üniversitesinin yürüttüğü bu projede bazı Avrupalı aydınların kendi aralarındaki yazışma ağı dijital ortama aktarılmış ve görselleştirilmiştir. Proje sayesinde kültür araştırmacılarının bu mektuplar yoluyla gerçekleşen entelektüel etkileşimi, bilgi transferini ve fikir akışını daha iyi görmesi ve anlaması sağlanmıştır.



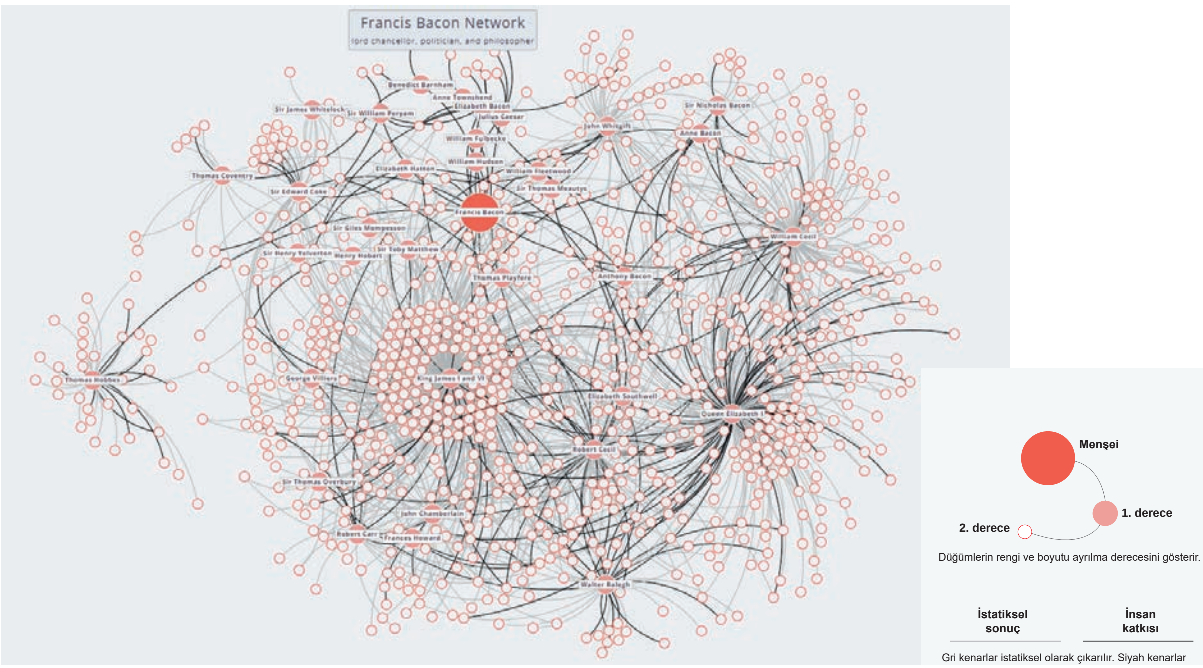
Proje kapsamında hazırlanan ve Voltaire’in (Volter) eserlerinin 1712-1800 yılları arasında yayımlandığı yerleri gösteren harita



Proje kapsamında hazırlanan ve Voltaire’in mektuplaşma ağını gösteren harita

"Francis Bacon'un (Fransis Beykın) Altı Derecesi" adlı proje, XVI-XVII. yüzyıllarda yaşayan Bacon, Shakespeare (Şekspir), Newton (Nivtın) gibi altı binden fazla tanınmış ismin fikirlerini, ilişkilerini ve etkileşimlerini ortaya koymak için hazırlanmıştır. Dünyanın farklı yerlerinden akademisyen ve öğrencilerin katkılarıyla genişleyen bu proje, 13.000'den fazla kişinin 200.000'den fazla etkileşimini görselleştirmiştir. Projede 19 milyondan fazla potansiyel bağlantı, veri madenciliği yöntemiyle araştırılarak kullanıcıların hizmetine sunulmuştur.

Üstteki karekod üzerinden bu projeyle ilgili genel ağ sitesine ulaşabilirsiniz.



"Francis Bacon'un Altı Derecesi" adlı projenin ana sayfa ekran görüntüsü (Görseldeki kırmızı daireler doğrudan kurulan ağ bağlantılarını, beyaz daireler ise ikinci dereceden kurulan ağ bağlantılarını temsil etmektedir.)

Proje kapsamında Carnegie Mellon (Karneyç Melın) Üniversitesi ve Georgetown (Corçtavn) Üniversitesindeki veri madencileri ve akademisyenler tarafından bir genel ağ sitesi hazırlanmıştır. "Oxford Ulusal Biyografi Sözlüğü" verilerinin kullanıldığı bu çalışmada XVI-XVII. yüzyıllarda İngiltere'de yaşamış birçok ünlü isim ve bu isimler arasındaki etkileşim ele alınmıştır.

1. ***Kaynakların dijitalleştirilmesi, tarih araştırmalarını ve yazımını nasıl etkilemiş olabilir? Açıklayınız.***

2. ***Dijital tarih çerçevesinde başka ne gibi projeler hazırlanabilir?***

3. ***Dijital tarih araştırmaları yapılırken yasalara uymanın gerekliliğini açıklayan en az iki cümle yazınız.***

Dijital tarih çalışmalarında izlenen süreçleri anlatan aşağıdaki bilgi görselini inceleyerek soruyu cevaplayınız.



Araştırma ve Veri Toplama

Tarih araştırmacısının bilimsel ilgi ve merakı doğrultusunda bir konu belirlenir. Bu konu seçiminde daha önce yapılan çalışmalar, ileri sürülen teoriler, sahip olunan inanç ve değerler etkili olabilir. Konu belirlendikten sonra doğru ve güvenilir kaynaklar üzerinden veri toplanır. Araştırmacılar, topladıkları bilgileri dijital not alma araçlarından yararlanarak kaydeder ve bu kayıtları diğer ekip üyeleriyle paylaşır. İş birlikli çalışma yapan tarihçiler, bulut tabanlı çevrimiçi ortamlar sayesinde aynı anda aynı metin üzerinde çalışabilir. Bu çevrimiçi ortamlar, herkesin gerçek zamanlı olarak düzenleme yapmasına ve iş birliğinde bulunmasına yardımcı olur.

Örnek Süreç

Bir araştırmacı; çay kelimesinin kökenini, çayın dünya çapındaki yayılımını ve farklı kültürlerdeki önemini belirlemek için araştırma yapmaya karar verir. Daha sonra dijital arşivler, kütüphaneler ve çevrim içi kaynaklardan yararlanarak konuyla ilgili tarihî belgeler, fotoğraflar, haritalar ve makaleler toplar.

Verileri Dijitalleştirme

Verilerin dijitalleştirilmesi süreci, fiziksel olarak var olan belgelerin veya bilgilerin dijital formata dönüştürülmesidir. Taranan veya dijital olarak kaydedilen belgelerin uygun dosya formatlarına (PDF, JPEG, TIFF vb.) dönüştürülmesi gerekir.



Örnek Süreç

Araştırmacı bu süreçte çayla ilgili belgeleri tarar, fotoğrafları dijitalleştirir veya dijital kayıtlar oluşturur. Ayrıca bu materyallerin çevrim içi ortamlarda erişilebilir olmasını sağlar.



Verileri Düzenleme ve Kataloglama

Dijitalleştirilen verilerdeki yanlış, eksik, tutarsız ya da hatalı bilgiler ayıklandıktan sonra meta verilere dönüştürülür. Meta veri, verilerin sınıflandırılmasına yardımcı olan ek bilgilerdir. Kitapların adına, yazarına veya konusuna göre tasnif edilmesi gibi dijital veriler de benzer şekilde meta veri hâline getirilir.

Örnek Süreç

Araştırmacı, dijitalleştirilen verilerdeki bilgileri bu süreçte gözden geçirerek eksik, hatalı ya da yanlış verileri temizler. Daha sonra çayla ilgili ulaştığı fotoğrafları, tarihleri, konumları ve metinleri meta veriye dönüştürerek sınıflandırır ve bunları etiketler.

Bilgi Görseli 1.4: Dijital tarih çalışmalarında izlenen süreçler

Verileri Analiz Etme ve Yorumlama



Veriler derinlemesine incelendikten sonra anlamlandırılır ve yorumlanır. Elde edilen sonucun geçerli ve güvenilir olması için bu aşamada çok dikkatli olunması gerekir.

Örnek Süreç

Araştırmacı, coğrafi bilgi sistemlerini (CBS) kullanarak çay tarımının yapıldığı bölgeleri haritalandırabilir ya da çay kelimesiyle ilgili belgeleri analiz ederek tarihsel değişimleri ortaya koyabilir.



Sonuçları Paylaşma ve Sunma

Elde edilen verilerin görsel hâle dönüştürülmesi ve paylaşılması sürecidir. Bu süreçte araştırma bulgularının daha kolay anlaşılması ve yorumlanması için tablo, grafik, diyagram, harita vb. görsel araçlardan yararlanılabilir. Araştırmanın etkisini ve değerini artırmak için bilimsel dergi, toplantı, rapor ya da genel ağ siteleri aracılığıyla paylaşılan sonuçlar, diğer araştırmacılar tarafından yeniden analiz edilmesi için veri setleri aracılığıyla paylaşılabilir.

Örnek Süreç

Araştırmacı, bu süreçte çay kelimesinin kökenini, çayın dünya çapında yayılımını ve farklı kültürlerdeki önemini daha anlaşılır biçimde ortaya koymak için harita, şema, bilgi görseli gibi unsurlardan yararlanabilir. Araştırma sonuçlarını kamuoyuyla paylaşmak için toplantı düzenleyebilir, rapor yazabilir ya da bir genel ağ sitesi üzerinden bilgi aktarımında bulunabilir.



Harita 1.1: Dünyada çay kelimesinin farklı coğrafyalardaki karşılıkları ve yayılımı

Dijital tarih çalışmaları hangi süreçler sonucunda gerçekleşmektedir? Açıklayınız.

Uygulayalım

Verilen yönergeler doğrultusunda aşağıdaki etkinlikleri yapınız.

Dijitalleşme öncesi tarih araştırmaları ile dijitalleşme dönemindeki tarih araştırmalarını tabloda verilen başlıklar üzerinden karşılaştırınız.

Dijitalleşme Öncesi Tarih Araştırmaları	Dijitalleşme Döneminde Tarih Araştırmaları
Araştırma amaçları:	Araştırma amaçları:
Analog veriler:	Doğuştan dijital veriler:
Arşiv taraması:	Çevrim içi tarama:
Yakın okuma:	Uzak okuma:
Bireysel yazma:	İş birlikli yazma:
Metin:	Hiper metin:

Dijitalleştirme çalışmalarının tarih araştırma ve yazımındaki güçlü ve zayıf yönleri ile fırsat ve tehditlerini tablonun ilgili alanlarına yazınız.

Güçlü Yönleri	Zayıf Yönleri
Fırsatlar	**Tehditler**

Değerlendirelim

PERFORMANS GÖREVİ

Uygulama adımlarını ve yönergeleri takip ederek dijitalleşmenin tarih araştırma ve yazım süreçlerine olumlu ve olumsuz etkisini değerlendirdiğiniz bir ağ günlüğü (blog yazısı) yazınız.

! Ağ günlüğü (blog yazısı) hazırlama sürecinde yaptığınız çalışmalarla ilgili olarak sayfa 62'deki öz değerlendirme formunu doldurunuz.

! Hazırlayacağınız ağ günlüğünün (blog yazısının) aşağıdaki karekodda bulunan analitik dereceli puanlama anahtarı ile değerlendirileceğini unutmayınız.

- Genel ağ kaynakları üzerinden ağ günlüğü (blog yazısı) yazma hakkında araştırma yapınız.
- Varsa daha önce yazılmış ağ günlüklerini inceleyiniz.
- Araştırma ve inceleme süreçlerinde güvenilir genel ağ sitelerini, kütüphane veri tabanlarını ve akademik kaynakları kullanınız.
- Ağ günlüğünüzü nesnel ölçütler kullanarak ve sistemli bir şekilde yazmaya özen gösteriniz.
- Ağ günlüğünüzü yazarken yazım ve noktalama kurallarına uyunuz, basit ve anlaşılır bir dil kullanınız.
- Okuyucuların ilgisini çekmek için günlüğünüze görsel, grafik ve videolar ekleyiniz.
- Başkalarının fikirlerini ve çalışmalarını kullanırken bilimsel etik kurallarına uygun davranmak için alıntı yaptığınız kaynakları belirtiniz.
- Yazınızı güncel bilgilerle desteklemek için yeni araştırma ve gelişmelere göz atınız. Gerekiyorsa eklemeler yaparak metninizi güncelleyiniz.
- Ağ günlüğünüzü öğretmeninizin belirlediği sürede teslim ediniz ve sunumunuzu yapınız.

Yandaki karekodda analitik dereceli puanlama anahtarı bulunmaktadır.

Öz Değerlendirme Formu			
Öğrencinin Adı ve Soyadı:			
Numarası ve Sınıfı:			
Aşağıdaki ifadeler, yaptığınız çalışmayla ilgili kendinizi değerlendirmeniz için düzenlenmiştir. Bu ifadeler size uygun değilse "Hayır"ı biraz uygunsa "Kısmen"i çok uygunsa "Evet"i işaretleyiniz. Tüm ifadeleri işaretlemeyi unutmayınız.			
Değerlendirilecek İfadeler	**Dereceler**		
	Evet	**Kısmen**	**Hayır**
1. Konuyla ilgili bilgi edinmek için güvenilir kaynaklara ulaştım.			
2. Konuyla ilgili görsel materyaller (harita, fotoğraf, resim vb.) buldum.			
3. Ulaştığım bilgi kaynaklarını ve görsel materyalleri güncellik, güvenilirlik, doğruluk, tarafsızlık, anlaşılırlık gibi ölçütlere göre değerlendirdim ve bu ölçütlere uygun olanları seçtim.			
4. Konuyla ilgili seçtiğim bilgilerden ulaştığım çıkarımları yazdım.			
5. Telif ve fikrî mülkiyet haklarını (alıntı ve referansların kullanımı, yayımlanmış gizli ve/veya özel bilgilerin kullanımına ilişkin etik ve yasal kısıtlamalar vb.) dikkate alarak bir ağ günlüğü (blog yazısı) yazdım.			

Açıklama: Aşağıdaki alanlara sizden istenenler doğrultusunda uygun ifadeleri yazınız.

Bu çalışmada en çok ilgimi çeken konular şunlardı:

Bu çalışmayı yaparken en çok zorlandığım konular şunlardı:

Öğretmenin geri bildirimi

1. Ünite Ölçme ve Değerlendirme Soruları

Bu bölümde öğrenme çıktılarının ölçülmesine yönelik 11 soru bulunmaktadır. Başarılar dileriz.

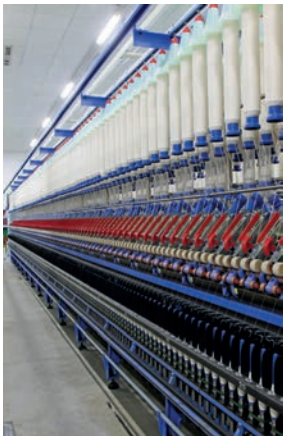
1-2. soruları aşağıdaki görsellerden ve metinden yararlanarak cevaplayınız.



Yün eğiren bir kadını gösteren testi, Antik Yunan, MÖ V. yüzyıl



Yün eğiren bir kadını gösteren gravür, XIX. yüzyıl



İplik üretim makinesi, 2024

"İnsan, avcılık ve toplayıcılığa dayalı bir hayat sürdüğü Paleolitik ve Mezolitik devirlerde örtünme ihtiyacını büyük ölçüde avladığı hayvanların derilerinden karşılıyor olmalı idi. Bu nedenle, tekstilin ortaya çıkması yalnız örtünme ihtiyacına bağlanamaz. Zaman içinde değişen iklim koşulları, insanları giyebilecekleri daha uygun giysiler aramaya yönlendirmiş olmalıdır. Ancak, bunun için gerekli hammadde ve daha da önemlisi onu işleyecek teknolojiye ihtiyaç vardı. İnsan bu iki önemli hedefe ise, ancak yerleşik hayata geçtiği ve üretimciliğe başladığı Neolitik devirde ulaşmıştır.

İlk zamanlar dokuma yapmak için gerekli olan hammadde evcilleştirilen koyunların yünlerinden (hayvansal lif) elde edilmiştir. Daha sonraki süreçte ise, başta keten olmak üzere yetiştirilen bitkilerin liflerinden de yararlanılmıştır. İlk üretimciliğe geçilen yerleşmelerde, evcilleştirilen hayvanlar arasında koyunun önemli bir yer tutması, bu bakımdan önemlidir. Dokuma yapmak için elde edilen yünün eğirilip ip haline getirilmesi gerekmektedir. Bunun için, bir çubuğun (iğ) ucuna bağlanan içi delik taş ya da pişmiş topraktan yapılan ağırşaklar kullanılmıştır. İnsanın ilk üretimciliğe başladığı dönemde, bir hammaddeyi işlemesi ve bunu yaparken araç kullanması, önemli bir teknolojik gelişme olarak kabul edilmelidir."

Fazlıoğlu, 2001, s. 1. *

1. Bu görsellerde ve metinde <u>öncelikli olarak</u> tarihle ilgili hangi kavram vurgulanmaktadır?

A) Geçmiş B) Neden- sonuç C) Yöntem D) Değişim ve süreklilik E) Kanıt

2. Bu metinde tarihsel bilginin hangi özelliklerine değinilmiştir? Açıklayınız.

3-4. soruları Kaynak A ve Kaynak B'ye göre cevaplayınız.

Kaynak A

Halil İnalcık bir söyleşide Ömer Lütfi Barkan'ın, Süleymaniye Camisi'nin inşası sırasında tutulan bir masraf defteri bulduğunu ve bu defterdeki bilgileri iki cilt hâlinde yayımladığını anlatmış ve söyleşiye şöyle devam etmiştir:

"Bir giriş yazdı kendisi ama özel terimler var. Meselâ ölçüler, endaze var, parmak var. Nedir bunlar? Onları da izah etti; dediği gibi, tarihçilik için yarı hammadde hazırladı. O neşri kullanarak Osmanlı devrinde işçilik üzerine yazı yazılıyor, nitekim kendisi de bir makale yazdı bunun üzerine. İşçilik, ustalar, yevmiyeler nasıl? (...) Barkan bu çerçevede ilginç Osmanlı belgelerini gelecek tarihçilere hazırlama işine girdi. Bana sorarsanız ben ikisini de yapmaya çalışıyorum. (...) Bizim tarihimizi incelemek o kadar güçtür, çünkü, arşiv kaynakları neşredilmemiştir. Onun için Türk tarihçisi bir yere varmak için hem mühendis, mimar olacak, hem de amele gibi çalışacak. Belgeleri bulacaksınız, doğru neşredeceksiniz. Sonra ondan çıkacak genel bakışı, genel sonuçları formüle edeceksiniz. Bizim vardığımız tarihçilik bu, benim en yakın olduğum kimse Barkan'dı."

Çaykara, 2006, s. 216-217. *

Kaynak B

"Enslaved.org, köle ticaretine dâhil olmuş (köleleştirilmiş insanlar ve köle tüccarları) yüz binlerce kişi hakkında bilgi içeren bir genel ağ sitesidir. Bu site aracılığıyla Atlantik Okyanusu kıyılarından köle yapmak için gemilerle kaçırılan 12 milyondan fazla Afrikalının ve Amerika kıtasında köle olmaya zorlanan yüz binlerce kişinin kökenleri hakkında bilgi edinmek mümkündür. Enslaved.org projesi, tarih boyunca köle ticaretinde yer almış toplulukları araştıran ve bu toplulukların deneyimlerini dijitalleştirmeyi amaçlayan bir girişimdir. Bu projeyle dünya genelinde arşivlerde korunmuş mektuplar, günlükler, kayıt defterleri, vaftiz sertifikaları, askerî kayıtlar, gazete ilanları ve diğer arşiv materyalleri dijitalleştirilmiş; böylece özgürlükleri elinden alınan kadınlar, erkekler ve çocuklar yeniden kökleriyle buluşturulmaya çalışılmıştır. Bu site üzerinden 680 bin kişinin Afrika'daki adına, yaşına, cinsiyetine, gemiye bindirildiği ve indirildiği yerlere ilişkin bilgilere ulaşılmakta; ayrıca kölelikle ilgili deneyimi olan topluluklarla da iş birliği yapılmaktadır. Enslaved.org; araştırmalara erişilebilir olması, birlikte çalışabilir olması ve yeniden kullanılabilir olması açısından ve sürdürülebilir bir proje olması yönüyle kendi alanında çok önemli bir örnektir."

https://enslaved.org/ *

3. Dijitalleşme öncesi ile dijital dönemdeki tarih araştırma ve yazımları arasında ne gibi benzerlik ve farklılıklar vardır? Açıklayınız.

4. Dijitalleşmenin tarih araştırma ve yazım süreçlerine etkileri neler olabilir? Gerekçeleriyle açıklayınız.

5-6. soruları aşağıdaki görsel ve açıklamalardan yararlanarak cevaplayınız.



▲ Mardin'e bağlı Oğuz köyündeki Dara Antik Kenti'nde bulunan ve yağmur sularını hem açık hem kapalı alanda depolamak amacıyla yapılan su sarnıcı



▲ İtalya'nın Roma kentinde bulunan ve arena, tiyatro ya da toplantı merkezi olarak yapılan Colosseum (Kolezyum)



▲ Kayseri'de bulunan, hem kervanların konaklaması hem de erzak ve mühimmat deposu amaçlı kullanılan Karatay Kervansarayı



▲ Mısır'ın Kahire kentinde bulunan ve bazı Eski Mısır krallarına mezar olarak inşa edilen Giza Piramitleri

5. Bu tarihî yapılar hakkında bilgi edinmek bireye ve topluma ne gibi faydalar sağlar? Açıklayınız.

6. Bu tarihî yapıları ziyaret eden bir kişi;

I. kültürel mirasa sahip çıkıldığı,
II. gelecek nesiller için örnek oluşturduğu,
III. bütün yapıların ticari amaçla inşa edildiği

düşüncelerinden hangilerine ulaşabilir?

A) Yalnız I B) Yalnız II C) Yalnız III D) I ve II E) I, II ve III

7-9. soruları aşağıdaki verilen görsellerden ve metinden yararlanarak cevaplayınız.



▲ Kültepe-Kaniş (Kayseri) ören yerinde bulunan, Anadolu ve Eski Asur üslubunda yapılmış ve dört adet silindirle mühürlenmiş çivi yazılı bir zarfı gösteren kil tablet, MÖ XX-XIX. yüzyıl, Metropolitan Museum, New York



▲ Kültepe-Kaniş (Kayseri) ören yerinde bulunan ve Asur halkından bir kişinin kardeşine yazdığı mektubu gösteren kil tablet, MÖ 1920-1740, British Museum, Londra

Geçmişten günümüze kadar binlerce yazılı belge ulaşmasına rağmen Anadolu'da Hititlerden önce meydana gelen tarihî olaylar ve siyasi gelişmeler hakkında kapsamlı bilgi edinilememiştir. Bununla birlikte Kültepe-Kaniş ören yerinde yapılan kazılarda Asurlu tüccarların ticari faaliyetleriyle ilgili çok sayıda tablet bulunmuştur. Bu tabletlerde tüccarlar, sadece kendi faaliyetleriyle ilgili bir problem yaşadıklarında siyasi ya da sosyal konulara değinmiştir. Bu bilgiler de ancak şehirde isyan çıktığı, taht kavgası yaşandığı, kralın öldüğü ya da tahta çıktığı, salgın bir hastalığın baş gösterdiği gibi yüzeysel ve kronolojik olmayan haberlerden ibarettir.

7. Yazar, tarihsel bilginin üretim sürecindeki hangi aşamayı gerçekleştirerek bu metni yazmıştır? Bu aşamanın araştırma sürecini nasıl etkileyeceği konusunu gerekçeleriyle açıklayınız.

8. Yazarın bu metinde ortaya koyduğu değerlendirmelerle ilgili aşağıdakilerden hangisi söylenebilir?

A) Kaynaklardaki çelişki ve tutarsızlıkları belirlemiştir.
B) Kaynakların sınırlı oluşuyla ilgili çıkarımda bulunmuştur.
C) Kaynaklardaki farklı bakış açılarını analiz etmiştir.
D) Konuyla ilgili olan ve olmayan bilgileri ayırt etmiştir.
E) Ulaştığı bilgileri güvenilirlik açısından kontrol etmiştir.

9. Bu tarih araştırmasında yararlanıldığını düşündüğünüz bilim dallarını aşağıdaki tablo üzerinde işaretleyiniz. (Birden fazla bilim dalını işaretleyebilirsiniz.)

A	Nümismatik	
B	Heraldik	
C	Filoloji	
Ç	Antropoloji	
D	Epigrafi	
E	Coğrafya	
F	Paleografi	

10- 11. soruları aşağıdaki metinden yararlanarak cevaplayınız.

Bir grup öğrenci, tarih öğretmenlerinin yönlendirmesiyle merak ettikleri ve ilgi duydukları Eski Çağ medeniyetlerinin önemli merkezleri hakkında araştırma yapmak istedi. Zeynep ve Ali, konu olarak Hitit İmparatorluğu'nun başkenti Hattuşaş'ı (Boğazköy) seçti. Önce kapsamlı bir kaynak taraması yaparak ilgili kaynakları belirlediler. Zeynep, kütüphaneye giderek Hattuşaş hakkında yazılmış tarih kitaplarından ve ansiklopedilerden bilgi topladı. Ali ise genel ağ üzerinden farklı siteleri ziyaret ederek birçok akademik makaleye ulaştı. Ayrıca Hattuşaş'la ilgili belgeselleri izledi ve Anadolu Medeniyetleri Sanal Müzesinde bir gezinti yaptı. Zeynep ve Ali, yaptıkları araştırmalar sonucunda Hattuşaş'ın MÖ 1700-1200 yıllarında başkent olduğunu, burada yapılan kazılarda çok sayıda anıtsal kapı, tahıl ambarı, saray, tapınak, yazıt, çivi yazılı kil tablet, "bulla" adı verilen mühür baskılı kil topak ve çanak çömlek bulunduğunu öğrendi. Ancak ulaştıkları bilgileri karşılaştırdıklarında birbiriyle çelişen bazı veriler olduğunu fark eden Zeynep ve Ali, öğretmenlerine bu durumun nedenini ve çalışmalarını nasıl etkileyeceğini, ayrıca bu aşamadan sonra ne yapmaları gerektiğini sordu.

10. Tarih öğretmeni, Zeynep ve Ali'nin sorduğu sorulara nasıl bir cevap vermelidir? Açıklayınız.

11. Bu metinde geçen birinci elden ve ikinci elden kaynaklar nelerdir? Yazınız.

Bu üniteyle ilgili ek sorulara yandaki karekod üzerinden ulaşabilirsiniz.

2\.
ÜNİTE

ESKİ ÇAĞ MEDENİYETLERİ

2.1. Tarım Devrimi'nin Eski Çağ'a Etkileri
2.2. Eski Çağ'da Yönetenler ve Savaşanlar
2.3. Eski Çağ'da Hukuk
2.4. Eski Çağ'da İnanç, Bilim ve Sanat
2.5. Türklerde Konargöçer Yaşam

▶ **Bu Ünitede Öğrenilecek Anahtar Kavramlar**

- **artı ürün**
- **kağan**
- **konargöçer**
- **kurultay**
- **medeniyet**
- **onlu sistem**
- **piramit**
- **saban**
- **senato**
- **töre**
- **yazıt**
- **ziggurat**

▶ Bu ünitede sizlerden

- Tarım Devrimi'nin Eski Çağ medeniyetlerindeki yerleşmeye ve ekonomik faaliyetlere etkisini değerlendirebilmeniz,
- Eski Çağ medeniyetlerinin yönetim ve ordu sistemlerini özetleyebilmeniz,
- Eski Çağ medeniyetlerinde hukukun toplumsal düzeni sağlamadaki rolünü sorgulayabilmeniz,
- Eski Çağ toplumlarındaki inançlar ile bilim ve sanat anlayışları arasındaki ilişkiyi yorumlayabilmeniz,
- Türklerde konargöçer yaşama ilişkin bakış açısı geliştirebilmeniz

beklenmektedir.

Bu ünitede sizlerden çalışma yaprağını doldurmanız, kısa metin yazmanız, çıkış kartı hazırlamanız, performans görevini yerine getirmeniz ve ünite sonu ölçme ve değerlendirme sorularını çözmeniz istenmektedir.

Ünite
Karekodu

Ünite Özeti
Karekodu



Başlarken

İnsanoğlunun yaşam serüveni; beslenme, barınma, güvenlik gibi temel ihtiyaçlarının karşılanmasıyla sınırlı değildir. İnsan, ancak bir toplum içinde varlığını sürdürebilir. Toplum dendiğinde akla gelen ilk kavramlardan olan medeniyet bir toplumun maddi ve manevi varlıklarının, düşünce ve sanatla ilgili faaliyetlerinin tümü olarak tanımlanır. Medeniyetler, farklı toplumların birbirini etkilediği uzun süreçler sonucunda ortaya çıkmıştır. Binlerce yıl önce yaşanmış tüm olaylar, bugünkü medeniyetlerin şekillenmesinde etkili olmuştur. Günümüzde bilim, sanat, hukuk, inanç, ordu, yönetim sistemi gibi medeniyet unsurlarının tamamen özgün bir yaklaşımla ortaya çıktığını söylemek mümkün değildir. Toplumlar hayata sıfırdan başlamaz, kendilerinden önceki birikimlerden beslenerek ve zaman içinde olgunlaşarak ilerler. Bu nedenle tarih boyunca toplumlar da insanlar gibi gelişime ve değişime açık olmuştur. Eski Çağ'daki avcı ve toplayıcı toplumlardan bilgi toplumuna ve nihayetinde yapay zekâya kadar yaşanan tüm süreçler, medeniyetlerin sahip olduğu birikimlerin birbirini beslemesi sayesinde bugünkü modern toplumların ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Başlarken bölümüyle ilgili video sunumuna bu karekod üzerinden ulaşabilirsiniz.

2.1. TARIM DEVRİMİ'NİN ESKİ ÇAĞ'A ETKİLERİ

Düşünelim

Verilen yönergeler doğrultusunda aşağıdaki etkinlikleri yapınız.

Metni ve görselleri inceleyerek soruları cevaplayınız.



Görsel 2.1: Tarih öncesi devirlerde, günümüzden yaklaşık 500.000 yıl önce yaşayan insanların kullandığı ilk taş aletlerden biri



Görsel 2.2: Günümüzde insanların birçok işlemi gerçekleştirmesine olanak sağlayan bir akıllı telefon

İlk insanlar varlıklarını sürdürebilmek amacıyla önce akıllarını ve ellerini kullandı. O dönemde işlerini kaba taş aletlerle (Görsel 2.1) yapan bu insanlar, zamanla avcılık yapmak için ilkel araçlar tasarlamaya başladı. Ayrıca doğadan topladıkları besinleri de parçalara ayırarak tahılların ve meyvelerin tohumlarını çıkardı. Çıkarılan tohumların toprağa ekilmesi ve farklı ürünlerin hasat edilmesiyle Tarım Devrimi adı verilen bir süreç başladı. Tarım Devrimi'nin etkisiyle yerleşik hayata geçen insanlar alet kullanımıyla başlayan birikimlerini Anadolu'da ve çeşitli yerlerde kurdukları medeniyetlerle nesilden nesile aktardı. Basit aletlerin kullanılmasıyla başlayan ve günümüze kadar devam eden bu birikim sayesinde insanlık tarihinde birçok büyük devrim, icat ve yenilik (Görsel 2.2) gerçekleşti.

1. *İnsanların ilk taş aletlerden akıllı telefonlara kadar tarih boyunca çeşitli aletler kullanabilmesi sizce hangi becerileri sayesinde mümkün olmuştur? Açıklayınız.*
2. *İnsanların alet kullanımıyla başlayan ve geçmişten günümüze gerçekleşen icat, devrim ve yeniliklere örnekler veriniz.*
3. *Yerleşik hayatın görüldüğü ilk coğrafyalardan biri olan Anadolu'daki ilk yerleşim yerlerine örnekler veriniz.*

Karikatürleri inceleyerek soruyu cevaplayınız.





Karikatürlerde anlatılanlar hangi çağa ait olabilir? Sizce o çağda insanların yaşam biçimi nasıldı ve toplumsal rollerin paylaşılmasında hangi özellikler belirleyiciydi? Arkadaşlarınızla tartışınız.

Keşfedelim

Verilen yönergeler doğrultusunda aşağıdaki etkinlikleri yapınız.

Kelime bulutunu inceleyerek soruyu cevaplayınız.



Bulutta yer alan kelimelerden tarımla ve tarımın etkisiyle doğrudan ilişkili olabileceğini düşündüklerinizi aşağıdaki alana yazınız.

Çizgi romanı inceleyerek soruyu cevaplayınız.



Tarım Devrimi sosyal, ekonomik, askerî ve dinî açıdan hangi yenilikleri ortaya çıkarmış olabilir? Yeniliklerin olumlu ve olumsuz yönlerini tartışınız.

Öğrenelim

Verilen yönergeler doğrultusunda aşağıdaki etkinlikleri yapınız.

Tarih öncesi çağlar ve yazının icadıyla ilgili verilenleri inceleyerek soruları cevaplayınız.

MÖ 600.000	MÖ 12.000	MÖ 10.000	MÖ 5500	MÖ 3200
Eski Taş Çağı (Paleolitik Çağ)	Orta Taş Çağı (Mezolitik Çağ)	Yeni Taş Çağı (Neolitik Çağ)	Maden Çağları	Yazının İcadı ve Tarih Çağlarının Başlaması

Eski Taş Çağı (Paleolitik Çağ)	İnsanlığın gelişiminin büyük bir bölümünü içine alan bu çağda insanlar avcılık ve toplayıcılıkla geçinmiş, genellikle mağaralarda yaşamışlardır. Ateşin de bulunduğu bu çağın temel teknolojisi taştan yapılan kaba aletlerdir. Paleolitik Çağ insanlarının mağaralara çizdikleri resimler insanların kendilerini ifade etmelerinin yanında önemli bir kültürel aktarımı da ortaya koymaktadır. Yarımburgaz, Karain, Öküzini ve Beldibi mağaraları ülkemizdeki önemli Paleolitik Çağ yerleşimleridir.	***Kaynak A***  ▲ Paleolitik Çağ'da insanların kullandığı kaba taşlar
Orta Taş Çağı (Mezolitik Çağ)	Bir geçiş evresi olan bu çağda Paleolitik Çağ'daki yaşam tarzı ve alışkanlıklar aynen devam etmekle birlikte avcılıkta ustalaşmanın arttığı ve kullanılan araçların biraz daha geliştiği düşünülmektedir. Mikrolit diye adlandırılan çakmak taşı ve obsidiyenden yapılmış geometrik biçimli küçük taş aletler dönemin karakterini yansıtmaktadır. Köpeğin evcilleştirilmesiyle ilk kez bu dönemde bir hayvanın evcilleştirildiği düşünülmektedir. Antalya'daki Öküzini ve Beldibi, Burdur'daki Baradız, Samsun'daki Tekkeköy mağaraları Anadolu'daki önemli Mezolitik Çağ yerleşimleridir.	***Kaynak B***  ▲ Beldibi Mağarası, Antalya
Yeni Taş Çağı (Neolitik Çağ)	İnsanlar ilk kez Mezopotamya'da tahılı evcilleştirerek Tarım Devrimi'ni gerçekleştirmiş ve yerleşik hayata geçmişlerdir. Artı ürün, özel mülkiyet, toplumsal iş bölümünün çeşitlenmesi, kent devletlerine giden sürecin başlaması ve daha birçok şeyin temelinde Tarım Devrimi yer almaktadır. Bu dönemin önemli özelliklerinden birisi de çanak-çömlek yapımıdır. Özellikle çömlekçi çarkının kullanımı önemli bir gelişmedir. Konya'daki Çatalhöyük, Burdur'daki Hacılar, Malatya'daki Cafer Höyük ve Aksaray'daki Aşıklı Höyük Anadolu'daki başlıca Neolitik Çağ yerleşimleridir.	***Kaynak C***  ▲ Neolitik Çağ'a ait bir çömlek
Maden Çağları	Bu çağ insanlığın kültürel açıdan kat ettiği gelişimi temsil etmektedir. Tarih öncesi dönemlerle başlayan bu çağ yazının icadından sonra da devam etmiştir. Maden Çağı; bakır, tunç ve demir olmak üzere üç döneme ayrılır. Kullanılan ilk maden olan bakırın dayanıksız olması yerini bakır ve kalayın alaşımı olan tunca bırakmasına neden olmuştur. Uzun bir süre sosyal ve askerî hayatta yoğun bir şekilde kullanılan tunç ise yerini çok daha dayanıklı bir maden olan demire bırakmıştır. Bu maden günümüzde dahi insan hayatını şekillendirmeye devam ettirmektedir.	***Kaynak Ç***  ▲ Maden Çağlarına ait bir hançer
Yazının İcadı ve Tarih Çağlarının Başlaması	İnsanlar Tarım Devrimi'yle birlikte önce köyler ile büyük ve kalabalık kentler, sonra sosyal sınıfların olduğu ve iş bölümüne dayalı devletler kurmuşlardır. Tarım üretiminin fazlalığı sonucunda oluşan artı ürünün hem vergilendirilmesi hem de saklanması gerektiğinden kayıt altına alınması ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu durum yazının icat edilmesinin önemli nedenlerinden biri olmuştur. Yazının icadı ile insanlar kültürlerine dair tüm bilgi ve birikimlerini gelecek nesillere aktarabilmiş, kurdukları medeniyetlerin gelişmesini ve devamını sağlamışlardır.	***Kaynak D***  ▲ Sümer Dönemi'nden bir tablet, British Museum, Londra

Bu çağlar farklı coğrafyalarda farklı zaman dilimlerinde yaşanmıştır.

Siz olsaydınız tarih öncesi çağları hangi ölçütlere göre sınıflandırırdınız? Gerekçeleriyle açıklayınız.

Kaynak E

"İlk aletler her yerde bulunan malzemelerle yapılabilen basit aletlerdi ancak sonrasında üzerine çalışılıp daha özel amaçlar için kullanılan aletlere geçildi. Taş, tahta ve kemik kullanılan temel malzemelerdi."

Black, 2020, s. 21. *

Kaynak F

"[Avcı toplayıcı] dönemin insanlarının, doğal kaynakların kullanımında uzmanlaşmış, iyi örgütlenmiş, çocuk ölüm oranları düşük, daha uzun yaşayan ve daha doğurgan insanlar olduğunu biliyoruz. Son Buzul Çağı yaklaşık olarak MÖ 13.000'ler civarında sona erdi. MÖ 18.000'lerde belki de yarım milyon insan var iken, Buzul Çağı sona erdiğinde dünya üzerinde çok az sayıda insan kalmıştı. Bu tarihe kadar insanlar temel besin kaynağı avcılık ve kısmen doğada bulduk-ları kendiliğinden yetişen bitkilerken, MÖ 10.000'lerde tarım toplumuna doğru geçiş başlamıştı."

Alpar, 2014, s. 17. *

Sizce insanların kullandıkları araç gereçlerin gelişimi Tarım Devrimi'nin gerçekleşmesinde tek başına bir ne-den olarak görülebilir mi? Gerekçeleriyle açıklayınız.

Alet yapabilmenin tarım aletlerinin oluşumundaki etkisiyle ilgili kaynakları inceleyerek soruları cevap-layınız.

Kaynak G



Neolitik Çağ'a ait bir taş balta, British Museum, Londra

Kaynak Ğ



Eski Mısır medeniyetine ait bir mezardan çıkarılan ve öküzler tarafından çekilen bir sabanı gösteren model, Metropolitan Museum, New York

Kaynak H



Eski Mısır medeniyetine ait bir çapa, Metropolitan Museum, New York

Kaynak I



Neolitik Çağ'a ait bir orak, Banyoles Bölge Arkeoloji Müzesi, İspanya

Kaynak İ



Neolitik Çağ'a ait bir el değirmeni taşı ve un kabı, Jaen (Heyn) Müzesi, İspanya

Kaynak J



Neolitik Çağ'da tahıl saklama kabı olarak da kullanılan çömlekler, Şanlıurfa Arkeoloji ve Mozaik Müzesi, Şanlıurfa

1. ***Kaynaklardan hareketle Neolitik Çağ'da hangi alanlarda gelişmeler yaşandığı söylenebilir? Tartışınız.***

2. ***Günümüzdeki tarım faaliyetlerinde hangi aletler, araçlar ve teknik donanımlar kullanılmaktadır? Bildiklerinizi yazınız.***

3. ***Aşağıdaki tabloya Neolitik Çağ tarım aletleriyle ilgili verilen özelliklerden yola çıkarak bu bilgilerin hangi tarım araç gerecine ait olabileceğini örnekteki gibi eşleştiriniz.***

	Tarım Araç Gerecinin Özellikleri
ç	Tarım arazilerindeki kuru ağaçları ve büyük çalıları keserken kullanılır.
	Tahılları biçerken ve toplarken kullanılır.
	Toplanan tahılları döverek ufalamak için kullanılır.
	Elde edilen fazla tahılları korumak ve depolamak için kullanılır.
	Toprağı kazmak ve tohumları gömmek için kullanılır.
	Toprağı havalandırmak ve ekime uygun hâle getirmek için kullanılır.

	Tarım Araç Gerecinin Adı
a	el değirmeni taşı
b	orak
c	saban
ç	balta
d	çömlek
e	çapa

Tarım Devrimi'nin ortaya çıktığı alanlarla ilgili verilenleri inceleyerek soruları cevaplayınız.

Günümüzden yaklaşık 15.000 yıl önce dünyanın ısınması ve buzulların erimesiyle birlikte dünya üzerindeki bazı coğrafi bölgeler insanların daha rahat yaşayacağı yerler hâline gelmiştir. Bu bölgelerin başında Mezopotamya, Güneydoğu Asya ve Orta Amerika bulunmaktadır. Buralarda gerçekleşen Tarım Devrimi'yle insanlar yerleşik hayata geçmeye başlamıştır. Neolitik Devrim de denilen bu süreç sonucunda köyden kente, kentten şehre, şehirden devlete uzanan oluşumlar kurulmuş ve insanlık tarihinin ilk medeniyetleri ortaya çıkmıştır.



Orta Amerika'daki tarıma elverişli geniş ve bereketli topraklar

Orta Amerika

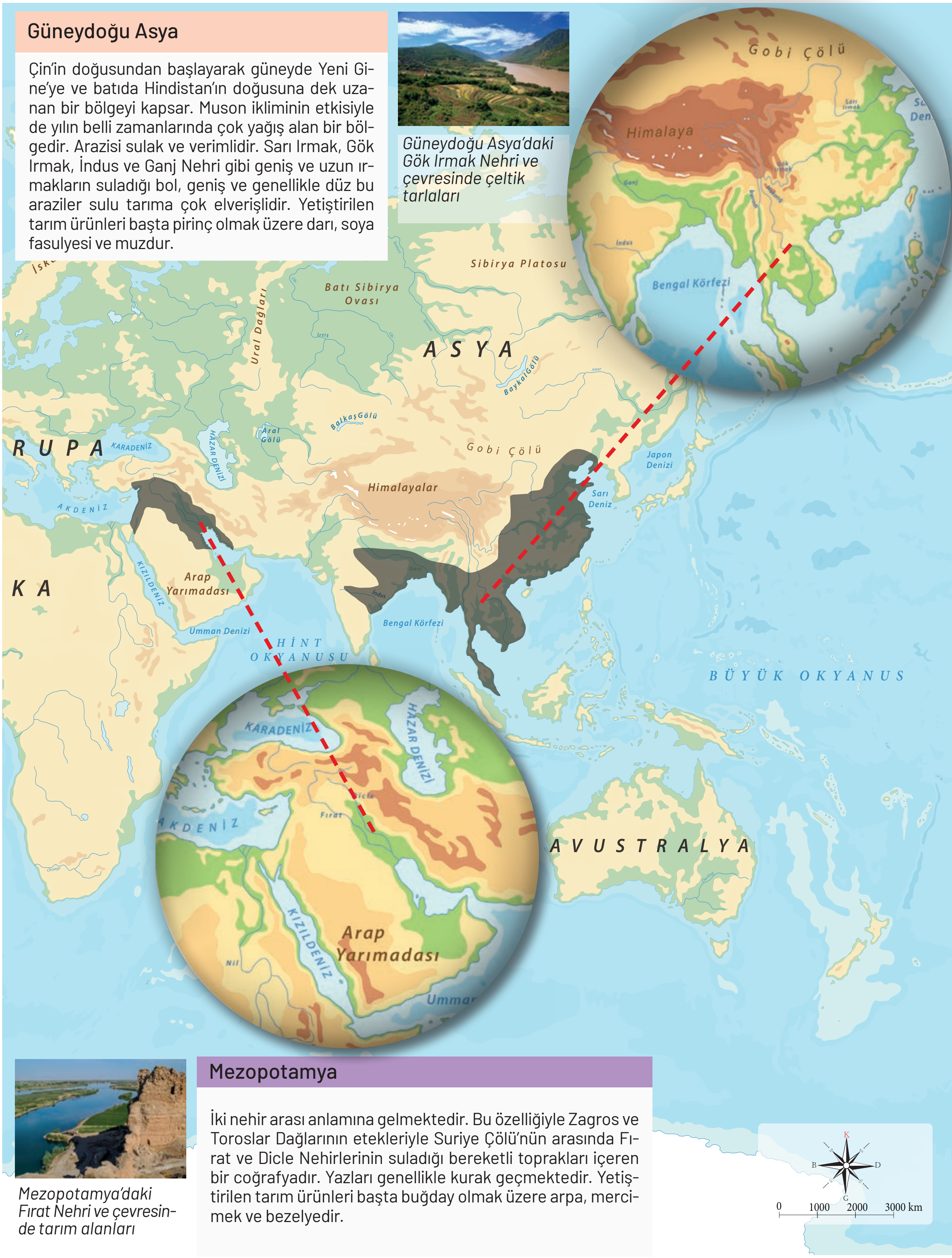
Meksika Körfezi'nin kuzeyinden başlayıp güneyine dek uzanan ve Kuzey Amerika ile Güney Amerika kıtalarını birbirine bağlayan bölgedir. Burada irili ufaklı birçok göl ve nehir bulunmaktadır. Arazisi genellikle düzlüklerden oluşmaktadır ve tarıma elverişlidir. Yetiştirilen tarım ürünleri mısır başta olmak üzere avokado, fasulye ve bal kabağıdır.

Bilgi Görseli 2.1: Tarım Devrimi'nin gerçekleştiği bölgeler

Güneydoğu Asya

Çin'in doğusundan başlayarak güneyde Yeni Gine'ye ve batıda Hindistan'ın doğusuna dek uzanan bir bölgeyi kapsar. Muson ikliminin etkisiyle de yılın belli zamanlarında çok yağış alan bir bölgedir. Arazisi sulak ve verimlidir. Sarı Irmak, Gök Irmak, İndus ve Ganj Nehri gibi geniş ve uzun ırmakların suladığı bol, geniş ve genellikle düz bu araziler sulu tarıma çok elverişlidir. Yetiştirilen tarım ürünleri başta pirinç olmak üzere darı, soya fasulyesi ve muzdur.

Güneydoğu Asya'daki Gök Irmak Nehri ve çevresinde çeltik tarlaları



Mezopotamya'daki Fırat Nehri ve çevresinde tarım alanları

Mezopotamya

İki nehir arası anlamına gelmektedir. Bu özelliğiyle Zagros ve Toroslar Dağlarının etekleriyle Suriye Çölü'nün arasında Fırat ve Dicle Nehirlerinin suladığı bereketli toprakları içeren bir coğrafyadır. Yazları genellikle kurak geçmektedir. Yetiştirilen tarım ürünleri başta buğday olmak üzere arpa, mercimek ve bezelyedir.

1. *Sizce Mezopotamya, Orta Amerika ve Güneydoğu Asya'nın iklim ve yeryüzü özelliklerinin Tarım Devrimi'nin gerçekleşmesine ne tür etkileri olmuş olabilir? Açıklayınız.*
2. *İncelediğiniz üç bölgenin coğrafi özellikler açısından benzerlik ve farklılıklarıyla ilgili çıkarımlarınızı karşılaştırma tablosuna yazınız.*

	Benzerlikler	Farklılıklar
Mezopotamya		
Güneydoğu Asya		
Orta Amerika		

Tarım Devrimi'nin özellikleriyle ilgili verilenleri inceleyerek soruları cevaplayınız.



Görsel 2.3: Neolitik Çağ'da tahılları evcilleştirip tarım yapan insanlar (temsilî)

MÖ 10.000 yılı civarında Mezopotamya'da yaşayan insanlar, tepelerin yamaçlarından toplayıp tükettikleri yabani buğdayı evcilleştirerek bilinen ilk tarımsal üretimi gerçekleştirmiştir (Görsel 2.3). Zamanla bu tahılları sulayabilmek için Fırat ve Dicle nehirlerini içine alan geniş, düz ve verimli arazilere yerleşmiştir. Tarım Devrimi adı verilen bu süreçle birlikte insanlar, hem kendilerini hem de evcilleştirdikleri hayvanları beslemek için tarımsal üretim yapmaya devam etmiştir.

Mezopotamya'daki Tarım Devrimi'yle buğdayın (Görsel 2.4) evcilleştirilmesinden sonra, MÖ 8000 yıllarında Asya'nın güneydoğusunda Sarı Irmak ve Gök Irmak nehirlerinin suladığı arazilerde yaşayan insanlar da benzer bir kaygıyla besin kaynakları olan bitkiyi evcilleştirmişlerdir. Ancak burada yaşayan insanların iklim ve coğrafi şartlar gereği evcilleştirebildikleri bitki pirinç (Görsel 2.5) olmuştur.

Tarım Devrimi MÖ 7000 yılı dolaylarında da Orta Amerika'da gerçekleşmiştir. Burada yaşayan insanlar teosinte adı verilen yabani bitkileri evcilleştirmişlerdir. Böylece günümüzdeki mısır (Görsel 2.6) bitkisini yaşadıkları arazilerde ekip kendi besinlerini sağlamışlardır.



Görsel 2.4: Mezopotamya'da evcilleştirilen buğday



Görsel 2.5: Güneydoğu Asya'da evcilleştirilen pirinç



Görsel 2.6: Orta Amerika'da evcilleştirilen mısır

Farklı zamanlarda ve mekânlarda dünyanın bu üç bölgesinde başlayan Tarım Devrimi birbirinden bağımsız olarak gerçekleşmiştir. Benzerliklerin yanı sıra toprak yapısında, iklim özelliklerinde, su kaynaklarının yeterliliğinde ve bitki türlerinde görülen çeşitlilikler bu üç bölgede birbirinden farklı tahılların tercih edilmesinde etkili olmuştur. Bu nedenle insanlar yaşadıkları bölgede tarıma elverişli gördükleri bitkileri yetiştirmek zorunda kalmışlardır.

Kaynak K

"Tarih öncesinde farklı halklar yiyecek üretimine farklı zamanlarda geçtiler. Avustralya yerlileri gibi bazı halklarsa hiç geçmedi. Geçenler arasında bazıları (örneğin Eski Çin) başkalarından bağımsız olarak kendi kendilerine geçtiler, bazılarıysa (örneğin eski Mısır) bu işi komşularından öğrendi."

Diamond, 2013, s. 94-95. *

Kaynak K'de bahsedilen eski Mısırlılar tarımı, Tarım Devrimi'nin gerçekleştiği üç bölgenin hangisinden öğrenmiş olabilirler? Açıklayınız.

Kaynak L

"[Rize] Adının, şehrin kurulduğu yere işaretle 'dağ eteği' mânasına 'rhizo'dan yahut vaktiyle bölgede pirinç yetiştirildiği için (...) [Pirinç anlamına gelebilen] 'rhizios'tan geldiği belirtilir."

Bostan, 2008, s. 147. *

1. ***Kaynak L'ye göre bazı yerleşim yerlerinin isimlendirilmesinde hangi unsurlar etkili olmuştur? Örneklerle açıklayınız.***
2. ***Tarım Devrimi'nin ilk önce Mezopotamya'da başlamış olması bu coğrafyanın hangi özellikleriyle açıklanabilir?***
3. ***Tarım Devrimi'nin gerçekleştiği coğrafyalar arasında etkileşim olup olmadığını tartışınız.***

Yandaki karekodda verilen Tarım Devrimi'nin özellikleriyle ilgili etkinliği yapınız.

Tarım Devrimi'nin yerleşmeye ve ekonomik faaliyetlere etkileriyle ilgili metni ve görselleri inceleyerek soruları cevaplayınız.

Tarım Devrimi'nde önce bazı tahılları evcilleştiren, ardından bu tahılları üretmeye başlayan insanlar; arazileri ekip sulamaları gerektiği için zamanla avcı-toplayıcılıktan ve göçebe yaşam tarzından yerleşik hayata geçmiştir. Tarım üretiminin zor ve zahmetli bir süreç olması ve kalabalık topluluklar hâlinde yaşamayı gerektirmesi nedeniyle de bir süre sonra ilk toplu yerleşimler, köyler ve Çatalhöyük gibi yerleşim yerleri kurulmaya başlanmıştır.

Mezopotamya'da yazlar kurak geçtiği için tarım arazilerinin sulanmasıyla ilgili bazı düzenlemeler yapılmıştır. Bu bölgede kurulan medeniyetler, yönetim organizasyonlarında sulama işine verdikleri önem sayesinde yüksek verim elde etmeye ve artı ürün depolamaya başlamıştır. Anadolu coğrafyası da benzer şekilde ortaya çıkan Tarım Devrimi'nin etkisini hissetmiş, Çatalhöyük gibi önemli yerleşim yerleri ortaya çıkmıştır. Bunun sonucunda da tarım dışı istihdama ihtiyaç duyulmuş, özellikle artı ürünlerin depolanması ve korunmasına yönelik yeni iş kolları ortaya çıkmıştır (Görsel 2.7, 2.8).

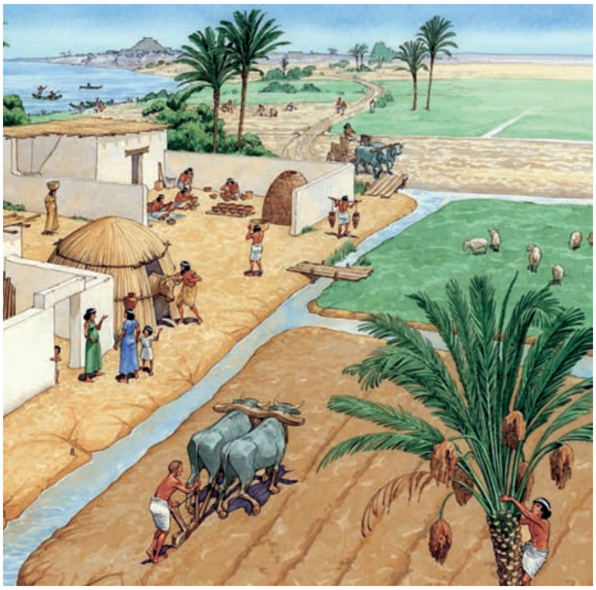


Görsel 2.7: Anadolu'da kurulan ilk toplu yerleşim yerlerinden biri, Çatalhöyük/Konya



Görsel 2.8: Çatalhöyük neolitik yerleşim yeri

Tarımsal üretim insanoğlunun hayatında ne tür değişiklikler meydana getirmiştir? Örneklerle açıklayınız?



Görsel 2.9: Tarım Devrimi'nin sonucunda kurulan bir yerleşim yeri (temsilî)

Tarım Devrimi ile birlikte bitkilerin evcilleştirilmesinin yanında hayvanların evcilleştirilmesi de hızlanmıştır. Böylece hayvancılık da ortaya çıkmıştır. Avcı ve toplayıcı olan insanlar, Tarım Devrimi ile birlikte avcılığın yanı sıra evcilleştirilen hayvanları gütme, bitkileri evcilleştirilme işini de ele almıştır. Erkekler eline mızrak yerine çoban sopası, kadınlar da çapa alarak iş bölümünü sürdürmüştür.

Tarımla uğraşan kişiler, Mezopotamya'da ilk köyler ve kasabalar kurulduğunda (Görsel 2.9) tecrübelerini çevrelerindeki diğer insanlarla paylaşmış, ürettikleri farklı ürünleri komşularıyla takas etmişlerdir. Başlangıçta komşular ve akrabalar arasında yardımlaşma ve güçlükleri birlikte yenme amacıyla başlayan bu faaliyetler, zamanla takas ekonomisinin ortaya çıkmasını ve iş bölümünün yaygınlaşmasını sağlamıştır. Üreticiler ve tüccarlar, mallarını pazara götürüp civar yerleşimlerdeki üreticilerle değiştirerek ekonomik faaliyetlerini çeşitlendirmiştir.

Tarım Devrimi'nin yerleşmeye etkilerinden biri de nüfus artışı olmuştur. Besin bulma kaygısının gitgide azalması, iş gücü ihtiyacının artması gibi nedenlerle Tarım Devrimi'nin yaşandığı bölgelerdeki insan sayısı hızla çoğalmıştır. Kalıcı yerleşik yaşama geçildikten sonra insanların taşınmaz mallar edinmeye başlaması da özel mülkiyet kavramının ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Tarım Devrimi'nin geçmişten günümüze kadar çeşitli alanlarda birçok etkisi olmuştur. Bu süreç sonunda orta kuşakta yer alan Mezopotamya, Güneydoğu Asya ve Orta Amerika'daki Eski Çağ medeniyetlerinde yerleşik hayata geçilmiş ve yoğun nüfuslu şehirler kurulmuştur. Bu şehirlerde zamanla yöneticiler, din görevlileri, askerler, çiftçiler, tüccarlar gibi çeşitli sosyal sınıflar oluşmuş ve bu sınıflar arasındaki bütünlüğü sağlamak amacıyla devlet olgusunun temelleri atılmıştır.

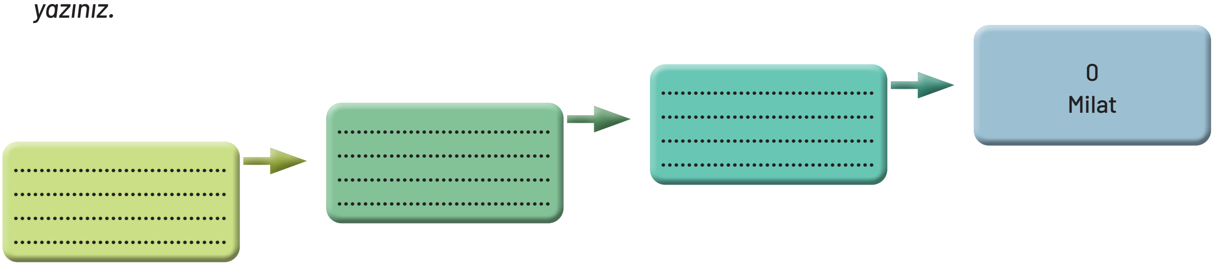
Eski Çağ'da Tarım Devrimi'nin sosyal, ekonomik, siyasi ve kültürel açıdan neden olduğu değişimleri sıralayınız.

Uygulayalım

Verilen yönergeler doğrultusunda aşağıdaki etkinlikleri yapınız.

Tarım Devrimi'nin yerleşmeye ve ekonomik faaliyetlere etkileriyle ilgili öğrendiklerinizden yararlanarak soruları cevaplayınız.

1. *Tarihsel akış şemasındaki boş bırakılan yerlere Tarım Devrimi'nin hangi yıllarda ve nerelerde gerçekleştiğini yazınız.*



2. *Farklı coğrafyalarda gerçekleşen Tarım Devrimi'nin ayırt edici özelliklerini yazınız.*

3. *Üç farklı coğrafyada gerçekleşen Tarım Devrimi'nin aralarındaki zamansal farklılıkları ve günümüze uzaklıklarını hesaplayarak yazınız.*

Öğrendiklerinizden yararlanarak Tarım Devrimi'nin ortaya çıkardığı sosyal ve ekonomik alanlardaki değişimleri aşağıdaki tabloda ilgili bölümlere yazınız.

Tarım Devrimi'nin Ortaya Çıkardığı Değişimler	
Sosyal	
Ekonomik	

Konuşma halkası tekniğini öğretmen rehberliğinde kullanarak ve uygulama adımlarını takip ederek etkinliği yapınız.

Bu karekodda konuşma halkası tekniğinin içeriğine, hazırlanışına ve uygulanmasına ilişkin bilgi notu bulunmaktadır.

Arttırılmış gerçeklik (3D Animasyon) yardımıyla hazırlanan animasyon videosundan yararlanarak ve öğretmen rehberliğinde uygulama adımlarını takip ederek rol oynama etkinliğini yapınız.

Bu karekodda Çatalhöyük ile ilgili arttırılmış gerçeklik (3D Animasyon) yardımıyla hazırlanan animasyon videosu bulunmaktadır.

Rol Oynama Etkinliği

Etkinlik Uygulamaları

I. Adım: Aşağıdaki Çatalhöyük'ü tanıtıcı metin okutulur.

NEOLİTİK YERLEŞİM YERİ: ÇATALHÖYÜK

Çatalhöyük'te yaşam nasıldı?

Geniş düz bir arazide verimli toprakların ortasında insanlık tarihinin bilinen ilk kentlerinden biri vardı. Burası Çatalhöyük'tü. Günümüzden yaklaşık dokuz bin yıl önce bu yerleşim yerinde yaşadığınızı düşünün. Bitkileri evcilleştirip tarım yapan insanlar artık toplu ve yerleşik bir yaşam sürmeye başlamıştı. Çatalhöyük, yerleşik yaşamın ilk örneklerindendi. Bu yerleşim yeri çok kalabalıktı. Çatalhöyük kentinde evler bitişik, yan yanaydı ve sokak neredeyse yoktu. Evlerin giriş kapısı evin üstündeki damda yer alıyordu. Önce merdivenle evin damına çıkan insanlar bu şekilde damdaki kapıdan girdikten sonra merdivenle aşağı inerek evlerinin içine girebiliyordu. Çok yakın zamana kadar sadece avcı toplayıcı olan ataları gibi yine avlanmayı sürdüyorlardı ama temel geçim kaynakları artık toprağı ekip biçerek tarımla uğraşmaktı. Buğday, arpa ve yulaf gibi bitkileri yetiştirmeyi biliyorlardı. Aynı zamanda evcilleştirdikleri hayvanları da vardı ve bunları evlerinin yakınlarında besliyorlardı. Keçi ve koyun yetiştirip bunlarla besleniyorlardı. Her evde genellikle beş on kişi arasında değişen aileler yaşamlarını sürdüyordu. Yaşadıkları evlerde genellikle bir ana oda bir de yiyecek depolama yeri olarak kullandıkları yan oda bulunuyordu. Evdeki zamanlarını ana odada geçiriyorlardı. Burada yemek yiyorlar, oturup sohbet ediyorlar ve uyuyorlardı. Hatta kaybettikleri insanları bile bu odaların altına yaptıkları mezarlara koyuyorlardı. Zanaat ve sanat hayatlarının önemli bir parçasıydı. Çanak çömlek gibi yaptıkları araç ve gereçleri ihtiyaçlarına göre her geçen gün geliştiriyorlar, yeni eşyalar tasarlıyorlardı. Tasarlarken sanat zevklerini ihmal etmeyip bunları da yansıtıyorlardı. Hatta evlerinin duvarlarına resimler bile yapıyorlardı. Çatalhöyük insanları varlıklarını borçlu olduklarını düşündüğü verimli toprakları anaları gibi görüyordu. Beslenmelerini ve geçinmelerini sağladıkları tarım faaliyetlerinde başat rol oynayan kadınlar gibi... Bu nedenle kadınlar, anneler onlar için çok değerliydi. "Bereket"ti onlar için. İnanışlarında önemli yer tutan bereket tanrıçalarıyla bunu dinlerine de yansıtmışlardı. Bereket tanrıçalarını betimleyen birçok heykel bile yapmışlardı.

II. Adım: Sınıftaki öğrenciler, oynayanlar ve izleyenler olmak üzere iki gruba ayrılır.

III. Adım: Oynayanlar grubundan her bir kişiye Çatalhöyük'teki sosyal yaşamdan bir rol (anne, baba ve çocuk) seçtirilir ve bu rolün neler yaşamış olabileceğini kendi bakış açıları ile canlandırmaları sağlatılır. İzleyenler grubuna ise not tutturulur.

IV. Adım: Oynayanlar grubunun canlandırması bitince her iki gruptaki öğrencilere aşağıdaki sorular sorularak Çatalhöyük'teki sosyal yaşamın özellikleri sorgulatılır.

Sorular

1. Çatalhöyük'te evlerin giriş kapısının damda olmasının nedenleri neler olabilir?
2. Çatalhöyük'te söz konusu bitki ve hayvan türlerinin tercihinde etkili olan faktörler neler olabilir?
3. Çatalhöyük yerleşim yeri yapısıyla günümüz şehirlerinin genel yapısını mukayese ettiğinizde ne gibi benzerlikler ve farklılıklar görülebilir? Açıklayınız.

Değerlendirelim

Verilen yönergeler doğrultusunda çalışma yaprağındaki etkinlikleri yapınız.

Çalışma Yaprağı

Aşağıda verilen kavramları kullanarak Tarım Devrimi'ni anlatan bir paragraf yazınız.

artı ürün | *nüfus* | *özel mülkiyet* | *tarım* | *ticaret* | *yerleşik hayat*

Verilen genel ağ haberinden yararlanarak aşağıdaki soruları cevaplayınız.

GAZETE TARİH

ANA SAYFA | HABERLER | VİDEOLAR | GALERİ | HAKKIMIZDA | İLETİŞİM

"Höyük'ten 8 bin 750 yıllık kemik orak çıktı."

Denizli'nin Çal ilçesindeki Ekşi Höyük'te sürdürülen arkeolojik kazılarda günümüzden 8 bin 750 yıl öncesine ait tarım aletleri ve dokumacılığa ait izler tespit edildi.



"Yukarı Menderes Havzası'nın batısında doğal bir tepe üzerine kurulu Denizli'nin Çal ilçesindeki Ekşi Höyük'teki kazı ve restorasyon çalışmaları, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü Öğretim Üyesi Doç. Dr. Fulya Dedeoğlu başkanlığındaki ekip tarafından sürdürülüyor.Höyükteki kazılarda gün yüzüne çıkan buluntular, bölgenin yerleşik yaşama geçiş sürecinin aydınlatılması ve bölgedeki ilk çiftçi topluluklarına ilişkin bilgi edinilmesi bakımından önem taşıyor. Doç. Dr. Dedeoğlu, (...) yaptığı açıklamada, Ekşi Höyük'ün neolitik bir yerleşim yeri olduğunu söyledi. (...) 'Bu yapının çevresinde odaklanan bir yerleşim modeli olduğunu gördük. Bu alanların tamamı Neolitik döneme ait ve en erken verileri bu yıl daha net biçimde açığa çıkardık. Buranın günümüzden 8 bin 750 yıl kadar geriye gittiğini biliyoruz. Burada yaşayanları bölgenin ilk çiftçileri olarak nitelendirebiliriz. Bu alanda çok sayıda üretime ilişkin malzeme ve materyal bulundu. Bunlar arasında dokumacılıkla ilgili olanlar var.'Dedeoğlu, aynı alanda hayvancılığa ilişkin verilere de ulaştıklarını aktardı.Çok sayıda tarımsal alete de rastladıklarını vurgulayan Dedeoğlu, 'En ilginç olanlardan biri günümüzden 8 bin 750 yıl öncesine ait olduğunu değerlendirdiğimiz kemikten orak. Orakla ilişkili çakmaktaşı buluntuları mevcut. Kemikten orak dikkat çekici. Buna benzer örnekler birkaç yerleşimde var ama bizim için bir bütün şeklinde ele geçmesi güzel oldu.' ifadelerini kullandı."

Değirmencioğlu, 2018

1. *Ekşi Höyük'ün neolitik bir yerleşim yeri olduğunu gösteren kanıtlar sizce neler olabilir? Açıklayınız.*
2. *Ekşi Höyük'ün ekonomik faaliyetleri ve bu faaliyetlerinin özellikleri hakkında neler söylenebilir? Yazınız.*

3. *Haberi yapan muhabir siz olsaydınız kazı başkanına ne gibi sorular sorardınız? Soracağınız sorulardan üç tanesini yazınız.*

Karekodda verilen dilsiz haritayı bilgisayar, tablet veya etkileşimli tahtaya kaydediniz. Kaydettiğiniz harita üzerinde Tarım Devrimi'nin gerçekleştiği alanları ve bu alanlara ait coğrafi özellikleri (nehirler, ovalar, yükseltiler vb.) çiziniz.

Aşağıdaki içerik çerçevesini temel alarak "Tarım Devrimi'nin Etkileri" adıyla tasarlayacağınız bir makalenin sonuç bölümünü oluşturmak üzere 150-200 kelimelik bir metin yazınız.

- *Mezopotamya, Güneydoğu Asya ve Orta Amerika'da ortaya çıkan Tarım Devrimi'nin özellikleri*
- *Tarım Devrimi'nin coğrafi olarak orta kuşakta meydana gelmesinin nedenleri*
- *Tarım Devrimi'nin Eski Çağ medeniyetlerindeki yerleşmeye ve ekonomik hayata etkileri*

"Tarım Devrimi'nin Etkileri" başlığıyla tasarladığınız makalenin sonuç bölümü:

Aşağıdaki alana Tarım Devrimi'yle birlikte insanların hayat tarzında ortaya çıkan değişimi (sosyal, ekonomik vb.) öncesi ve sonrası şeklinde betimleyen bir afiş hazırlayınız.

2.2. ESKİ ÇAĞ'DA YÖNETENLER VE SAVAŞANLAR

Düşünelim

Görseli inceleyerek soruyu cevaplayınız.

Kaynak A



Mezopotamya'da Sümer Lagaş şehir devletinin kazandığı zafer için yapılmış olan Akbabalar Steli, Musee du Louvre (Müze dö Luur), Paris

Klasik mimaride mezar taşı olarak kullanılan dikey taş levhalar stel olarak adlandırılmıştır. Mezar taşı dışında sınırları belirtmek ve askerî zaferleri anmak için de kullanıldığı görülmüştür.

Kaynak A'da tasvir edilen askerlerin görünümünü ordu yapısı açısından yorumlayınız.

Keşfedelim

Verilen yönergeler doğrultusunda aşağıdaki etkinlikleri yapınız.

Medeniyet havzalarıyla ilgili verilen bilgi notu ve haritayı inceleyerek etkinlikleri yapınız.

Anadolu'da Eski Çağ medeniyetlerinden kalma bildiğiniz antik yerleşim yerlerini yazınız ve sınıfla paylaşınız.

Bir toplumun belirli bir dönemdeki kültürü ve yaşam tarzı medeniyet veya uygarlık olarak adlandırılmıştır. Benzer medeniyet özelliklerinin görüldüğü bölgeye ise medeniyet havzası denilmiştir.

Öğretmen rehberliğinde eşit sayıda kişiden oluşan beş gruba ayrılarak Harita 2.1. üzerinde Avrupa, Anadolu, Mezopotamya, Mısır ve Türkistan medeniyet havzalarının yerlerini gösteriniz.



Harita 2.1: Dilsiz harita

Dilsiz harita üzerinde belirlediğiniz yerleri karekodda verilen haritayla karşılaştırarak benzer ve farklı yönlerini yazınız.

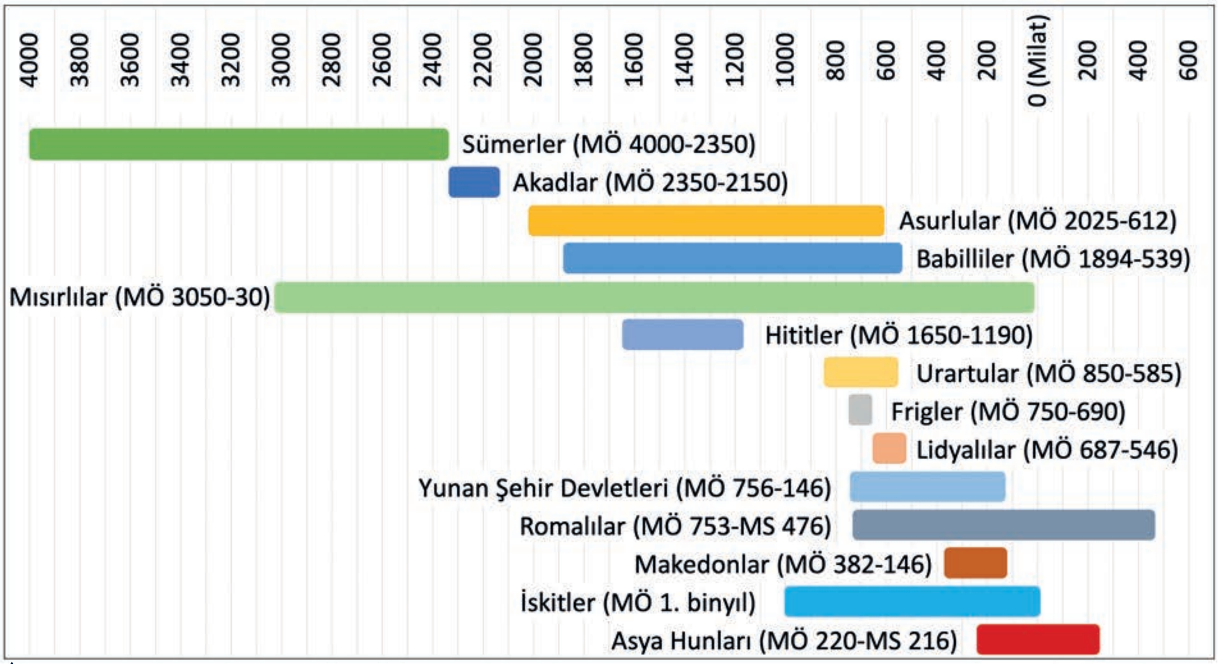
Bu karekod ile Eski Çağ medeniyet havzaları haritasına ulaşabilirsiniz.

Aşağıdaki etkinliği uygulama adımlarını takip ederek yapınız.

- Aşağıdaki karekod bağlantısını açarak bir gezginin medeniyet havzalarıyla ilgili anlattıklarını dinleyiniz.

Bu karekod ile bir gezginin medeniyet havzalarıyla ilgili izlenimlerini anlattığı ses kaydına ulaşabilirsiniz.

• Eski Çağ medeniyetleri ile ilgili verilenleri inceleyiniz.



Tarih Şeridi 2.1: Eski Çağ medeniyetleri

Tarih Şeridi 2.1'den hareketle Asya Hunlarıyla aynı zamanlarda yaşamış olan medeniyetleri söyleyiniz.

Mezopotamya Medeniyet Havzası

Mezopotamya, Eski Yunancada nehirler arası anlamındadır. Fırat Nehri ile Dicle Nehri arasındaki bölgeyi adlandırmak için kullanılmıştır. Ticaret yolları üzerinde bulunan bölge aynı zamanda su kaynaklarına ve bereketli topraklara sahiptir. Bu özellikleriyle tarih boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapmış ve dünya medeniyetine önemli katkılar sağlamıştır.

Sümerler

MÖ 4000-2350 yılları arasında yaşamış olan Sümerler, yazıyı bulmaları başta olmak üzere dünya uygarlığına birçok alanda katkıda bulunmuştur. Kent devletleri şeklinde organize olan ve başlarında ensi veya patesi adı verilen yöneticiler bulunan bu kentler sürekli birbirleriyle mücadele etmiştir. Güney Mezopotamya'da Basra Körfezi'nin kuzeyinde yer alan bu kentlerin en önemlileri; Uruk, Ur, Nippur ve Lagaş'tır. Akadlı Sargon'un Uruk Kralını yenilgiye uğratarak yönetimi ele geçirmesiyle birlikte Sümerler siyasi güçlerini kaybetmiş ancak kültürel anlamda uzun bir süre Mezopotamya'da var olmaya devam etmiştir.



Sümer çivi yazısı

Akadlar



Kral Sargon maskı

MÖ 2350-2150 yılları arasında varlığını sürdüren Akadlar, imparatorluk adı verilen sistemin temellerini atmışlardır. Akad Kralı Sargon gerçekleştirdiği seferler ve başarılarla efsanevi bir kişilik hâline gelmiştir. Sargon'un torunu Naramsin zamanında da başarılı seferler devam ettirilmiştir. Sargon ve Naramsin'in Anadolu'ya düzenlediği sefere ilişkin kayıtlar Anadolu tarihi hakkındaki ilk yazılı kayıtları oluşturmuştur. Başkenti Agade (Irak) olan Akad İmparatorluğu MÖ 2150 dolaylarında Zagroslardan gelen Gutiler tarafından yıkılmıştır.

Asurlular

Asurlular, MÖ XXI. yüzyılda kent devleti olarak kurulmuştur. Asurlular adı, adına bir kent kurdukları Tanrı Assur'dan gelmiştir. Kuzey Irak dolaylarında hâkimiyet kuran Asurlular Anadolu'da ticaret kolonileri kurmuş ve yazıyı Anadolu'ya getirmiştir. Asıl başarılarını Yeni Asur adı verilen dönemde gerçekleştiren Asurlular savaş ve diplomasinin gücünü iyi kullanarak devrin en güçlü imparatorluğuna dönüşmüştür. İnşa ettikleri sarayların duvarlarına kazıttıkları rölyefler Asur acımasızlığını ve gücünü gözler önüne sermiştir. Asur Devleti MÖ 612 dolaylarında Med ve Babil saldırıları neticesinde başkent Ninive'nin (Ninova) düşmesiyle yıkılmıştır.



Kral Asurbanipal rölyefi

Babilliler

MÖ XX. yüzyılda Babil kenti etrafında ortaya çıkan Babillilerin en önemli hükümdarları olan Hammurabi, yaptığı reformlarla Babil tarihinin en önemli kralı olarak öne çıkmıştır. Kültürel anlamda Mezopotamya'yı etkilemiş olan Babilliler, asma bahçeler inşa etmiştir. Hammurabi'nin ölümünden sonra siyasi ve askerî anlamda güç kaybeden Babilliler, Asur Devleti'nin yıkılışında başrol oynadıktan sonra tekrar Mezopotamya'nın önemli bir bölümüne hâkim olmuşlardır. Ancak Perslerin durdurulamaz yükselişi ile MÖ 539 yılında yıkılarak tarih sahnesinden silinmiştir.



Babillilere ait dünya haritası

Mısır Medeniyet Havzası

Mısır, Nil Nehri'nin etrafında ortaya çıkmış bir medeniyettir. Heredotos'un "Mısır, Nil'in bir armağanıdır." sözü de Nil Nehri'nin önemini ortaya koymuştur. Kuzeyinde Akdeniz, güneyinde Nubia'nın yer aldığı Mısır medeniyet havzası doğu ve batı yönünde çöllerle çevrilidir. Bu da bölgenin saldırılardan uzak kalmasına olanak sağlamıştır. Nil'in etrafındaki alanlarda ve deltasında yapılan tarım ise medeniyetin büyümesinde etkili olmuştur.



Firavun II. Ramses heykeli

Mısırlılar

Eski Mısır tarihi, kurucu kralları kabul edilen Menes'in (Narmer) MÖ 3050'de iktidarıyla başlamış ve MÖ 30'da Ptolemaios (Batlamyus) Hanedanlığı'nın Roma tarafından yıkılmasıyla sona ermiştir. Tarihçi Manetho yaklaşık 3.000 yıllık Mısır tarihinde 30 hanedanın başa geçtiğini ifade etmiştir. Eski Mısır uygarlığının en merak edilen eserlerinden olan Giza Piramitleri IV. Hanedan zamanında inşa edilmiştir. Bütçeye getirdiği yük nedeniyle sonraları bu tarz imar faaliyetleri yapılmamıştır. Yeni Krallık Dönemi olarak adlandırılan 18-20. Hanedanlar zamanında Mısır birçok bölgeyi fethederek bir imparatorluğa dönüşmüş, Mezopotamya ile olan ticari ve askerî ilişkilerini artırmıştır. Mısırlılar, Hititler ve Asurlular başta olmak üzere birçok devletle rekabet içerisinde olmuştur.

Anadolu Medeniyet Havzası

Asya'nın en batısında yer alan Anadolu'ya Romalılar güneşin doğduğu yer anlamına gelen Anatolia adını vermiştir. Bulunduğu konum itibariyle eşsiz bir coğrafi alanda yer alan Anadolu medeniyet havzası; Mezopotamya, Mısır ve Akdeniz medeniyet havzalarından etkilenmiştir. Ticaret yolları üzerinde olan ve kıtaları birbirine bağlayan Anadolu aynı zamanda önemli su kaynaklarına, tarım arazilerine ve yer altı zenginliklerine de sahiptir.



Harita 2.2: Anadolu medeniyet havzası



Hattuşaş kenti kalıntıları

Hititler

Hititler, MÖ XVII-XII. yüzyıllar arasında Çorum'da yer alan Hattuşaş merkezli büyük bir imparatorluk kurmuştur. Topraklarını Mezopotamya'ya kadar genişleterek o dönemin en büyük devletlerinden birini oluşturmuşlardır. Hititler, Mısırlılarla MÖ 1274'te Kadeş Savaşı'nda karşı karşıya gelmiş ancak iki taraf birbirine kesin bir üstünlük sağlayamamıştır. Bu savaştan sonra Hitit-Mısır ilişkileri yumuşama göstermiş ve iki devlet arasında Kadeş Barışı yapılmıştır.

İyonyalılar


Efes Celsus Kütüphanesi

İyonyalılar, Avrupa medeniyet havzasından etkilenmiş olan bir Anadolu medeniyeti olarak kabul edilmiştir. MÖ XIII. yüzyılda Anadolu'nun batısında Büyük ve Küçük Menderes havzalarında şehir devletleri olarak örgütlenmiştir. İyonyalılar uzak bölgelerde kurdukları ticaret kolonileri sayesinde zenginleşmiş, Anadolu'nun batısında birçok imar faaliyeti gerçekleştirmiştir. Efes, Milet, Teos, Phokaia (Foça), Smyrna (İzmir), Samos (Sisam) ve Khios (Sakız) İyonya kentlerinden bazılarıdır.

Urartular

Urartular başlangıçta Uruatri ve Nairi adı verilen birçok küçük krallıktan oluşan Hurri kökenli bir topluluktur. MÖ IX. yüzyılda Doğu Anadolu, Güney Kafkaslar ve Kuzey İran'ı da içerisine alan coğrafyada bir devlet kuran Urartular tarihleri boyunca Asurlular başta olmak üzere çeşitli düşmanlarıyla mücadele etmiştir. Başkenti Tuşpa (Van) olan Urartu Devleti'nin inşa ettiği kaleler, saraylar, tapınaklar ve su kanalları günümüze kadar ulaşmıştır. Urartu Devleti MÖ VI. yüzyılda İran'dan gelen Medler tarafından yıkılmıştır.


Urartular Dönemi'ne ait bir rölyef

Frigler


Yazılıkaya Anıtı

Ege göçleriyle Anadolu'ya gelip yerleşen Frigler MÖ VIII. yüzyılda Sakarya Nehri çevresinde Frig Devleti'ni kurmuştur. Friglerin başkenti, ismini kurucu Kral Gordios'tan alan ve ana kara sınırları içerisinde olan Gordion'dur. Friglerin en önemli kralı efsanelere de konu olan Midas'tır. Frig Devleti, Kafkasya'dan gelen Kimmerler tarafından MÖ VII. yüzyılda yıkılmıştır.

Lidyalılar

MÖ VII. yüzyılda Gediz Ovası'nda kurulan Lidya Devleti'nin başkenti Sardes (Salihli) kentidir. Parayı kullanan ilk topluluk olan Lidyalılar, devrin en önemli ticaret güzergâhlarından birisi olan Kral Yolu'na ve zengin altın kaynaklarına sahiptir. Lidyalılar bu sayede önemli bir zenginliğe ulaşmıştır. Lidya Devleti MÖ 546 yılında Persler tarafından yıkılmıştır.


Lidyalılara ait madenî para

Avrupa Medeniyet Havzası

Avrupa adı Sami dillerinde güneşin battığı yer anlamındaki "erep" kelimesinden türemiş, Yunancada Europa hâlini almış ve Adalar (Ege) Denizi'nin batısındaki ülkeler için kullanılmıştır. Avrupa; kuzeyde Arktik Okyanusu, batıda Atlantik Okyanusu, güneyde Akdeniz ve doğuda Asya kıtası ile çevrili bir kıtadır. İnsanların tarih öncesi devirlerden beri yaşadığı bu kıta, Yunan ve Roma medeniyetleri gibi köklü medeniyetlere ev sahipliği yapmıştır.

Yunan Şehir Devletleri

Adalar (Ege) Denizi' nin etrafındaki alanda ortaya çıkan Yunan şehir devletleri, Avrupa medeniyetinin oluşmasına önemli katkılarda bulunmuştur. Bu şehirlerden Atina ve Sparta kıtada öne çıkan iki önemli kenttir. Bu şehirler dış tehditlere karşı birlikte hareket etmiş, barış zamanlarında genellikle birbirleriyle çekişmiştir. Atina Şehir Devleti'nin güçlü bir donanması, Sparta'nın ise piyadelerden oluşan bir kara ordusu vardır. Atina-Sparta rekabeti birçok savaşa sebep olduğundan Yunan şehir devletlerinin aralarında birlik sağlaması uzun bir süre mümkün olamamıştır.


Parthenon Tapınağı

Romalılar

MÖ 753'te temelleri İtalya'da atılan Roma Krallığı, MÖ 509 yılında bir ihtilalle cumhuriyete dönüşmüştür. Bu süreçte yayılmacı bir anlayış sergileyen Roma, devrin en güçlü ordusunu kurmuştur.



Colosseum

Roma'da Cumhuriyet Dönemi MÖ 27'de sona ermiş, İmparatorluk Dönemi başlamıştır. Roma bu iki dönemde sınırlarını genişleterek eyaletlerden oluşan küresel bir devlet olmuştur. Sahip olduğu topraklarla bağını güçlü tutmak için iyi organize olmuş yollar inşa etmiştir. Roma Devleti Kavimler Göçü'nün de etkisiyle Doğu ve Batı olarak ikiye ayrılmıştır. Batı Roma, Vizigot ve Vandal saldırıları sonucu zayıflayarak 476'da Doğu Roma ise Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethiyle 1453'te yıkılmıştır.

Makedonlar

MÖ XII. yüzyıldaki Dor göçleri ile temelleri atılan Makedon Devleti, II. Philip (Filip) ile güçlü bir ordu kurmuş ve Yunanistan'ın büyük bir bölümüne hâkim olmuştur. Philip'in ölümünden sonra isyanlar başlamıştır. Philip'in oğlu Alexander [Aleksandır (Büyük İskender)] MÖ IV. yüzyılda Yunan şehir devletlerinde tekrar düzeni sağlamış ve doğuya yönelmiştir. Pers Devleti'ne son vermiş, Asya'nın güneyinde İndus Vadisi'ne kadar olan toprakları ve Afrika'da Mısır'ı ele geçirmiştir. Doğu ve Batı kültürünü birleştirerek sentez bir kültür meydana getirmiştir. İskender'in ölümünden sonra Diadohlar adı verilen komutanlar Makedon topraklarını bölüşmüş ve Makedonlar zamanla Roma hâkimiyetine girmiştir.



İskender lahdi

Türkistan Medeniyet Havzası

Asya'da Türklerin yaşadığı bölge tarihte Türkistan olarak adlandırılmıştır. Türkistan, kuzeydoğuda Baykal Gölü ve güneybatıda Gobi Çölü'nden başlayıp batıda Hazar Denizi'ne kadar uzanmıştır. VI. yüzyıldan itibaren Batılılar tarafından Turkhia (Türkiye) olarak isimlendirilmiş olan bölge, İranlılar ve Araplar tarafından "Türk yurdu" anlamına gelen Türkistan olarak adlandırılmıştır.

İskitler



İskitlere ait kolye

Konargöçer bir topluluk olan İskitler, MÖ IX. yüzyılda Türkistan'da baş gösteren kıtlık ve kuraklık sebebiyle Hiung-nularla (Hunlar) mücadelelere girişmiştir. Mücadeleleri kaybeden İskitler, Karadeniz'in kuzeyine göç etmiştir. Daha sonra batıya ve güneye doğru hareket eden İskitler, atı savaş alanlarında çok etkili kullandıkları için Anadolu ve Mezopotamya'da süvari birliklerinin kurulmasına öncülük etmiştir. İskitler, Anadolu ve Mezopotamya'nın siyasi ve demografik yapısını da etkilemiştir.

Asya Hunları

MÖ 220 yılında kurulan Asya Hun Devleti, konargöçer Türklerin Asya'nın içlerinde siyasi bütünlüğü sağlayarak kurdukları bilinen ilk devlettir. MÖ 209 yılında Mete'nin kağan olması ile Asya Hunları seferler düzenleyerek Çinlileri yenilgiye uğratmıştır. Asya Hun Devleti Dönemi, Türk tarihi açısından ordu yapılanmasından devlet teşkilatına kadar birçok alanda ilklerin ortaya konulduğu bir dönemdir. Asya Hunları artan taht kavgaları sonucunda güney ve kuzey olmak üzere ikiye ayrılmış, sonrasında hem komşularıyla hem de Çin'le olan mücadeleler neticesinde MS 216 yılında tamamen yıkılmıştır.



Hunlara ait kaplan levhası

Bilgi Görseli 2.2: Eski Çağ'daki başlıca medeniyetler

Öğrendiklerinizden hareketle Eski Çağ medeniyetlerinin öne çıkan özelliklerini Bilgi Görseli 2.3. üzerinde ilgili yerlere not alınız.



▲ **Bilgi Görseli 2.3:** Eski Çağ'daki medeniyet havzaları


ARAL GÖLÜ
Siriderya
Amuderya
BALKAŞ GÖLÜ
BAYKAL GÖLÜ
Ötüken
Altaylar
Tanrı Dağları
Turfan
Gobi Çölü
Buhara
Semerkant
Kâşgar
Taklamakan Çölü
BENGAL KÖRFEZİ
Türkistan
Anadolu
Mezopotamya
Mısır
Avrupa
0
450 km

Öğrenelim

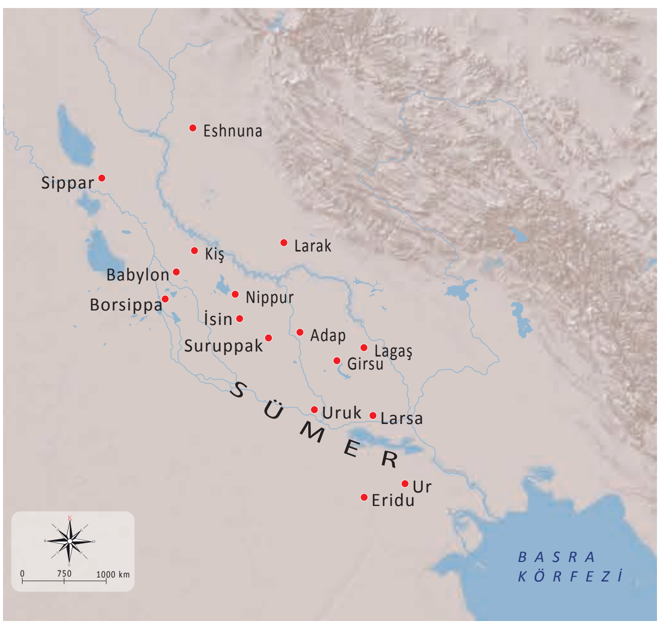
Verilen yönergeler doğrultusunda aşağıdaki etkinlikleri yapınız.

Sümerlerin yönetim ve ordu sistemiyle ilgili verilenleri inceleyerek soruları cevaplayınız.



Görsel 2.10
MÖ 2600'de yapılmış, Sümer savaşını betimleyen bir kutu süslemesi (Ur standardı), British Museum, Londra

Görsel 2.10'da en çok dikkatinizi çeken noktaları göstererek bunları seçme nedenlerinizi açıklayınız.



Harita 2.3: Sümer kent devletleri

MÖ 3200 dolaylarında yazının mucidi olan Sümerler, devletlerin ortaya çıkmasını sağlayacak siyasi örgütlenmeyi de meydana getirerek dünya tarihinin seyrini değiştirmiştir. Sümerler otuzun üzerinde şehir ve kasabanın bulunduğu Güney Mezopotamya'da (Harita 2.3) kurulmuştur. Her büyük şehir bir krallık gibi yapılandırılmıştır. Krallar devletin idare yetkisini ellerinde tutmanın yanında başrahip, başkomutan ve başyargıç olma niteliklerine de sahiptir. Kentler arasında sınır anlaşmazlığı sebebiyle uzun süren savaşlar yaşandığından kentlerin etrafı surlarla çevrilmiştir. Sümer kentleri zamanla büyüyüp devletleştikçe güvenlik endişesi artmış, bu nedenle düzenli askerî birlikler oluşturulmuştur. Sümer orduları savaş arabalı birlikler ve piyadelerden (Görsel 2.10) oluşmuştur. Askerler, savaşırken üniforma benzeri kıyafetler giymiş; ok, yay, balta, mızrak, kalkan ve miğfer kullanmıştır.

Kaynak B

[Sümerlerde] "Şehirlerin büyümesiyle, önce toprak ve mülkiyet hakkının tanrıda, yani tapınak yönetiminin elinde olması nedeniyle özel mülkiyetin bilinmediği, (...) bugünkü halk demokrasilerine [benzer tapınak etrafında şekillenen] işlevsel devletler oluştu. Böyle bir şehir devletinde, rahip kendisini şehrin koruyucusu, devletine ve halkına karşı, kişisel ilişkide bulunduğu tanrının temsilcisi olarak görür. (...) Rahiplerin ruhani konumlarını güçlendirmek için harcanan çabalar, kısa sürede fonksiyonel bir tabakanın oluşumuna yol açmış olabilir. Aynı şekilde mülkiyetsizliğin ilk haliyle bir süre daha

korunmuş olması da muhtemeldir. (...) Rahipler, olasılıkla salt temsili güç konumuyla yetinmeyen ilk insanlardı. Tapınak malından kendileri için özel pay ayırıyorlardı ve bu yüzden kısa sürede büyük mülk sahibi haline geldiler. Varlıklı, imtiyazlı konumlarını ancak topluluk içinde güçlü bir çevreye sahip olmakla koruyabilirlerdi. Bunu da ancak, esasen biriken servetten birilerine pay verme yoluyla elde edebilirlerdi. Erken Sümerlerin (...) tüm olumlu ve olumsuz yanlarıyla bir sınıf, daha doğrusu bir konum devleti yavaş yavaş böyle doğmuştu."

Uhlig, 2019, s. 45-46. *

Metin ve görsele göre Sümerlerin yönetim ve ordu özelliklerini en iyi belirten üç nitelik ne olabilir? Bunlara karşılık gelen ifadeleri söyleyiniz.

Mısırlıların yönetim ve ordu sistemiyle ilgili verilenleri inceleyerek soruları cevaplayınız.



Harita 2.4: Mısır Devleti'nin sınırları (MÖ 3050-30)

MÖ 3. binyılda Nil havzasındaki Aşağı Mısır ve Yukarı Mısır'ın birleşmesiyle büyük bir devlet hâline gelen (Harita 2.4) Eski Mısır, krallıkla yönetilmişti. MÖ 3050-30 yılları arasında otuzun üzerinde hanedanın yönetimi ele geçirdiği dönemler yaşanmıştı. Mutlak güce sahip olan Mısır kralları MÖ XV. yüzyıldan sonra firavun (büyük ev) ünvanını kullanmaya başlamıştı. Tanrının yeryüzündeki temsilcisi kabul edilen Mısır kralları adına piramit denilen büyük anıt mezarlar inşa edilmişti (Görsel 2.11). Merkezden bağımsız olarak karar alabilen ve kral adına halktan vergi toplayabilen bölge valileri ise ihtiyaç durumlarında merkez orduya asker göndermişti. Bir süre sonra valilerin askerî, hukuki ve dinî ayrıcalıkları ellerinden alınmış, eyaletlerin başına kral tarafından yeni görevliler atanmıştı. Üst düzey sivil ve askerî görevlere ise hanedan üyesi soylular getirilmişti.



Görsel 2.11: Giza Piramitleri (MÖ 2560-2551), Mısır

Mısır kralları adına piramit şeklinde anıtsal mezarlar inşa edilmesinin sebepleri neler olabilir?



Görsel 2.12: Mısırlı piyadeler, Hatşepsut Tapınağı, Mısır



Görsel 2.13: Mısır Firavunu II. Ramses'in Kadeş Savaşı'nda savaş arabası üstünde tasvir edildiği kabartmadan bir kesit, Ebu Simbel Tapınağı, Mısır

Mısır ordusu başlangıçta valilerin topladığı milis kuvvetlerden oluşmuştu. Sürekli savaş hâlinde olmayan devlette düzenli bir orduya da ihtiyaç duyulmamıştı fakat iç kargaşa ve isyanlardan ders alınarak gençlerden oluşan düzenli bir ordu kurulmuştu. Mısır ordusunda paralı askerler ve köle savaşçılar da kullanılmıştı. Ayrıca sınır güvenliği için tehdit unsuru olan konargöçer savaşçılar orduda istihdam edilerek tehlike kaynağı olmaktan çıkarılmıştı. Orduda kullanılacak metal silahların üretimi için bakır yönünden zengin olan bölgeler ele geçirilmişti. Savaş aleti olarak ok, mızrak, kama ve kalkan kullanılmıştı (Görsel 2.12). Mısır ordusunu çağdaşlarından güçlü kılan, bu metal silahların yanında atlı savaş arabalarıydı (Görsel 2.13). Kızıldeniz'de güvenliği sağlamak için de gemiler inşa edilmişti. Bu ordu sayesinde kralın otoritesini kabul etmeyen valiler itaat altına alınmış, firavunun güvenliği sağlanmış ve ticaret kervanları her türlü saldırıdan korunmuştu.

Kaynak C

"Menkheperraseneb, Mısır'ın en önemli dinî kuruluşu olan İpetsut'daki büyük Amon-Ra tapınağının her şeyinden sorumlu Amon Başrahibi idi. Menkheperraseneb'in mezarında yazılı görevler dizisi onun statüsünü ülkenin en kıdemli rahiplik makamını işgal eden biri olarak ön plana çıkarır: Yukarı ve Aşağı Mısır Rahiplerinin Amiri, Tanrının İki Tahtının Yöneticisi, Üst Düzey Görevlerin Amiri, Çifte Altın ve Gümüş Hazinelerinin Amiri, İki Tanrıçanın Gizemlerinin Sorumluluğunu Üstlenen Thes-khau-Amon Tapınağının Amiri. Menkheperraseneb'in böylesine yüksek makamlara yeterliliğini sağlayan niteliğinin kraliyet ailesiyle kişisel ilişkisi olması, yönetici seçkinler sınıfına üye kıdemli bir memur için bilindik bir durumdu."

Wilkinson, 2013, s. 305-306. *

Kaynak Ç

[Mısır askerlerinin yaşamıyla ilgili bir papirüs.]

"Gel <dur anlatayım> sana askerin dertlerini, üstünde kaç adam olduğunu: General, birlik komutanı; baştaki subay, sancaktar, yaver, yazıcı, elli askerin komutanı ve garnizon komutanı. 'Irgatları alın!' diye bağırarak sarayın koridorlarına girip çıkarlar. Asker her saat uyandırılır. Eşek sürer gibi bırakmazlar peşini. Aton (güneş tekeri) gecenin karanlığına batana dek asker alın teri döker. Karnı açtır, böğrü ağrır, yaşayan bir ölüdür. Terhis edildikten sonra aldığı buğday tayını öğütülmeye elverişli değildir. Suriye'ye göreve çağrılır. Dur durak tanınmaz ona. Ne giysileri vardır, ne de sandaletleri. Savaş silahları Sile kalesinde toplanır (Levant'a yapılan seferlerin başlama noktası). Dağlara doğru tırmanışa geçer. Her üç günde bir su içer, ama kokulu, tuzlu bir su. Hastalıktan vücudu kırılır. Düşman gelir, cephanesiyle sarar çevresini, hayatından bezer. 'İleri, kahraman asker! Şanına yaraşır bir isim kazan!' derler ona. Ne yapacağını bilemez. Vücudu zayıf düşmüştür, bacakları onu taşımaz. Zafer kazanıldığında, tutsaklar Mısır'a götürülmek üzere majestelerine teslim edilir. Yabancı kadın yürüyüş sırasında bayılır, askerin boynuna tutunur. Askerin sırt çantası düşer, asker kadını yüklenirken çantayı başka biri kapar. Karısıyla çocukları köydedir; ölür ve oraya ulaşamaz. Olur da sağ kalırsa, yürümekten bitap düşer. İster hür olsun, ister esir, acı çeker asker. Kaçar da firarilere katılırsa, bütün ailesi mahkûm edilir. Çölün sınırında ölür, ismini devam ettirecek kimse yoktur. Hayatta da ölümde de sürünür. Koca bir çuval getirirler onun için; nereye gömüldüğünü bilmez."

Kuhrt, 2010, s. 287. *

1. ***Metin ve görsellere göre Mısırlıların yönetim ve ordu özelliklerini en iyi belirten üç nitelik ne olabilir? Bunlara karşılık gelen ifadeleri söyleyiniz.***
2. ***Kaynak Ç'nin yazarı niçin bunları anlatmış olabilir? Gerekçeleriyle açıklayınız.***

Akadların yönetim ve ordu sistemiyle ilgili verilenleri inceleyerek soruları cevaplayınız.



Harita 2.5: Akadların sınırları (MÖ 2350-2150)

Günümüzde Bağdat'ın güneyinde kalan bölgede MÖ 2350-2150 yılları arasında devlet olarak varlığını sürdürmüş olan Akadlar krallıkla yönetilmişti. Sami kökenliler tarafından kurulan devlet, zamanla Mezopotamya'nın tamamına hâkim olarak çok uluslu bir yapı kazanmıştı (Harita 2.5). Şehir devletleri arasında süregelen savaşları güçlü askerî yapılarıyla çözüme kavuşturan Akadlar, bu devletleri göçebe saldırılarına karşı tek çatı altında toplamışlardı. Şehir devleti modelinden birçok şehri egemenliğinde barındıran büyük devlet modeline geçmişlerdi. Akadlarda krallar "dünya hâkimi" olarak anılmış ve Akad Devleti de "dünya imparatorluğu" ve "tanrı krallığı" olarak nitelendirilmişti. Düzenli ve güçlü bir ordunun yanı sıra güçlü yönetim organizasyonuna sahip olmaları Akadları öne çıkarmıştı.

Akadlar, Mezopotamya'da ilk daimî orduyu kurmuş fakat ordunun ihtiyaçlarını karşılamak için düzenli bir sistem teşkil edememişlerdi. Kral Sargon ve onun torunu Kral Naramsin (Görsel 2.14), hızlı hareket kabiliyetine sahip güçlü ordularıyla merkezden uzak bölgelere seferler düzenleyerek ordunun ve başkentin nüfuzunu güçlendirmeye çalışmışlardı. Bu süreçte Akad nüfusu farklı din ve ırklardan oluştuğu için sık sık isyanlar yaşanmış, bu da merkezden uzak bölgelerdeki hâkimiyetin zayıflamasına yol açmıştı. Ordunun ihtiyaçlarının karşılanmasında süreklilik sağlanamayınca askerî gücünü kaybeden devlet, Gutilerin saldırıları sonucu yıkılmıştı.



Görsel 2.14: Akadlarda tanrı kral olarak kabul edilen Naramsin için yapılmış stel, MÖ 2230, Musee du Louvre, Paris

Kaynak D

"Akkad [Akad] egemenliği Mezopotamya'da yeni bir devlet modelini ve yeni bir kral tipini geliştirmiştir. Önceki dönemlerde kentlerin zenginleşmesinde, uzak ve zengin bölgelerde büyük tüccar aileleri tarafından kurulan ticaret kolonilerinin önemli payları vardı. Akkad döneminde de ticaret yaşamının sürdüğüne ilişkin yazılı veriler elimizdedir. Ancak bu dönemde krallar güçlü ve hareketli ordularıyla başkentten oldukça uzak, denetim altında tutulması olanaksız bölgelere üst üste seferler gerçekleştirmişler; başkentin ihtiyacı olan hammaddeyi ve zenginliği daha kısa yoldan elde etmek amacıyla yeni bir geleneği başlatmışlardır. Nitekim Kuzey Suriye ve hatta Anadolu içlerine, hem

"Sargon hem de torunu Naramsin'in seferler yapmış olması, gerçek amacın denetim değil, ganimet ve belki de buradaki halklardan vergi almak olduğunu gösterir. Bu yeni anlayış, sonraları özellikle Yeni Assur [Asur] krallarının övünerek anlattıkları, yıllık sefer yapma geleneğinin öncüsü olarak yorumlanabilir. Akkad krallarından Naramsin, yeni yönetim anlayışına koşut olarak, 'Agade'nin Kralı' unvanının yanı sıra, 'Dört Bir Yanın Hükümdarı' ve 'Evrenin Kralı' gibi unvanlar kullanmış; adının başına tanrı isimlerini belirtmek için konulan bir işaret ekletmiş ve stelinde kendisini, yalnızca ilahi varlıklara özgü bir simge olan çift boynuzlu bir başlıkla betimletmiştir. Bu yaklaşım, bir yanıyla Erken Hanedanlar döneminden tanıdığımız Lugalbanda ve Gılgamış gibi yarı tanrı kralları, bir yanıyla da sonraki kralların benimsediği, tanrı adına bütün dünyayı yönetmek gibi yeni bir anlayışı yansıtır. Akkad krallarının, Sümer krallarından farklı olarak çok uzak bölgelere seferler düzenlemiş olmaları, kurdukları devletin bir imparatorluk olarak değerlendirilmesine yol açmıştır. Akkadlarla birlikte sınırları belirlenmiş kent devleti modelinden, 'bütün dünyayı' yönetmeye aday bir imparatorluk düşüncesine geçildiğini veya bu düşüncenin temellerinin atıldığını söyleyebiliriz."

Köroğlu, 2012, s. 84-85. *

1. ***Verilenlere göre Akadların yönetim ve ordu özelliklerini en iyi belirten üç nitelik ne olabilir? Bunlara karşılık gelen ifadeleri söyleyiniz.***

2. ***Kaynak D'nin yazarı, Akadlarda imparatorluğa geçildiği düşüncesini hangi temele dayandırmıştır?***

Hititlerin yönetim ve ordu sistemiyle ilgili verilenleri inceleyerek soruları cevaplayınız.



Harita 2.6: Hititlerin sınırları (MÖ 1650-1190)

Hititlerin ilk izlerine tarihi MÖ XX. yüzyıla dayanan Neşa'da diğer bir anlatımla bugünkü Kültepe'de rastlanmıştır. Hititlerin kökeni, Anadolu'nun en eski toplumlarından olan Hattilere dayanır. Hititler, Hattili anlamına gelen Hititli olarak adlandırılmıştır.

MÖ 1650-1190 yılları arasında Anadolu'da (Harita 2.6) devlet olarak varlığını sürdürmüş olan Hititler, krallıkla yönetilmiştir. Hitit kralları öldükten sonra tanrı olarak anılmış, kralların ruhlarına kurbanlar sunularak ayinler yapılmıştır. Kral öldükten sonra onun soyundan gelen vârisi tahta çıkmıştır. Devletin Güneybatı Asya ve Mısır'la etkileşiminin artması sonucu Hitit krallarının yetki ve otoritesi genişlemiştir.

Krallar; büyük kral, imparator, tanrının gözdesi gibi ünvanlarla anılmıştır. Krallar, Fırtına Tanrısı'nın yeryüzündeki temsilcisi olarak başrahip ve başkomutan yetkilerine sahiptir. Hitit Devleti'nde memurlar idari, askerî ve dinî işlerden sorumludur. Üst düzey görevlilerin bulunduğu Pankuş adı verilen bir meclis vardır.



Görsel 2.15: Hititlerin başkenti Hattuşaş'ta Aslanlı Kapı, Çorum

Sorumlulukları oldukça geniş ve bütün işlerinde krala karşı sorumlu olan başyardımcı konumundaki saray görevlisi, kral adına başkent Hattuşaş'a (Görsel 2.15) uzak olan sınır bölgelerini idare etmiştir. Yolların, kanalların ve tapınakların bakımını yaptırmış, vergi toplamış ve kalelerde asayişi sağlamıştır. Başka bir önemli görevi ise muhafız alayı komutanlığıdır.

Hitit ordusunun başat unsurları piyadeler (Görsel 2.16) ve savaş arabalarıdır (Görsel 2.17). Piyadelerin temel birliği, hür erkekler arasından askerlik mesleğine girenler ve imparatorluğun çeşitli bölgelerinden askere kaydedilenlerden oluşmuştur. Savaşlarda asıl vurucu unsurlardan olan piyadeler aynı zamanda sınırlardaki kalelerin güvenliğini sağlamak ve isyanları bastırmakla görevlidir.

Hitit askerleri savaş aleti olarak pala ve baltanın yanı sıra açık arazilerde nizami saldırıya imkân tanıyan uzun mızraklar kullanmıştır. Hitit ordusunda kullanılan silahlar bronzdan imal edilmiştir. Hitit ordusu, düşman kuvvetlerine savaş arabalarıyla saldırarak onları zayıflattıktan sonra esas darbeyi piyadelerle indirmiştir. Hititler, günümüzde Suriye sınırlarında kalan Kadeş şehrini Mısır'a karşı savunmuş ve Mısılılarla savaştan sonra MÖ 1280'de iki büyük devlet arasındaki ilk barış antlaşması olan Kadeş Antlaşması'nı imzalamıştır.



Görsel 2.16: Hitit piyadeleri (temsilî)



Görsel 2.17: Hitit ordusunda savaş arabası (temsilî)

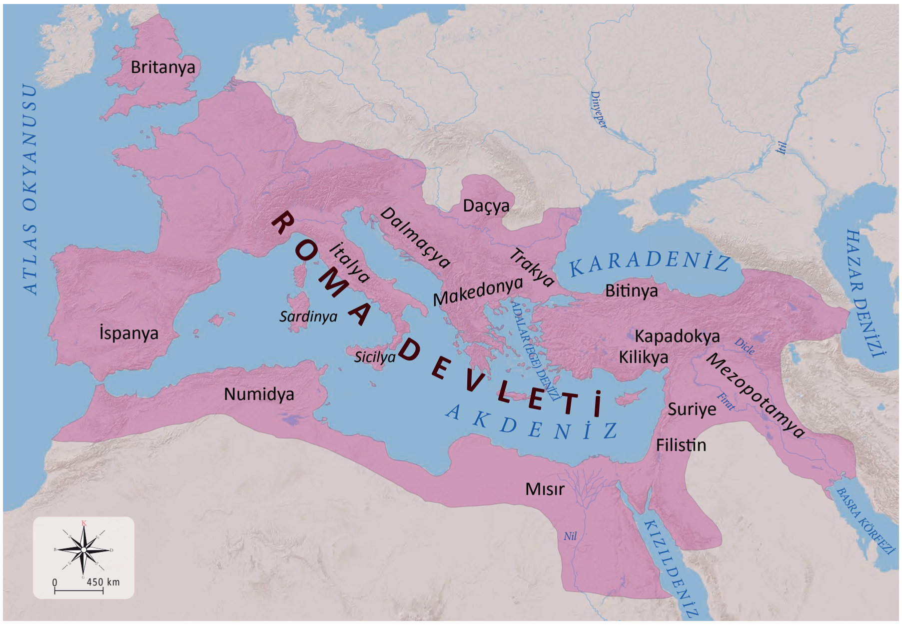
Kaynak E

"Hitit devleti ne tür bir siyasal oluşumdu? Bazen yaklaşık 1400 ile 1200 arasındaki dönemde buna 'imparatorluk' demenin gerçekten doğru olup olmadığı sorusu akla geliyor. Farklı grupların adım adım bir araya getirildiği, çeşit çeşit parçadan oluşmuş bir yamalı bohçadan başka bir şey olmayan rengarenk bir topluluk değil miydi bu? Dil karmaşıklığını göz önüne alırsak, en iyisinden serbest federasyon denemez miydi buna? Hiç kuşkusuz farklı bölge ve gruplar kendi yerel geleneklerini, kültürlerini, yasal ve dilsel yapılarını korumuşlardı; öte yandan bu gerçek tek başına Hitit ülkesinin imparatorluk karakterini yalanlamaz. Bugüne değin 'imparatorluk terimi şu durumları tanımlamak için kullanılmıştır: a) Bir merkezi iktidarın geniş toprakları ve birkaç toplumu içine alıp, askeri fetihlerle ve zor kullanarak onlara egemen olması, uyruğuna aldığı ülkelerin üretim fazlasından yararlanması; b) Üstün bir idari çerçevenin varlığı. Öyleyse Hitit devleti daha önce olmasa da, en azından yaklaşık 1400'den itibaren kesinlikle bir imparatorluktu."

Kuhrt, 2010, s. 348. *

1. *Kaynak E'ye göre Hititlerin bir imparatorluk olarak nitelendirilebileceği görüşü hangi temellere dayanmaktadır? Açıklayınız.*
2. *Metin ve görsellere göre Hititlerin yönetim ve ordu özelliklerini en iyi belirten üç nitelik ne olabilir? Bunlara karşılık gelen ifadeleri söyleyiniz.*

Romalıların yönetim ve ordu sistemiyle ilgili verilenleri inceleyerek soruları cevaplayınız.



Harita 2.7: Roma Devleti'nin sınırları (MÖ VIII.-MS V. yüzyıllar)



Görsel 2.18: Roma Senatosu (temsilî). Roma'da Cumhuriyet ve İmparatorluk dönemlerindeki yönetim meclisi, senato olarak adlandırılmıştır.

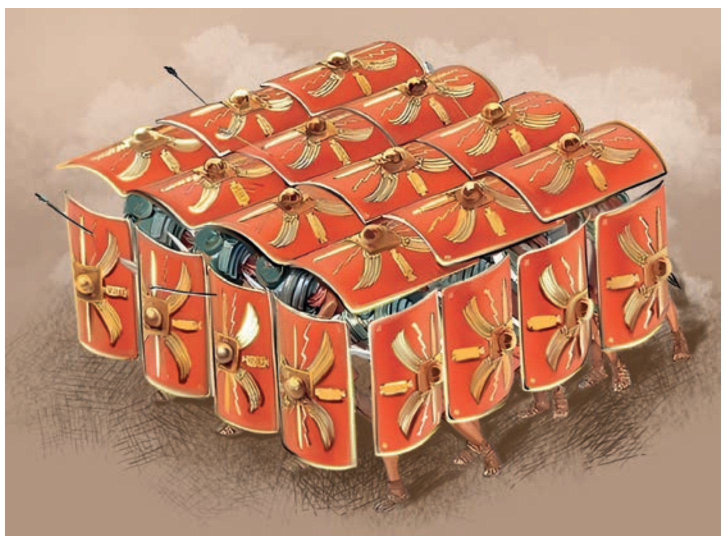
Roma Devleti günümüzde İtalya sınırları içindeki Roma'da bir şehir devleti olarak kurulmuş ve sonra çok geniş bir alana hâkim olmuştu (Harita 2.7). Şehir devleti ölçeğinde olduğu dönemde krallıkla yönetilmişti. Roma Devleti 300 klandan oluşmuştu ve yalnızca bu klanlardan birine üye olan yetişkin erkekler yurttaşlık haklarına sahipti. Bu klanlardan birine mensup olmayanlar siyasi haklara sahip olmadıkları gibi askerlik de yapamazlardı. MÖ 509'da cumhuriyet idaresine geçilmişti. Aristokratların egemen olduğu bu sistemde kralın yetkileri iki yüksek devlet memurunda toplanmıştı. Konsül denilen bu yetkililer idari konularda senatoya (Görsel 2.18) danışırlardı. MÖ 27'de İmparatorluk Dönemi başlamıştı. Bu yönetim sisteminde hükümdarın yetkileri artmış, senatonun etkisi ise azalmıştı. Yöne-

tim sistemi zamanla mutlak monarşiye benzer bir hâl almıştı. Paganizmin hâkim din olduğu ve başta Casear (Sezar) olmak üzere hükümdarların başrahip ünvanını kullandığı Roma İmparatorluğu'nda Hristiyanlık ilk ortaya çıktığında devlet tarafından yasaklanmıştı. Sonraları Roma'nın evrensel imparatorluk anlayışına katkıda bulunacağı düşünüldüğünden 380'de Hristiyanlık resmî din olarak kabul edilmişti.

Roma Devleti; güçlü, düzenli ve disiplinli bir orduya sahipti. Ordunun çoğunluğu piyadelerden oluşmuş ve her Roma yurttaşı asker kabul edilmişti. Roma ordusu lejyon adı verilen askerî birliklerden oluşmuş, düzenli maaş alan askerler de lejyoner olarak adlandırılmıştı. Zamanla askere daha fazla ihtiyaç duyulması üzerine paralı asker istihdamı da başlamıştı. Çoğunluğu piyade olan lejyonerler; zırh, miğfer ve yakın dövüş silahlarıyla donanmıştı (Görsel 2.19). Roma askerleri kullandıkları miğfer, zırh, kılıç ve kalkanlar sayesinde rakip ordular karşısında avantaj sağlamıştı. Üstten ve yanlardan gelebilecek saldırılara karşı Roma piyadelerinin kalkanlarını kullanarak korunmasını sağlayan savunma taktiği, kaplumbağa dizilişi (Testudo taktiği) olarak adlandırılmıştı (Görsel 2.20). Fakat kullandıkları bu teçhizat onların hareket kabiliyetini kısıtlamıştı. Karada güçlenen Roma ordusu, Akdeniz hâkimiyeti için büyük bir donanmayla da desteklenmişti.



Görsel 2.19: Roma askeri (temsilî)



Görsel 2.20: Roma birliklerinin uyguladığı kaplumbağa dizilişi (temsilî)

Görsel 2.20'de görülen Roma ordusunun uyguladığı kaplumbağa dizilişi taktiğini avantaj ve dezavantajları açısından değerlendiriniz.

Kaynak F

"Roma'nın İtalya dışındaki memleketlere girmiş olmasıyla ortaya bir takım yeni meseleler çıkıyor ve bunları İtalik Birliğinde yapıldığı gibi, tanzim etmeye imkân bulunmuyordu. Denizaşırı yapılan harpler neticesinde Roma Hükümeti ve hatta teker teker Roma vatandaşları yabancı memleketlerde toprak sahibi oluyorlardı. Binaenaleyh bu arazinin idare ve Roma vatandaşlarının da himaye edilmesi gerekiyordu. Bundan başka Roma, alakası olduğu memleketler arasındaki milletlerarası ilişkilerin sulh yolu ile ve dürüst olarak tanzimi işini kendisi için bir vazife biliyordu. Bütün bu işler deniz ötesindeki memleketlere her sene gönderilen memurlara yaptırılmaktaydı. Bu memurlar, gittikleri memleketler için bir Provincia, yani memuriyet yetkisi alırlar ve oralarda Roma menfaatlarını gözetirlerdi. (...) Burada kavim, dil ve millî düşüncelerin, millî ve kültürel özelliklerin muhafazasına önem verilmiş olmasına rağmen, [idari açıdan] hiçbir [ayırt edici] rolü olmamıştır."

Atlan, 2014, s. 120. *

Kaynak G

"[Roma'da] Büyük Strateji değişmişti. [MS] 2. yüzyıldaki stratejinin temelinde güçlü, ileri garnizonlar tarafından tutulan sabit sınırlar ile komşu 'haydut devletlere' yönelik ağır piyade lejyonlarının ana vurucu güç olduğu önleyici saldırılar yer alıyordu. 4. yüzyılın stratejisiyse, derinlikli savunmaya ve seçkin bir ani taarruz süvarisinin etrafında örgütlenmiş hareketli sahra ordularının karşı saldırılarına dayanıyordu. Sınırların arkasındaki yol ağı, sınırları geçenlerin karşısına çıkmak üzere birliklerin yeniden konuşlandırılmasını kolaylaştırmak için büyük oranda genişletilmişti. Sınır bölgelerindeki kalelerden oluşan kuşak savunma güçlerine müstahkem mevkiler, levazım üsleri ve toplanma noktaları sağlayacak şekilde daha kalın ve yoğun bir hal almıştı. Kaleler daha güçlüydü. Kalın, yüksek surlar; dar, iyi savunulan kapılar; çok sayıda gözlem kulesi ve zaman zaman yüksek yerlerin etrafını çeviren duvarlarla askerî mimari artık büyük oranda savunmaya yönelikti."

Faulkner, 2015, s. 290-291. *

1. ***Metin ve görsele göre Romalıların yönetim ve ordu özelliklerini en iyi belirten üç nitelik ne olabilir? Bunlara karşılık gelen ifadeleri söyleyiniz.***
2. ***Kaynak G'deki bilgilerden hareketle Roma Devleti'nin yönetim ve ordu sistemi açısından geçirdiği dönüşümü yazınız.***

Roma Devleti ile Galyalı kabileler arasında MÖ 52'de cereyan eden Alesia (Alezya) Savaşı'nda tarafların uyguladığı savaş taktikleri ve kullandığı silahlar hakkında bilgi edinebileceğiniz videoyu izlemek için karekodu okutunuz. Dikkatinizi çeken hususları arkadaşlarınızla paylaşınız.

Asya Hun Devleti'nin yönetim ve ordu sistemiyle ilgili verilenleri inceleyerek soruları cevaplayınız.



Harita 2.8: Asya Hun Devleti sınırları (MÖ 220-MS 216)

Eski Çağ Türklerinden günümüze kalan yazılı kaynak bulunmaması dolayısıyla bu dönemde yaşamış Türklerle ilgili bilgilerin çoğu Çin kaynaklarına dayanmıştır. Bu yazılı kaynaklara göre Türkistan'da yaşayan Türklerin buraya hâkim olarak kurdukları ilk devlet MÖ 220 yılında kurulan Asya Hun Devleti (Harita 2.8), devletin bilinen ilk hükümdarı ise Teoman'dır. Teoman ve sonraki hükümdarlar; şanyü, kağan ve han gibi ünvanlar kullanmıştır. Eski Türklerde ülkeyi yönetme yetkisinin Tanrı tarafından verildiğine inanılmış ve bu inanç "kut" olarak ifade edilmiştir. Asya Hun hükümdarı "Gök Tanrı'nın, güneşin, ayın tahta çıkardığı Tanrı 'kut'u Tanhu" olarak kabul edilmiştir. Şanyü ölünce yerine onun en büyük oğlu veya kardeşi geçmiş fakat vârisler arasında çoğu kez taht kavgası yaşandığından yönetimde istikrarın sağlanması güçleşmiştir. Eski Türkçede "il" terimiyle adlandırılan devletin "bağımsızlık, vatan, halk ve töre" olmak üzere dört temel unsuru vardır. Hükümdar yönetimle ilgili kararlar alırken "toy" veya "kurultay" adındaki meclise danışmıştır.

Asya Hun Devleti'nde askerlik özel bir meslek olarak görülmemiş, orduda ücretli asker istihdam edilmemiştir. Bütün idari görevliler aynı zamanda orduda komutanlık yaptığı için askerî disiplin devlet işleyişine de yansımıştır. MÖ 209 yılında devletin başına geçen Mete Han (Görsel 2.21) ordu sisteminde reformlar yapmıştır. Bu yıl, Türk Silahlı Kuvvetlerinin sembolik olarak kuruluş yılı kabul edilmiştir. Mete Han uyguladığı onlu sistemle orduyu birliklere bölerek komuta etmiş, 10.000 kişilik 40 tümenden oluşan Hun ordusunun mevcudu 400.000'e erişmiştir. Boyların askerî kuvvetleri savaş esnasında bir ordu düzenine girip başkomutan tarafından disiplinli bir şekilde yönetilebilmiştir. Mete Han, kendi icat ettiği ıslık çalan oku ile ordusundaki okçuları (Görsel 2.22) hareket ettirmiştir. Asya Hun ordusu savaşlarda genellikle hilal taktiği olarak da adlandırılan Turan taktiğini uygulamıştır. Sahte bir geri çekilmeyle pusu kurulduktan sonra düşman ordusu çevrelenmiş ve okçularla uzaktan vurulmuştur. Ok ve yaydan başka mızrak, süngü, kalkan ve kılıç da kullanılan silahlardandır (Görsel 2.23). Asya Hunları, demircilikte gelişmiş olduklarından bu madeni, silahlarının etki gücünü artırmak için de kullanabilmiştir.



Görsel 2.21: Mete Han'ın büstü, Maçka Parkı, İstanbul

MÖ 209'da Asya Hun Devleti'nin başına geçmiş olan Mete Han'ın İstanbul'da büstünün yapılmış olmasını nasıl yorumlarsınız?



Görsel 2.22: Okçu Türk süvarisi (temsilî)



Görsel 2.23: Yaya okçuların da etkili bir şekilde kullanıldığı Asya Hun ordusunun Çin'e düzenledikleri bir sefer (temsilî)

Kaynak Ğ

“M.Ö. 85 yılında tahta çıkan yeni Hun Hakanı [Huyenti Han], (...) kötü bir miras ile karşılaşıyordu. Ayrıca Hakan küçük ve tecrübesizdi. Tahtı kaybeden amcaları ise önce batıya gitmek istediler. Sonra da büyük Kurultaya gelmeyerek yeni Hakana, bağlılıklarını göstermediler. [Kurultayda] Savunma anlayışında da yeni görüşler ortaya çıkmıştı. Ordu için, yiyecek depolarının ve surlu şehirlerin yaptırılması, ileri sürülmüştü. Fakat Çin ordusunun eline geçer diye, bu görüşler kabul edilmemişti.”

Ögel, 2015a, s. 111. *

Kaynak H

“Çinli vezir, Hun hakanının sağında ve solunda oturan maiyetine, halkın ve hayvanların sayımına ait defter tutmayı da öğretti. (Aslında Hunlar, 5. ayda, yani mayıs ayında yapılan büyük kurultaylarda, insan ve hayvan sayımını yaparlardı. (...) Anlaşıldığına göre bu vezir, defter tutma geleneğini getirmişti).”

Ögel, 2015b, s. 358. *

Kaynak Ğ ve H’ye göre kurultayın işlevleri nelerdir?

Kaynak I

“Çin kaynakları, Çin’in kuzeyinde yaşayan ve bazıları ‘Hunların ataları’ olarak kabul edilen bozkır kavimlerinin ve onların etkilediği toplulukların okçuluktaki başarıları ve boynuz kullanılarak yaptıkları yayların üstünlüğünü dile getirmişlerdir (...) Kuzey komşularının dörtnala giden at üzerinde öne ve arkaya büyük bir hızla çok sayıda ok atabilen okçu süvarileri, Çinliler için karşı koyulmaz bir güç haline gelmişlerdir. Özellikle ayrıcalıklı bir zümre oluşturduğu tahmin edilen, ‘okları göklerin en yükseğine erişebilen tek bir kuşun tüylerini taşıyan’ ve başlarına ustalıklarının alameti olarak ‘çift şahin kanadı’ takan ‘kartal nişancıları’ (kartalın okçuları) karşısında çaresiz kalan Çin hanedanları çeşitli tedbirler almak zorunda kalmışlardır. Bir yandan ‘Çin Seddi’ni inşa etmişler, diğer yandan ise askerî bir reform yaparak Çin ordularını, giyim, teçhizat ve sistem bakımından Hun tarzında örgütlemeye çalışmışlardır. Bu reform, Chou kralı Wu-ling’nin M.Ö. 307 tarihinde yayınladığı bir emirnameyle ilan edilmiştir ki, at kültürü ve kompozit yayın bu reformlar ile Çinlilere geçtiği söylenebilir.”

Göksu, 2018, s. 72-73. *

1. ***Metin ve görsele göre Asya Hunlarının yönetim ve ordu özelliklerini en iyi belirten üç nitelik ne olabilir? Bunlara karşılık gelen ifadeleri söyleyiniz.***
2. ***Kaynak I’ya göre Asya Hunları, çağdaşı olan devletleri ne şekilde etkilemiştir? Açıklayınız.***

Aşağıdaki karekodlarda verilen belgeselleri izleyiniz ve Asya Hun Devleti’ne ilişkin incelediğiniz kaynaklarla benzerlik ve farklılık içeren bilgileri sınıf arkadaşlarınızla paylaşınız.

Bu karekod ile Türklerin savaşlarda uyguladığı Turan (kurt kapanı/hilal) taktiğiyle ilgili kısa videoya ulaşabilirsiniz.

Bu karekod ile Türklerin savaş atlarının kuyruğunu bağlama geleneğiyle ilgili kısa videoya ulaşabilirsiniz.

Uygulayalım

Verilen yönergeler doğrultusunda aşağıdaki etkinlikleri yapınız.

Ayrılıp birleşme tekniğini kullanarak ve uygulama adımlarını takip ederek etkinlikleri yapınız.

- Sayıca eşit, en az beş kişiden oluşan gruplar oluşturunuz.
- Gruplar olarak öğrenelim başlığı altında verilen Eski Çağ medeniyetlerini
  a) yönetim şekilleri,
  b) egemenlik anlayışları,
  c) meşruiyet kaynakları,
  ç) ordu sistemleri,
  d) silah ve teçhizatları
  başlıklarına göre yeniden inceleyiniz.
- Her grup içinde bir uzman belirleyiniz ve bu uzmanların bir araya gelmesiyle bir uzman grubu oluşturunuz.
- Uzmanlar olarak edindiğiniz bilgileri ve ulaştığınız çıkarımları birbirinizle paylaşınız.
- Başlangıçtaki gruplarınıza dönünüz ve uzman grubunda öğrendiklerinizi grup arkadaşlarınıza anlatınız.
- Gruplar içinden bir sözcü seçerek Eski Çağ medeniyetlerinin yönetim ve ordu sistemleri arasındaki ilişkiye dair çıkarımlarınızı diğer gruplarla paylaşınız.

Eski Çağ medeniyetlerindeki yönetim sistemlerinin özelliklerini aşağıdaki sınıflandırma tablosunda uygun alanlara işaretleyerek belirtiniz ve sınıf arkadaşlarınızın cevaplarıyla karşılaştırınız.

Devletler	Yönetim Şekli			Egemenlik Anlayışı		Meşruiyet Kaynağı		
	Monarşi	Aristokrasi	Cumhuriyet	Halk	Hükümdar	Din	Soy	Yasa
Sümerler								
Mısırlılar								
Akadlar								
Hititler								
Romalılar								
Asya Hunları								

Öğrendiklerinizden yola çıkarak Eski Çağ medeniyetlerinin ordu yapılarına ilişkin aşağıdaki tabloyu doldurunuz ve sınıf arkadaşlarınızın cevaplarıyla karşılaştırınız.

Devletler	Teşkilat (Askerî Yapı)	Teçhizat (Savaş Araç Gereçleri)
Sümerler		
Mısırlılar		
Akadlar		
Hititler		
Romalılar		
Asya Hunları		

Değerlendirelim

Öğrendiklerinizden yola çıkarak Eski Çağ'da kurulmuş Sümer, Mısır, Akad, Hitit, Roma ve Asya Hun devletlerinin yönetim ve ordu sistemlerini birbirleriyle karşılaştırarak güçlü ve zayıf yönleriyle ilgili 150-250 kelimelik bir metin yazınız.

Yaptığınız çalışma yandaki karekodda verilen analitik dereceli puanlama anahtarı ile değerlendirilecektir.

Gelecek Derse Hazırlık

Sonraki derse gelmeden önce sayfa 110'daki karekodda verilen konu başlıklarını inceleyiniz ve 5N1K tekniğini öğrenerek sayfa 110'da "Keşfedelim" başlığı altındaki 5N1K etkinliğini yapınız.

2.3. ESKİ ÇAĞ'DA HUKUK

Düşünelim

Görseli inceleyerek soruyu cevaplayınız.



Görsel 2.24
Eski Çağ'a ait Themis (Temis) heykeli adil yargılamayı, cezanın caydırıcılığını ve hukukun tarafsızlığını temsil etmektedir.

Görsel 2.24'teki Themis heykelinde adaleti, caydırıcılığı ve tarafsızlığı temsil eden unsurlar nelerdir? Neden?

Yandaki karekodda Eski Çağ'da uygulanan hukuk kurallarıyla ilgili etkileşimli bir çark bulunmaktadır. Çarkı çeviriniz ve ibrenin gösterdiği konu ile ilgili cevabını merak ettiğiniz sorular üretiniz.

Keşfedelim

Verilen yönergeler doğrultusunda aşağıdaki etkinlikleri yapınız.

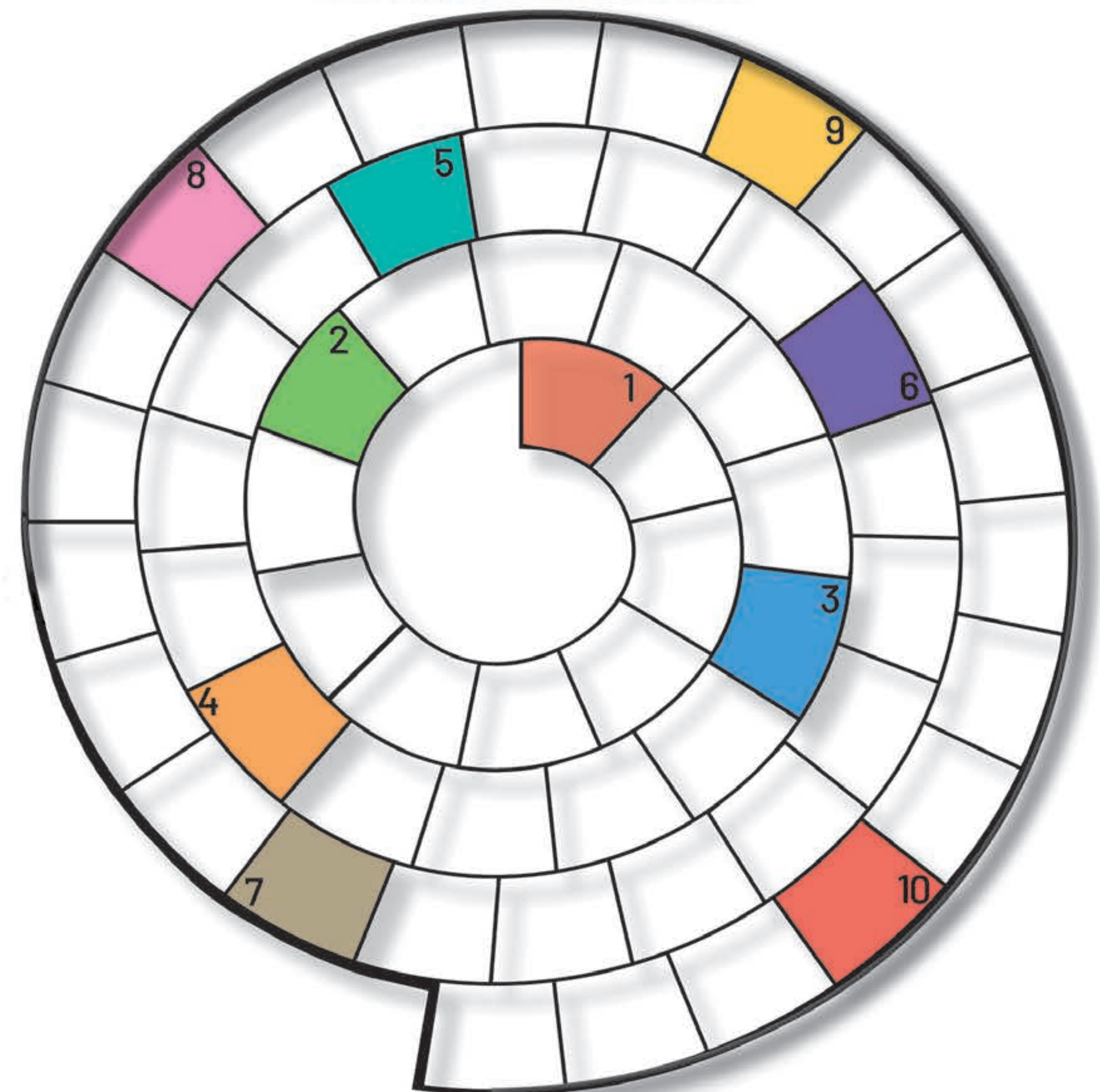
Uygulama adımlarını takip ederek 5N1K etkinliğini gerçekleştiriniz.

- Öğretmen rehberliğinde eşit sayıda kişiden oluşan gruplar oluşturunuz.
- Etkileşimli konu çarkı etkinliğinde ürettiğiniz soruları grup arkadaşlarınızla paylaşınız. Grubunuzla birlikte 5N1K tekniğini kullanarak Eski Çağ'da hazırlanmış ve uygulanmış Urkagina, Hammurabi, Hitit ve 12 Levha kanunları ile Türk töre hukukundan seçtiğiniz konuda hukukun toplumsal düzeni sağlamadaki rolüyle ilgili sorular belirleyiniz.
- Ürettiğiniz sorulara cevap bulmak için basılı ve dijital kaynaklardan bilgi toplayınız. Genel ağ üzerinden bilgi toplarken ilgili sitenin dijital kimliğini veya uzantısının güvenilirliğini kontrol etmeyi unutmayınız.
- Her grup içinde bir uzman belirleyiniz ve bu uzmanların bir araya gelmesiyle bir uzman grubu oluşturunuz.
- Uzmanlar olarak edindiğiniz bilgileri ve ulaştığınız çıkarımları birbirinizle paylaşınız.
- Başlangıçtaki gruplarınıza dönünüz ve uzman grubunda öğrendiklerinizi grup arkadaşlarınıza anlatınız.
- Edindiğiniz bilgilerin doğruluğunu öğretmeninizin size sunduğu farklı kaynaklardaki bilgilerle karşılaştırınız.
- Eski Çağ medeniyetlerinde hukukun toplumsal düzeni sağlamadaki rolü ve hukuk sistemlerinin benzer ve farklı yönlerine ilişkin çıkarımlarınızı ilgili alanlara yazınız.

Benzer yönleri	Farklı yönleri

Aşağıda tanımları verilen kavramları bularak sarmal bulmaca üzerine yazınız.

SARMAL BULMACA



1. Her türlü dış etkiden bağımsız olarak insanın kendi iradesine, kendi düşüncesine göre karar vermesi veya davranması durumu hürlük, hürriyet.
2. Hak ve hukuka uygunluk, hakkı gözetmek.
3. Toplumu düzenleyen ve devletin yaptırım gücünü belirleyen yasaların bütünü.
4. Bir suçluyu, başkasına yaptığı kötülüğü kendisine aynı biçimde uygulayarak cezalandırma.
5. Bir toplulukta benimsenmiş, yerleşmiş davranış ve yaşama biçimlerinin, kuralların, görenek ve geleneklerin, ortaklaşa alışkanlıkların, tutulan yolların bütünü, âdet.
6. Eski Türklerde ve Moğollarda devlet işlerinin görüşülüp karara bağlandığı meclis.
7. Eski Roma'da özellikle soylulardan oluşan yöneticiler meclisi.
8. Bir kimse veya bir olayın anısını yaşatmak için bir şey üzerine kazılan yazı, kitabe.
9. Bir yargıçtan veya bazen savcı ve yargıçlardan oluşan bir kurulun, yargı görevini yerine getirdikleri yer.
10. Savaşta tutsak alınan, yabancı ülkelerden zorla kaçırılıp özgürlükten yoksun bırakılan veya başkasından satın alınan kimse; esir.

Öğrenelim

Verilen yönergeler doğrultusunda aşağıdaki etkinlikleri yapınız.

Eski Çağ medeniyetlerinin hukuk sistemleriyle ilgili aşağıda verilenleri inceleyerek soruları cevaplayınız.

Mezopotamya

Eski Çağ'da Mezopotamya'da kurulan Sümer, Akad, Elam, Babil ve Asur Devletlerinde ülkenin krallar tarafından tanrılar adına yönetildiğine inanılmıştır. Kaynağını dine dayandıran Mezopotamya kanunlarında genellikle kısasa kısas ilkesi uygulanmış, bazı durumlarda ise suçlulara para cezası verilmiştir. İnsanı ve mülkiyeti esas alan Mezopotamya hukukunda kanunlar, hem erkekleri hem de kadınları kapsayacak şekilde düzenlenmiştir. Bu kanunlarda özel mülkiyetten ailenin korunmasına, can emniyetinden devlete karşı sorumluluklara kadar birçok konuda hükümler yer almıştır.

Eski Mısır

Eski Mısır'da firavunların görevi; halkın ihtiyaçlarını karşılamak, kanunlar yapmak ve adaleti sağlamaktı. Mısır toplumunda hukuk kurallarının önemsendiği bilinmekle beraber bu kuralların yazılı olduğu kanun metinleri günümüze kadar ulaşmamıştır. Ancak geç dönemlere ait sözleşmelerden hareketle Mısır hukukunun genel ilkeleri tespit edilmiştir. Buna göre Eski Mısır'da ağır suçlar hapis ve idamla, hafif suçlar ise sakatlama ve kırbaçlamayla cezalandırılmıştır. Ayrıca bu kanunlarda mülkiyet, miras ve aile hukukuyla ilgili hususlara da yer verilmiştir.

Anadolu

Eski Çağ'da Anadolu'da kurulan Hitit, Urartu, Frigya, Lidya ve İyon devletlerinde hukuk sistemleri oluştururlurken komşu medeniyetlerden, özellikle de Mezopotamya'dan etkilenilmiştir. Bu devletlerde hukukun kaynağı dine dayandırılmış, suçlulara genellikle para cezaları verilmiştir. Hititlere ait kanunların günümüze kadar yazılı şekilde ulaşması, Eski Çağ Anadolu hukukunun esaslarına dair önemli bilgiler sağlamıştır. Hitit hukukunda insan ilişkileri ve tarımsal üretimle ilgili kurallar ön plana çıkmıştır. Buna göre saldırı, cinayet, hırsızlık, büyücülük, boşanma konularında ve tarımsal üretimi aksatacak eylemler hakkında çeşitli hukuki düzenlemeler yapılmıştır. Tarımsal üretimi korumayı amaç edinen Frigler de çıkardıkları kanunlarla Anadolu hukukunda özel bir yer edinmiştir.

Avrupa

Eski Çağ'da Akdeniz çevresinde kurulan Antik Yunan (Helen) medeniyetinde Doğu medeniyetlerinden esinlenilerek kanunlar yazılı hâle getirilmiştir. Bu medeniyette Atinalı Solon (Solon), Spartalı Lycurgus (Likurgus) gibi isimler kanun koyucu olarak ön plana çıkmıştır. Antik Yunan hukukunda evlilik, boşanma, veraset, cinayet gibi meselelerle ilgili esaslar ve cezalar belirlenmiş; Roma Dönemi'nde ise 12 Levha Kanunları hazırlanarak modern hukuk kurallarının temelleri atılmıştır. Bu kanunlarda özellikle sınıflar arası eşitlik ilkesine ve mülkiyet hakkına büyük önem verilmiştir.

Türkistan

Eski Çağ'da Türkistan coğrafyasında töre hukuku uygulanmıştır. Yazılı olmayan bu hukuk kurallarının kaynağı Gök Tanrı inancıdır. Töre hukukundaki kurallar kurultaylarda belirlenmiş, eşit suça eşit ceza ilkesi benimsenmiştir. Türkistan toplumlarında adalet, iyilik, eşitlik, kişilik hakları gibi konular ön planda tutulmuş; konargöçer yaşam tarzından dolayı kimseye uzun süreli hapis cezası verilmemiştir. Ancak devlete isyan, askerlikten kaçma, cinayet ve hırsızlık gibi ağır suçlar ölümle cezalandırılmıştır.

1. *Eski Çağ medeniyetlerindeki hukuk kuralları günümüz hukuk kurallarını nasıl etkilemiş olabilir? Neden?*
2. *Eski Çağ medeniyetlerindeki hukuk kurallarının birbirleriyle benzer ve farklı yönleri nelerdir? Bu medeniyetlerin neden benzer çözüm yollarına sahip olmuş olabileceklerini açıklayınız.*

Eski Çağ'da yargılama usulleri ile ilgili verilen metinleri okuyarak soruları cevaplayınız.

Kaynak A

"Eski Çağ'da bir gerçeğin ortaya çıkması için zanlı, hâkimler huzurunda nehre atılır veya atlamaya zorlanırdı. Su üzerinde kalmak suçsuzluğa delildi. (...) Nehir, bir nevi yüksek hâkim görevini görür ve zanlıyı ya suyun üstüne çıkarmakla temize çıkarır ya da suya batırırdı."

Tosun ve Yalvaç, 1989, s. 277. *

Kaynak B

"Bu tehlikeli sınav, çoğunlukla sanığın yerini tutan birine uygulanırdı. Soyluların davalarında kasaba ve köylerindeki insanlar onların yerine geçer, kraliçe adına sınava giren onun bir nedimesi olur erkek bu işte karısını kullanabilirdi. Genç bir kızın suçlandığı bir davada, onun yerine annesi suya atlamıştı. Uzun bir metinde, suçsuzluğun kanıtlanabilmesi için sanıkların ya da onların yerine geçenlerin ırmağa dalmaları, yüzeye çıkmadan önce uzun bir mesafe suyun altında yüzmeleri gerektiği anlatılır.

İlkin bir kadını suya atlattılar, o çıktı. Onun arkasından yaşlı bir adamı atlattılar. [Irmağın] (...) tam ortasında 80 (kulaç) mesafesinde (yüzdükten) sonra başardı ve dışarı çıktı. Ondan sonra ikinci bir kadını suya indirdiler, o da çıktı. Onun arkasından gelen üçüncü (...) [kadın boğuldu]. Yaşlı adamın davayı 80 (kulaç) mesafede sınaması, [üçüncü kadının da boğulması] (...) karşısında, HayoSumu' nun insanları geriye kalan üç kadının suya dalmasına itiraz ettiler. Bunlar itiraf ettiler: Kasaba ve arazi bizim değil. Şubram'ın insanlarının ayakları dibine düşen yaşlı adam dedi ki: 'Geri kalan kadınları (ırmağa) atmayın, ölmesinler! Kasaba ve arazi hakkımızı bıraktığımızı belirten bir tableti seve seve hazırlarız, o zaman hak iddiası sonsuza dek ortadan kalkar, kasaba ve arazi Şubram'a ait olur. Sonra dürüst adamların, Babilli hizmetkarların ve kasabanın yaşlılarının huzurunda, bunlara iddialarından vazgeçtiklerini belirten bir tablet yazdırıldı. Şimdi suya dalmak zorunda olanları efendime yolluyorum, böylece onları sorgulayabilir."

Kuhrt, 2010. s. 138-139. *

1. ***Metne göre Eski Çağ'da Mezopotamya'da yaşayan bir zanlı, suçsuzluğunu kanıtlamak için neler yapmalıdır?***
2. ***Sizce Kaynak B'de anlatılan davada adalet sağlanmış mıdır? Gerekçeleriyle açıklayınız.***

Eski Çağ'da hukuk ile ilgili verilenleri inceleyerek kaynakların sonrasındaki tabloları örneklerdeki gibi doldurunuz.

Kaynak C



Urkagina Kanunları'nın yazılı olduğu koni (MÖ 2350), Musee du Louvre, Paris

Sümerler, Mezopotamya'da şehir devletlerinden oluşan bir devlet organizasyonu kurmuş; bu şehir devletlerinden Lagaş'ın kralı Urkagina, halkını korumak ve toplumsal düzeni sağlamak amacıyla tarihte bilinen ilk yazılı kanunları oluşturmuştur. Adaletname, talimatname gibi isimlerle de anılan bu kanunlar, Sümerlerden sonraki devletlere de ilham kaynağı olmuştur.

Kaynak Ç

[Urkagina Kanunlarına göre]

"Enlil 'in cenkcisi (savaşçısı) Ningirsu, Urukagina'ya kırallığı verdiği zaman, o eski adetleri yeniden tesis etti. Beyaz bir koyun, bir kuzu için (verilen) vergilere bakan müfettişi kaldırdı, rahiplerin saraya getirdikleri vergilere bakan müfettişi kaldırdı. Artık Ningirsunun toprakları içinde hiç müfettiş yoktur. Mezara bir ölü konulursa, rahip görevlisi kendi içeceği olarak 3 testi (...) yiyeceği olarak 80 ekmek, bir yatak ve bir keçi yavrusu alacaktır. Hiç bir yerin rahibi, artık fakirin anasının bahçesine (zorla) giremez, eğer kıralın tebasının eşeği doğurursa, onun beyi ona 'Bunu ben senden alacağım' derse, eğer o onunla satışta anlaşırsa, ona 'istediğim parayı bana ver!' der. O (Urukagina) böyle düzenledi ve Lagaşlıları hırsızlık, katil ve kuraklıktan kurtardı, hürriyeti yerleştirdi. Bundan böyle kimse dul ve yetimlere haksızlık yapamaz, Urukagina, Ningirsu ile bu antlaşmayı akdetti."

Kınal, 1983, s. 135. *

Ulaştığınız Çıkarımlar	Yararlandığınız Kanıtlar
- Sümerler toplumsal düzeni sağlamak için kanunlar hazırlamıştır. - -	- "O (Urukagina) böyle düzenledi ve Lagaşlıları hırsızlık, katil ve kuraklıktan kurtardı, hürriyeti yerleştirdi." - -

Mezopotamya'da kurulan Babil Devleti'nin kralı Hammurabi, Sümerlerden esinlenerek çivi yazısıyla 282 maddelik bir kanun metni yazdırmıştır. Kısasa kısas ilkesinin esas alındığı bu kanunlar yoluyla suçlular ağır cezalara çarptırılmıştır.

Kaynak D

[Hammurabi Kanunlarına göre]

"- Eğer bir duvar ustası kendisine inşa ettirilen bir evin sağlamlığını garanti etmezse, ev yıkılır ve ev sahibi ölürse, duvar ustası idam edilir. Eğer evin yıkılması ev sahibinin oğlunun ölümüne neden olursa, duvarcının oğlu öldürülür.

- Eğer bir kimse bir diğer kimseyi cinayetle suçlar ve bunu kanıtlayamazsa, suçlayan kişi öldürülecektir.

- Eğer bir doktor, önemli bir kişinin kırık kemiğini iyileştirirse ya da hasta 'kaslarından' birini sağaltırsa, bu hasta doktora toplam olarak beş gümüş para (aşağı yukarı 40 gr.) ödeyecektir.

- Her kim, bir büyük ya da bir küçük baş hayvan, bir eşek, (...) ya da bir tekne çalarsa (...) ve de bunlar sıradan bir vatandaşa aitse: Çaldığı eşyanın değerinin on katını geri ödeyecektir. Ve hatta buna ek ceza olarak, idam eklenir: Eğer hırsızlığı yapan kişinin geriye ödeyecek hiçbir şeyi yoksa, idam edilir."

Bottero, 2012, s. 181-186. *

Kaynak E



Hammurabi Kanunlarının yazılı olduğu stel, Musee du Louvre, Paris

Ulaştığınız Çıkarımlar	Yararlandığınız Kanıtlar
- Babillilerde maddi durumu iyi olmayan suçlular ölüme mahkumdur. - -	- "Her kim, bir büyük ya da bir küçük baş hayvan, bir eşek, (...) ya da bir tekne çalarsa ve de bunlar sıradan bir vatandaşa aitse: Çaldığı eşyanın değerinin on katını geri ödeyecektir. Eğer hırsızlığı yapan kişinin geriye ödeyecek hiçbir şeyi yoksa, idam edilir." - -

Anadolu'da yaşayan Hititler, kamu düzenini sağlamak amacıyla kil tabletlerin üzerine 200 maddeden oluşan hukuk kuralları yazmıştır. Bu maddeler toplumsal ihtiyaçlar doğrultusunda zamanla güncellenmiş ve üzerine yenileri eklenmiştir.

Kaynak F



Hititlerde düzeni tesis ettiğine inanılan Teşup ve adaleti sağladığına inanılan Tanrıça Hepat'ın tasvir edildiği kaya kabartması, Yazılıkaya, Boğazköy/Çorum

Kaynak G

[Hitit Kanunlarına göre]

"Bir kimse özgür bir erkeğe ya da kadına vurup kazara onu öldürürse onu defnetmek üzere getirecek ve onun yerine iki kişiyi bedel olarak verecektir. Ayrıca ölenin ailesine de bakacaktır.

Bir kimse hamile bir ineğe vurup ineğin düşük yapmasına sebep olursa iki şekel gümüş ödeyecektir.

Bir köle bir evi ateşe verirse köle sahibi ev sahibine tazminat ödeyecektir. Ayrıca köle, burnunun ve kulaklarının şekli bozulduktan sonra sahibine iade edilecektir. Ancak köle sahibi tazminat ödemezse o köleye el konulacaktır.

Öküzler bir adamın tarlasına girer ve yakalanırsa tarla sahibi onları bir gün boyunca yıldızlar çıkana kadar bağlayabilir. Daha sonra onları sahiplerine geri götürecektir.

Bir çoban özgür bir kadınla kaçar ve onun için başlık parası vermezse üç yıl boyunca köle olarak çalışacaktır."

Roth, 1995, s. 217-240. (Komisyon tarafından çeviri yapılmıştır.)*

Ulaştığınız Çıkarımlar	Yararlandığınız Kanıtlar
- Hititlerde bazı suçlar için para cezası verilirdi.	- Bir kimse hamile bir ineğe vurup ineğin düşük yapmasına sebep olursa iki şekel gümüş ödeyecektir.
-	-
-	-

İtalya Yarımadası'nda kurulan Roma Devleti'nin ilk yazılı kanunları 12 Levha Kanunları'dır (Görsel 2.25). Bu kanunlar, soylular ile halk arasındaki sınıf mücadeleleri sonucunda hazırlanmış ve on iki adet bronz levhaya yazılmıştır.



Görsel 2.25: 12 Levha Kanunları'na göre yapılan bir yargılama (temsilî)

Kaynak Ğ

[Roma Kanunlarına göre]

(...) Köleler bir Romalıya fiziksel zarar verdikleri takdirde aynı suçu işlemiş özgür bir yurttaşa kıyasla iki katı ceza öderler; benzer şekilde, hırsızlık yaparken suçüstü yakalanan yurttaşlar malını çaldıkları kişiye hizmet etmek zorunda kalırken köleler kırbaçlanır ve ölüm cezasına çarptırılır. (...) bir yurttaşı hedef alan onur kırıcı şiirler yazanlar ve seslendirenler ölüm cezasına çarptırılırdı; düşmanı Roma'ya karşı kışkırtanlar, bir yurttaşı düşmana teslim edenler veya mahkemede yalancı şahitlik yapanlar aynı şekilde cezalandırılırdı. Söz konusu bireyler, tüm Roma yurttaşlarının şehirlerine ve hemşerilerine duydukları güvene ve sadakate (fides) ihanet etmiş sayılırdı. Bir tarım toplumu olan Roma'da başkalarının tarlasının ürününü gizlice toplayanlar, başkalarının topraklarında atlarını otlatanlar (...) ölümle cezalandırılır.

Eco, 2018, s. 49-50. *

Ulaştığınız Çıkarımlar	Yararlandığınız Kanıtlar
- Roma Devleti'nde suç işleyen kişiler toplumsal statülerine göre cezaya çarptırılırdı. - -	- "Hırsızlık yaparken suçüstü yakalanan yurttaşlar malını çaldıkları kişiye hizmet etmek zorunda kalırken köleler kırbaçlanır ve ölüm cezasına çarptırılır." - -

Türkistan'da yaşayan Türk toplulukları, toplumsal düzeni töre (yazılı olmayan kanunlar) aracılığıyla sağlamıştır. Bir devlet kurduklarında önce töre kurallarını belirleyen Türkler, devletlerini bu kurallara göre yönetmiştir (Görsel 2.26).



Görsel 2.26
Töreyi belirlemek için toplanmış bir kurultay (temsilî)
Türklerde kurultay kararları töreye dönüşürdü. Tüm yöneticiler ve halk töreye uymak zorundaydı.

Kaynak H

[Hun kanunlarına göre]

"(...) bir kişi eğer adam öldürmek maksadıyla bıçağını sıyırırsa idam edilir. Hırsızlık yapanın mallarına el konulur. Bir suçluya hafif bir ceza verilecekse bir uzvu ezilir. Ağır ceza verilecekse idam edilirdi. Hapis müddeti on günü geçmezdi. Mahkumların sayısı ancak, birkaç kişidir. Hun sosyal hayatını düzenleyen kanunlar, Çin'deki gibi karışık ve zor uygulanır değil, kısa ve kesin hükümlerdi. Cezaların ağır olması caydırıcı gücü ve milletin erdem sahibi olmasını, suçluların sayısının çok az olması sonucunu doğuruyordu. Bu konuyu Çin kaynakları 'mahkumların sayısı ancak birkaç kişidir' ifadesiyle açıklarlar. Kanunlar karşısında hiç kimse ayrıcalıklı değildi. Devlet memurlarının kanunları ve devlet işlerini iyi bilip uygulaması gerekiyordu."

Taşağıl, 2015, s. 84. *

Ulaştığınız Çıkarımlar	Yararlandığınız Kanıtlar
- Hun ülkesinde suçlulara ağır cezalar verildiği için çok az insan suç işlerdi.	- "Cezaların ağır olması caydırıcı gücü ve milletin erdem sahibi olmasını, suçluların sayısının çok az olması sonucunu doğuruyordu."
-	-
-	-

Karekodda yer alan Eski Çağ'da, Hititlerde ve Türklerde aile ve kadının toplumdaki yeri ile ilgili animasyon videoyu izleyerek aklınızda kalanları arkadaşlarınızla paylaşınız.

ESKİ ÇAĞ'DA

Verilenleri inceleyerek soruyu cevaplayınız.

Babilliler Dönemi'ne ait kadın büstü ile üzerine ay ve yıldız motifleri işlenmiş bir tahtta oturan kadın heykelciği, Musee du Louvre, Paris



Mezopotamya'da anne ve çocuğunu gösteren silindir mühür baskısı, MÖ 2350-2150, Penn Museum, Philadelphia





Babillilerde taş levha üzerine yapılmış kadın ve erkek tasviri, Metropolitan Museum, New York

Sümer ve Babilliler; evlilik, eşlerin ve çocukların hukuki sorumlulukları, soyun devamı, evlatlık edinme, aile ekonomisi, miras, boşanma, velayet, nafaka gibi konularda hazırladıkları kanunlar ile aile birliğini korumayı amaçlamıştı.
Mezopotamya kanunlarında kadınlarla erkeklere uygulanan kural ve cezalar eşit değildi.
Kanunlar erkeklerin menfaatineydi.
Urkagina ve Hammurabi anunları ataerkil anlayışa uygun olarak düzenlenmişti.

MEZOPOTAMYA

ANADOLU

Hititler toplumun yapı taşı olan aile kurumuna çok önem verdiler. Evlilik sözleşmesi ile kadın, erkek ve bu evlilikten doğacak çocukların haklarını kanunlar çerçevesinde korudular. Hitit toplumunda kadınlar çalışma hayatına işçi, ebe, şifacı olarak katıldılar.





Hititlerde bir evlilik sahnesini gösteren Bitik Vazosu, Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Ankara

Bilgi Görseli 2.4: Eski Çağ'daki medeniyet havzalarında aile ve kadın

AİLE VE KADIN



Ellerinde papirüs tomarı ve kalem tutan Romalı bir aileyi gösteren fresk, I. yüzyıl , Ulusal Arkeoloji Müzesi, Napoli

Roma'da aileler, "paterfamilias"ın başka bir anlatımla ailedeki yaşça büyük erkeğin hâkimiyeti altında yaşayan bireylerden oluşurdu. Kadının evlilik yoluyla erkeğin ailesine dâhil olabilmesi için eşinin babasının hâkimiyeti altına girdiğine yönelik bir sözleşme imzalaması gerekirdi.

Roma'da kadınlar ekonomik ve soyal haklarını, hâkimiyeti altına girmeyi kabul ettikleri vasileri aracılığı ile kullanabilirlerdi. Kadınların toplum içindeki statüleri buna göre belirlenirdi.

AVRUPA

TÜRKİSTAN



Sefere giden bir İskitli savaşçının ailesi tarafından uğurlanması (temsilî)

Türklerde aile devletin temeli olarak kabul edilmiş, ailenin töresi devletin yazısız kanunlarını da şekillendirmiştir. Ataerkil aile yapısına sahip olan Türklerde babanın hak ve özgürlükleri diğer medeniyetlerde olduğu gibi sınırsız değildir.

Türk aile yapısında babanın görevi ailesini korumak, ailesinin geçimini sağlamak, çocukları yetiştirmek ve çocukları yeterli olgunluğa erişince onların da kendi ailelerini kurmalarına yardımcı olmaktır.

Şartlar gereği konargöçer yaşam tarzını benimseyen Türklerde kadın, erkeğe eşit şekilde ailenin bir üyesidir.



İskitlerde kadın ve erkek savaşçılar (temsilî)

Eski Çağ medeniyetlerinde aile ve kadına verilen önemi açıklayınız.

Uygulayalım

Verilen yönergeler doğrultusunda aşağıdaki etkinlikleri yapınız.

Sayfa 110'daki 5N1K etkinliğinde ulaştığınız bilgiler ile sayfa 112'de "Öğrenelim" başlığı altında verilen bilgilerden öğrendiklerinizi aşağıdaki tablonun ilgili alanlarına yazınız. Daha sonra bu bilgileri karşılaştırarak ulaştığınız çıkarımları Değerlendirme sütununda açıklayınız.

5N1K Etkinliğinde Ulaştığım Bilgiler	"Öğrenelim" Başlığında Öğrendiklerim	Değerlendirme

PERFORMANS GÖREVİ

Aşağıdaki uygulama adımları doğrultusunda Eski Çağ medeniyetlerindeki yazılı ve yazısız hukuk kurallarını karşılaştırınız ve hukuki düzenlemelerin toplumsal yapıya etkilerini ele alan bir bilgi görseli hazırlayarak öğretmeninizle ve arkadaşlarınızla paylaşınız.

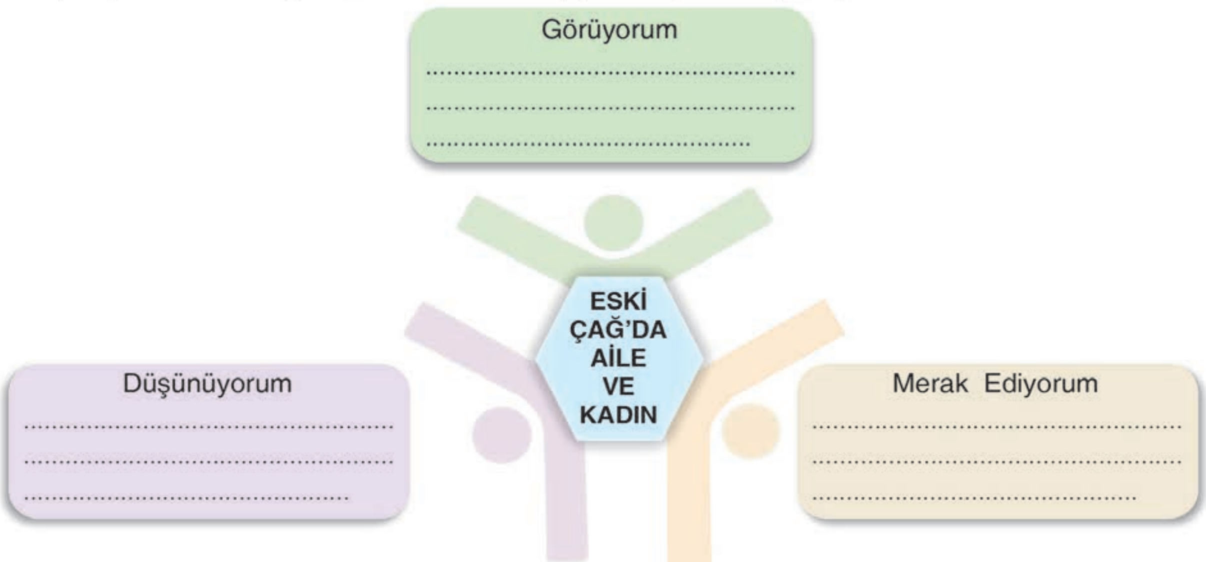
! Hazırlayacağınız bilgi görselinin aşağıdaki karekodda bulunan analitik dereceli puanlama anahtarı ile değerlendirileceğini unutmayınız.

Çalışmanız esnasında dikkat etmeniz gereken hususlar şunlardır:

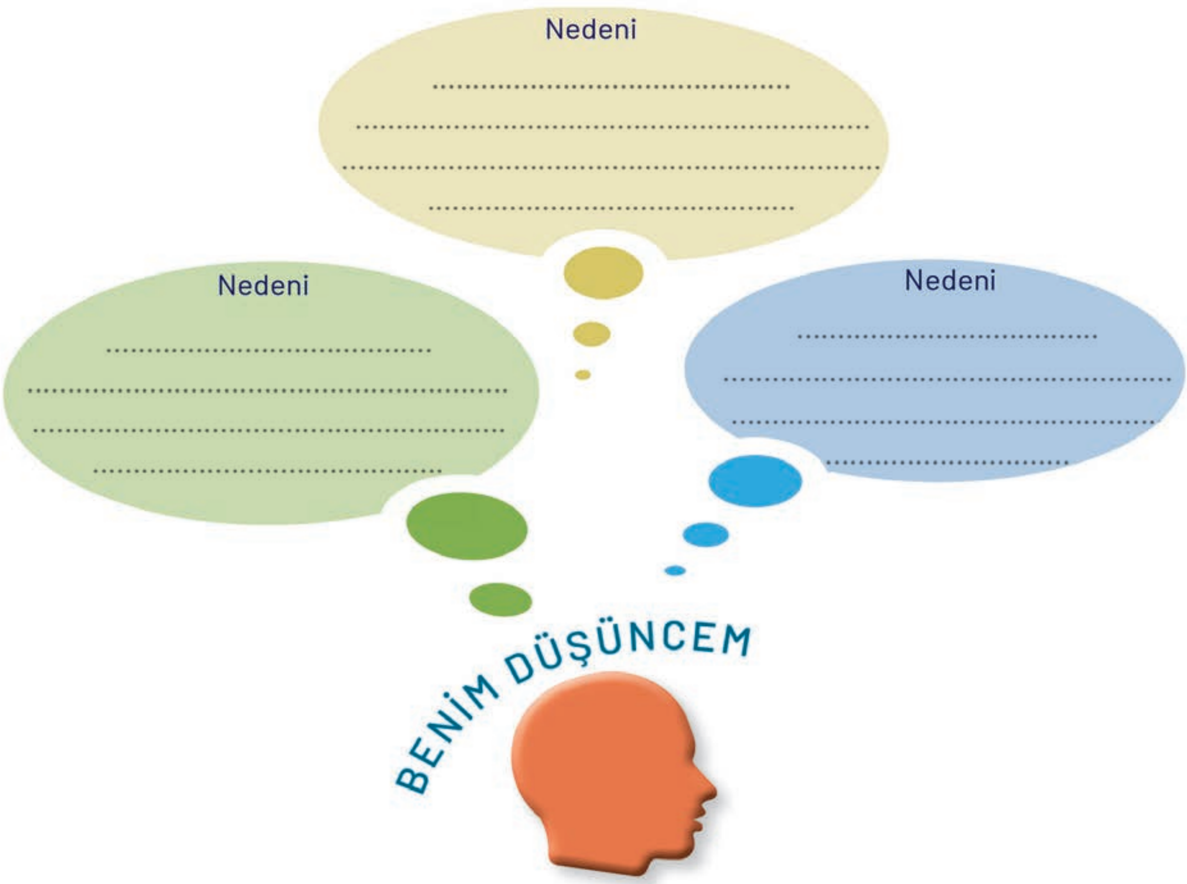
- Öğretmeninizin rehberliğinde eşit sayıda kişiden oluşan gruplara ayrılınız.
- Grup arkadaşlarınızla iş bölümü yapınız.
- Genel ağ kaynakları üzerinden bilgi görseli hazırlama yöntemleri hakkında bilgi toplayınız.
- Yapacağınız çalışmayla ilgili resim, metin, tablo, ses dosyası, video vb. içerikler hazırlayınız.
- Konuyla ilgili araştırma ve inceleme yaparken güvenilir genel ağ sitelerinden, kütüphane veri tabanlarından ve akademik platformlardan yararlanınız.
- Hazırlayacağınız bilgi görselinin özgün ve ilgi çekici olmasına özen gösteriniz.
- Bilgi görselinizde yazım ve noktalama kurallarına uyunuz, yalın ve anlaşılır bir dil kullanınız.
- Dijital ortamda ya da basılı olarak hazırladığınız bilgi görselini sınıf arkadaşlarınıza sununuz ve öğretmeninize teslim ediniz.

Yaptığınız çalışma, yandaki karekodda verilen analitik dereceli puanlama anahtarı ile değerlendirilecektir.

1. İncelediğiniz kaynaklardan hareketle Eski Çağ'dan bir medeniyet seçiniz. Seçtiğiniz medeniyetin aileye ve kadına verdiği değere ilişkin GDM (Görüyorum, Düşünüyorum, Merak Ediyorum) tablosunu tamamlayıp arkadaşlarınızla paylaşınız.

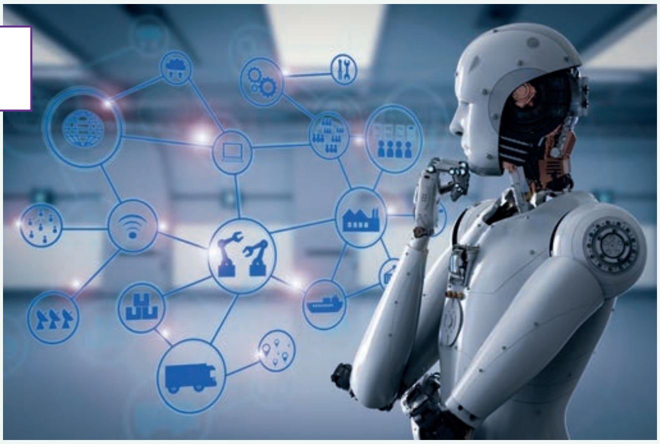


2. Seçtiğiniz medeniyette yaşıyor olsaydınız yaşamınızı nasıl sürdürmek isterdiniz? Gerekçeleriyle açıklayınız.



Yandaki karekodda bulunan aile ve kadın değerlerine ilişkin köprü şeması etkinliğini gerçekleştiriniz.

Yapay Zekâ Etkinliği



Verilen yönergeler doğrultusunda aşağıdaki etkinliği yapınız.

Uygulama adımlarını takip ederek etkinliği yapınız.

1. Öğretmeninizin rehberliğinde eşit sayıda kişiden oluşan gruplara ayrılınız.
2. Grup arkadaşlarınızla birlikte aşağıdaki görsel ve videolarda ele alınan konulardan birini seçiniz.

Kanunları Açıklayan Urkagina Görseli | *Kanunları Açıklayan Hammurabi Videosu* | *Roma Ülkesinde Forum veya Senato ile İlgili Kısa Film* | *Türkistan'da Konargöçer Yaşam Tarzı ile İlgili Dijital Hikaye*

3. Güvenilir ve lisanslı yapay zekâ uygulamalarından birini kullanarak seçtiğiniz konuyla ilgili bir ürün (görsel veya video) oluşturunuz.
4. Ürününüzü oluştururken aşağıda verilen algoritmaya (işlem basamaklarına) uyunuz.
   - Yapay zekânın kötüye kullanımından doğabilecek hukuki sorumlulukları araştırınız ve edindiğiniz bilgileri sınıf arkadaşlarınızla paylaşınız.
   - Genel ağ kaynaklarından topladığınız bilgileri kullanırken dijital kimliğin veya kaynak uzantısının güvenilirliğini kontrol ediniz.
   - Veri güvenliğiniz için yapay zekâ uygulamalarını kullanırken kendinize ait özel bilgileri paylaşmayınız. Uygulamalara girilen komutların veri olarak depolandığını unutmayınız.
   - Yapay zekâ ile oluşturmak istediğiniz hayalinizdeki ürün için ayrıntılı bir komut metni hazırlayınız ve ürününüzü tamamladıktan sonra sınıf arkadaşlarınızla paylaşınız.
5. Hazırladığınız ürün ile Eski Çağ'la ilgili kaynaklardaki bilgi ve görselleri karşılaştırınız ve çıkarımlarınızı aşağıdaki tablonun ilgili alanlarına yazınız.
6. Tablonuzu sınıf panosuna asarak diğer gruplarla paylaşınız.

Kaynak ve Ürün Sorgulama Tablosu

Hazırlanan Ürün (Görsel, video,kısa film veya dijital hikaye)	Hazırlanan Ürünlerin Sorgulanması İçin İncelenecek Kaynaklar	Hazırlanan Ürün ile Kaynaklar Arasındaki Benzerlikler	Hazırlanan Ürün ile Kaynaklar Arasındaki Farklılıklar
....	*Kitap İçindeki Eski Çağ'a Ait Görseller ve Kaynaklar*		

Değerlendirelim

Eski Çağ'daki yazılı ve yazısız hukuk kurallarını pandomim yaparak veya anlat bakalım oyunu oynayarak birbirinize anlatınız.



Görsel 2.27: Pandomim sanatçısı

Pandomim, bir olayı ses ve sözcük kullanmadan sadece hareketlerle canlandırma sanatıdır. Pandomim yapan kişinin başarısı, hareketlerinin belirgin olmasına ve beden dilini iyi kullanmasına bağlıdır.



Görsel 2.28: Anlat bakalım oyunu

Bu oyuna başlamadan önce oyun kartları hazırlanır. Kartlara Eski Çağ hukuk kuralları ile ilgili bulunması istenen kelimeler ve bu kelimeleri anlatırken kullanılması yasak olan kelimeler yazılır. Daha sonra öğrenciler öğretmenlerinin rehberliğinde gruplara ayrılır ve yasaklı kelimeleri söylemeden kart üzerinde yazan kelimeyi takım arkadaşlarına anlatmaya çalışır.

Yandaki karekodda verilen "Eski Çağ'da aile ve kadın" konulu kaynakları okuyunuz ve soruları cevaplayınız.

Zenginleştirme

Yandaki karekod üzerinden Anadolu Medeniyetleri Sanal Müzesini ziyaret ediniz ve bu müzedeki aile ve kadınla ilgili kültürel miras unsurlarına örnekler gösteriniz.

Gelecek Derse Hazırlık

Sonraki derse gelmeden önce yandaki karekodda verilen "Damgaların Göçü: Saymalıtaş" adlı belgeseli izleyiniz. Taş boyama etkinliği için yanınızda küçük taşlar ve boyalar getiriniz.

2.4. ESKİ ÇAĞ'DA İNANÇ, BİLİM VE SANAT

Düşünelim

Eski Çağ uygarlıkları ile ilgili verilen görselleri inceleyerek soruyu cevaplayınız.



Urartular Dönemi'nde inşa edilen Van Kalesi, Van



İlk Türk devletlerinde mezarların etrafına dikilen ve ölen kişinin hayattayken öldürdüğü düşman sayısını gösteren balballar, Kırgızistan



Hitit Dönemi'ne ait bir kabartma, Halkapınar / Konya



Mezopotamya uygarlıklarında ibadet yeri, okul, arşiv, depo ve rasathane olarak kullanılan bir ziggurat, Irak



MÖ V. yüzyılda Antik Yunanlar tarafından inşa edilen Concordia (Kinkordia) Tapınağı, Tapınaklar Vadisi / İtalya



Eski Mısır'da firavunlar için anıt mezar olarak inşa edilen bir piramit, Mısır

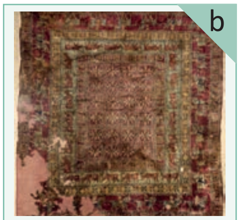
Bu görseller, Eski Çağ medeniyetlerinin inanç, bilim ve sanat anlayışlarına ilişkin hangi ipuçlarını vermektedir? Gerekçelendirerek açıklayınız.

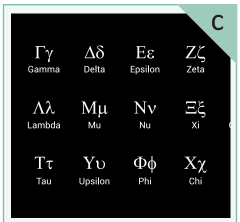
Keşfedelim

Mezopotamya, Mısır, Anadolu, Avrupa ve Türkistan medeniyet havzalarındaki devletlerin inanç, bilim ve sanat anlayışlarına dair verilen bilgilerle görselleri eşleştirip Bilgi Görseli 2.5'in ilgili alanlarına yazınız.

1. Türkler, atı evcilleştirmiş ve at arabasını icat etmiştir.
2. Eski Mısırlılar, firavunlara anıt mezar olarak inşa ettikleri piramitlerin içini fresklerle süslemiştir.
3. Yüzlerce farklı tanrıya inanılan Mezopotamya'da dinî törenler ziggurat adı verilen çok katlı tapınaklarda yapılmıştır.
4. Çok tanrılı bir inancı benimseyen Hititler, bu tanrılar adına kabartma duvar resimleri yapmıştır.
5. Eski Mısırlılar, MÖ 3000'lerde hiyeroglif adı verilen bir duvar yazısı kullanmış ve güneş takvimini icat etmiştir.
6. Antik Yunanlar, yaptıkları tanrı heykellerini korumak amacıyla tapınaklar inşa etmiştir.
7. Sümerler, inşa ettikleri büyük sarayları, surları ve kaleleri kabartmalarla süslemiştir.
8. Sümerler, inşa ettikleri zigguratlarda gök cisimlerini gözlemleyerek ay takvimini icat etmişlerdir.
9. Türkler, konargöçer yaşam tarzından dolayı halı, kilim gibi kolay taşınabilen eşyalar kullanmıştır.
10. Antik Yunanlar, yirmi iki harften oluşan Fenike alfabesini geliştirerek günümüzdeki alfabenin temelini atmıştır.
11. Antik Yunanlar, Doğu kültüründen etkilenerek yaptıkları vazoları mitolojik figürlerle süslemiştir.
12. Türkler, mezarların üzerine balbal adı verilen taşlar dikmiştir.
13. Dağlık bölgelerde kaleler ve surlar inşa eden Urartulardan günümüze kalan en önemli eser Van Kalesi'dir.
14. Ölümden sonra yeni bir hayatın başlayacağına inanan Eski Mısırlılar, ölenlerin bedenini korumak için mumyalama işlemi yapmıştır.
15. Hititler, Mezopotamya medeniyetlerinden öğrendikleri çivi yazısını kullanmıştır.


a – Piramit


b – Pazırık



c – Yunan alfabesi


ç – Eski Mısır duvar resmi

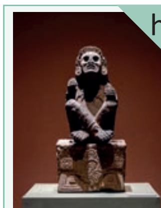

d – Ziggurat

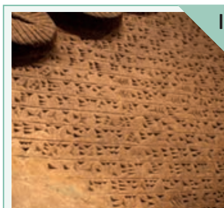

e – Hitit çivi yazısı


f – Hitit tanrı rölyefi


g – Bir Türk atlısı


ğ – Antik Yunan vazosu


h – Aztek tanrı heykeli


ı – Sümer çivi yazısı

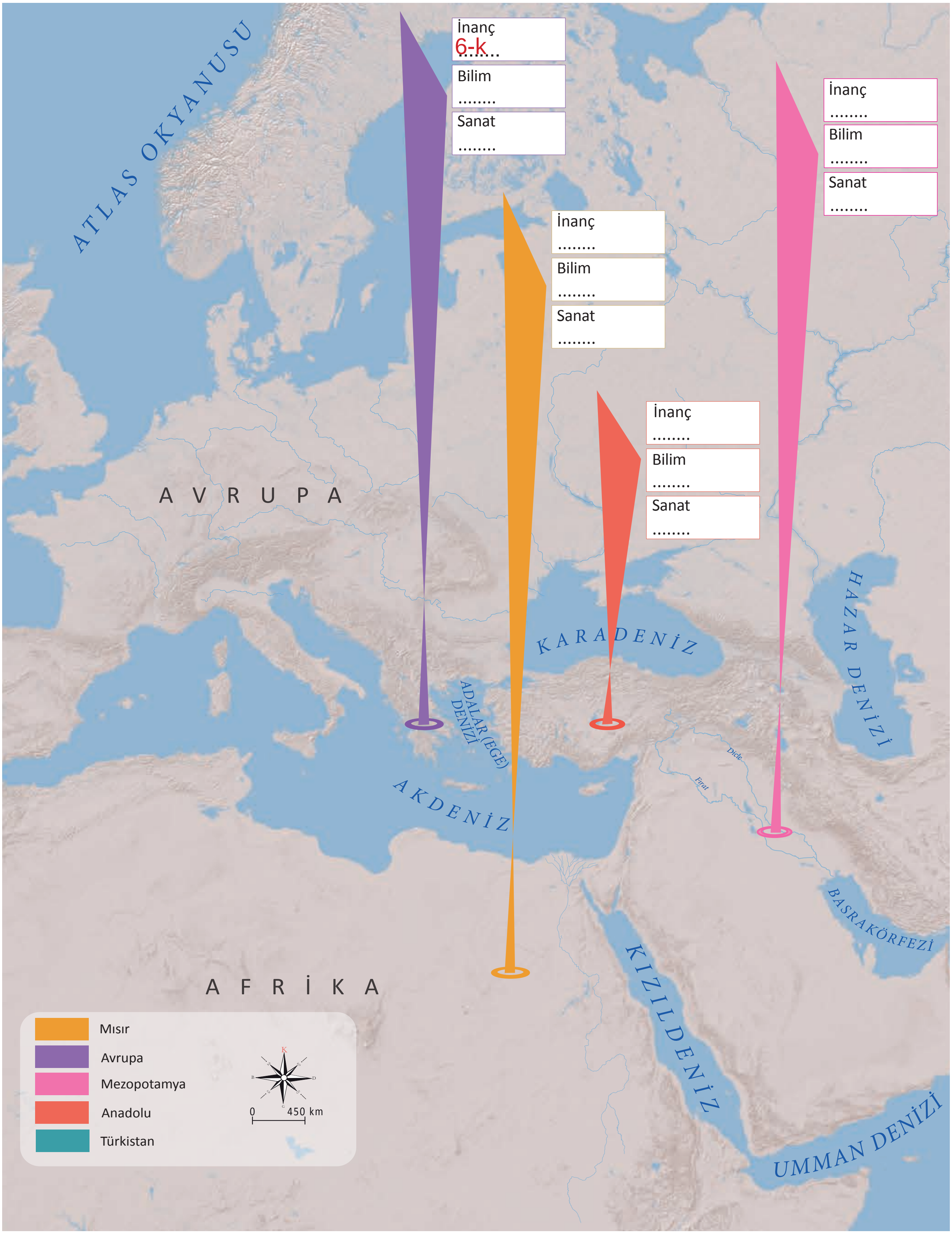

i – Mısır hiyeroglifi


j – Sümer duvar resmi


k – Yunan tapınağı


l – Van Kalesi


m – Balbal taşı



Bilgi Görseli 2.5: Mezopotamya, Mısır, Anadolu, Avrupa, ve Türkistan medeniyet havzaları


İnanç
....
Bilim
....
Sanat
....
A S Y A
BAYKAL GÖLÜ
Altaylar
BALKAŞ GÖLÜ
ARAL GÖLÜ
Siriderya
Amuderya
Tanrı Dağları
Taklaman Çölü
Gobi Çölü
BENGAL KÖRFEZİ

Öğrenelim

Verilen yönergeler ve uygulama adımları doğrultusunda etkinlikleri yapınız.

- Öğretmeninizin rehberliğinde altı gruba ayrılınız.
- Grup olarak aşağıdaki tabloda verilen konu başlıklarından birini seçiniz.
- Seçtiğiniz konuyla ilgili kaynak, metin ve görselleri i inceleyerek ulaştığınız çıkarımları diğer gruplarla paylaşınız.

Gruplar	Konular
1. grup	Asurluların inanç, bilim ve sanat anlayışları
2. grup	Mısırlıların inanç, bilim ve sanat anlayışları
3. grup	Hititlerin inanç, bilim ve sanat anlayışları
4. grup	Urartuların inanç, bilim ve sanat anlayışları
5. grup	Yunanların inanç, bilim ve sanat anlayışları
6. grup	Hunların inanç, bilim ve sanat anlayışları

Asurluların inançları ile bilim ve sanat anlayışlarına ilişkin verilenleri inceleyerek etkinlikleri yapınız.



Görsel 2.29: Asur saraylarının duvarlarına yapılan kabartmalar, savaşlardaki başarıları ve krallığın gücünü göstererek düşmandan korunmak veya tanrıları onurlandırmak amacıyla yapılmıştır. Suriye, Doğu Anadolu, İran gibi komşu coğrafyalar da bu sanat anlayışından etkilenmiştir.



Görsel 2.30: Asur sanatında heykellerin önemli bir yeri vardır. Askerî, dinî ve günlük yaşamın yansıtıldığı bu heykellerde kralın gücü temsil edilmiş, böylece düşmana korku salınmıştır. İnsan, boğa ya da aslan başlı bu heykellere lamassu adı verilmiştir.

Mezopotamya uygarlıklarının temeli Sümerler tarafından atılmıştır. Ancak bu coğrafyada taş ve ağaç bulunmadığı ve kerpiç kullanıldığı için Sümerlerin ortaya koyduğu sanat eserleri büyük ölçüde günümüze kalmamıştır.

Asur Devleti; inanç, bilim ve sanat alanlarında Sümerleri takip ederek kalıcı ve göz alıcı eserler bırakmıştır. Asurlar, Mezopotamya'daki inanç geleneğini kendi baştanrıları Assur'un etrafında şekillendirerek devam ettirmiştir. Bu dönemde özellikle astronomi ve tıp alanlarında önemli gelişmelere imza atılmış ve kil tabletlere kaydedilmiştir. Sanat alanında ise inşa edilen sarayların duvarları kabartmalarla (Görsel 2.29) süslenmiş ve bu sarayların giriş kapılarına lamassu (Görsel 2.30) adı verilen heykeller dikilmiştir.

Kaynak A

"(...) gerçekten de M.Ö 13. Yüzyıl ile başlayan ve M.Ö 612'de son bulan süreçte Asurlular, Kuzey Mezopotamya'da Asur, Nimrud, Korsabad ve Ninive gibi şehirlerde Yakın Doğu'nun en göz kamaştırıcı sanatsal eserlerini ortaya koydular (...) Mezopotamya'nın en büyük ve en önemli yapılarını barındıran bu şehirler, rölyefler, anıtlar, yazıtlar, su kanalları ve bahçelerle süslenmişti. Şehir kapıları ve duvarları ise, inşaat çalışmalarının en çok görüldüğü yapılardı. Asur kral yıllıklarında veya yazıtlarında, iş başına gelen kralların hemen hepsi duvarların restore edilmesinden veya kapıların yeniden inşa edilmesinden bahsetmekteydi. Tapınaklar ise, Asur krallarının gurur kaynağı olan diğer yapılardı. Asur şehirlerinin en dikkat çekici yapıları saraylardı. İç kaleler üzerinde yükselen Asur sarayları, kökü yüzlerce yıl eskiye uzanan belli bir tasarıma uyularak inşa edilmişti. (...) Nimrud (...) Asur döneminde kurulmuş ilk başkenttir. Kentin en göz alıcı yapısı II. Asur-nasirpal tarafından yapılan saraydı. (...) Asur şehirlerinin vazgeçilmez mimari yapıtlarından bir diğeri ise tapınaklardı. Tapınakların hemen her yıl bakımı yapılır ve özenle korunurdu. (...) Tapınakların dekorasyonuna ayrıca özen gösterilir ve hiçbir masraftan kaçınılmazdı."

Gökçek, 2015, s. 268-274. *

Kaynak B

"Mezopotamya'daki tapınakların kendine özgü bir yapısı vardı. Basamaklı piramit şeklinde olan ve ziggurat adı verilen tapınaklar, Mezopotamya halklarına Sümerlilerden kalmıştı. Sümerliler gibi Asurlular da kent merkezlerine manevi güç kazandırmak için tapınaklar yaptırmışlardı. Asur şehrinde tüm büyük tanrılar için tapınaklar inşa edilmişti. Ülkenin başkenti ve eyaletlerde baş tanrı Asur'un yanı sıra İştar, Şamaş, Sin, Adad ve Ninurta gibi önde gelen tanrılar adına tapınaklar bulunmaktaydı. Asur kralı, şehir ve devlet tanrısı Asur'un en yüksek din adamıydı. Buna ilaveten tapınakların geçiminden, restorasyonundan, tapınaklara atanan görevlilerden ve dini faaliyetlerin yerine getirilmesinden sorumluydu (...) Saray ve tapınak kapılarını lamassular veya boğa heykelleri süslerlerdi."

Gökçek, 2015, s. 246-247. *

Kaynak C



Sümerlerden kalma bir ziggurat, Irak. Eski Çağ'da Sümer, Asur ve Babillilerin ibadet yapmak ve ürünlerini depolamak amacıyla yaptıkları tapınaklara ziggurat adı verilmiştir. Zigguratlar piramit şeklinde inşa edilen çok katlı ve çok basamaklı yapılardır.

Asurlularla ilgili incelediğiniz kaynaklardaki olgu ve görüş cümlelerini aşağıda verilen tabloya yazınız.

Olgular	Görüşler
-	- ....
....	....
-	- ....
....	....
-	- ....
....	....

İncelediğiniz kaynaklardaki bilgileri inanç, bilim ve sanatla ilgili olanlar şeklinde sınıflandırarak aşağıdaki tablonun ilgili alanlarına yazınız.

İnanç	Bilim	Sanat

Yandaki karekod üzerinden İstanbul Arkeoloji Müzeleri sayfasındaki Mezopotamya Eserleri bölümünü sanal ortamda ziyaret ediniz. Bu ziyaret sırasında dikkatinizi çeken bir sanat eserini ayrıntılı olarak inceleyerek aşağıdaki soruları cevaplayınız.

Dikkatinizi çeken eser hangisidir?	
İncelediğiniz sanat eserinde neler görüyorsunuz? Açıklayınız.	
Sizce eserde renkler uyumlu mu? Sizce eser özgün mü? Sizce eserde semboller belirgin mi?	
İncelediğiniz sanat eseri ile sanatçı ne/neler anlatmış olabilir? Medeniyetin özellikleri ile ilgili hangi çıkarımlarda bulunursunuz? Açıklayınız.	
İncelediğiniz sanat eserini beğendiniz mi? Bu eseri siz yapsaydınız nasıl yapardınız?	

Mısırlıların inançları ile bilim ve sanat anlayışlarına ilişkin verilenleri inceleyerek etkinlikleri yapınız.



Görsel 2.31: Eski Mısırlılar, tanrı kral olarak kabul ettikleri firavunlarını piramitlerin içindeki mezar odalarına defnetmiştir.

Günümüzden yaklaşık 5000 yıl önce kurulan Eski Mısır medeniyetinde çok tanrılı bir inanç sistemi hâkim olmuş ve firavunlar tanrı kral olarak kabul edilmiştir. Fakat bu dönemde yaşayan peygamberler bunu kabul etmemiştir. Ölümden sonra yeni bir hayatın başlayacağına inanılan Mısırlılarda beden bütünlüğünü korumak amacıyla ölüler mumyalanmış ve değerli eşyalarıyla birlikte gömülmüştür. Ayrıca firavunlar ve üst düzey görevliler için piramit (Görsel 2.31) adı verilen anıt mezarlar inşa edilmiştir. Eski Mısırlılar mimarlık, resim, heykel ve kuyumculuk alanlarında da önemli eserler bırakmıştır. MÖ 3000 yıllarında hiyeroglif adı verilen resim yazısını icat eden Mısırlılar, üzerine yazı yazmak için Nil Nehri kıyısında yetişen papirüs bitkisinden yaptıkları kağıdı kullanmışlardır.

Eski Mısır medeniyetinde tıp, astronomi, geometri ve aritmetik alanlarında önemli çalışmalara imza atılmıştır. Mumyalama tekniğini keşfetmiş olmaları, Eski Mısırlıların anatomi ve tıp konusundaki gelişmişliklerinin en önemli kanıtıdır. Piramitleri inşa ederken de geometri ve matematikteki başarılarını ortaya koymuşlardır. Gök cisimlerinin hareketlerini gözlemleme konusunda büyük ilerleme kaydeden Mısırlılar, günümüzde kullanılan güneş takvimini icat etmişler; bir yılı on iki aya, bir ayı otuz güne bölerek mevsimleri üçe ayırmışlardır. Yılların başlangıcını ise yeni firavunun tahta çıkış tarihine göre belirlemişlerdir.

Kaynak Ç

"Normal dönemlerde Firavun tam bir ilahtı. Evrensel düzen de onun hükmündeydi. Nil'in yükselip alçalması, güneşin her sabah yeniden doğup, akşamları batması; dünyanın düzeni, hep firavunun denetim ve buyruğundaydı. Dünya işleri düzenli gittiğinde Mısırlılar anlamaktaydılar ki ilahlarıyla araları çok iyidir. Firavunlar insanların efendisiydi; ama halk ona hiçbir zaman bir despot gözüyle bakmamıştır. Firavunlar, saraylarında o çağ insanlarının günlük yaşamında elde etmek isteyeceği her şeye sahiptiler. Öyle ki, onun gölgesi altında yaşayanlar da bundan paylarını almaktaydılar."

Yıldırım, 2011, s. 104. *

Kaynak D



İçinde mumya bulunan bir mumya kabı, Mısır Müzesi, Kahire
Eski Mısır'da mumyalanan ölüler mumya kaplarının içinde saklanırdı. Bu kaplar, ölen kişinin ekonomik durumuna göre süslü veya sade olurdu.

Kaynak E

"Başlangıçta firavunların cesetleri kerpiç odalara gömülmüştür. Muhtemelen beraberlerinde gömülen değerli eşyaların korunması amacıyla cesetler daha derinlere gömülürken, bu defin yöntemleri de giderek ayrıntılı bir hale geldi. Ne var ki, ceset ne kadar derine gömülürse, çürümesi ihtimali de o kadar yüksekti (yüzeye yakın kuma bırakılmış bir ceset, normal olarak güneşin ısısından kururdu) ve böylece, cesedi koruyabilmek amacıyla mumyalama yöntemi gelişti."

Freeman, 2003, s. 32. *

Kaynak F

"Mısır her şeyden önce mimaride, heykelcilikte, resimde ya da kuyumculukta olağanüstü nitelikte sanat eserleri vermiş bir ülkedir (...) Mısır sanatı, saray, tapınaklar, dikili taşlar, mezar anıtları ve piramitler dışında fazla önemli eserler vermiş değildir. (...) Tapınak ve saray duvarlarında hem yönetici sınıfın, hem de halkın, bilhassa çiftçilerin binlerce yıl önceki yaşantısı ile ilgili fresk türü resimlere oldukça fazla rastlanır. (...) Mısır Tapınakları: Tapınaklarda her gün ayinler ve dini törenler, tanrı heykellerinin önünde yapılır, törenleri kral veya başrahip yönetirdi."

Yıldırım, 2011, s. 115-116. *

Kaynak G

GAZETE TARİH

ANA SAYFA | HABERLER | VİDEOLAR | GALERİ | HAKKIMIZDA | İLETİŞİM

TIP TARİHİNİN BİLİNEN İLK PROTEZLERİ

Arkeologlar, antik Mısır dönemine ait olan yapay ayak parmaklarının, sanıldığı gibi sadece kozmetik amacı taşımadığını ancak dünyanın ilk protezleri olabileceğini ifade etti.



Arkeologlar, Mısır'ın Nil Nehri kenarında yatan antik Luksor kentine yapılan kazılarda üç parça ahşap ve deriden ayak parmağı buldu. Tarihin ilk protezi olabileceği öne sürülen ve M.Ö 950-710 yıllarına ait olduğu düşünülen parmaklar, kadın bir mumyanın mezarında bulundu. Arkeologlar ayrıca, M.Ö 600 yılına işaret eden, ezilmiş kağıttan yapılmış bir ayak parmağı da ortaya çıkardı.

*Genel ağ haberinden alınmıştır.**

Yandaki karekod üzerinden Mısır Medeniyeti Ulusal Müzesinin sergiler bölümünü ziyaret ederek haberde bahsi geçen protezi inceleyebilirsiniz.

Kaynak Ğ

"Tıp ve matematikte önemli başarılar elde eden Mısır bilimi, şimdi bizim için Eski Krallıkta olduğundan daha somuttur. Piramit yapımında ve arazi ölçümünde yararlanılan matematik daima uygulamaya yönelik amaçlar için kullanılmış, bilinen kurallar kuramsal kanıtlarla desteklenmeye çalışılmamıştır. Mısır astronomisi de takvimin uygulamadaki taleplerinin sınırlı kalmış, astrolojik kurgulamalara girilmemiştir. Daha Eski Krallık döneminde bile tıpta uzmanlık dalları oluşmuş ve bunların kendi terminolojileri gelişmiştir. Cerrahiyle ilgili Edwin Smith Papirüsü mükemmel teşhisler içerir ve kalbi dolaşım sisteminin merkezi olarak tanımlar (...)"

Hornung, 2004, s. 74. *

Yandaki karekod üzerinden "Mısır Tıbbının Gizemli Papirüsleri" adlı makalenin 72-75. sayfalarındaki "Edwin Smith Papirüsü" başlıklı bölümü okuyunuz. Edindiğiniz bilgilerden yola çıkarak Mısır tıbbıyla ilgili düşüncelerinizi sınıf arkadaşlarınızla paylaşınız.

Mısırlılarla ilgili incelediğiniz kaynaklardaki olgu ve görüş cümlelerini aşağıda verilen tabloya yazınız.

Olgular	Görüşler
-	- ....
....	....
-	- ....
....	....
-	- ....
....	....

İncelediğiniz kaynaklardaki bilgileri inanç , bilim ve sanatla ilgili olanlar şeklinde sınıflandırarak aşağıdaki tablonun ilgili alanlarına yazınız.

İnanç	Bilim	Sanat

Yandaki karekod üzerinden Mısır Müzesini sanal ortamda ziyaret ediniz. Bu ziyaret sırasında dikkatinizi çeken bir sanat eserini ayrıntılı olarak inceleyerek aşağıdaki soruları cevaplayınız.

Dikkatinizi çeken eser hangisidir?	
İncelediğiniz sanat eserinde neler görüyorsunuz? Açıklayınız.	
Sizce eserde renkler uyumlu mu? Sizce eser özgün mü? Sizce eserde semboller belirgin mi?	
İncelediğiniz sanat eseri ile sanatçı ne/neler anlatmış olabilir? Medeniyetin özellikleri ile ilgili hangi çıkarımlarda bulunursunuz? Açıklayınız.	
İncelediğiniz sanat eserini beğendiniz mi? Bu eseri siz yapsaydınız nasıl yapardınız?	

Hititlerin inançları ile bilim ve sanat anlayışlarına ilişkin verilenleri inceleyerek etkinlikleri yapınız.

Anadolu'daki bilinen ilk devleti kuran Hititler, çok tanrılı bir inanç sistemine sahiptir. Bu tanrıların insani özellikler taşıdığına inanan Hititler, onlar için dinî törenler yapmışlardır. Binlerce tanrıya inandıkları düşünülen Hitit halkı, tanrılar adına çok sayıda tapınak inşa etmiştir. Astronomi ve tıp alanlarında ilerleme kaydeden Hititler; doğayı ve gökyüzünü gözlemlemişler, hastalıkların teşhis ve tedavisine büyük önem vermişlerdir. Özellikle dinî törenlerde yerine getirdikleri bazı ritüeller, onların hayvan anatomisi konusunda yeni keşifler yapmasını sağlamıştır. Sanat alanında

da önemli gelişme gösteren Hititler; Anadolu, Mezopotamya ve Mısır sanatlarını sentezleyerek kendi özgün sanat anlayışlarını oluşturmuşlardır. Yaptıkları çömlek ve heykellerde, fildişi nesnelerde, kabartma (Görsel 2.32) ve mühürlerde, madenden üretilmiş hayvan biçimli kaplarda Hitit kültürünün izleri görülmüştür.



Görsel 2.32: Hattuşaş'ın kutsal alanı Yazılıkaya'da bulunan ve Hititlerin inandığı on iki yer altı tanrısını tasvir eden kaya kabartması, Boğazkale / Çorum

Kaynak H



Hititler hem çivi yazısı hem de hiyeroglif kullanmıştır. Mezopotamya'dan öğrendikleri çivi yazısıyla kil tabletler üzerine yazılar yazmışlar, hiyeroglifi ise genellikle büyük yapılarda ve anıtlarda kullanmışlardır.

Kaynak I

"Hitit dini her şeyden önce çok tanrılı bir dindir; panteonun içinde binlerce tanrı ve tanrıça vardır ve bunların pek çoğu 'milli' dinden değil, diğer kavimlerin dinlerinden alınmış yabancı kökenli tanrılardır. Hititler'in kendi anavatanlarından getirdikleri bir tanrı tipi yok gibidir (...) 'Bin tanrılı' Hitit panteonu deyimi biraz abartılıdır. Elbette ister kral, ister sıradan bir insanın aynı anda bin tanrıya tapınmasına, yani onlara kurban sunması ve ayinlerini yapması imkansızdır. 'Bin Tanrı' (UM DINGIRMES) deyimi metinlerde, özellikle mektup, antlaşma, ayinler[de] (...) 'tüm tanrılar, binlerce tanrı' anlamında kullanılmıştır. (...) Tanrı sayısının bu kadar kabarık olmasında kuşkusuz, birçok nesne eşyanın tanrısallaştırılmış olmasından kaynaklanmaktadır. (...)"

Ünal, 2003, s. 75-76. *

Kaynak İ

"(...) insan bedeni ölümden sonra yok olup gitse de, bedenden tamamen soyutlanan ruh, varlığını sürdürmeye devam ediyordu. Ruhları kara toprağın altına giden sıradan insanların aksine, krallar bu dünyada sürdükleri sefa yetmiyormuş gibi bir de öbür dünyada kendileri için ayrıcalıklı bir yaşam ortamı hazırlamışlardı: evet krallar öldükten sonra tanrı oluyorlardı ve tanrılar gök yüzünde oturduklarından, onların ruhu da göklere yükseliyordu (...)"

Ünal, 2003 s. 104. *

Kaynak J

"Günümüze kalmış olan sanat yapıtlarının çoğunluğu taş alçak-kabartmalardır. Bunlarda yer alan tanrı figürleri ağır ve statiktir, ama sanatçıların geleneklere körü körüne bağlı kalmadıkları sahnelerde, bir canlılık ve anlatım gücü kazanırlar. Karkamış alçak-kabartmalarının ilginç özellikleri vardır: Bunlarda savaş sahneleri, hayvanlar, fantastik hayvan biçimli yaratıklar görülür. En eski alçak-kabartmalar Hattuşaş yakınlarında bulundu: Hepsi büyük bir ustalıkla yapılmış hayvanlar, olağanüstü çiçekler görülür; devsel bir yabandomuzu, toprağa diz çökmüş ve yayıyla sakince nişan alan bir avcının üzerine atılmaktadır, yan tarafta boynuzları dal budak salmış bir geyik başını garip bir çiçeğe doğru eğmiştir. Hitit edebiyatına ilişkin olarak son derece az şey biliyoruz. Hititler yazılarını genellikle tahta tabletler üzerine yazıyorlardı, bu nedenle Hattuşaş kütüphanesinin büyük bölümü kaybolmuştur."

Diakov ve Kovalev, 2014, s. 159. *

Hititlerle ilgili incelediğiniz kaynaklardaki olgu ve görüş cümlelerini aşağıda verilen tabloya yazınız.

Olgular	Görüşler
-	- ....
-	- ....
-	- ....

İncelediğiniz kaynaklardaki bilgileri inanç, bilim ve sanatla ilgili olanlar şeklinde sınıflandırarak aşağıdaki tablonun ilgili alanlarına yazınız.

İnanç	Bilim	Sanat

Yandaki karekod üzerinden Çorum Boğazköy Hattuşaş (Hattuşa) Örenyeri'ni sanal ortamda ziyaret ediniz. Bu ziyaret sırasında dikkatinizi çeken bir sanat eserini ayrıntılı olarak inceleyerek aşağıdaki soruları cevaplayınız.

Dikkatinizi çeken eser hangisidir?	
İncelediğiniz sanat eserinde neler görüyorsunuz? Açıklayınız.	
Sizce eserde renkler uyumlu mu? Sizce eser özgün mü? Sizce eserde semboller belirgin mi?	
İncelediğiniz sanat eseri ile sanatçı ne/neler anlatmış olabilir? Medeniyetin özellikleri ile ilgili hangi çıkarımlarda bulunursunuz? Açıklayınız.	
İncelediğiniz sanat eserini beğendiniz mi? Bu eseri siz yapsaydınız nasıl yapardınız?	

Urartuların inançları ile bilim ve sanat anlayışlarına ilişkin verilenleri inceleyerek etkinlikleri yapınız.



Görsel 2.33: Urartu Savaş Tanrısı Haldi adına inşa edilen tapınaktaki kazılarda ortaya çıkarılmış bir sfenks, Ayanis Kalesi, Van

MÖ IX. yüzyılda Doğu Anadolu bölgesinde Van merkezli kurulan Urartu Devleti, Anadolu'daki ilk uygarlıklardan biridir. Urartular kaleleri, sarayları, yazıtları, mezarları, su kanalları ve barajları ile bölgelerinde önemli izler bırakmıştır. İnşa ettikleri yapıların duvarlarını çeşitli motiflerle süslemiş, maden işleme tekniklerini geliştirmişlerdir. Urartuların ortaya koyduğu bu eserlerden hareketle dinî ve günlük yaşantıları hakkında önemli ipuçlarına ulaşılmıştır. Çok tanrılı bir inanç sistemine sahip olan Urartular, dinî yaşantılarını savaş tanrısı olan baştanrıları Haldi'nin (Görsel 2.33) etrafında şekillendirmiştir. İçinde yaşadıkları coğrafyanın çetin koşullarına rağmen tarım yapmak için çeşitli teknikler geliştirmiş olmaları, Urartuların bilime verdiği önemi göstermektedir. Günümüze kadar ulaşan Van'daki Şamran Kanalı, bunun en güzel örneğidir.

Kaynak K

"(...) Urartu dini çok tanrılıydı. Krallığın kuruluşundan kısa süre sonra oluşturulan bu devlet dini hakkında en iyi bilgiyi, Van Ovası'nın doğu ucundaki Meherkapı yazıtı vermektedir. Kayalara oyulmuş dikdörtgen biçimli bir tapınak kapısını temsil eden bu anıtta Urartu Devleti'nin resmi tanrıları ve tanrıçaları ile bunlara başkentte kurban edilecek adak hayvanlarının cins ve sayıları sıralanmaktadır. (...) Tanrılar tanrısı Haldi sefere çıkan kralı kutsayan, koruyan ve zafer getiren bir savaş tanrısıydı. Büyük bir mızrakla simgelenen bu tanrının savaşta daima ordunun önünde gittiğine inanılıyor, adak olarak çeşitli silahlar sunuluyor ve bunlar tapınaklarda saklanıyordu. Nitekim bu tanrının tapınaklarında bir 'savaş kültü'nün varlığını kanıtlayan mızrak, kılıç, kalkan, ok ve yay gibi silahlara rastlanır."

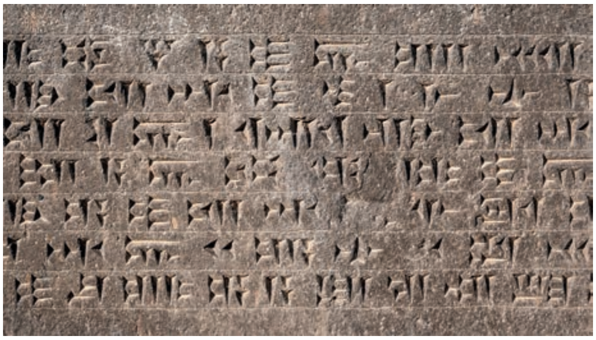
Sevin, 2003, s. 218-219. *

Kaynak L

"Van Kalesi'ndeki kayalara oyulmuş Urartu anıtlarından en etkileyicisi kral mezarlarıdır. Kayalığın güney yamaçları üzerindeki bu anıt mezarlar geniş ve yüksek bir salon ile bunun çevresindeki odalardan oluşur. İçine çok sayıda bireyin gömülebildiği bu oda-mezar anlayışı Van bölgesinde Erken Demir Çağı'ndan (1200) beri bilinmektedir."

Sevin, 2003, s. 212. *

Kaynak M



Sümerlerin icat ettiği yazı Akadlar, Babilliler ve Asurlular tarafından Akadcaya uyarlanarak kullanılmıştır. Bu yazı Hititler, Urartular gibi diğer Anadolu uygarlıkları tarafından da kullanılmıştır.

Kaynak N

"Urartular, sert, dağlık, tepelik ve yamaçlar üzerine, ince hesaplara, ölçülere, teknik bilgi ve maharete dayanan kale ve burçlar inşa etmede bu kaleleri kolay savunmak için büyük yarlar ve hendekler açmakta, ustaydılar. Ayrıca kayalara kitabeler yazmakta, taş işlemekte ve onlara şekil vermekte, zamanın kavimleri olan Asurluları, Frigleri, Lidyalıları ve Persleri kıskandıracak hatta çekindirecek başarılara ulaşmışlardır. Urartu sanatı, kaya kabartmaları, duvar resimleri, yazıtları, seramik, ağaç ve fildişi madeni eserleriyle Eski Doğu'nun en önemli kültürlerinden birisi olmuştur. Diğer yandan Urartu sanatında üç boyutlu insan ve hayvan heykellerinin sayısı son derece azdır. Ancak bunların azlığı üretilmediği anlamına gelmemektedir. Bilhassa madeni heykel vb. eserlerin yeniden dökülmek üzere yağma edildikleri gerçeğini unutmamak gerekir. Bazı yapıların ana girişlerinin iki yanında veya bazı mekânların duvar ve payelerinin süslenmesinde kabartmalı taş bloklarının da kullanıldığı bilinmektedir."

Yıldırım, 2011, s.172. *

Urartularla ilgili incelediğiniz kaynaklardaki olgu ve görüş cümlelerini aşağıda verilen tabloya yazınız.

Olgular	Görüşler
-	- ....
-	- ....
-	- ....

İncelediğiniz kaynaklardaki bilgileri inanç, bilim ve sanatla ilgili olanlar şeklinde sınıflandırarak aşağıdaki tablonun ilgili alanlarına yazınız.

İnanç	Bilim	Sanat

Yandaki karekod üzerinden Van Müzesi sayfasındaki Urartu dini, Urartu stel ve yazıtları, Urartu sarayları bağlantılarını ziyaret ediniz. Bu ziyaret sırasında dikkatinizi çeken bir sanat eserini ayrıntılı olarak inceleyerek aşağıdaki soruları cevaplayınız.

Dikkatinizi çeken eser hangisidir?	
İncelediğiniz sanat eserinde neler görüyorsunuz? Açıklayınız.	
Sizce eserde renkler uyumlu mu? Sizce eser özgün mü? Sizce eserde semboller belirgin mi?	
İncelediğiniz sanat eseri ile sanatçı ne/neler anlatmış olabilir? Medeniyetin özellikleri ile ilgili hangi çıkarımlarda bulunursunuz? Açıklayınız.	
İncelediğiniz sanat eserini beğendiniz mi? Bu eseri siz yapsaydınız nasıl yapardınız?	

Yunanların inançları ile bilim ve sanat anlayışlarına ilişkin verilenleri inceleyerek etkinlikleri yapınız.



Görsel 2.34: Antik Yunanlar mimaride Korint, İon ve Dor düzenlerini kullanmıştır.



Görsel 2.35: Parthenon Tapınağı, Atina / Yunanistan. Çok tanrılı bir dine inanan Antik Yunanlar, tanrıları adına tapınaklar yapmışlardır.

Antik Yunanlar, inanç sistemlerinin şekillenmesinde Mezopotamya ve Mısır medeniyetlerinden büyük ölçüde etkilenmiş ve çok tanrılı inanç sistemini benimsemiştir. Tanrıları adına dört yılda bir olimpiyat oyunları düzenleyen Yunanlar, yaşadıkları bölgede büyük bir uygarlık kurarak özellikle mimarlıkta (Görsel 2.34), heykel ve seramik yapımında başarılı eserler vermiştir. Antik Yunan sanatı, kendilerinden sonra gelen uygarlıklara da ilham vermiştir. Birçok tapınak (Görsel 2.35), tiyatro, agora, hazine binası ve stadyum inşa eden Yunanlar; tanrı ve insan heykelleri yapmışlar, tapınaklarının duvarlarını kabartma ve resimlerle süslemişlerdir. Doğu kültüründen esinlenerek yaptıkları vazoların üzerine mitolojik figürler çizerek kendi yorumlarını katmışlardır. Antik Yunanlar, matematik ve astronomide büyük ilerleme kaydetmiştir. Bu dönemde astronomi bağımsız bir bilim dalı olarak kabul edilmiş ve Eski Mısır'da kullanılan güneş takvimi geliştirilmiştir. Ayrıca yirmi iki harften oluşan ve Latin alfabesinin temeli sayılan Fenike alfabesi üzerinde de çalışmalar yapılarak yeni bir alfabe hazırlanmıştır. Herodotos (Herodot), Sokrates (Sokrat), Platon, Aristoteles gibi çok önemli isimler yetiştiren Antik Yunanlar; modern tıbbın temelini atan Hipokrat'ın çalışmaları sayesinde hastalıkların doğal bir süreç olduğunu ve ancak ilaçlarla tedavi edilebileceğini keşfetmiştir.

Kaynak O

"Eski Yunan dini çok tanrılı (polytheist) bir dindir. Yunanlar tanrılarını insan biçiminde (...) düşünmüşler ve onları o şekilde betimlemişlerdir. Toplumun diğer üyeleri gibi tanrılar da çeşitli olaylara karışmakta, savaş gibi bazı olağanüstü olaylarda belirleyici rol oynamaktadır. Tanrıların insanlardan tek farkı ölümsüz olmaları (...) Asıl mekanları ise (bir görüşe göre Yunanistan'da olan) Olympos Dağı'dır (...)"

Tekin, 2008, s. 100. *

Kaynak Ö

"Bir Yunan kentinde bulunması gereken önemli bir yapı türü tapınaklardır. (...) Tanrılarını insan biçiminde düşünen Yunanlı, doğal olarak onların bir de evleri olması gerektiğine inanmıştır. Bu tapınaklar içine tanrının insan biçiminde yapılmış ve kült heykeli denilen kutsal heykeli yerleştirilmiştir. Ölçüleri oldukça büyük tutulan heykellerin yapımında altın, fildişi ve mermer gibi değerli malzemeler kullanılmıştır. Tapınak şekilleri olarak Dor, İon ve Korint gibi mimari düzenler kullanılmıştır (...)"

Yıldırım, 2011, s. 269. *

Kaynak P

"(...) Yunanlı halk tapınak içine giremezdi. Dini törenler tapınak önündeki sunağın etrafında yapılırdı. Yunan rahipleri bir çeşit devlet memurlarıydı. Herkes rahip olabilirdi, bunlar olağanüstü insanlar değillerdi. Tapınakların bakımından sorumluydular (...)"

Yıldırım, 2011. s. 247. *

Kaynak R

"Bilim alanında en eski doğu kavimleri (Mısır, Mezopotamya) ilk adımları atmakla kalmamışlar, bilgiyi pratik amaçlar için kullanmışlardır. Fakat bu ayrı ve dağınık bilgileri bir genel bilim haline sokmak, teorik sorunlar ortaya atmak, bunları çözmek gibi hususlar doğu kavimlerince bilinmemiştir; astronomi dini esaslardan ayrılamamıştır. Astronomi Yunanlılarca bilim şekline sokulmuştu. (...) Bu dönemde karşılaştığımız felsefe ve bilim akımlarının tümü yeni şeyler değildir. (...) Yunan dünyasında Mısır'ın etkisiyle matematik ve astronominin ilerlemesi, takvimin de daha sağlam bir şekle sokulmasına yol açmıştır. Yine bu dönemde güneşin seyrinin saptanması ve güneş yılının hesaplanması için uğraşılmıştır (...)"

Yıldırım, 2011, s. 259. *

Yunanlarla ilgili incelediğiniz kaynaklardaki olgu ve görüş cümlelerini aşağıda verilen tabloya yazınız.

Olgular	Görüşler
-	- ....
-	- ....
-	- ....

İncelediğiniz kaynaklardaki bilgileri inanç, bilim ve sanatla ilgili olanlar şeklinde sınıflandırarak aşağıdaki tablonun ilgili alanlarına yazınız.

İnanç	Bilim	Sanat

Yandaki karekod üzerinden İzmir Efes Örenyeri'ni sanal ortamda ziyaret ediniz. Bu ziyaret sırasında dikkatinizi çeken bir sanat eserini ayrıntılı olarak inceleyerek aşağıdaki soruları cevaplayınız.

Dikkatinizi çeken eser hangisidir?	
İncelediğiniz sanat eserinde neler görüyorsunuz? Açıklayınız.	
Sizce eserde renkler uyumlu mu? Sizce eser özgün mü? Sizce eserde semboller belirgin mi?	
İncelediğiniz sanat eseri ile sanatçı ne/neler anlatmış olabilir? Medeniyetin özellikleri ile ilgili hangi çıkarımlarda bulunursunuz? Açıklayınız.	
İncelediğiniz sanat eserini beğendiniz mi? Bu eseri siz yapsaydınız nasıl yapardınız?	

Hunların inançları ile bilim ve sanat anlayışlarına ilişkin verilenleri inceleyerek etkinlikleri yapınız.



Görsel 2.36: Üzerlerinde tamga bulunan duvar resimleri, Kazakistan

Eski Çağ'da Türkistan'da yaşayan Türkler, yaygın olarak Gök Tanrı inancını benimsemiştir. Ayrıca Şamanizm'e, atalar kültüne ve tabiat güçlerine de inanmışlardır. Gök Tanrı'yı tek yaratıcı olarak kabul eden Türkler, yılın belli zamanlarında hem Gök Tanrı hem de ataları için kurban kesmiştir. Ayrıca güneş ve ayın yanı sıra bazı nehir, dağ ve tepeleri de kutsal saymıştır. Atalarının ruhlarına büyük saygı duyan Türkler; ölülerin hayatta kalanları korumaya devam ettiğine inanmışlar, mezarlarına yapılan herhangi bir saygısızlığı savaş nedeni saymışlardır. Ölümden sonra yeni bir hayatın başlayacağına inandıkları için ölenleri atlarıyla beraber kurgan adı verilen mezarlara gömmüşler ve bu mezarların üzerine balbal taşları dikmişlerdir.

İlk Türklerin dinî inançları, yaşam tarzları ve içinde yaşadıkları coğrafi koşullar ürettikleri eserleri de büyük ölçüde etkilemiştir. O dönemde kemer tokaları, hançerler, kılıçlar ve yemek kapları çeşitli hayvan figürleriyle ve her boy için özel tasarlanan tamgalarla (Görsel 2.36) süslenmiştir. Ayrıca ağaç ve maden işlemeciliğinde, demircilikte ve dokumacılıkta da ilerleme kaydedilmiştir. Pazırık Kurganı'ndan çıkarılan ve dünyanın en eski halısı kabul edilen Pazırık halısı, Türklerin halı ve kilim dokumacılığına verdiği önemi göstermektedir. Halılara işledikleri motiflere özel anlamlar yükleyen Türkler, zaman zaman bu motiflerin aralarına gizledikleri şifreler yardımıyla birbirleriyle haberleşmişlerdir. Türk kağanlar da tahta çıkma törenlerinde halı üzerinde tahta kaldırılmıştır. Savaşçı bir karaktere sahip olan Türkler, bakır ve demiri işleyerek o dönem için oldukça gelişmiş silahlar üretmişler; kullandıkları kama, kılıç, miğfer ve zırhları özgün motiflerle süslemişlerdir. Ayrıca tarihte atı ilk kez evcilleştiren Türkler, koşum takımını ve at arabasını da icat etmişlerdir.

Kaynak S

"Çin vakanüvisleri tarafından Hunlarda tespit edilen Gök-Tanrı, güneş, ay yer-su, atalar ve ölüler kültü Türk kavimlerinde, muhtelif kültürlerin tesirleri altında kalmalarına rağmen, son devirlere kadar devam ettirilen kültlerdir. Bu kültler çağdaş Altaylılarda ve Yakutlarda müşahede edilmiştir. (...) Çin kaynakları Hun kültüründen bahsederken tapınaklarını zikrediyorlar. Bu haberlere göre hakanın karargâhındaki tapınakta her yılın başında âyin yapılırdı. Bu âyine Hunların yirmi dört boyunun başbuğları iştirak ederdi. Yılın beşinci ayında Lung-çeng şehrinde toplanırlar, atalarına, Gök - Tanrı'ya, yer - su ruhlarına kurban sunarlardı. Sonbaharda, atların iyi beslendikleri zaman, orman yanında toplanıp etrafı dolaşırlar, ahalinin ve hayvan sürülerinin sayısını kontrol ederlerdi."

İnan, 1976, s. 1-3. *

Kaynak Ş

"Asya Hunlarında her yılın mayıs ayı ortalarında atalara kurban sunulurdu. (...) Eski Türklerin [âdetleri], ölülerini silâhları, kıymetli eşyası, bazen ölen başbuğun altın ve gümüşle bezenmiş teçhizatlı atları ile ve kadınları süs eşyası ve mücevherleri ile birlikte gömmeleri idi. Çünkü Türkler öbür dünyada ikinci bir hayatın varlığına (âhiret) ve ruhların ebediliğine inanıyorlardı. Eski Türkçede (Gök-Türk, Uygur) ruh, can mânasında «tin» kelimesi kullanılıyordu. Bu, aynı zamanda «nefes» demekti, ölümü nefesin kesilmesi, ruhun bedenden çıkıp uçması şeklinde tasavvur ediyorlar, böylece bazen «öldü» yerine «uçtu» diyorlardı. Ruhları öbür dünyaya göçen ataların orada rahatsız edilmemeleri, iyi yaşamaları lâzımdı (...)"

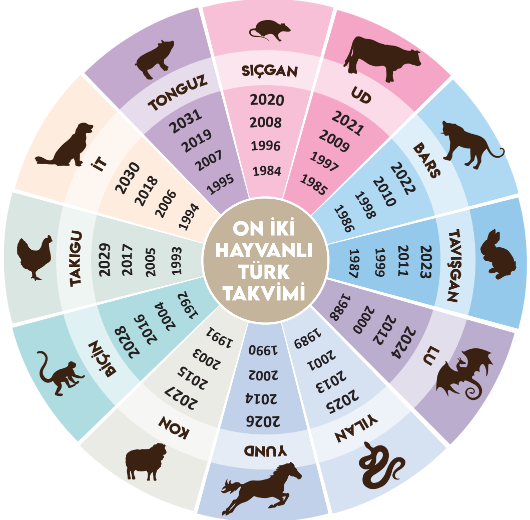
Kafesoğlu, 1980, s. 46-47. *

Kaynak T

"Eski Türklerde zamanın hesaplanması işi de tabiatiyle Bozkır kültürünün izlerini taşımakta idi. Eski Türk takvimi, her biri bir hayvan adı ile anılan '12 yıllık' devre esasına dayanıyordu. (...) Yıl 365 gün, 5 küsur saat itibar edilmekte idi. Günün başlangıcı gece yarısı idi. Yılbaşı 22 Aralık (kışın gündüzün uzamaya başladığı ilk gün) idi. Aslında Ay yılına dayandığı söylenen bu 12 Hayvanlı Türk Takviminin Gök-Türkler zamanında Güneş yılına çevrildiği anlaşılmaktadır (...)"

Kafesoğlu, 1998, s. 343. *

Kaynak U



İlk Türklerin kullandığı On İki Hayvanlı Türk Takvimi, güneş yılı esasına göre hazırlanmıştır. Bir yılın on iki aya bölündüğü ve her yılın bir hayvan adıyla anıldığı bu takvimde on iki yılda bir başa dönülür.

Kaynak Ü

GAZETE TARİH

ANA SAYFA HABERLER VİDEOLAR GALERİ HAKKIMIZDA İLETİŞİM

Türk Tarihinin İlk İzleri

Saymalı Taş "İşlemeli" veya "desenli taşlar" anlamına gelen Saymalı Taş Türk tarihi açısından önemli bir yere sahip. Tanrı Dağlarının zirvesinde bulunan Saymalı Taş, Türk tarihinin en eski izlerini taşıyan bir yer konumunda. Eski Türklerin bu dağ zirvesine çıkarak tengriye kurban adaması ve kayaların üzerine resimler çizmesi, Türk tarihinin oldukça eski ve köklü bir medeniyete dayandığının bir göstergesi. Deniz seviyesinden ortalama 3500 rakımda bulunan Saymalı Taş bölgesinde açık hava müzesi niteliğindeki kaya sanatı koleksiyonu mevcut. Bugüne kadar yapılan çalışmalarda Saymalı Taş'ta 10 bin kaya üzerine yaklaşık 100 bin resim çizildiği tespit edilmiştir. Bu resimlerin ne zaman ve nasıl çizildiği henüz netleştirilememişse de MÖ 5000 ile MS 1000 arasında çizilmiş oldukları ileri sürülmektedir. Kayaların bulunduğu alanın iklim şartları sebebiyle, bu resimler çizildiği ilk günkü gibi kalmış.

*Genel ağ haberinden alınmıştır.**

Kaynak V

"Kaya resimleri tarih ve tarihçilik açısından çok şey ifade etmektedir. Yazılı kaynakların olmadığı devirlere ışık tutmakta ve bu sayede Ön Türk tarihinin anlaşılması mümkün olmaktadır. Ayrıca bilinen tarih ile bilinmeyenler arasında kıyaslama yapılabilmesini ve paralellik kurulmasını sağlamaktadır.

Kayalar üzerine işlenen bu resimlerde doğum, üreme, eğlenme, avlanma (hayatın devamlılığı), inanç, tanrıya ulaşma gibi hayatın her yönü kaya resimlerinde tam anlamıyla anlatılmaya çalışılmıştır. Özellikle inançla ilgili olarak tanrıya giden yollar, yani Tanrı ile insanlar arasındaki bağlantı kurma girişimleri, kozmik arayışlar oldukça ilginçtir."

Taşağıl, 2023, s. 23. *

Kaynak Y

"Bozkır Uygarlığının yaratıcıları Türkler olmuştur. Orta Asya'da [Türkistan] atı Türkler evcilleştirmişler ve arabayı da icat etmişlerdir. (...) At ve araba öylesine üstün bir teknik buluştur ki, İ.Ö. 1750'lerde Ortadoğu'nun kuzey bölgelerinden atlı ve arabalı bir kısım halklar (Hiksoslar), o tarihlerde bin yıllık uygarlığa ve imparatorluğa sahip Mısırlıları kısa bir sürede yendiler ve aşağı Nil bölgesini işgal etmişlerdir (...)"

Yıldırım, 2011, s. 57. *

Kaynak Z

GAZETE TARİH

ANA SAYFA HABERLER VİDEOLAR GALERİ HAKKIMIZDA İLETİŞİM

Türk Tarihinin Ortak Mirası



"Altın Elbiseli Adam'a ait Esik buluntuları, Mısır Firavunu Tutankamon'dan sonra dünyada altın süslemeli bulguların en çok tespit edildiği ikinci büyük mezar odası olarak tarihe geçti. [Ankara Üniversitesi'nden bir akademisyen] Altın Elbiseli buluntuların erken devir Türk arkeoloji ve kültür tarihi için daha derin anlamları bulunduğunun altını çizdi ve mezarodaları hakkında şu bilgileri verdi:

İskit, Saka ve Hun akraba toplulukları, önderlerine ait mezar alanlarını korunaklı hale getirip yığma toprak tepeler aracılığıyla oluşturdukları mezar odalarına defnetmişler.

Hükümdarlara, ölümden sonraki yeni çıkacağı yolculukta eşlik etmek üzere en değerli eşyaları, hizmetkarları ve at koşumları ve silahları eşlik ediyor. Taş lahitlerden veya ahşaptan oluşturulan mezar odaları, ekseriyetle yer altına veya yığma tepeler olan toprak dolguların içerisine yerleştirilmekteydi.

Kazakistan topraklarında yürütülen kazı çalışmalarında 'Altın Elbiseli Adam veya Kadın' adı verilen bu tür buluntulardan son 51 yılda 8 tanesine ulaşıldı."

*Genel ağ haberinden alınmıştır.**

Kaynak AA

"Üslûp bakımından Bozkır sanatı; hayat şartlarına uygun olarak ve hayvanlarla yakın ilgisinin tesiri ile kemer tokaları, kılıç, hançer kabzası, diğer süs eşyası ve at koşum takımı gibi taşınabilir malzeme üzerine işlenmiş, pars, kaplan, kurt, yırtıcı kuş, geyik, at, koyun, keçi vb. hayvanların birbirleri ile mücadeleleri motiflerinden meydana gelen 'hayvan üslûbu'(animal style) mahsullerdir. (...) Türklerin altun ve gümüş gibi kıymetli mâdenlere tatbik ettikleri san'at motifleri ve hükümdarların otağlarına, örginlerine (tahtlarına) ve Türk topluluğunun taşıdığı zevk inceliğine dair müşahedelere dayanan hâtıra notları ziyadesiyle ilgi çekicidir."

Kafesoğlu, 1998, s. 340-341. *

Kaynak AB



Türkler evreni kubbe şeklinde düşünmüşler, yurt adını verdikleri çadırlarını da kubbe şeklinde tasarlamışlardır.

Kaynak AC

"Türkler evrenin bir kubbe biçiminde olduğunu düşünüyorlardı. Bu kubbe altın ve demirden bir kazık yani Kutup yıldızı çevresinde muntazam bir hızla dönüyordu. Gökteki bu düzen yeryüzüne de yansımıştı. Kutup yıldızının tam altında, yeryüzünün yöneticisi olan Hakan'ın oturduğu kent bulunuyordu. Nasıl gök, kutup yıldızının çevresinde dönüyorsa, toplumdaki işler de hükümdarın çevresinde dönüyordu. Eski Türklerde yönetici sınıf kurgan denilen mezarlara gömülürdü. Bu mezarlar taş ve tahtadan çevrili mezar odasının üzerine toprak yığılmasıyla oluşurdu. Ayrıca ölen kişinin yeri belli olsun diye oluşturulan kurganların üzerine 'balbal' denilen betimlemeli steller dikerlerdi (...) Bozkır kültüründeki sanat anlayışı da yaşam şartlarına uygun olarak hayvan motifleriyle geliştirilmiştir. Kakmacılık, kuyumculuk ve dokumacılık (halı, kilim) ileri bir düzeye erişmişti."

Yıldırım, 2011, s. 58. *

Kaynak AÇ

"Atalarımızın yüzyıllar boyu kullandıkları çadır tipinin yuvarlak planlı, ortası delik kubbe gibi bir çatısı veya gene yuvarlak planlı ve koniğimsi çatısı vardı. (...) yaz kış oturulan bu barınakların, bugüne kadar insanlar tarafından yapılan buluşların en pratiklerinden biri olduğu muhakkaktır. Bu orijinal yapının insanlığın kültür ve mimari tarihinde müstesna bir yere sahip bulunduğu gün geçtikçe daha büyük bir açıklık kazanmaktadır. (...) dar bir mekan içerisinde o kadar büyük imkanlar bahşeder ki, on beş yirmi kişilik bir aileyi bütün eşyalarıyla birlikte kolayca barındırabilir. Yurdun [çadırın] kurulup kaldırılması ameliyesi ancak 15-20 dakika sürer, çadırın ahşap konstrüksiyonu o kadar hafiftir ki, bütün takım taklavatı dahil olmak üzere bir tek deveye yüklenebilir. Bunun yanı sıra silindirik yapısı ve kubbemsi çatısı ile o kadarda dayanıklı ve mukavimdir ki, en sert fırtınalara bile hiçbir tehlikeye maruz kalmadan rahatça karşı koyabilir. (...) Daha sonra, sımsıkı hazırlanmış ahşap iskeletin üzerine, bir parmak kalınlığında birkaç keçe örtü kaplanır. Keçelerin üzerine dikilmiş olan band ve ince kolanlar iskelete sıkıca bağlanır. Bu keçe örtüler tam çadırın ölçülerine göre kesilmiş olup, hiçbir tarafı açıkta bırakmayacak şekilde, yalnız kapı aralığı hariç olmak üzere her köşeyi iyice örter. (...) kış aylarında hüküm süren büyük soğuklarda, mevcut keçe örtülerin üzerine bir kat daha örtü serilir ve yurdun duvarlarının kenarlarına çepeçevre toprak veya kar yığılarak her türlü hava cereyanlarına karşı sıcaklığı muhafaza eder. Bu suretle ispirto lambası dahi çadırın içini ısıtmaya kafi gelirdi. (...) çadırın ortasında ateş yakılan yer vardır ki burası evin hem ortası, hem de kutsal yeridir. Bunun etrafında çadır sakinlerinin yerleri bellidir."

Diyarbekirli, 1972, s. 48-53.*

Hunlarla ilgili incelediğiniz kaynaklardaki olgu ve görüş cümlelerini aşağıda verilen tabloya yazınız.

Olgular	Görüşler
-	- ....
-	- ....
-	- ....

İncelediğiniz kaynaklardaki bilgileri inanç, bilim ve sanatla ilgili olanlar şeklinde sınıflandırarak aşağıdaki tablonun ilgili alanlarına yazınız.

İnanç	Bilim	Sanat

Yandaki karekod üzerinden Hermitage Müzesini sanal ortamda ziyaret ediniz ve Pazırık Kurganı'ndan çıkarılan Pazırık halısını ve at arabasını ayrıntılı olarak inceleyiniz. Bu buluntulardan birini seçerek aşağıdaki soruları cevaplayınız.

Dikkatinizi çeken eser hangisidir?	
İncelediğiniz sanat eserinde neler görüyorsunuz? Açıklayınız.	
Sizce eserde renkler uyumlu mu? Sizce eser özgün mü? Sizce eserde semboller belirgin mi?	
İncelediğiniz sanat eseri ile sanatçı ne/neler anlatmış olabilir? Medeniyetin özellikleri ile ilgili hangi çıkarımlarda bulunursunuz? Açıklayınız.	
İncelediğiniz sanat eserini beğendiniz mi? Bu eseri siz yapsaydınız nasıl yapardınız?	

Uygulayalım

Verilen yönergeler doğrultusunda aşağıdaki etkinlikleri yapınız.

Yandaki karekodda Urartuların kullandığı çivi yazısıyla ilgili bir bilgi notu bulunmaktadır. Bu notu okuyunuz ve tarihle ilgili hazırladığınız bir sloganı Urartu çivi yazısıyla yazmaya çalışınız.

Sayfa 123'teki karekodda verilen "Damgaların Göçü: Saymalıtaş" belgeselinden ve Hunlarla ilgili edindiğiniz bilgilerden yararlanarak kendi tamgalarınızı oluşturunuz. Bu amaçla sınıfa getirdiğiniz boyalar ve küçük taşlarla tamgalar yapınız ve bunları sınıfın uygun bir köşesinde sergileyiniz.

Değerlendirelim

PERFORMANS GÖREVİ

Uygulama adımlarını ve yönergeleri takip ederek Asur, Mısır, Hitit, Urartu, Yunan ve Hunların inançları ile bilim ve sanat anlayışları hakkında ulaştığınız bilgilerden hareketle; Eski Çağ toplumlarının inançları ile bilim ve sanat anlayışları arasındaki ilişkiyi ortaya koyan sanal pano veya bülten panosu hazırlayınız.

! Sanal pano veya bülten panosu hazırlama sürecinde yaptığınız çalışmalarla ilgili olarak sayfa 145'te bulunan grup değerlendirme formunu doldurunuz.

! Hazırlayacağınız sanal pano veya bülten panosunun karekodda bulunan analitik dereceli puanlama anahtarı ile değerlendirileceğini unutmayınız.

Çalışmanız esnasında dikkat etmeniz gereken hususlar şunlardır:

- Sunumunuzu, Eski Çağ toplumlarının inançları ile bilim ve sanat anlayışlarını İncelediğiniz grubunuzla hazırlayınız.
- Grup içerisinde iş bölümü yapınız.
- İnternet ortamında "sanal pano" veya "bülten panosu" hazırlama uygulamalarından yararlanınız.
- Araştırma ve inceleme süreçlerinde güvenilir genel ağ sitelerini, kütüphane veri tabanlarını ve akademik platformları kullanınız.
- Faydalandığınız kaynakları kaynakçada belirtiniz.
- Sunumunuzu hazırlarken yazım kurallarına dikkat ediniz. Basit ve anlaşılır bir dil kullanınız.
- Çalışmanızı öğretmeninizin belirlediği sürede teslim ediniz ve sunumunuzu yapınız.
- Sunumuzu 10 dakika ile sınırlayınız.

Yandaki karekodda analitik dereceli puanlama anahtarı bulunmaktadır.

Çalışmanızı aşağıdaki grup değerlendirme formunu doldurarak değerlendiriniz.

Grup Değerlendirme Formu

Çalışmanın Adı: Tarih:

Öğrencinin Adı ve Soyadı:

Grup Üyeleri:

Sevgili öğrenciler,
Bu form ile yaptığınız grup çalışmanızı aşağıda ölçütleri dikkate alarak değerlendiriniz.

Çalışmanızla ilgili ifadeler grubunuz için uygun değilse "Hiçbir Zaman"ı, kısmen uygunsa "Ara Sıra"yı, çoğunlukla uygunsa "Çoğu Zaman"ı, her zaman uygunsa "Her Zaman"ı işaretleyiniz.

	Değerlendirme Ölçütleri	Hiçbir Zaman	Ara Sıra	Çoğu Zaman	Her Zaman	Görüşler
1.	Grup üyeleri pano hazırlama sürecinde araç gereç ve kaynak kullanımı bakımından birbirleriyle yardımlaştı.					
2.	Grup üyeleri panoyu hazırlarken birbirlerinin görüşlerini dikkatle dinledi.					
3.	Gruptaki tüm öğrenciler pano hazırlama sürecine katıldı ve üzerine düşen sorumlulukları yerine getirdi.					
4.	Grup üyeleri çalışmanın her aşamasında birbirleriyle görüş alışverişi yaptı.					
5.	Grup üyeleri çalışmanın her aşamasında birbirlerine saygılı davrandı.					
6.	Grup üyeleri çalışmanın her aşamasında ulaştıkları çıkarımları birbirleriyle paylaştı.					
7.	Grup üyeleri pano hazırlama etkinliği boyunca zamanı verimli kullandı.					

Grubunuzun güçlü yanları nelerdi?

Grubunuz bu etkinlik sırasında hangi zorluklarla karşılaştı?

Grup olarak daha nitelikli çalışmalara imza atmak için neler önerirsiniz?

Öğretmenin geri bildirimi

2.5. TÜRKLERDE KONARGÖÇER YAŞAM

Düşünelim

Görselleri inceleyerek soruları cevaplayınız.



Türklerde konargöçer yaşam (temsilî)

1. *Görselde en çok dikkatinizi çeken üç noktayı işaretleyerek bunları seçme nedenlerinizi açıklayınız.*
2. *Görselden yararlanarak konargöçer yaşamla ilgili olduğunu düşündüğünüz beş unsur belirleyiniz ve neden bu unsurları seçtiğiniz açıklayınız.*



Pazırık Kurganı'nda bulunan, çadır taşımak için kullanılan tekerlekli araba. MÖ 6-4. yüzyıllarda Altay göçebe kabilelerinin kültür ve sanat salonu, Hermitage Müzesi, Petersburg / Rusya
Türkistan'da yaşayan konargöçer Türklerde özellikle Asya Hun Devleti Dönemi'nden itibaren ev formunda arabalar görülmeye başlanmıştır. Keçe bir çadırın araba üzerine yerleştirilmesiyle elde edilen bu form sayesinde insanlar, göç ederken evlerini de yanlarında götürme imkânı bulmuştur.

3. *Türkler tarafından icat edilen görseldeki arabanın konargöçerlerin yaşamına ne gibi faydalar sağlamış olabileceğini arkadaşlarınızla tartışınız.*

Keşfedelim

Verilen yönergeler doğrultusunda aşağıdaki etkinlikleri yapınız.

Konargöçer Türk topluluk ve devletleri ile ilgili verilen haritayı inceleyerek soruyu cevaplayınız.



Harita 2.9: Konargöçer Türk toplulukları ve devletleri (MÖ VIII. yüzyıl-MS VII. yüzyıl)

Konargöçer Türklerin geniş bir coğrafyaya yayılmış olmasının sebepleri neler olabilir?

Metinleri okuyarak soruları cevaplayınız.

"(...) Konargöçer yaşam tarzını benimseyen toplumlarda yılın, ayın ve günün alt dilimlerini ölçmek ve hava durumunun nasıl olacağını kestirmek büyük bir önem taşımaktadır. Bilimin gelişmediği dönemlerde yaşamış olan ve teknolojik aletlerin henüz ulaşmadığı ya da bu aletleri kullanmaya daha alışamamış topluluklar, tabiatla olan ilişkilerini belirlemede kendine has birtakım takvimsel ve meteorolojik yöntemler geliştirmiştir. Hayvanların, gök cisimlerinin, bitkilerin ya da buna benzer tabiat öğelerinin belirli veya alışılmışın dışındaki hareket ve durumları neticesinde çeşitli tahminlerde bulunarak tarımsal ve hayvancılıkla ilgili faaliyetlerini buna göre düzenlemişlerdir. Örneğin Safranbolu'da ayva çiçeği çok açarsa kış ayının sert geçeceğine inanılır. Kazak Türkleri ise büğelek hayvanının atın sağrısında olursa havaların soğuk, yelesinde olursa da fırtınalı olacağına inanırlar. (...)"

Abalı, 2019, s.150. *

"(...) Şehirlinin biri Yörük'e ziyarete gider. Çadırda elektrik ve saat yoktur. Akşam olunca Yörük'ün eşeği anırmaya başlar. Bunun üzerine Yörük şehirliye dönerek 'Saat on oldu, artık yatalım' der. Şehirli hemen saatine bakar ve saatin on olduğunu görür. Buna anlam veremez. Bir müddet sonra da Yörük karnını kaşımaya başlar. Kaşındıktan sonra tekrar misafirine dönerek 'Yarın tedbirli olmalıyız, kar yağacak' der. Neyse hemen uyurlar ve sabah kalktıkları zaman gerçekten her yerin karla kaplı olduğunu görürler. Bu olay karşısında iyiden iyiye şaşıran şehirli, kendi kendine söylenir: 'Anlaşıldı. Yörük'ün saati eşeği, meteorolojisi ise karnı.'"

Abalı, 2019, s.150. *

1. *Aile büyüklerinizden bu fıkrada geçen olaya benzer anlatımlar duydunuz mu? Duyduysanız sınıf arkadaşlarınızla paylaşınız.*
2. *Teknolojik aletlerin olmadığı bir dönemde yaşasaydınız doğadaki değişimleri öngörebilmek için ne gibi yollara başvururdunuz? Gerekçelendirerek açıklayınız.*
3. *İnsanlar tabiatla ilişkilerini belirlerken hangi yöntemleri uygulamıştır? Açıklayınız.*

Öğrenelim

Verilen yönergeler doğrultusunda aşağıdaki etkinlikleri yapınız.

Metin ve görselleri inceleyerek soruları cevaplayınız.



Görsel 2.37
Tariat (Terhin) Kitabesi'nin batı yüzü, Moğolistan Ulusal Müzesi

Hayvan sürülerini otlatmak ve geçici yerleşimler kurmak amacıyla düzenli olarak yer değiştiren topluluklara göçebe, mevsime bağlı olarak iki bölge (yaylak ve kışlak) arasında gidip gelen topluluklara ise konargöçer denir. Konargöçer terimi ilk kez Tariat (Terhin) Kitabesi'nde (Görsel 2.37) kullanılmıştır. Türkler yerleşik hayata geçmeden önce konargöçer yaşam tarzını benimsemiştir. Türkistan'da yaşayan ilk Türk boyları geçimlerini hayvancılıkla sağladıkları ve hayvanlarını aşırı sıcak ve soğuktan korumaya çalıştıkları için yılda iki kez yaylak ve kışlaklar arasında gidip gelmek zorunda kalmıştır. Bu yer değiştirmeler, Türk boylarının bazı yaşamsal faaliyetlerini sürdürmelerini de kolaylaştırmıştır.

Kaynak A

"Konargöçer" terimi ilk kez Moğolistan'daki Uygur Devleti'nin (745-840) ikinci hükümdarı Moyun Çor (747- 759) tarafından VIII. yüzyıl ortalarında yazdırılan ve diktirilen Uygurlara ait Tariat (Terhin) kitabesinin batı yüzünde 'konar köçer' şeklinde geçmektedir."

Tekin, 1982, s. 825. *

Tariat (Terhin) Kitabesi'nin batı tarafındaki dördüncü maddede şu ifadeler yer almaktadır:

"Dört taraftaki halklar (benim) işimi gücümü görürler. Düşmanım bölünüp yok oldu. Ötüken ülkesi (ve) çevresi, ikisi arasında tarlalarım; Sekiz Selenge, Orkun, Togla, Sebintürdü, Kargu (ve) Burgu yerlerimde (ve) sularımda konar-göçerim."

Tekin, 1982, s. 806-810. *

Kaynak B

"Ziya Gökalp Türklerin konargöçer yaşamıyla ilgili bazı tespitlerde bulunmuştur. Bilge Kağan ve kayınbabası arasında geçen bir diyaloğa atıfta bulunur: 'Bilge Kağan kayınbabasına, bir şehir kurarak, milletiyle birlikte orada yaşayacağını' söyledi. Kayınbabası ona dedi ki: 'Şehirde veya köyde yaşamak bizim işimize gelmez. Şimdiye kadar hür ve bağımsız kalabilmemiz göçebelik [konargöçerlik] sayesindedir. Göçebe [konargöçer] olduğumuz için, istediğimiz dakikada Çin'e akın ve yağma yapabiliriz. Çinliler durumu öğrenip, savaş hazırlıklarına başlayıncaya kadar, biz işimizi bitirir, aile çadırlarımızla birlikte Çinlilerin yetişemeyeceği uzak bölgelere çekilmiş oluruz. Böylece Çinliler, isterlerse beş yüz binlik, hatta bir milyonluk askerle üzerimize gelsinler, bize hiçbir şey yapamazlar.' "

Özkul ve Öter, 2019, s. 480. *

Kaynak C

"Büyük Selçuklu Devleti'nin siyaseti sonucunda, göçle birlikte Anadolu'ya gelen ve buralarda yerleşik yaşama geçirilen Türkler, yerleştirildikleri coğrafyaya göre isimlendirilmişlerdir. Ancak genel anlamda göçer Türk kabileleri, Türkmen ve Yörük isimleriyle bilinmektedirler."

Kutlu, 1991, s. 16-21. *

Kaynak Ç

"Konar-göçer yaşam biçiminde iktisadi hayat büyük oranda hayvancılığa dayanmaktadır. Bu durum eski Türklerin hayvansal ürünler geliştirmesine katkı sağlamıştır. Nitekim küçükbaş hayvanların kürklerinden üretilen keçeler, eski Türklerin kıyafetlerinden atlarının eyerlerine, yattıkları yastıklarından üzerlerini örttükleri yorganlarına, çadırların örtülerinden çadırların içerisindeki döşemelere ve yer yaygılarına kadar çeşitli yerlerde türlü amaçlar için kullanılmıştır."

Göner ve Gönen, 2022, s. 4. *

1. *Uygurların yerleşik hayatına geçmesinden sonra yazılan Kaynak A'daki kitabede konargöçer kelimesine yer verilmesinin nedeni ne olabilir? Açıklayınız.*
2. *Kaynak B, C ve Ç'de konargöçer yaşamın hangi özelliklerinden bahsedilmiştir? Açıklayınız.*

Konargöçer yaşam Türkler arasında birlik ve beraberlik duygusunun, yardımlaşma ve dayanışma becerisinin gelişmesine fayda sağlamıştır.

Kaynağı ve karekodda verilen genel ağ haberini okuyarak soruyu cevaplayınız.

Kaynak D

"Oğuz Kağan yaşlanınca vasiyetini açıklamak için tüm çocuklarının katıldığı bir ***toy*** *toplamış ve oğullarına 'biriniz bir ok verin' dedi ve aldı eliyle kırdı. Sonra ikisine döndü 'iki ok verin' dedi ve aldı kırdı ve üçünden birer ok istedi ve dizine vurup kırdı; ve altısından birer ok istedi dizine vurup kıramadı. Ve on ikisinden birer ok ve dahi on ikisinden birer ok istedi. Hepsini iple ortadan bağladı, ellerine verdi ve şöyle söyledi: 'kıramazsınız' Şöyle devam etti: 'işbu örnek gereğince birlik olun birbirinize uyun ve Gün han ola' (...)"*

Demir, 2021 , s. 62'deki Oğuznanme başlıklı metinden uyarlanmıştır. *

Toy
Kurultay sonrası yapılan "ziyafet, şölen, şenlik" anlamındadır.

Yandaki karekodda verilen Hatay Yörüklerinin imece usulüyle yufka ekmek yapma geleneğiyle ilgili gazete haberini inceleyiniz.

Birlik, beraberlik ve yardımseverlik ruhunun toplumsal yaşamdaki önemine dair düşüncelerinizi yazınız.

Görselleri ve metni inceleyerek soruları cevaplayınız.



Görsel 2.38: Yaz aylarında aşırı sıcaklardan korumak isteyen konargöçerler, daha serin bölgelerdeki yaylaklara göç etmiştir.



Görsel 2.39: Kış aylarında soğuk hava şartlarından korunmak isteyen konargöçerler, daha sıcak bölgelerdeki kışlaklara göç etmiştir.

Karasal iklim koşulları, otlakların azlığı, boylar arasındaki mücadeleler, hayvanların hastalanması ya da iç çekişmeler, Türkistan'da yaşayan Türklerin yaşam tarzlarında belirleyici olmuştur. Türkler, bu ve benzeri sebeplerle yaylak (Görsel 2.38) ve kışlak (Görsel 2.39) arasında gidip gelmiştir. Bu yaylak ve kışlaklar, Türkistan coğrafyasından Anadolu, İran ve Balkanlara kadar farklı alanlara yayılmıştır.

***1.** İnsanların yaylaklara gitmesinin temel nedenleri neler olabilir? Açıklayınız.*

***2.** Kışlakları yaylaklardan ayıran başlıca özellikler nelerdir? Açıklayınız.*



Görsel 2.40:
Ahal teke, Türkistan coğrafyasında yetiştirilen bir at türüdür. Hızı, dayanıklılığı, zekâsı ve parlak metalik bir renge sahip olmasıyla diğer at türlerinden ayrılan bu at, "altın at" olarak da bilinir.

Kaynaklara göre MÖ 1200'lerde Kimmerler, MÖ 800'lerde İskitler (Sakalar), MÖ 400'lerde Sarmatlar ve MÖ 220'lerde Hun Türkleri Türkistan'da konargöçer olarak yaşam sürmüştür. Bu dönemlerde Türklerin demir madenini işledikleri, dört tekerlekli araba yaptıkları, keçeden yapılmış çadırlarda yaşadıkları ve giysilerinde koyun yününden üretilmiş kumaşlar kullandıkları tespit edilmiştir. Konargöçerlik, Türklerdeki dayanışma ruhunu ve ortak hareket etme bilincini büyük ölçüde geliştirmiştir.

Konargöçer Türkler, yaşadıkları coğrafyanın çetin koşulları nedeniyle geçimlerini genellikle hayvancılıkla sağlamıştır. At, koyun, deve, sığır gibi çeşitli hayvanlar yetiştirmişlerdir (Görsel 2.40). Türkler için at, bozkır yaşamının en önemli unsurudur. Atlar, binek hayvanı, savaş aracı olarak da kullanılmıştır. Koyunların yünleri ise kumaş üretiminde ve halı dokumacılığında değerlendirilmiştir. Ayrıca bu yünler diğer insanlara satılarak aile ekonomisine katkı sağlanmıştır.

***1.** Türkistan'da konargöçer olarak yaşamış Türk toplulukları hangileridir?*

***2.** Konargöçer yaşamda ekonomik faaliyetler hakkındaki düşüncelerinizi açıklayınız.*

Konargöçer yaşamın farklı boyutlarıyla ilgili verilenleri inceleyerek soruları cevaplayınız.



Görsel 2.41: Türkistan'da konargöçer Türklere ait bir çadırın iç düzeni ve genel görünümü (temsilî)

Eski Türkler oturma, dinlenme, yatma, yemek pişirme gibi faaliyetlerinin tamamını çadırların içinde gerçekleştirir (Görsel 2.41). Çadırın ortasında "korluk "adı verilen bir ocak ve bu ocağın bacası bulunur. Yemeklerin pişirilmesi ve çadırın ısıtılması bu ocak vasıtasıyla sağlanır. Çadır girişinin sol tarafında koşum takımları, sağ tarafında ise yiyecek deposu bulunur. Çadırın zemini halı ve kilimlerle kaplıdır. Çadırın dışı ise kalın keçelerle örtülüdür. Bu keçeler, kışın soğuğu yazın ise sıcağı geçirmeyecek şekilde dokunmuştur. Çadırın içinde üzerine oturulmak üzere minderler bulunur. Misafirler ise tahtadan yapılmış, kerevet adı verilen sedirlere oturtulur. Çadırda yemekler genellikle yer sofrasında yenir. Geceleri uyumak için yerde bulunan minderler kaldırılır ve yerine yataklar açılır. Depolanması gereken eşyalar ise tahta sandıklarda muhafaza edilir.

Eski Türkler, hayvancılık dışında dokumacılık, demircilik ve ticaretle de uğraşmışlardır. Çadırlarında kullandıkları halı ve kilimleri kendileri dokumuşlar, yetiştirdikleri koyun ve keçilerin yünlerinden keçe ve kumaş imal etmişlerdir. Savaşlarda kullandıkları kılıç ve mızrakları da demiri işleyerek kendileri yapmışlardır. Ayrıca demirden ürettikleri çeşitli eşyaları satarak karşılığında pirinç, hububat ve ipek kumaşlar almışlardır.

Türk kağanları, kıl ve keçeden yapılmış çadırlarda aileleriyle birlikte yaşamış, oba halkını koruyup gözetmenin çok önemli bir görev olduğu bilinciyle hareket etmiştir. Orhun Yazıtları'nda Bilge Kağan, halkın refahı ve huzuru için neler yaptığını şöyle anlatmıştır: "Çıplak milleti elbiseli, yoksul milleti zengin kıldım. Az milleti çok kıldım."

Konargöçer Türklerde en önemli toplum birimi ailedir. Türk aileleri genellikle anne, baba ve çocuklardan oluşan çekirdek aile biçimindedir. Aileden başlayıp devlete kadar uzanan toplumsal yapılar (Görsel 2.42), Türklerin bir arada kalmasını ve güçlenmesini sağlamıştır. Türk topluluklarında sınıfsal bir ayrım yapılmamış, eli silah tutan herkes asker kabul edilmiştir. Konargöçer yaşam tarzı nedeniyle daha cesur, sabırlı, disiplinli ve teşkilatçı bir karaktere sahip olan Türkler, hızlı ve birlikte hareket etme becerisi de kazanmıştır. Konargöçer Türkler, yaşadıkları coğrafyanın zorlu koşulları sebebiyle küçük yaşlardan itibaren birer savaşçı olarak yetiştirilmiştir. Çocukken koyunların sırtında gezdirilen, biraz büyüdüklerinde ise ata binmekte ustalaşan Türkler, okçulukta da (Görsel 2.43) önemli başarılara imza atmıştır. Ayrıca cirit, gülle ve labut atarak; güreş yaparak; gökbörü ve çevgân oynayarak kendilerini geliştirmişlerdir.



Görsel 2.42: Konargöçer Türk topluluklarında ailelerin birleşmesiyle sülale, sülalelerin birleşmesiyle kabile, kabilelerin birleşmesiyle boy, boyların birleşmesiyle de devlet teşkilatı ortaya çıkmıştır.



Görsel 2.43: Türkler savaşçı bir millet oldukları için çocuklarına küçük yaşta ata binmeyi ve ok atmayı öğretmiştir.

Türkistan coğrafyasındaki koşullar Türklerin hangi özelliklerinin gelişmesine zemin hazırlamıştır? Açıklayınız.

Aşağıda karekodlarda verilen oyunları izleyerek bu oyunların günümüzdeki oyunlarla benzer ve farklı yönlerini arkadaşlarınızla paylaşınız.

Yandaki karekodda Gökbörü oyununun nasıl oynandığını gösteren bir video bulunmaktadır.

Yandaki karekodda Çevgân oyununun nasıl oynandığını gösteren bir video bulunmaktadır.

Konargöçer Türkler taşınabilir el tezgâhlarıyla küçük sanat eserleri yapmışlar, günlük hayatta kullandıkları eşyaların üzerine pars, kurt, yılan gibi hayvan motiflerini ve kendi tamgalarını işlemişlerdir. Ölen yakınlarını anmak ve o kişinin hayattayken öldürdüğü düşman sayısını göstermek için mezarların etrafına balbal adı verilen taşlar dikmişlerdir.

En çok et tüketen, bununla birlikte çeşitli tahıl ve bitkilerle de beslenen Türklerin en sevdiği yemekler yahni ve tutmaçtır. Ayrıca sütlü darı, peynir, yoğurt, yağ gibi yiyecekler de konargöçer hayatın vazgeçilmez yiyecekleri arasındadır. İçecek olarak ise genellikle kısrak sütünden elde edilen kımız tüketilmiştir.

Türkler; ton (don) adını verdikleri giysilerini kuzu, koyun, sığır ve tilki derisinden ya da koyun, keçi ve deve yününden imal etmiştir. Ayrıca kumaş dokumak için de keten ve kendir bitkisi yetiştirmiştir. Romalılar, keten gömlekleri ilk kez Avrupa Hunlarında görmüştür. Genellikle pantolon, ceket, deri çizme veya çarık giyen konargöçer Türkler, başlarına börk adı verilen başlıklar takmıştır.

Kaynak E

"[Konargöçer] bir toplum olan eski Türklerde yiyecek olarak kullanılan en önemli besin maddesi hayvansal ürünlerdir. Pastırma, etin uzun süre dayanabilmesi amacıyla kullanılan bir saklama yöntemidir. Türkçe bir isim olan Pastırma kelime anlamı itibariyle basmak anlamına gelen 'bastırmak' fiilinden türemiştir. İlk kez Türkistan Türkleri tarafından üretilen pastırma, göçebeliğin bir gereği olarak ortaya çıkmıştır. Pastırmanın, Orta Çağda Avrupa'ya akın eden Hun ve Oğuz Türkleri tarafından yiyecek maddesi olarak tüketildiği ve Selçuklular tarafından Anadolu'ya getirildiği bilinmektedir. Türkler için önemli bir besin maddesi olan pastırma özellikle akınlara giden askerlerin, beslenme ihtiyaçlarını karşılamaktaydı. Atın eğeri altında saklanan et yol boyunca eğer ve diğer düzeneklerle sıkışmakta ve terleyen atın tuzu ile de birleşerek pastırma halini almaktadır."

Türker vd., 2019, s. 265-266. *



Görsel 2.44: Orhun Yazıtları'ndan biri olan Bilge Kağan Yazıtı, Orhun Vadisi, Moğolistan

Orhun Yazıtları'nda (Görsel 2.44) geçen "Ey Türk bodunu, devletini ve töreni kim bozabilir?" ifadesi, Göktürklerin töreye verdiği önemi göstermektedir. Konargöçer Türklerde suç işleyenlere verilen cezalar katı ve töreye uygundur. Dinamik ve süratli yaşam tarzları sebebiyle hapishaneleri yoktur. Adam öldürmenin, ordudan kaçmanın, vatana ihanet etmenin cezası ölümdür.

Kaynak F

"Hapis cezası yalnız 10 güne kadar verilir; böylece devletin sınırları içindeki hükümlülerin sayısı çok azdır. Devlet göçebe olduğu için sürekli hapishaneler kurulması istenmemiştir"

Altunbaş, 2022, s. 20-21. *

1. ***Ailenizle konargöçer olarak yaşasaydınız geçim kaynaklarınız neler olurdu? Yazınız.***

2. ***Konargöçer yaşamda kullanılan giysilerin kendir, yün ve keçe gibi maddelerden yapılmasının nedenleri hakkında neler söylersiniz?***

3. ***Konargöçer yaşamda insanların et, süt ağırlıklı beslenmesi sizce sağlıklı bir beslenme şekli midir? Açıklayınız.***

4. ***Konargöçer Türklerde mahkeme binası, hapishane gibi yapıların olmaması hakkındaki düşüncelerinizi yazınız.***

Verilen yönergeler doğrultusunda aşağıdaki etkinlikleri yapınız.

Türklerin Anadolu'ya gelişi XI. yüzyılda başlamıştır. Günümüzde daha çok Akdeniz Bölgesi'ndeki yaylalarda yaşayan konargöçer Türklere 'Yörük' adı verilir. Sarıkeçili Yörükleri (Görsel 2.45), Anadolu'da konargöçer yaşam kültürünü devam ettiren son Türk topluluklarından biridir.



Görsel 2.45: Günümüz konargöçerlerinden Sarıkeçili Yörüklerinin yaylaya göçü (temsilî).

Yandaki karekod üzerinden Sarıkeçili Yörüklerinin göçünü konu alan gazete haberini okuyunuz.

Yandaki karekod üzerinden konargöçer yaşam kültürünün anlatıldığı belgeseli izleyiniz.

Okuduğunuz haberden ve izlediğiniz videodan yararlanarak günümüz konargöçerlerinde dikkatinizi çeken özellikleri yazınız.



Harita 2.10: Günümüzde Anadolu'da Yörüklerin yaşadığı yerler

Harita 2.10'a göre konargöçer Yörüklerin Anadolu'nun belli bölgelerinde yoğunlaşmış olmasının nedenleri size nelerdir?

Aşağıdaki bilgi görselini inceleyerek Türkistan'da yaşamış konargöçerler ile günümüzde Anadolu'da yaşayan konargöçerlerin benzer ve farklı yönlerini arkadaşlarınızla tartışınız.

Kaynak G

Sosyal Yaşam

- İnsanlar arası ilişkiler büyük ölçüde bireyselleşmiştir.
- Büyükşehir kültürü hâkimdir ve okuma yazma oranı yüksektir.
- Evlilikler yakın çevre içinden yapılmaktadır.
- Düğün, cenaze, şenlik gibi tören ve etkinliklerde bir araya gelinmektedir.
- Özel mülkiyet yaygınlaşmıştır.
- Kadın emeği ve görünürlüğü ön plandadır.
- Konut olarak kara çadırlar ve konak adı verilen evler kullanılmaktadır.

Ekonomik Yaşam

- Büyükbaş hayvan yetiştiriciliği azalmıştır.
- Tahıl üretimi neredeyse hiç görülmemektedir.
- Geçimlerini genellikle sebze yetiştiriciliğinden, ev yapımı ürünlerden ve turizmden sağlamaktadırlar.

Kültürel Yaşam

- Tarhana, erişte, gözleme, ak buğday keşkeği gibi yöresel yemekler tüketilmektedir.
- Geleneksel giyim kuşam terk edilmiştir.
- Düğün eğlenceleri genellikle seğmenler tarafından yapılmaktadır.

(Göçer, 2018, s. 234-236)

Bilgi Görseli 2.6: Günümüz Safranbolu Yazıköy Yörüklerinin özellikleri

Uygulayalım

Konargöçer yaşam tarzıyla ilgili bir slogan oluşturunuz ve neden bu sloganı seçtiğinizi açıklayınız.

Aşağıdaki uygulama adımlarını takip ederek drama etkinliğini gerçekleştiriniz.

- Öğretmen rehberliğinde eşit sayıda üç grup oluşturunuz.
- İlk grup olarak kendi aranızda konargöçer yaşam süren bir aileyi canlandırmak üzere rol dağılımı yapınız.
- İkinci grup olarak kendi aranızda oba liderini ve aile üyelerini canlandırmak üzere rol dağılımı yapınız.
- Üçüncü grup olarak kendi aranızda obanın ileri gelenlerini canlandırmak üzere rol dağılımı yapınız.
- Grup arkadaşlarınızla birlikte

  - Nereye göç etmeliyiz?
  - Bu göçe nasıl hazırlanmalıyız?
  - Yolda hangi güzergâhı kullanmalıyız?
  - Yolda nerelerde konaklamalıyız?
  - Yaylağa vardığımızda neler yapmalıyız?
  - Kışlağa ne zaman geri dönmeliyiz?

gibi sorular üzerinden bir göç planlaması yapınız.

- Grup olarak kendi rollerinizi canlandırdıktan sonra Türk kültürünün oluşmasında konargöçer yaşamın etkileri hakkında tartışınız ve ulaştığınız çıkarımları grup sözcüleri aracılığıyla diğer gruplarla paylaşınız.

Değerlendirelim

Drama etkinliği sonrasında öğrendiklerinizden yararlanarak aşağıdaki formu doldurunuz.

Öğrencinin Adı ve Soyadı: Sınıfı ve Numarası: **Tarihsel Empati Formu**	
1. Kişiler:	
2. Durum:	
3. Neler yapmışlar?	4. Ne zaman yapmışlar?
5. Ne gibi zorluklar yaşamışlar?	6. Bu zorluklar karşısında nasıl davranmışlar?

Aşağıda verilen çıkış kartını doldurunuz.

Öğrencinin Adı ve Soyadı:
1. Konargöçer yaşamın Türk kültürünün oluşumuna etkisiyle ilgili neleri tam olarak anladınız? ....
2. Konargöçer yaşamın Türk kültürünün oluşumuna etkisiyle ilgili neleri kısmen anladınız? ....
3. Konargöçer yaşamın Türk kültürünün oluşumuna etkisiyle ilgili neleri anlamadınız? ....

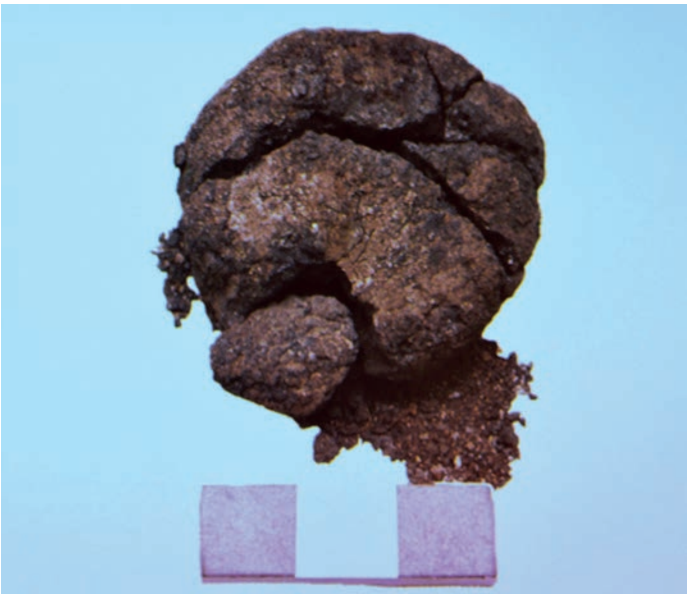
Zenginleştirme

Karekodda verilen yazı alanına öğrendiğiniz bilgilerden hareketle hayal gücünüzü de kullanarak konargöçer birinin gündelik yaşamını anlatan 200-250 kelimelik özgün bir hikâye yazınız.

2. Ünite Ölçme ve Değerlendirme Soruları

Bu bölümde öğrenme çıktılarının ölçülmesine yönelik 20 soru bulunmaktadır. Başarılar dileriz.

1-3. soruları aşağıda verilen bilgilere ve görsele göre cevaplayınız.



Dünyanın en eski ekmeği olarak bilinen 8600 yıllık ekmek, Çatalhöyük / Konya

Mustafa, dünyanın en eski yerleşim yerlerinden biri olan Çatalhöyük'te yürütülen kazı çalışmasında günümüzden 8600 yıl öncesine tarihlenen bir ekmeğin keşfedildiğini öğrenir. Bu keşif ilgisini çeker ve Tarım Devrimi hakkında bilgi sahibi olmak ister. Konuyu sınıftaki arkadaşlarına ve tarih öğretmenine açar. Tarih öğretmeni insanların alet yapabilmesi sonucu ortaya çıkan birikimin ve coğrafi koşulların etkisiyle insanlık tarihinde Tarım Devrimi'nin yaşandığını anlatır. Harita yardımıyla anlattığı Tarım Devrimi'nin birbirinden farklı zamanlarda ve bağımsız yerlerde gerçekleştiğini, Tarım Devrimi sonucunda insanların yerleşik hayata geçerek avcı toplayıcı tüketici hayattan üretici yaşama geçtiğini belirtir. Tarih öğretmeni, Mustafa ve arkadaşlarının Tarım Devrimi'nin etkileri hakkında yargıda bulunabilmeleri için akademik bir kitaptan konuyla ilgili aşağıdaki metni okur.

"İnsanlık tarihinin en önemli dönüm noktalarından biri ve belki de en önemlisi, avcılık ve toplayıcılıktan sonra üreticilik evresine geçiştir. İnsanoğlu, ortaya çıkışından itibaren birkaç milyon yıl içinde hemen hemen bütün dünyaya yayılmış, özellikle alet teknolojisinde önemli aşamalar geçirmiş olmakla birlikte, günlük yaşamını doğanın sunduklarına göre düzenleme evresini geçememişti. Uygun çevre koşullarının oluşmasıyla birlikte taş temelli, kerpiç veya saz ve çamur (...) duvarlı evlerden oluşan ilk köyler kurulmaya başlanmış, bazı bitkiler tarıma alınarak ilk düzenli üretim gerçekleşmiştir. Ayrıca koyun, keçi ve sığır gibi hayvanlar evcilleştirilmiş, çanak çömlek yapımı günlük hayata girmiştir. Bütün bunlar günlük yaşamın köklü bir biçimde değişmesi anlamına da geliyordu. Bu nedenle yeni süreç 'Neolitik Devrim' olarak da adlandırılmaktadır."

Köroğlu, 2012, s. 39-40. *

1. Bu bilgilere göre aşağıdakilerden hangileri Tarım Devrimi'nin özellikleriyle ilgili doğru bir yargıdır? (Birden fazla seçenek işaretleyebilirsiniz)

Tarım Devrimi günümüzde hâlâ etkili olan bir sürecin başlangıcıdır.	
Tarım Devrimi'yle insanlar kalıcı bir yerde toplu şekilde yaşamaya başlamıştır.	
Tarım Devrimi insanların sadece besin ihtiyacına yönelik bir değişimi anlatır.	
Tarım Devrimi'yle tüketici hayatın temelleri atılmaya çalışılmıştır.	
Tarım Devrimi birçok alanda insanlık tarihini etkilemiştir.	
Tarım Devrimi'nin nerede ve ne zaman yaşandığı belirsizdir.	

2. Tarım Devrimi ile toplulukların yerleşme ve ekonomisi arasında ne gibi benzerlikler ve farklılıklar vardır? Gerekçeleriyle açıklayınız.

3. Tarım Devrimi'nin etkileri hakkında yargıda bulunmak için neler söylersiniz? Düşüncelerinizi açıklayınız.

4- 6. soruları aşağıda Eski Çağ medeniyetleriyle ilgili kavramların verildiği kutucuklardaki numaraları kullanarak cevaplayınız (Aynı kutucuğu birden fazla cevap için kullanabilirsiniz.).

Onlu sistem (1)	Monarşi (2)	Senato (3)	Kut (4)
Süvari (5)	Lejyon (6)	Başrahip (7)	Tanrı kral (8)
Islık çalan ok (9)	Kale (10)	Cumhuriyet (11)	Piramit (12)
Kent devleti (13)	İmparatorluk (14)	Turan taktiği (15)	Kaplumbağa dizilişi (16)

4. Hunların yönetim ve ordu sistemlerinin özellikleri ile ilgili kavramlar hangileridir?

5. İmparatorluk Dönemi Roma Devleti'nin yönetim ve ordu sistemlerinin özellikleri ile ilgili kavramlar hangileridir?

6. Mezopotamya ve Anadolu medeniyetlerinin yönetim ve ordu sistemlerinin özellikleri ile ilgili kavramlar hangileridir?

7-9. soruları aşağıda verilen bilgilere ve görsellere göre cevaplayınız.

Öğrenciler izledikleri bir belgeselden Türklerde her erkeğin savaşçı olduğunu, kadınların da savaşlara katıldığını ayrıca Türklerin atı savaşta etkili kullandığını, ok ve yay kullanımında gelişmiş olduklarını, uyguladıkları Turan taktiği ile düşmanlarını pusuya düşürerek yendiklerini öğrenmiştir. Öğrenciler bir başka belgeselden Roma'da özgür yurttaşlardan seçilen ve lejyoner adı verilen Romalı askerlerin "gladius" denilen kısa kılıçlar ile zırh ve miğfer kullandıklarını, Roma askerlerinin uyguladıkları kaplumbağa dizilişi sayesinde kalkanlarının etkili bir savunma aracı olduğunu öğrenmiştir. Öğrenciler bu belgeselleri izledikten sonra konu hakkında fikir yürütmüştür. Öğrencilerden Alper "Bu iki ordu savaşmış olsa Türkler galip gelirdi." derken Ayşe "Ama Turan taktiği, Roma ordusuna zarar veremez." demiştir.



Turan taktiği (temsilî)



Kaplumbağa dizilişi (temsilî)

7. Alper'in ve Ayşe'nin çıkarımlarından hangisini doğru buluyorsunuz? Gerekçesiyle açıklayınız.

8. Türklerin ve Romalıların savaşlarda kullandıkları techizatları, savaşın seyrine etkileri bakımından yorumlayınız.

9. Bu iki devletin askerlerini ve savaş taktiklerini, taarruz ve savunma savaşlarındaki avantajlı ve dezavantajlı yönleri açısından yorumlayınız.

10-13. soruları aşağıda verilen bilgilere göre cevaplayınız.

Aynur Öğretmen; Eski Çağlardan beri toplumsal düzenin hukuk kuralları ile sağlandığını göstermek için aşağıdaki kaynak metinleri Timur ve Yeliz'e verir. Bu metinlerde;

"Kralın halkı için adaletin güvencesi olduğu, önsözde vurgulanmıştır: Yetimleri asla zenginlere teslim etmem, dulları asla güçlü adamlara teslim etmem, '1 şekellik adamları' asla '1 minalık adamlara' teslim etmem, '1 koyun sahibi adamları' asla '1 öküz sahibi adamlara' teslim etmem. Düşmanlığı, şiddeti (...) kesinlikle kaldırdım; Sümer topraklarına adaleti getirdim."

Kuhrt, 2010, s. 86. *

"Roma halkı MÖ V. yüzyıl ortalarında, anayasal haklara atıflar içerse de ağırlıklı olarak hukuki ve cezai meseleler konusunda ilk yazılı yasalarına sahip olacaktır. Romalılar, yazılı olduklarından kesin olan, dolayısıyla da bireysel keyfiyete tabi tutulması zor olan bu yasa bütününün oluşturulmasını, haklarının eşit olduğunun teminatı anlamındaki özgürlük kavramının gerçeğe dönüştüğü belirleyici bir an olarak görürler."

Eco, 2018, s. 48-49. *

ifadeleri geçmektedir.

10. Bu metinde Sümer kralının

I. güçlünün zayıfı ezmesi,
II. hırsızlık,
III. zulüm

suçlarından hangilerini engellediğini belirtmesi adalete önem verdiğinin göstergesidir?

A) Yalnız I B) Yalnız II C) I ve II D) I ve III E) I, II ve III

11. Sizce Aynur Öğretmen, Timur ve Yeliz'e toplumsal düzenin sağlanmasında hukuk kurallarının gerekliliği konusunda metinlere ek olarak hangi açıklamaları yapmış olabilir? Gerekçeleriyle açıklayınız.

12. Romalıların MÖ V. yüzyılda hazırladıkları kanunların yazılı olmasının onlara sağladığı avantajlar nelerdir?

13. Sümer ve Roma kanunlarının toplumsal düzeni sağlamadaki rolü üzerine neler söylenebilir?

14-15. soruları aşağıda verilen bilgilere göre cevaplayınız.

"Dünyanın bilinen en eski halısı M.Ö. V-IV. y.y. olarak tarihlenen Türkistan'da Pazırık Kurganları adı verilen anıt mezarlarda yapılan arkeolojik kazılarda bulunmuştur (...) Hun kavimlerine ait olan bu mezarda ele geçirilen bir halı aynı zamanda dünyanın en eski düğümlü halısıdır. Pazırık halısı, hayvan ve insan figürleri ile bitkisel ve geometrik motifler kullanılarak dokunmuştur. Halının ortası tıpkı bir dama tahtası şeklindedir. Eni 4 boyu ise 6 kare olmak üzere toplam 24 kare bölümden oluşturulmuştur. Halının göbek desenlerini oluşturan karelerin içinde dört yapraklı bir bitkisel motif vardır (...) Geniş bordürün bir tanesinde sıralar halinde 24 adet geyik, iki dar bordürde kare içine aslan ve grifon figürleri yerleştirilmiştir (...) Halının en geniş bordüründe ise 28 adet at ve insan figürleri görülür (...) Pazırık halısında kullanılan renkler zeminde koyu kırmızı olmak üzere koyu kahverengi, sarı, lacivert, açık mavi ve krem renkleri kullanılmıştır."

Yılmaz, 2017, s. 101. *

Zeynep Öğretmen yukarıdaki kaynak metni sınıfta okuduktan sonra öğrencilere Hun kavimlerinin yaşam tarzları ile sanatsal faaliyetleri arasında bir ilişki kurulup kurulamayacağını sordu. Bu soruya Ali "İlişki kurulamaz.", Fatma ise "İlişki kurulabilir." şeklinde cevap verdi.

14. Buna göre Fatma, Hun kavimlerinin yaşam tarzları ile sanatsal faaliyetleri arasında nasıl bir ilişki kurmuş olabilir? Açıklayınız.

15. Pazırık halısındaki motifleri Hun kavimlerinin estetik anlayışı bağlamında yorumlayınız.

16-19. soruları aşağıdaki görsel ve bilgilere göre cevaplayınız.



Türkistan coğrafyasının temel geçim kaynağı olan hayvancılık

Hasan Öğretmen sınıfta konargöçer yaşamı anlatırken İnsanların tarih boyunca bugünkü gibi yerleşik bir hayat sürmediğini, yerleşik yaşam tarzı dışındaki yaşam biçimlerinin göçebelik ve konargöçerlik olduğunu, hayvan sürülerini otlatmak ve geçici yerleşimler kurmak amacıyla düzenli olarak yer değiştiren topluluklara göçebe, mevsime bağlı olarak iki bölge (yaylak-kışlak) arasında gidip gelen topluluklara da konargöçer denildiğini, hayvanları evcilleştirmenin, yetiştirmenin, büyük sürüleri sevk ve idare etmenin, değişik iklim ve çevre şartları içinde durmadan onlara yeni otlaklar ve su bulmanın, hububatın ekilmesinden ve hasadın toplanmasından daha zor bir faaliyet olduğunu, ayrıca büyük emek, enerji, yetenek ve tecrübe isteyen bir iş olduğunu öğrencilerine ifade etmiştir.

Ali Öğretmen ise sınıfında Türklerin yerleşik yaşama geçmeden önce hayat tarzı olarak konargöçerliği benimsediklerini, Türkistan'da yaşayan Türk boylarının ekonomilerinin hayvancılığa dayandığını, hayvanlarını kıştan yaza, yazdan kışa sağlıklı çıkarabilmek için yılda iki defa yaylak ve kışlak arasında bu göç faaliyetini yapmak zorunda olduklarını ,konargöçerlerin yaptığı bu yer değiştirme faaliyeti aynı zamanda boyların yaşamını, faaliyetlerini sürdürebilmeleri açısından da gerekli olduğunu,Türklerin, fiziki ve ruhi yapılarının sağlamlığı sayesinde bütün bu zor işlerin üstesinden kolayca geldiklerini, eski Türk topluluklarının üretici olduğunu öğrencilerine ifade etmiştir.

16. Hasan Öğretmenin anlattığı bilgillere göre konargöçerliğin avantaj ve dezavantajları nelerdir? Açıklayınız.

17. Türklerde konargöçer yaşamın özellikleri nelerdir?

18. Konargöçer yaşamın Türk kültürüne ne gibi katkısı olmuştur? Gerekçeleriyle açıklayınız.

19. Eski Çağ'da Türkistan'da konargöçer olarak yaşayan biri olsaydınız, yaşam tarzınızla ilgili neler söylerdiniz?

20. Savaşçı bir toplum olan ve zor bir coğrafyada yaşayan konargöçer Türkler, bu unsurları göz önünde bulundurarak giyim kuşamlarını biçimlendirmişlerdir. Hunlara ait kurganlardan çıkan deri, kumaş, yün ve keçeden yapılmış giysiler, bu soğuk coğrafyanın ikliminden korunmak için Türklerin kalın giysiler giydiğini göstermektedir. Hun kurganından iç içe giyilen gömlekler, kaftan, keçe veya deriden yapılmış bot çizmeler, yün çoraplar ve kulakları kapatan başlıklar çıkmıştır. Pantolonu da ilk defa Hun Türkleri kullanmıştır. Pantolonları sıkı bir şekilde bele sabitlemek, şık bir görünüş sağlamak ve kılıç kınını, hançer kılıfını, ok sadağını takmak için kullanılan kemer önemli bir giyim eşyasıdır. Yapılan kazılarda çıkan Türklere ait pek çok kemer tokası, konargöçer Türklerin kemer kullandığının bir kanıtıdır. Pantolon giyme kültürü daha sonradan Avrupa'ya giden Hunlar vasıtasıyla batı topraklarına taşınmıştır. Aynı şekilde ceket ve iç çamaşırı giyme kültürü de Türkler vasıtası ile Avrupa'ya yayılmıştır. Yani diyebiliriz ki günümüzde giydiğimiz modern giysilerin temelini konargöçer Türkler atmıştır.

Bu metne göre konargöçerlerin kültürlerinin oluşmasında;

I. yaşam şartları,
II. bağımsızlık duyguları,
III. geçim kaynakları

unsurlarından hangileri etkilidir?

A) Yalnız I B) Yalnız II C) Yalnız III D) I ve III E) II ve III

Bu üniteyle ilgili ek sorulara yandaki karekod üzerinden ulaşabilirsiniz.

3. ÜNİTE

ORTA ÇAĞ MEDENİYETLERİ

3.1. Orta Çağ'daki Kitlesel Göçler
3.2. Orta Çağ'daki Siyasi ve Askerî Gelişmeler
3.3. Orta Çağ'da Ticaret Yolları
3.4. Orta Çağ'da Bilim, Kültür ve Sanat

▶ **Bu Ünitede Öğrenilecek Anahtar Kavramlar**

- **divan**
- **feodalite**
- **hicret**
- **hilafet**
- **kale**
- **kervan**
- **kervansaray**
- **mevali**
- **skolastik düşünce**

▶ Bu ünitede sizlerden

- Orta Çağ'da yaşanan kitlesel göçlerin Avrupa ve Asya'da oluşturduğu değişimi neden ve sonuçlarıyla birlikte yorumlayabilmeniz,
- Orta Çağ'daki başlıca devletlerin siyasi ve askerî mücadele örnekleri üzerinden yönetim ve ordu yapılarını karşılaştırabilmeniz,
- Orta Çağ'daki ticaret yollarının kendi çevresinde meydana getirdiği etkiyi sorgulayabilmeniz,
- Orta Çağ'daki başlıca medeniyet havzalarının bilim, kültür ve sanata etkilerine ilişkin ürünler oluşturmanız ve bu ürünleri paylaşabilmeniz

beklenmektedir.

Bu ünitede sizlerden değişim ve süreklilik formunu doldurmanız, bilgi görseli ve zihin haritası hazırlamanız, performans görevini yerine getirmeniz, ünite sonu ölçme ve değerlendirme sorularını çözmeniz istenmektedir.



Ünite Karekodu

Ünite Özeti Karekodu

Başlarken

Yaklaşık iki bin yıl önce Avrupa'nın siyasi haritası günümüzden çok farklıydı. Günümüz Avrupası'nın etnik yapısını oluşturan ve siyasi yapısını şekillendiren en önemli gelişme Kavimler Göçü'dür. Bu toplu göç hareketi sonucunda Büyük Roma İmparatorluğu parçalanmış ve yaklaşık bin yıl sürecek olan Orta Çağ başlamıştır. Eski Çağ'da nehir uygarlıkları ve bereketli bölgeler sayesinde kurulan devletler, Orta Çağ boyunca geniş alanlara hükmederek büyük imparatorlukların doğuşuna zemin hazırlamıştır. Günümüzde nasıl ki ticari ürünlerin ve yeni bilgilerin farklı coğrafyalara taşınması o bölgelerdeki devletlerin gelişimini etkiliyorsa geçmişte de bu işlevi ticaret yolları üstlenmiştir. Tarih boyunca farklı diller, kültürler, inançlar ve fikirler; kitlesel göçlerle, ticaret yollarıyla ve devletler arası mücadelelerle yayılarak birbirini etkilemiştir. Medeniyetler de bu etkileşimlerden beslenerek yeni medeniyetlerin oluşmasına kaynaklık etmiştir.

Başlarken bölümüyle ilgili video sunumuna bu karekod üzerinden ulaşabilirsiniz.

3.1. ORTA ÇAĞ'DAKİ KİTLESEL GÖÇLER

Düşünelim

Görsel ve metni inceleyerek soruları cevaplayınız.

Fransız sanatçı Ferdinand Victor Eugène Delacroix (Ferdinand Viktor Yuujin Delakrua) tarafından yapılan freskten bir kesit, Bourbon Sarayı, Paris / Fransa

Bu freskte Hun Kağanı Attila, beyaz bir at üstünde ve üzerindeki kurt postuyla resmedilmiştir.



Araştırmacılar, Büyük Macar Ovası'nda V. yüzyılda gömülmüş insanlar üzerinde yapılan analizlerin sonuçlarını Türkistan'da yaşayan insanlara ait verilerle karşılaştırmış ve Türkistan'dan göç eden Hunlar hakkında ilginç bilgilere ulaşmıştır. Araştırmalar sonucunda, karşı karşıya gelen iki medeniyetin sadece savaşmadığı aynı zamanda kültür etkileşiminde bulunduğu fark edilmiştir. Cambridge (Kembriç) Üniversitesi öğretim üyesi Susanne Hakenbeck (Suzana Hakenbek), IB Times sitesine verdiği demeçte "Roma kaynakları, Hun kavimlerine karşı ön yargılı olduğu için tarihî metinler, Hunları şiddet yanlısı ve Roma uygarlığını tehdit eden istilacılar olarak tanımlıyor. Oysa bilimsel araştırmamız, Roma İmparatorluğu'nun sınırındaki sıradan insanların nasıl yaşadığını ve Hunların yaşamları boyunca o toplumları nasıl etkilediğini gösteren kanıtları içeriyor." açıklamasını yapmıştır.

Arkeolojikhaber, 2017. *

1. *Görselde dikkatinizi çeken unsurlar nelerdir?*
2. *Görselin diğer bölümlerinde hangi konu başlıklarından bahsedilmiş olabilir? Neden böyle düşündüğünüzü gerekçelendirerek açıklayınız.*
3. *Roma kaynaklarında Hunlara karşı önyargılı bakışın günümüz kaynaklarında değişmesinin sebepleri nelerdir?*

Keşfedelim

Verilen yönergeler doğrultusunda aşağıdaki etkinlikleri yapınız.

Metin ve görseli inceleyerek soruları cevaplayınız.

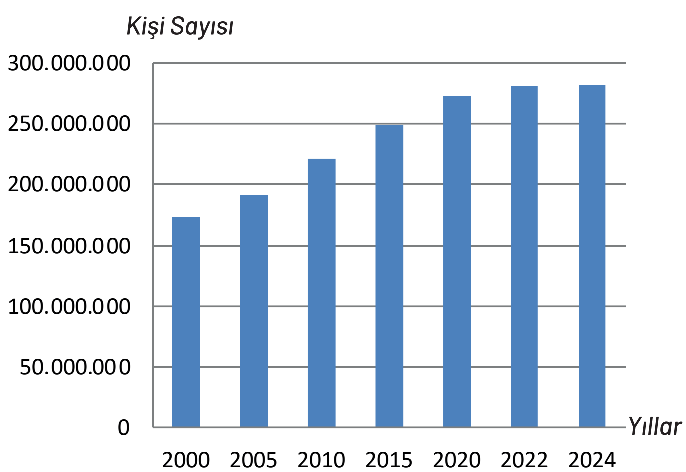
Bir topluluğun yaşadığı bölgeyi ya da yurdunu terk ederek başka bir yere gitmesine veya çeşitli sebeplerle yer değiştirmesine göç adı verilir. Bir yer değiştirme hareketinin göç olarak nitelendirilmesi için belli sebeplerin olması ve mekân, zaman gibi unsurların bulunması gerekir. Sosyal bir olay olan göç, hayati ve ciddi sebeplere dayanır. Tarih boyunca hiçbir topluluk, sebepsiz yere yurdunu terk etmemiş ve sonu belli olmayan böyle bir maceraya kalkışmamıştır. Çünkü göç edilen hiçbir bölge, boş ve sahipsiz değildir. Eski çağlarda göç eden toplumlar, gittikleri yerlerdeki yerli topluluk veya devlete karşı mücadele etmek zorunda kalmışlardır. Nitekim bu mücadeleler hem toplum psikolojisi hem de ekonomik, siyasi, askerî buhranlara neden olmuştur.



Günümüzde yaşanan göçler esnasında binlerce insan yaşamını yitirmiştir. 2022'de dünya genelinde 61,5 milyon kişi çatışma ve şiddet; 8,7 milyon kişi de doğal afetler nedeniyle göç yollarına düşmüştür.

1. *Göç, göçebe, konargöçer, göçmen kavramlarının tanımlarını yapınız.*
2. *Göç koşullarının geçmişten günümüze değişimi hakkında neler söyleyebilirsiniz? Siz o göçmenlerden biri olsaydınız neler hissederdiniz?*
3. *Beyin fırtınası tekniğini kullanarak günümüzde göç etmek zorunda kalan insanların hayatlarında nelerin değişebileceği konusunda fikirlerinizi sınıfta arkadaşlarınızla paylaşınız.*

Grafiği inceleyerek soruyu cevaplayınız.



Grafik 3.1: Uluslararası Göç Örgütünün iki yılda bir yayımladığı World Migration Report-2024'e göre 2000-2024 yılları arasında dünya genelindeki göçmen sayıları.

MacAuliffe ve Triandafylmioou. 2022, s. 23; McAuliffe ve Oucho, 2024, s. 8. *

Grafik 3.1'e göre göçmen sayılarının artmasında hangi sebepler etkili olmuş olabilir ve bu durumun sonuçları nelerdir?

Öğrenelim

Verilen yönergeler doğrultusunda aşağıdaki etkinlikleri yapınız.

Bilgi görselini inceleyerek soruyu cevaplayınız.



Bilgi Görseli 3.1: Kavimler Göçü'nün etkilerinin analizi için Kavimler Göçü öncesi Asya ve Avrupa'nın siyasi ve sosyal durumunu gösteren bilgi görseli

Germen kavimleri, daha verimli topraklara ulaşmak için arayış içindedir. Bu arayışın diğer nedenleri iklim değişiklikleri, yiyecek ihtiyacı, nüfus artışı, yerel rekabetler ve iç çekişmelerdir. Germenlerin yeni yer arayışı, bir süre sonra göçebe atlıların akınlarının da etkisiyle hız kazanmıştır.



Türk topluluklarını tek çatı altında toplayan Asya Hun Devleti, önce Doğu ve Batı olarak ikiye ayrılmış; Doğu Hun Devleti de daha sonra Kuzey ve Güney olarak bölünmüştür. Hunların Türkistan'daki siyasi varlığının zayıflaması, diğer Türk topluluklarını da olumsuz etkilemiştir. Hunlar, MS III. yüzyılda kısmen zayıflamış olsalar da Türkistan'daki varlıklarını sürdürmüştür. Ancak bazı Hun boyları; Çin baskısı, veraset savaşları ve kuraklık yüzünden Avrupa'ya komşu sahalara, özellikle de Hazar Gölü çevresine yerleşmiştir.

Kavimler Göçü öncesi Asya ve Avrupa'nın siyasi durumu hakkında neler söylenebilir?

Sâsânîler, kendilerini Pers İmparatorluğu'nun vârisi olarak görmüşler ve Romalılardan Perslere ait toprakları iade etmelerini istemişlerdir. Bu nedenle Romalılar ve Sâsânîler arasında sınır ihlali iddiasıyla uzun süren çatışmalar yaşanmıştır.

Düşün-eşleş-paylaş tekniğini kullanarak ve uygulama adımlarını takip ederek etkinlikleri yapınız.

Yandaki karekodda düşün-eşleş-paylaş tekniği hakkında ayrıntılı bilgi verilmiştir.

- *Kaynakları inceleyiniz.*
- *Ulaştığınız bilgilerden yola çıkarak kitlesel göçlere neden olan unsurlar hakkında düşününüz.*
- *Yanınızdaki arkadaşınız ile kendi düşüncenizi karşılaştırınız.*
- *Ortak düşüncenizi sınıf arkadaşlarınızla paylaşınız.*

Kaynak A



Türkistan'da konargöçer yaşam tarzını sürdüren Türk topluluklarında sürü önemlidir. Büyük sürüler hâlinde baktıkları hayvanların ürünleriyle geçimlerini sağlayan Türkler, her zaman sürülerine otlak arayışında olmuşlardır. Türk toplulukları siyasi, sosyal, iktisadi ve coğrafi etkenler nedeniyle zamanla farklı bölgelere göç etmiştir.

Kaynak B

"Tarihî kayıtlarda Türk göçlerinin iktisadî sıkıntı, yâni Türk anayurt topraklarının geçim bakımından yetersiz kalması dolayısıyla olduğu belirtilmiştir. Büyük ölçüde kuraklık, nüfus kalabalıklığı ve otlak darlığı Türkleri göçe mecbur etmiştir. Tabiat verimlerinin kısırlığı dolayısiyle, nüfusu beslemeğe kâfi gelmeyen bozkırlarda, cüzî ziraat dışında, ancak hayvan yetiştirebilen Türklerin normal bir hayat sürebilmek için, çeşitli gıda maddeleri, giyim eşyası vb. gibi başka iktisadî vasıtalara da ihtiyaçları var idi. Türk tarihine dâir kayıtlarda göçlerin başlıca sebebi olarak zikredilen bu hususlar Türklerin yalnız başka memleketlere yönelmelerine sebep oluyordu. (...) Türklerin birbiri arkasına çeşitli yönlerde yayılmalarını sağlayan başka bir amil de Türk maneviyatının sağlamlığıdır. Zaruret neticesi de olsa, bilinmeyen ufuklara doğru akmak, her ân karşılaşılacağı aşikâr tehlikeleri göğüslemeğe hazır bulunmak ve aralıksız bir ölüm-kalım savaşı içinde yaşamak, her millet için tabiî sayılacak bir davranış değildir. Türklerde açık şekilde müşahede edilen ve onların tarih boyunca, hareketli bir topluluk hâlinde sürekliliğini mümkün kılan bu ruhî zindelik, başarılarla birlikte daha da artmış, her askerî muvaffakiyet yeni bir siyasî hedefe yol açmış ve ülkeler zapt edildikçe yeni fetih arzularını kamçılamıştır. Bu durum Türklerde, zamanla, dünyayı huzur ve barışa kavuşturmağı gaye edinen bir fütuhat düşüncesi ve her yerde âdil, eşitlikçi Türk töresini yürürlüğe koymak üzere bir cihan hâkimiyeti ülküsü doğurmuştur."

Kafesoğlu, 1998, s. 55-56. *

Kaynak C

"Türk göçleri, genellikle doğu-batı ekseni üzerinde gerçekleşmiştir. (...) Tesadüfen meydana gelmemiş olan bu tarihî gelişmeyi, kolaylaştıran ve teşvik eden bazı temel sebepler vardır. Her şeyden önce Ural dağlarından Orta Avrupa'ya kadar olan Karadeniz'in kuzeyindeki sahalar, Orta Asya'daki bozkırların tabiî bir uzantısı durumundadır. Bu saha bitki örtüsü ve iklimiyle Türklerin kendilerine has hayat tarzlarını sürdürmeye son derece elverişli bir bölgedir. Bu durum Türk göçlerini ve yayılmasını teşvik eden önemli bir etken olmuştur. Ayrıca bölgede, Türklerin aşamayacakları tabiî bir engel veya Çin, İran ve Bizans gibi yerleşik medeniyete sahip büyük bir devlet çıkmamıştır. Eğer bu yönde Türklerin önüne yerleşik medeniyete sahip güçlü bir devlet çıksaydı, Türk göçleri ve yayılması bu kadar kolay olmayabilirdi."

Koca, 2002, s. 1003-1004. *

Kaynak Ç



Germen kavimlerinden Gotların göçünün resmedildiği gravür.

"Yolda Gotların Büyük Göçü", Lindenshmit'in (Lindınşmid) resminden Gedau'nun (Ginav) gravürü, 1888, St. Petersburg

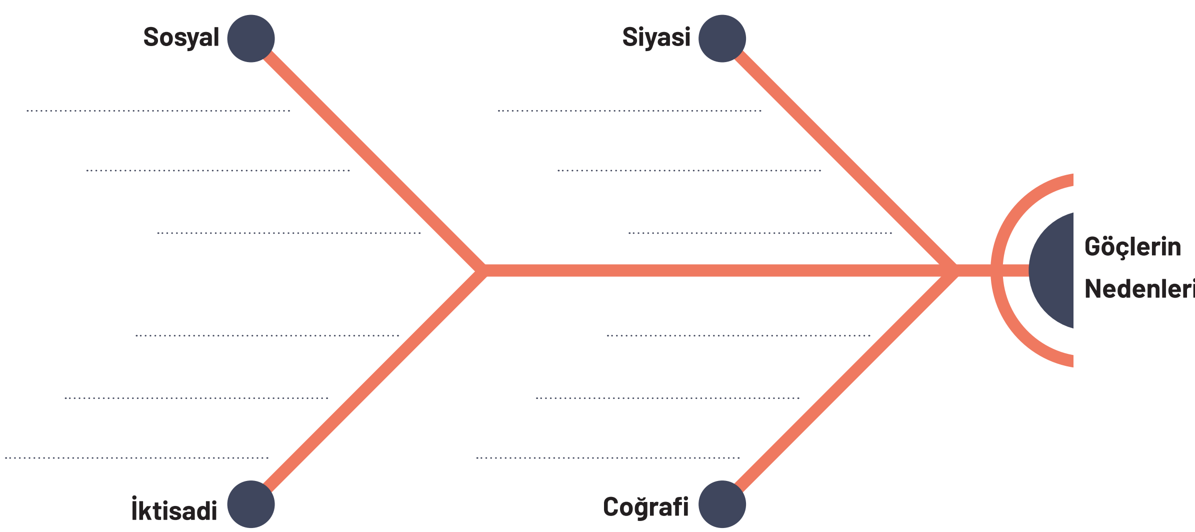
Kaynak D

"Germen yayılımının temel sebebi, hızlı nüfus artışıydı. Germen kavimlerinin yaşadığı bölge; ormanlar ve bataklıklarla kaplı, kasvetli, soğuk ve ekseriyetle yağışlıdır. Ayrıca, zaman zaman su baskınları da meydana geliyordu. Dolayısıyla kavimlerin yaşadıkları bölgenin coğrafi ve iklimsel özellikleri yaşamı zorlu kılmaktaydı. Öte yandan Germenler savaşçı bir toplumdu. Tacitus, De Origine et Situ Germanorum adlı eserinde Germenlerin sükûn içinde olmaktan hoşlanmadıklarını, bunun yerine savaşı tercih ettiklerini ve savaşmanın hayatlarında önemli bir yere sahip olduğunu belirtir. Diğer bir etken ise savaşlar, fetihler ve politik bölünmeler gibi durumlara vesile olan siyasi güç mücadelesiydi. Tüm bu demografik, coğrafi, iklimsel, sosyal ve siyasi faktörler yüzyıllar boyunca Germen kavimlerinin genişlemelerini ve göçlerini tetiklemiştir."

Korcun, 2023, s. 17. *

1. **Kaynaklara göre Türk toplulukları ve Germen kavimlerinin yaşam tarzı hakkında neler söylenebilir?**

2. **Öğrendiklerinizden yola çıkarak göçlerin nedenlerine ilişkin balık kılçığı diyagramını doldurunuz.**



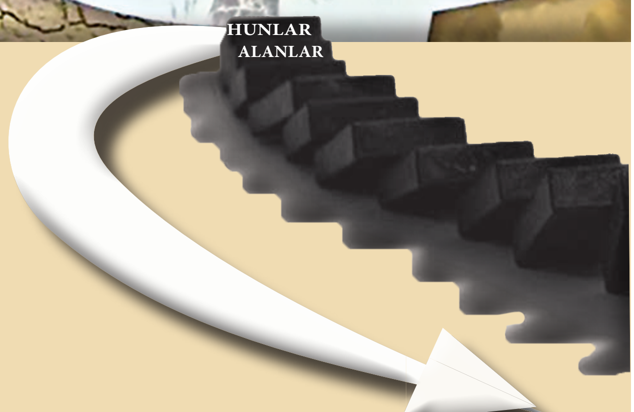
Bilgi görselini inceleyerek sayfa 173'teki soruları cevaplayınız.



Türkistan'daki siyasi hâkimiyetlerini kaybeden Hun boyları, Balamir önderliğinde İtil Nehri'ni geçerek 374 yılında ilk defa Avrupa önlerinde görünmeye başlamıştır.

Hun Türkleri ilk olarak yarı İranlı yarı Türk kökenli olan Alanlar ile karşılaşmıştır. Hun Türkleriyle karşılaşınca batıya doğru göç etmeye başlayan bazı Alan boy beyleri Hunlara katılmıştır.

Batı kaynaklarında Hunlara ait ilk tasvir "Haykırmaları arslanların kükremesini andırır. Küheylanları üzerinde ufukta bir fırtına gibi uçarlar. Ordularıyla bir tufan gibi kapladıkları bütün arz üzerinde dehşet uyandırmışlardır. Silahlarına karşı gelebilecek kimse mevcut değildir." şeklindedir.



Bilgi Görseli 3.2: Kavimler Göçü



Alanların harekete geçmesiyle Ostrogotlar, Vizigotlar, Vandallar, Süevler, Burgundlar, Franklar, Angıllar ve Saksonlar göç etmeye başlamıştır. Bu süreçte birbirini sürükleyen kavimler, Roma'nın içlerine girerek talan ve yağma hareketlerinde bulunmuşlardır.

Göç hareketleriyle Rusya, Balkanlar, Baltık bölgesi ve Doğu Avrupa coğrafyasında dengeler değişmeye başlamıştır. Yaşanan Hun akınları Katalon Ovası Trakya, Sicilya, Sardinya ve Kuzey Afrika'ya olan göçleri artırmıştır.

Hunlar, 378'de Tuna'yı geçerek Trakya'ya kadar ulaşmıştır. İki koldan Roma topraklarında ilerleyen Hunların bir kolu Balkanlardan Trakya'ya ilerlerken diğer kolu Kafkaslardan Anadolu istikametine yönelmiştir.

Hun askerî gücünün etkisiyle başlayan, kavimlerin birbirlerini yurtlarından sürmesi ile devam eden ve Roma İmparatorluğu'nun kuzey eyaletlerini alt üst ederek İspanya'ya kadar uzanan bu göç dalgası, Avrupa'nın etnik çehresini değiştirmiştir.



1. *Kavimler Göçü hangi dönemde yaşanmış ve hangi coğrafyaları etkilemiştir?*
2. *Bu büyük göç hareketine neden "Kavimler Göçü" adı verilmiştir?*
3. *Bilgi görselindeki domino taşları neyi simgelemektedir?*

Avrupa'daki değişim ile ilgili verilenleri inceleyerek soruları cevaplayınız.

İnsanlar, tarih boyunca daha iyi şartlarda yaşamak için ana vatanlarından göç etmiştir. Yaşanan bu göçlerin en önemlilerinden birisi belki de mihenk taşı Kavimler Göçü'dür. Kavimler Göçü hem Avrupa'nın etnik yapısını oluşturması hem de Türklerin Avrupa'ya yenilikler getirmesi açısından büyük öneme sahiptir. Avrupalı tarihçiler tarafından Büyük Göç veya Kavimler Göçü olarak tanımlanan bu göç hareketi, yaklaşık sekiz yüzyılı kapsayan bir sürecin parçası olarak kabul edilmiştir.

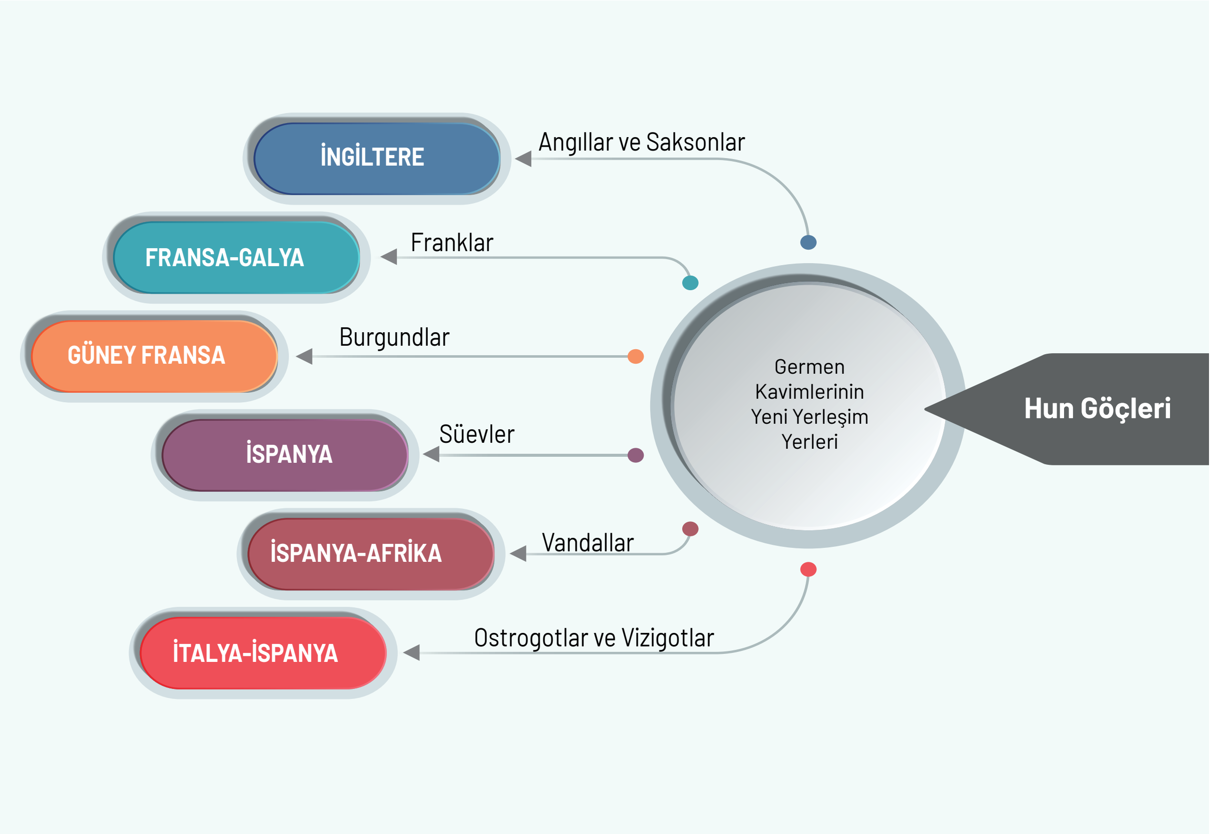


Görsel 3.1: Germen kavimleri, Ren Nehri'ni geçerek Roma İmparatorluğu sınırlarına göç etmiştir. (temsilî)

Avcılık, besicilik ve çiftçilikle geçinen Germen kavimleri, ilkel ekonomik koşullar ve nüfus artışı nedeniyle zor dönemler yaşamıştır. Germen kavimlerini harekete geçiren güç ise Asya'dan Avrupa'ya göç eden Hunlar olmuştur (Görsel 3.1). Romalı Filozof Seneca (Seneka) dönemin göçlerini şu şekilde anlatmıştır: "İnsanlar bilinmez, geçit vermez topraklar üzerinde kararsız bir şekilde yol alıyorlardı. Çocuklarını, eşlerini ve yaşlı anne babalarını yanlarına almışlardı. Bazıları yolunu şaşırmış hâlde uzun süre dolanıp durduktan sonra fazla düşünmeden, bitkin bir hâlde önlerine çıkan ilk yere yerleşiyorlardı; diğerleri yabancı topraklarda silah gücüyle kendi yasalarını işletiyorlardı. Bazı kabileler bu bilinmez yolculukta deniz tarafından yutuluyor, bazıları her şeyleri nerede tükenirse orada kalıyorlardı. Hepsinin yeni bir vatan arama sebepleri de aynı değildi. Bir kısmı topraklarını gasp edip yurtlarını yakıp yıkan düşmanlardan bir kısmı iç siyasi kavgalardan kaçıyordu. Bir grup artan nüfus ve yetersiz kaynaklardan, başka bir grup da veba, sık yaşanan depremler ile kıraç ve verimsiz topraklardan ötürü göçüyordu. Bazılarını ise güzel ve bereketli olduğunu duydukları topraklar cezbediyordu. Farklı sebeplerden ötürü insanlar vatanlarını terk ediyorlardı. Çünkü doğdukları yerde kalmak söz konusu değildi."

Kavimler Göçü'nün başladığı dönemde Roma İmparatorluğu'yla etkileşim içinde bulunan Germen kabileleri, içe kapalı kabile sisteminden uzaklaşarak devletleşmeye başlamıştır. Bu değişim sırasında Germen kabilelerindeki şeflik kurumu, yerini bir tür krallığa bırakmış ve kralın otoritesi artmıştır. Nitekim kral, eski dönemlerde olduğu gibi yetkileri kabilenin ileri gelenlerinden oluşan bir meclis tarafından sınırlandırılmış idari bir memur olmaktan çıkarılmıştır. Sonuçta idari sistem, hür insanların dâhil olmadığı, hanedanların ve aristokrat sınıfının önem kazandığı bir hâle gelmiştir. Romalılarda görülen cumhuriyet ve imparatorluk dönemi yapılarından farklı, bir nevi küçük krallık yapısına dönüşmeye başlamıştır.

550 yılına gelindiğinde Roma İmparatorluğu yıkılmış, onun yerine çok sayıda küçük Germen Krallığı kurulmuştur. Roma Dönemi'nden kalan inanç sistemleri ve devlet uygulamaları kullanımda kalırken bu sistemler daha sonra Avrupa'da kurulan devletleri şekillendirmiştir.



Bilgi Görseli 3.3: Germen kavimlerinin yeni yerleşim yerleri

***1.** Görsel 3.1'deki insanların eşyalarını inceleyerek neden bunlara ihtiyaç duyduklarını açıklayınız.*

***2.** Senaca'ya göre Germen kavimlerinin göç etme nedenleri nelerdir?*

***3.** Kavimler Göçü'nün Avrupa'nın siyasi yapısına etkileri nelerdir? Açıklayınız.*

Yandaki karekodda bulunan Kavimler Göçü'nü gösteren interaktif harita etkinliğini yapınız.



Batı Roma İmparatorluğu'nun çöküşü ve Avrupa'da karanlık çağın başlangıcı konusuna ilişkin metni ve görseli inceleyerek soruları cevaplayınız.

Kavimler Göçü başladığı sırada Roma İmparatorluğu, ülke içinde sürekli yaşanan dinî mücadelelerle uğraşmaktadır. Bunun yanında sık sık yaşanan iç karışıklıklar, ayaklanmalar ve Sâsânîlerle yapılan savaşlar Roma ordusunun gücünü zayıflamıştır. İmparatorluğun bu sorunları halletmek için yaptığı askerî harcamalar, ekonomik alanda sıkıntılara neden olmuş ve bu da halka ağır vergiler olarak yansımıştır.

Kavimler Göçü'nün başlamasıyla Germen halklarını imparatorluk topraklarından çıkarmayı başaramayan Romalılar, MS 382'den itibaren Germen kabileleri ile anlaşmalar yapmıştır. Germen halkları başlangıçta imparatorluğa bağlı olsalar da zamanla bağımsız derebeylikler hâline gelmiştir. İç karışıklıkların bitmediği Roma İmparatorluğu MS 395 tarihinde Doğu Roma ve Batı Roma olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Batı Roma, ilk olarak kendi egemenliği altındaki Vandallar ile Süevler tarafından istila edilmiş (Görsel 3.2) daha sonra da MS 451-452 yıllarında Hun saldırılarına maruz kalmıştır. Topraklarının büyük kısmını kaybeden Batı Roma İmparatorluğu'nun son topraklarını da Turcilingi kavminin reisi Odovacar (Odovakar) ele geçirmiştir. Böylece Batı Roma İmparatorluğu 476 yılında yıkılarak tarih sayfalarındaki yerini almıştır.



Görsel 3.2: 1836'da Thomas Cole (Tamıs Kol) tarafından resmedilen "İmparatorluğun Seyri, Yıkım" adlı tablo, Tarih Derneği Müzesi, New York

Vandallar, Roma'ya girdiklerinde şehri yağmalamış, anıtları parçalamış ve hapishanelerdeki binlerce mahkûmu serbest bırakarak büyük bir kargaşaya neden olmuştur. Günümüzde kullanılan ve "eski kültür ve sanat anıtlarını yakıp yıkma düşünce ve davranışı" anlamına gelen Vandalizm kelimesinin kökeni bu olaya dayanmaktadır.

Roma İmparatorluğu yıkıldıktan sonra Orta Çağ Avrupası'nda ortaya çıkan iktidar boşluğu, küçük barbar krallıklar ve feodal beylikler tarafından doldurulmuştur. Kavimler Göçü sonrasında sosyal bir dönüşüm yaşanmış, Romalılar ve Germenler karışıp kaynaşmıştır. "Orta Çağ'ın Karanlık Dönemi" adı verilen yeni süreçte, Avrupa'daki idari üstünlüğü Germenler ele geçirmiş ve Romalılar ise kültürel üstünlüklerini korumaya devam etmiştir. Köklü bir devlet geleneğine sahip olmayan Germenlerin kurdukları krallıklar Avrupa'daki siyasi, ekonomik ve sosyal yapıyı etkilemiştir. Bu dönemde Orta Çağ Avrupası'na damga vuran ve kıtanın siyasi yapısını şekillendiren feodalizm anlayışı ortaya çıkmıştır.

Feodalizmde yönetim yetkisi krala aittir. Ancak krallar bu yetkiyi mutlak sadakat koşuluyla ve kontrollü olarak yerel derebeyleriyle paylaşır.

Germen kabileler Roma eyaletlerine akın ederek klasik şehirciliği sona erdirmiş ve Avrupa'da yeni kırsal yerleşim türleri görülmeye başlanmıştır. Avrupa'daki bu dönüşümü Batılı tarihçilerin bir kısmı felaket, bir medeniyetin yok olması ve Avrupa'yı bin yıl geriye götüren "Karanlık Çağ'ın başlangıcı" olarak görmüştür. Bir kısım tarihçi ise Roma-Germen etkileşimini "yorgun, bitkin ve yozlaşmış Akdeniz medeniyetinin savaşçı, kuzeyli bir medeniyetle değiştirilmesi" şeklinde nitelendirmiştir. Bu dönemde halkın büyük bir bölümü dış dünyaya karşı korku, şüphe ve

çekinme duygusu içinde yaşamını sürdürmüştür. Sanat, eğitim, ticaret, üretim ve iş bölümü en az seviyeye inmiştir. Nüfusun az olması ve üretimin yeterli gelmemesi yoksulluğun aşırı bir şekilde yükselmesine sebep olmuştur. Bu toplumsal yapı içerisinde yalnız iki sınıf, soylular ve ruhbanlar maddi ve manevi yönleriyle durumlarını korumuşlardır. Değerler sisteminin çökmesiyle kuvvete ve inançlara dayanan bir toplum oluşmuş, paralı askerlik ve şövalyelik saygı gören meslekler hâline gelmiştir.

1. *Batı Roma İmparatorluğu'nun yıkılışı Avrupa'daki siyasi, sosyal ve kültürel hayatı nasıl etkilemiş olabilir?*
2. *Roma'nın Vandallar tarafından yağmalanmasını gazete haberine dönüştürmeniz gerekseydi neler yazardınız?*
3. *Günümüzde hangi olaylar için vandallık ifadesi kullanılmaktadır? Açıklayınız.*
4. *Feodalizmin ortaya çıkış nedenleri nelerdir?*
5. *Batılı tarihçilerin Kavimler Göçü'nün sonuçlarıyla ilgili düşüncelerine katılıyor musunuz? Neden böyle düşündüğünüzü gerekçelendirerek açıklayınız.*

Avrupa Hun Devletiyle ilgili metin ve haritayı inceleyerek sayfa 178'deki soruları cevaplayınız.

MS IV. yüzyılın sonunda Avrupa'ya gelmeye başlayan Hunlar, Türkistan'dan batıya göç eden ilk Türk kavmi olmuştur. Hun göçlerini daha sonra diğer Türk topluluklarının hareketleri izlemiştir. Bölgede hâkim oldukları dönem boyunca önemli gelişmelere öncülük eden Hunlar, ilk önce Batı Asya'nın Türkleşmesini sağlamıştır. Avrupa'nın o dönemki düzenini altüst eden Hunlar, Büyük Kavimler Göçü'nü başlatmış, Germen kavimlerini bir daha birleşmemek üzere dağıtmış ve en önemlisi Roma İmparatorluğu'nu temelinden sarsmıştır (Harita 3.1).



Harita 3.1: Kavimler Göçü'yle değişen Avrupa siyasi haritası (451)

MS 375 yılında Balamir önderliğinde batıya göç eden Hunlar, askerî güç ve tekniklerinin de etkisiyle ciddi bir yenilgi almadan pek çok yeri ele geçirmiş ve önemli başarılar elde etmiştir.

Macaristan ovalarına yerleşen Hunlar, kısa zamanda Orta Avrupa'daki Germen kavimlerini egemenlikleri altına alarak V. yüzyıl başlarında Kafkaslardan Elbe Irmağı'na kadar uzanan geniş topraklar üzerinde Avrupa Hun İmparatorluğu'nu kurmuştur.

Balamir'den sonra hükümdar olan Uldız, Hun dış politikasının ana hatlarını belirlemiştir. Buna göre Doğu Roma İmparatorluğu baskı altında tutulacak, Batı Roma İmparatorluğu'yla dostluk kurulacaktır. Batı Roma topraklarına saldırarak huzursuzluk çıkaran kavimler her iki devletin de düşmanı olduğu için Hunlar, Batı Roma'yla iyi ilişkiler kurmayı amaçlamıştır. 422 yılında hükümdar olan Rua, Doğu Roma entrikalarını etkisiz hâle getirmek için Balkan Seferi'ne çıkmış ve Doğu Roma'yı vergiye bağlamıştır.

Rua'dan sonra hükümdar olan Attila, devlete en parlak dönemini yaşatmıştır. Attila, önce Balkan Seferi'ne çıkarak Doğu Roma'yı vergiye bağlamış daha sonra da Galya Seferi'ni düzenleyerek Batı Roma'nın başkenti Roma'yı kuşatmıştır. Bu kuşatmadan sonra Papa liderliğindeki bir heyeti Attila'ya gönderen Romalılar, ondan Roma'ya dokunmamasını istemişlerdir. Papa'nın isteğini kabul eden Attila böylece Batı Roma İmparatorluğu'na üstünlük sağlamıştır. Galya Seferi dönüşünde vefat eden Attila'nın yerine sırasıyla oğulları İlek, Dengizik ve İrnek geçmiştir. Bu dönemde Avrupa'da tutunamayacağını anlayan Hunlar, İrnek Dönemi'nde Karadeniz'in kuzeyine çekilmiştir.

***1.** Batı Asya'nın Türkleşmesinde Hunların rolü nedir? Gerekçeleriyle açıklayınız.*

***2.** Hunların, Doğu ve Batı Roma imparatorluklarına karşı farklı politikalar uygulamasının sebepleri neler olabilir?*

Asya'da değişim ile ilgili verilenleri inceleyerek sayfa 179'daki soruları cevaplayınız.

Kavimler Göçü nasıl ki Avrupalıları birçok açıdan etkilemişse benzer etkiler Türkistan'da yaşayan Türk topluluklarında da görülmüştür. En eski ve köklü kavimlerden biri olan Türkler; dört bin yıllık tarihleri boyunca ana yurtları dışında Kafkaslar ve Karadeniz'in kuzeyinde, Asya ülkelerinde, Doğu ve Orta Avrupa'da, Balkanlarda hatta Macaristan ovalarına kadar uzanan geniş bir coğrafyada yaşamışlardır.



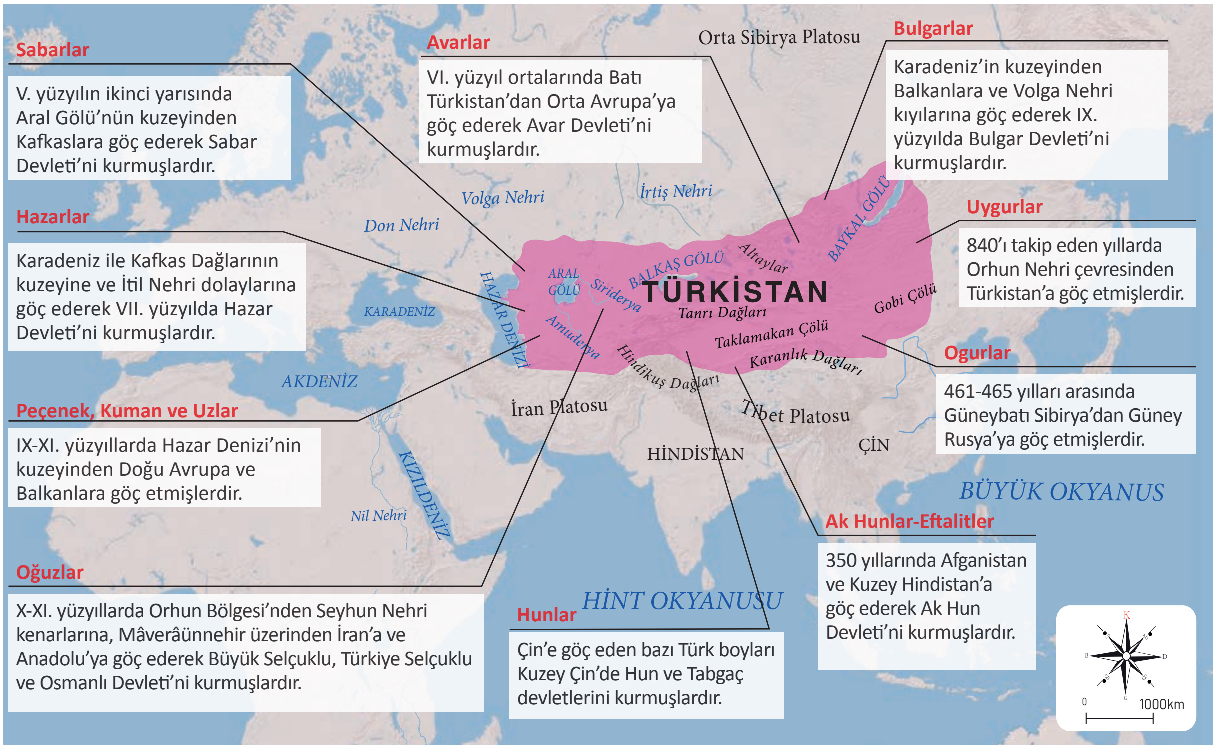
Görsel 3.3: Türk topluluklarının yaşadığı Türkistan'ın bozkır coğrafyası, konargöçer yaşam tarzının ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu coğrafyanın zorlu koşulları; atlı, yarı göçebe bir yaşam tarzı oluşturmuş, çabuk organize olabilen teşkilatçı ve savaşçı bir toplum yapısı inşa etmiştir.

Kim Evgeniy (Kim Yivgeny) tarafından resmedilen yağlı boya tablo.

Türk topluluklarının yaylak ve kışlak hayatı üzerine kurulu bir sistemleri vardır (Görsel 3.3). Bu sistemde her boy, ekonomisinin temel dayanağı olan hayvanlarıyla birlikte yaşadığı belirli bir alana sahiptir. Yaşanan göçlerde Türkler; yaylak ve kışlak arasında yer değiştirmemiş, çeşitli nedenlerle yaşadıkları bölgeyi kitleler

hâlinde terk ederek başka bölgelere gitmişlerdir. Bu göçler çok önemli tarihî sonuçlar doğurmuştur. Ana yurtları dışında da etkin olan Türkler; bütün Asya ülkelerinde, Doğu ve Orta Avrupa'da, Balkanlarda eski çağlardan yeni çağlara kadar irili ufaklı devletler kurup hâkimiyetlerini sürdürmüşlerdir.

Bir milletin hem millî hem de evrensel bir nizam kurmuş olması; o milletin kendine has sosyal, siyasi, idari ve askerî müesseselere sahip olduğunu gösterir. Ancak Türklerin tarih boyunca yaptığı göçler, Türk tarihinin belirli zaman kesitlerinde veya bir bütün hâlinde incelenmesini zorlaştırmaktadır. Belli bir coğrafi çevre içinde yaşam sürdüren bazı milletlerin aksine Türkler, yüzyıllar boyunca yeni yurtlar ve iklimler ararken dünyanın farklı bölgelerinde izler bırakmıştır.



Bilgi Görseli 3.4: Türk topluluklarının göçleri

1. *Türklerin ana yurdu neresidir? Bu bölgenin özelliklerini üç cümle ile anlatınız.*

2. *Bilgi görselini inceleyerek Avrupa'ya göç eden Türk topluluklarının isimlerini yazınız.*

3. *"Türk tarihinin bir bütün hâlinde ele alınıp araştırılması çok zordur." diyen bir kişi, sizce bu görüşü neye dayanarak söylemiştir? Metinden örnekler vererek açıklayınız.*

Uygulayalım

Uygulama adımlarını takip ederek etkinliği yapınız.

Bu karekodda yorumcu tekniğinin içeriğine ve uygulanmasına ilişkin bilgi notu bulunmaktadır.

- » *Kavimler Göçü ve Türk topluluklarının yaptıkları kitlesel göçlerin kavimlere ve devletlere siyasi etkisini değerlendiriniz?*
  » *Kitlesel göçlerden hareketle Avrupa ve Asya kültürlerinin etkileşimine dair neler söyleyebilirsiniz?*
  » *Türkistan'da kalan Türklerin göç etmemesi fırsat mı risk mi oluşturmuştur?*
  sorularından hareketle aşağıda verilen kaynakları yorumcu tekniği doğrultusunda inceleyiniz.

- *İncelemenizin ardından sınıf ortamında yukarıdaki sorular çerçevesinde tartışınız. Görüşlerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.*
- *Tartışma sonunda sayfa 184'teki yorumcu kartlarında verilen ifadelerin gerekçelerini açıklayan bir paragraf yazınız.*
- *Kavimler Göçü'nün ve Türk topluluklarının yaptıkları diğer kitlesel göçlerin kavimlere ve devletlere etkisini; siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel bakımından sınıflandırınız. Sayfa 184'teki yorumcu kartlarının altında yer alan seçeneklerden uygun olanını işaretleyiniz.*

! *Yorumcu kartlarının değerlendirilmesine ilişkin çalışmanız dereceleme ölçeği ile değerlendirilecektir.*

Yandaki karekodda yorumcu kartlarının değerlendirilmesine ilişkin dereceleme ölçeği bulunmaktadır.

Kaynak E

Avrupa'da Batı Roma İmparatorluğu'nun çöküşünden sonra ortaya çıkan otorite boşluğu, kilise tarafından doldurulmuştur. Çünkü halk, kiliseye ve kilise mensuplarına saygılı davranarak kurtuluşa ereceğine inanmıştır. Bunun sonucunda kilise her alanda yetkilerini genişletmeye ve Orta Çağ Avrupası'nı şekillendirmeye başlamıştır.



Kaynak F



Feodalite, Avrupa'da devlet otoritesinin zayıfladığı ve özellikle de yöneticilerin halkı koruma konusunda yetersiz kaldığı bir dönemde ortaya çıkmıştır. Feodal sistemin imtiyazlı sınıflarından olan şövalyeler, kendilerine ait şatolar ve kalelerde yaşamıştır. O dönemde şatolar hem maddi gücün hem de statünün sembolü olarak inşa edilmiştir.

Kaynak G

"Kavimler Göçü'nün yaşandığı dönemde kilise, kök salmak ve yayılmak için yaşanan korku ve karmaşa ortamından faydalanmıştır. Kilise, Batı Roma İmparatorluğu'nun yıkılışından sonra gücünü korumuştur. Batı Roma'nın bıraktığı boşluğu doldurarak daha güçlü bir kurum haline gelen Kilise sonunda imparatorluğun mirasını devralmıştır. 5. yüzyıldan 11. yüzyıla kadar Avrupa'da Hristiyanlığın köylüler ve barbarlar arasında yayılması büyük ölçüde tamamlanmıştır. Böylece şehirlerden başlayarak köylere kadar inen kilise örgütlenmesi de güçlenmiştir. Bu durum aynı zamanda Orta Çağ Avrupası'nın en belirgin özelliklerinden biri olan skolastik düşüncenin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Skolastik düşüncede esas olan kilisenin ortaya koymuş olduğu öğretidir. Aristo mantığına sıkı sıkıya bağlı olan bu düşüncede kitap ve üstat bilgileri esas alındığı için tabiatın doğrudan doğruya müşahedesi yoktur. Gerçeği araştırma düşüncesi ya da yeni bir dünya görüşü endişesi yoktur. Dünyevî işlerin dışında olması gereken Kilise, piskoposlar aracılığıyla yönetime katılmayı normal görmüştür. Yönetime katılmak bazen bölgede kralın temsilcisine yardımcı olmak, bazen de onun denetleyicisi olma biçiminde olmuştur. Bu arada inananların sadakatleri ile oluşturulan, kiliselerin mal varlığı, muazzam servetlere dönüşmüştür."

Gül, 2009, s. 103-108. *

Kaynak Ğ

"Nibelungen Destanı, Avrupa Hun Kağanlığı ve büyük hükümdarı Attila'nın taşıdığı yüksek askerî ve diplomatik mertebeyi dünyaya tanıtan önemli bir eserdir (...). Ayrıca Cermenlerin millî destanı olmasından ve içinde farklı kültürlerden birçok öğe barındırmasından dolayı da hakkında çok fazla araştırma yapılmış ve tarihe ışık tutmuştur. Türk tarihi açısından kanaatimizce önemi Hunlar ve Attila'nın yüzyıllardır dünya üzerinde hafızalardan silinemeyen bir algı oluşturmasında büyük pay sahibi olmasıdır. Destanda anlatılanlar destanî bilgi niteliğinde kalmamış, tiyatro, opera, sinema gibi pek çok alanda işlenerek Avrupa Hun kültürünün dünyaya duyurulmasında büyük rol oynamıştır."

Ilgın, 2021, s. 14. *

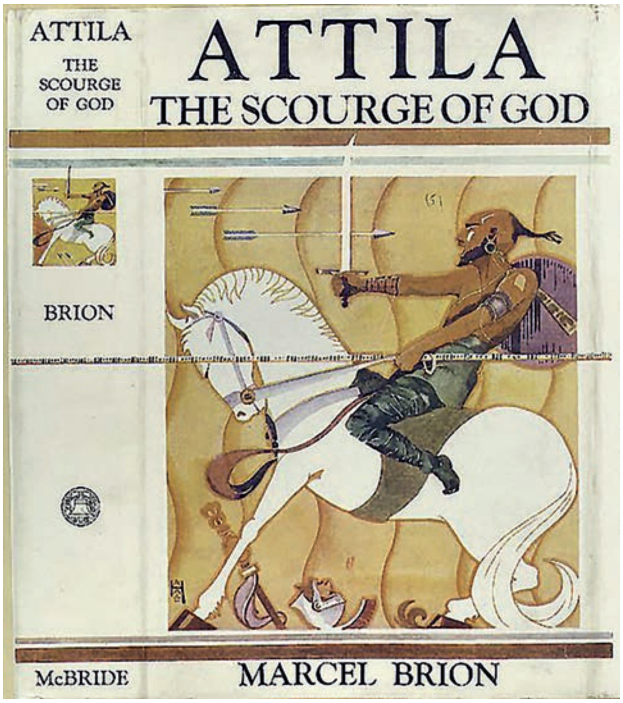
Kaynak H

"Balkan coğrafyası M.S. 376'lardan itibaren Türk tarihinde büyük bir öneme haiz olmuştur. Bu yüzyıldan itibaren İtil nehrini geçerek Doğu Avrupa'dan Balkanlar'a kadar uzanan bölgeye ulaşan başta Doğu Avrupa Hunları olmak üzere, Avarlar, Bulgarlar, Sabarlar, Hazarlar, Peçenekler, Uzlar (Oğuz) ve Kuman-Kıpçaklar bu geniş sahada büyük ve etkili bir güç oluşturmuşlardır. Bu Türk kavimleri bölgeyi kendilerine yurt edinerek hem vatan telakki etmişler, hem de Balkan milletlerinin teşekküllerinde ve kültürel gelişimlerinde önemli roller oynamışlardır. Balkanlar'daki Türk varlığı Anadolu Selçuklu Devleti ile Osmanlı Devleti zamanında da devam etmiştir. Özellikle de Osmanlı Devleti döneminde en yüksek seviyesine ulaşmıştır."

Uydu Yücel, 2011, s. 715. *

Kaynak I

Marcel Brion'ın (Mahsel Brayn) yazdığı "Attila-Tanrı'nın Kırbacı" adlı romanın kapak sayfası, 1929
Avrupa Hun Devleti'nin hükümdarı Attila'ya hayranlık duyan Mustafa Kemal Atatürk, bu romanı okumuş ve çok beğenmiştir.



Kaynak İ

"Hunların savaş tarzları ve silahları o devrin harp usullerine yeni bir düzen getirmiştir. Macar tarihçisi Alföldi'ye göre 'Hunlar, sürekli hazırlık, hayret verici bir manevra kabiliyeti ve çok gelişmiş süvari tabyalarıyla topraklarına bağlı Germen kavimler ve yüksek kültürlü Romalılar üzerinde üstünlük temin etmişti.' Bundan ötürü, üç beş yıl içinde bütün güney Rusya ve Transilvanya Hunların eline geçmiştir. Araştırmalarda Hun yaylarının Roma ordusu tarafından da kullanıldığını gösteren arkeolojik buluntulara rastlanmıştır. Hatta Hun tarzı 'yay' yapma usulünün İngiltere'ye kadar yayıldığı da tespit edilmiştir. Wales'teki [Galler] Roma askeri kışlasının harabeleri arasında V. yüzyıl başına ait Hun tipinde bir 'yay' imalathanesi ortaya çıkarılmıştır. Wales ahalisinin 'yay' kullanmakta maharetli oluşlarında ve okçularının İngiltere tarihindeki şöhretlerinde, 'Hun tipi yaylar'ın etkisi vardır."

Kurat, 1972, s. 19-20. *

Kaynak J

Türklerin askerî başarılarının temel nedeni atlı okçuluk ve yay yapımındaki ustalıkları olmuştur. Hunların Avrupa'ya getirdiği en önemli yenilik, atların üzerinde kalabilmek için kullandığı üzengidir.



Kaynak K

“Macaristan Türk tarihi açısından önemli bir ülkedir. Geçmişlerini Hun Türklerine dayandıran Macarlar, efsanelerinde 13. yüzyıldan itibaren Hun-Macar birlikteliğine vurgu yapmaktadır. Macar tarihinde Hunor - Magor efsanesinde, Hunların ve Macarların Hunor ve Magor kardeşlerden geldiği anlatılmaktadır. Yani Macarlar Türk kökenli Turanî kavimlerdendir. M.S. 900-950 yıllarındaki Bizans kaynaklarında Macarlar için Türkler ve Macaristan için de Türkiye ifadesinin kullanılması boşuna değildir. Bugün Macar dilinde ve Türkiye Türkçesinde aynı ve benzer anlamda pek çok kelimenin olması, Macarların kökenine önemli bir kanıttır. Bugün geçmişlerinin bilincinde olan Macarlar 2014 yılının Ağustos ayında 14. Turan Şenliklerini düzenleyecek düzeyde Türklük bilincine ulaşmışlardır.”

Gedikli, 2015, s. 27. *

Kaynak L



14. Turan Şenlikleri için hazırlanan Atilla Kapısı, Macaristan

Kaynak M

“Feodalizm, sözcük anlamıyla toprağa dayalı düzen anlamına gelir. Tarihsel anlayışla feodalizm; Orta Çağa karşılık gelen siyasal, ekonomik ve sosyal düzenin adıdır. En geniş tanımıyla Feodalite toprağın ve toprak üzerindeki egemenliğin parçalandığı üretim ve yönetim sistemidir. Avrupa'da Kavimler Göçü'nden sonra Roma İmparatorluğunun merkezi yapısı yıkılınca ekonomik bunalım başlamıştır. Roma imparatorluğu yıkıldıktan sonra Avrupa da yaşanan büyük karışıklıklar savaşlar ve yağmalarla birlikte halkın güvenliğini tehlikeye girmiştir. Tarıma elverişli topraklar soylular, din adamları ve savaşçı şeflerin ellerine geçmiş ve kendilerini güven içinde göremeyen yoksullar, asillerin koruması altına girerek onlar için çalışmaya başlamıştır. Feodalizmin ekonomik yönü tarım etkinliğine ve en önemli mülkiyet olan toprağa dayanır. Feodal ekonomi düzeninin temel yasası bir artık ürün elde edilmesidir. Bu fazlalıkla senyörlerin ve adamlarının gereksinimleri karşılanmıştır. Bu üretim sürecinde para dolaşımı ve onun doğurduğu artık değer yoktur. ”

Aydemir ve Yılmaz Genç, 2011, s. 228-229. *

Yorumcu Kartları

Germen kavimlerinin hareketiyle Avrupa'da büyük bir kargaşa yaşanmıştır.

☐ Siyasi ☐ Sosyal ☐ Ekonomik

Avrupa'da feodal sistem ve skolastik düşünce güç kazanmıştır.

☐ Siyasi ☐ Sosyal ☐ Ekonomik

Hunlardan sonra Avarlar, Bulgarlar, Peçenekler, Uzlar, Kumanlar/Kıpçaklar Avrupa'da güçlü siyasi teşekküller meydana getirmiştir.

☐ Siyasi ☐ Sosyal ☐ Ekonomik

Hunlar, Avrupa'da siyasi ve sosyal alanda etkili olmuş ve derin izler bırakmıştır.

☐ Siyasi ☐ Sosyal ☐ Ekonomik

Türklerin savaş kültürü Avrupa'da benimsenmiştir.

☐ Siyasi ☐ Sosyal ☐ Ekonomik

Avrupa'nın siyasi haritası zaman içinde büyük ölçüde değişmiştir.

☐ Siyasi ☐ Sosyal ☐ Ekonomik

Değerlendirelim

Aşağıda verilen değişim ve süreklilik formundaki soruları cevaplayınız.

Cevaplayacağınız formun karekodda bulunan kontrol listesi ile değerlendirileceğini unutmayınız.

Değişim ve Süreklilik Formu

Orta Çağ'da Avrupa ve Asya'daki değişimi başlatan olay nedir?

Bu değişim hangi zaman aralığında gerçekleşmiştir?

Bu süreçte değişen unsurlar nelerdir?

Bu süreçte değişmeyen unsurlar nelerdir?

Bu değişim ne ölçüde gerçekleşmiştir?

Kitlesel göçlerin olumlu ve olumsuz etkileri nelerdir?

Avrupa ve Asya kültürleri arasındaki etkileşime örnek olarak neler verilebilir?

Yandaki karekodda değişim ve süreklilik formuna ait kontrol listesi bulunmaktadır.

3.2. ORTA ÇAĞ'DAKİ SİYASİ VE ASKERÎ GELİŞMELER

Düşünelim

Çizgi romanı okuyarak soruları cevaplayınız.



1. *Orta Çağ'da Batı ve Doğu medeniyetleri arasındaki farklılıkların nedenleri sizce neler olabilir?*
2. *Orta Çağ'daki Batı ve Doğu medeniyetleri hakkında "bana göre" ile başlayan üç önerme cümlesi yazınız.*

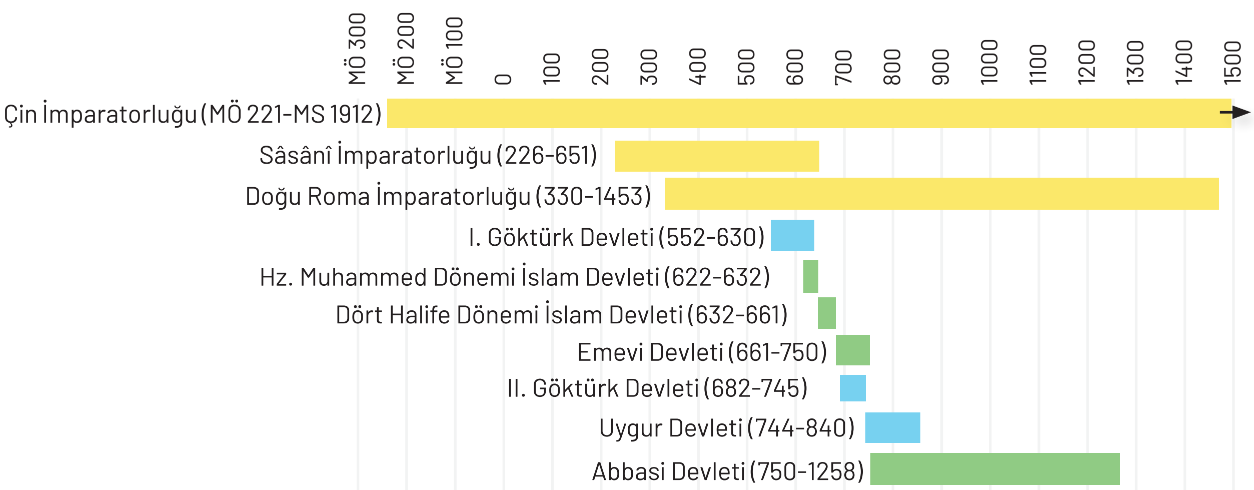
Keşfedelim

Verilen yönergeler doğrultusunda aşağıdaki etkinlikleri yapınız.

Tabloda verilen kelimelerin anlamlarına ilişkin tahminde bulunarak ilgili alanlara yazınız. Bu kelimelerin anlamlarını TDK Türkçe Sözlük'ten veya genel ağ kaynaklarından araştırarak ilgili alanlara yazınız.

Kavram	Tahminî Anlamı	Sözlük Anlamı
Divan		
Hicret		
Hilafet		
Kale		
Mevali		
Otokrasi		
Veliaht		
Veraset		
Yabgu		

Tarih şeridini inceleyerek soruları cevaplayınız.

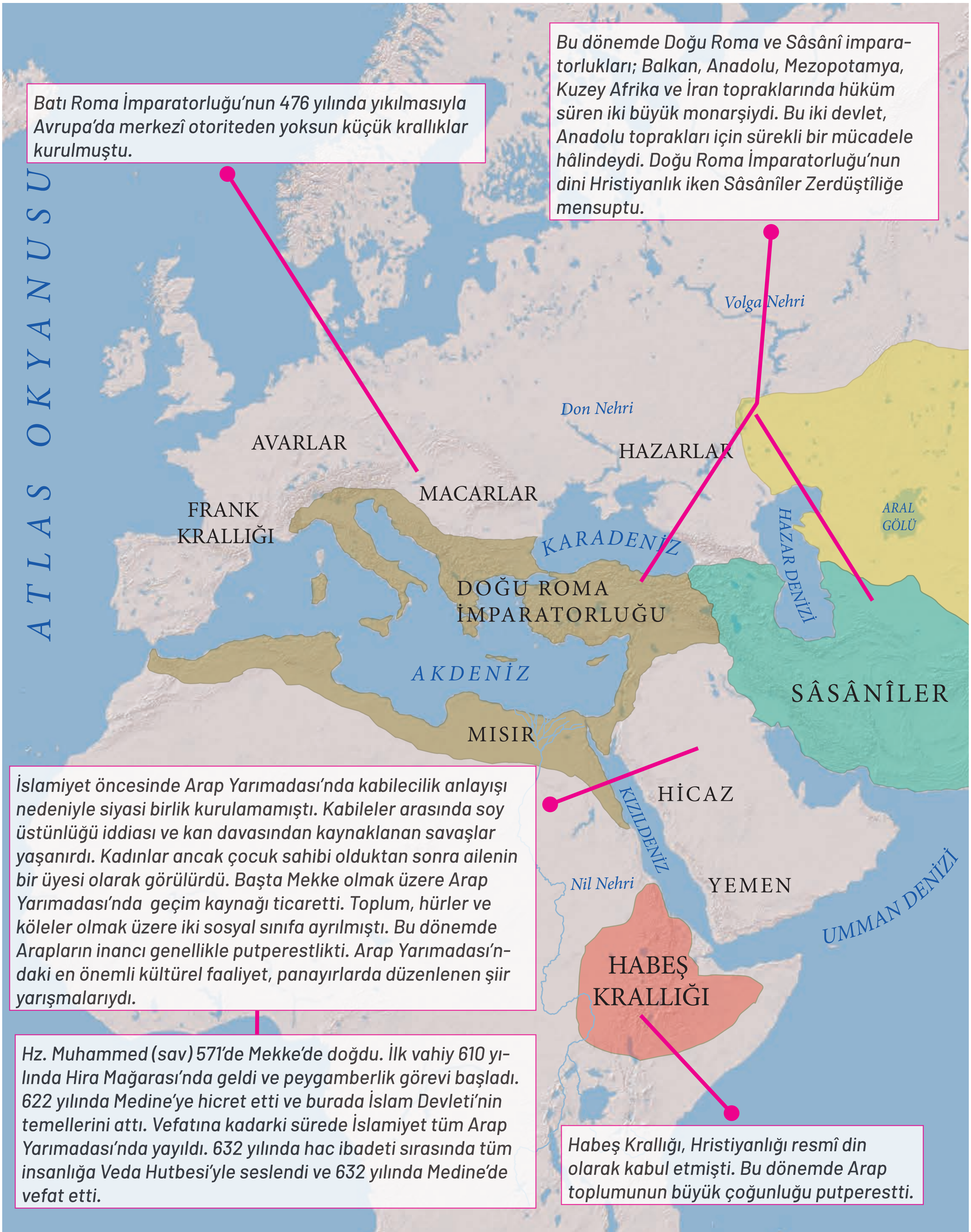


Tarih Şeridi 3.1 : Orta Çağ'daki başlıca devletler

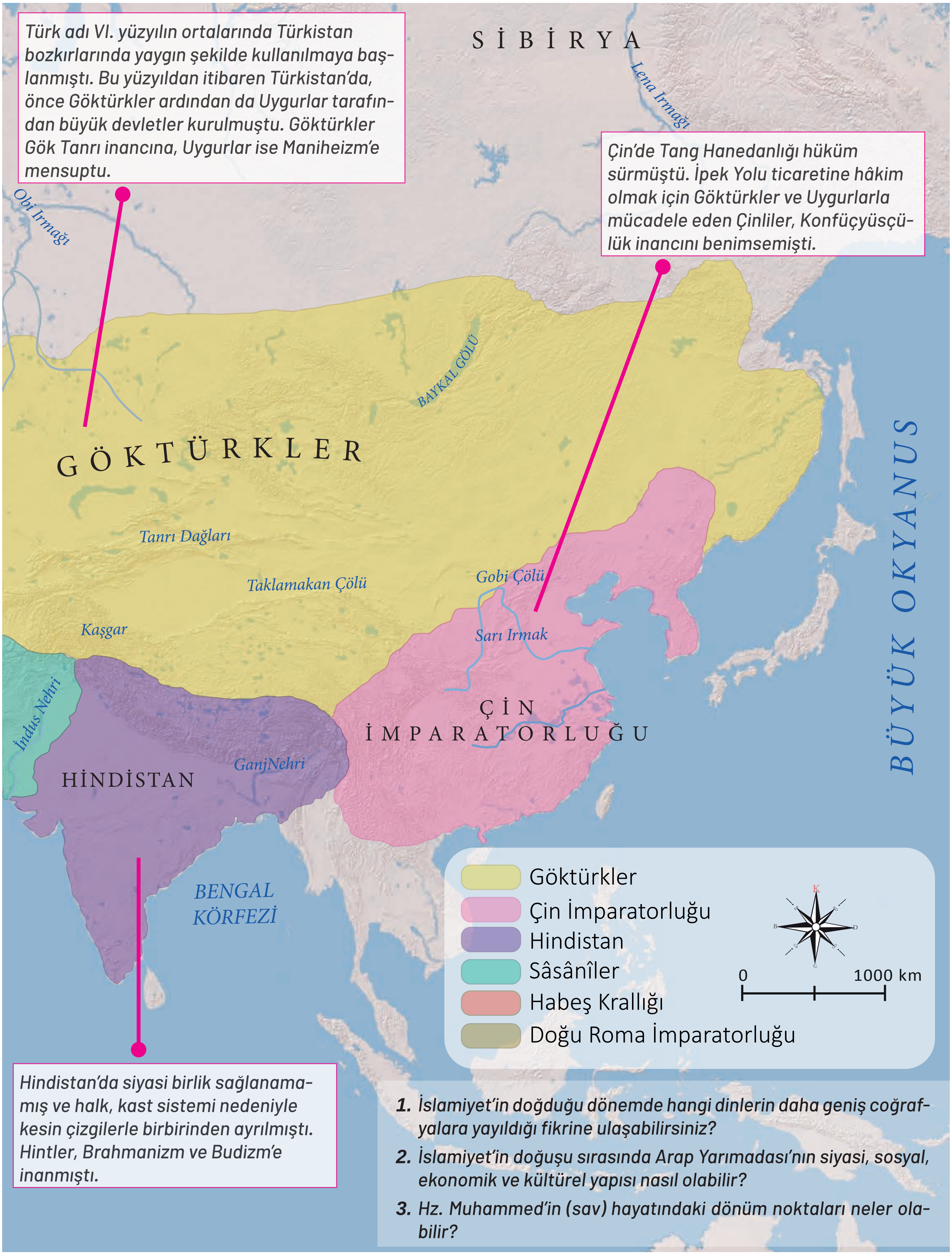
1. *Eski Çağ'da kurulmuş olup Orta Çağ'da da varlıklarını devam ettiren devletler hangileridir?*

2. *Sizce tarih şeridindeki devletlerin farklı renklerle gösterilmesinin nedenleri nelerdir?*

Bilgi görselini inceleyerek soruları cevaplayınız.



Bilgi Görseli 3.5: İslamiyet'in doğduğu dönemde Asya, Avrupa ve Afrika



Türk adı VI. yüzyılın ortalarında Türkistan bozkırlarında yaygın şekilde kullanılmaya başlanmıştı. Bu yüzyıldan itibaren Türkistan'da, önce Göktürkler ardından da Uygurlar tarafından büyük devletler kurulmuştu. Göktürkler Gök Tanrı inancına, Uygurlar ise Maniheizm'e mensuptu.

Çin'de Tang Hanedanlığı hüküm sürmüştü. İpek Yolu ticaretine hâkim olmak için Göktürkler ve Uygurlarla mücadele eden Çinliler, Konfüçyüsçülük inancını benimsemişti.

Hindistan'da siyasi birlik sağlanamamış ve halk, kast sistemi nedeniyle kesin çizgilerle birbirinden ayrılmıştı. Hintler, Brahmanizm ve Budizm'e inanmıştı.

1. *İslamiyet'in doğduğu dönemde hangi dinlerin daha geniş coğrafyalara yayıldığı fikrine ulaşabilirsiniz?*

2. *İslamiyet'in doğuşu sırasında Arap Yarımadası'nın siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel yapısı nasıl olabilir?*

3. *Hz. Muhammed'in (sav) hayatındaki dönüm noktaları neler olabilir?*

Öğrenelim

Verilen yönergeler doğrultusunda aşağıdaki etkinlikleri yapınız.

Öğrenme galerisi tekniğini kullanarak ve uygulama adımlarını takip ederek etkinlikleri yapınız.

Yandaki karekodda öğrenme galerisi tekniği ile ilgili bilgi notu bulunmaktadır.

- *Öğretmeniniz rehberliğinde eşit sayıda kişilerden oluşan gruplara ayrılınız.*
- *Verilen konu başlıklarından birini seçiniz.*
  - » *Eski Çağ'dan Orta Çağ'a varlıklarını devam ettiren devletler (Çin, Sâsânî ve Doğu Roma imparatorlukları)*
  - » *Türkistan'da kurulan devletler (I-II. Göktürk Devleti, Uygur Devleti)*
  - » *İslam devletleri (Hz. Muhammed ve Dört Halife Dönemi'nde İslam Devleti, Emevi Devleti ve Abbasi Devleti)*
- *Devletler ile ilgili verilenleri inceleyerek etkinlikleri yapınız.*
- *Grubunuzdaki arkadaşlarınızla öğrendiğiniz bilgileri listeleyiniz.*
- *Listelediğiniz bilgileri diğer gruplardaki arkadaşlarınızla paylaşınız.*

Tablodaki bilgileri inceleyerek sayfa 191'de boş bırakılan alana Çin İmparatorluğu'nun siyasi ve askerî gelişmelerini gösteren bir tarih şeridi hazırlayınız. Bu gelişmeleri kısaca açıklayınız.

Çin İmparatorluğu	
Kuruluş ve Yıkılış Tarihi	MÖ 221- MS 1912
Kurucusu	Qin Shi Huangdi (Çin Şi Vuandi)
Kurulduğu Bölge	Çin
Başlıca Siyasi ve Askerî Gelişmeler	• Feodal sistem içinde birçok küçük devletten oluşan Çin'de ilk siyasi birlik MÖ 221 yılında kurulmuştur. Böylece Çin'de imparatorluk dönemi başlamıştır. • Farklı hanedanların hüküm sürdüğü Çin'de MS 220 yılında merkezî otorite kaybolmuş ve siyasi birlik tekrar bozulmuştur. • 580 yılında iktidarı ele geçiren Sui Hanedanlığı, parçalanmanın eşiğinde olan Çin'i yeniden birleştirmeyi başarmıştır. • Sui Hanedanlığı'nın 618 yılında yıkılması üzerine yönetime Tang Hanedanlığı geçmiştir. • 618-906 yılları arasında Çin'e hâkim olan Tang Hanedanlığı Dönemi'nde imparatorluk altın çağını yaşamıştır. • Tang Hanedanlığı'na altın çağını yaşatan İmparator Xuanzong (Çunzong) (712-756), Türklerle ve Müslüman Araplarla Türkistan hâkimiyeti için mücadele etmiştir. • 751 yılında Abbasiler ve Türklere karşı yaptığı Talas Savaşı'nı kaybeden Çin İmparatorluğu, Türkistan'daki nüfuzunu kaybetmiştir. • 755 yılında ülkede başlayan isyanlar nedeniyle zayıflamaya başlayan Tang Hanedanlığı 906 yılında sona ermiş ve Çin'in siyasi birliği yeniden bozulmuştur.

Çin İmparatorluğu'ndaki siyasi ve askerî gelişmeleri gösteren tarih şeridi

Kaynakları inceleyerek Çin İmparatorluğu'nun yönetim ve ordu yapılarına ait özellikleri sayfa 192'de verilen tablodaki ilgili yerlere yazınız.

Kaynak A

"Çin'de hükümdar Gök dinine göre, göğün yeryüzünde temsilcisi idi. (...) İmparator tahtlarını, otoritelerini, yükselme ve çökmelerini 'Gök'e borçlu idiler. (...) Hükümdar feodal prenslerin en başında gelmekte, kendisi hem devletin şefi hem halkın efendisi olup, Gök'ün oğlu sıfatını taşımasından dolayı da mukaddes bir şahıs olarak tanınmaktadır. Hükümdarlık babadan oğula geçmekte, baş kadının büyük oğlu veliaht sayılmakta idi. (...) Çin'de sosyal durumlarına göre, halk biri Şe'ler (asiller), diğeri Nong'lar (köylüler) olmak üzere iki zümreye ayrılmış ve bu sınıfların dışında ayrıca kölelik müessesesine de yer verilmiştir."

Donuk, 1978, s. 25-28. *

Kaynak B

"Tang Hanedanlığı'nda (...) devletin başındaki imparatorun hemen altında yürütmenin başı olan başbakan bulunurdu. Onun altında ise hükümet için üç sekreterlik görev yapardı."

Yıldırım, 2021, s. 158. *

Kaynak C

"Çin'in antik dönemde farklı hanedanlıklar döneminde kurulan 'duhu zhidu sistemi' sınır bölgelerde kurulan valilik yönetim sistemi anlamına gelmektedir. (...) Sınır bölgelerde kurulan bu yönetim birimleri hanedanlığın bölgedeki en üst yönetim birimleri olmuştur. (...) Tang Hanedanlığı döneminde Batı Bölgesi olarak adlandırılan bölgeyi kontrol altına almak ve bölgeyi yönetmek amacıyla 'Anxi Genel Valilik' yönetim birimi kurulmuştur."

Gülez, 2019, s. 10. *

Kaynak Ç

"Tang Hanedanlığı'nın sınırlarını batıya doğru genişletme ve antik İpek Yolu güzergâh ve geçişlerine sahip olma amacı doğrultusunda, bölgede kurulan Anxi Genel Valilik ve Anxi Dört Garnizon kapsamında bazı önlemler de almıştır. (...) [Tang Hanedanlığı] Karaşeher gibi tarıma uygun olan elverişli bölgelerde 'tuntian' olarak adlandırılan askeri tarım toplulukları sistemini kurmuş ve bu doğrultuda tarım faaliyetlerine başlamıştır. (...) Hanedanlık tarım faaliyetleri kapsamında bölgeye çok sayıda asker göndermiş bir yandan tarım faaliyetlerinde bulunup askerlerin gıda sorununu çözerken öte yandan da tarım faaliyetleri adı altında bölgede giderek yayılma ve nüfus etmeyi sağlamış ve bunun sonucunda da bölgede Han ulusu [Çin] kültürünün baskın olmasını sağlamıştır."

Gülez, 2019, s. 262-263. *

Kaynak D

"O dönemde (VII. yüzyıl) Çin ordularında piyadeler çoğunluğu oluşturuyorlarsa da kaynaklara göre bu seferde piyade asker görevlendirilmemiştir. (...) Kaynaklar piyadelere değinmemiş olsa bile müstahkem mevkilerin elde tutulması ve erzakın taşınması gibi görevler için Çinlilerin piyadelerden yararlanmış olabileceklerini, ancak çevik Göktürk kuvvetlerine karşı esas vurucu güç olarak Göktürk atlılarına benzeyen Çinli hafif süvari birliklerinin özel olarak seçildiklerini belirtmiştir."

Erkoç, 2015, s. 101. *

Kaynak E



Çin'in 848'de Tibet İmparatorluğu'na karşı kazandığı zaferi tasvir eden ve süvarilerin ön planda olduğu bir duvar resmi. Mogao Mağarası, Çin.

Kaynak F



Şeref kıtasına mensup bir Çin subayı, Prenses Changle'ın Mezarı, Zhao Mozolesi, Shaanxi (Şanksi) Eyaleti, Çin subayları savaşlarda kılıç, miğfer ve zırh kullanmıştır.

Çin İmparatorluğu	
Yönetim Yapısının Özellikleri	
Ordu Yapısının Özellikleri	

Verilenleri inceleyerek Sâsânî İmparatorluğu'nun siyasi ve askerî gelişmeleriyle ilgili 5N 1K sorularını cevaplayınız.

Sâsânî İmparatorluğu, 226 yılında İran'da Part egemenliğine son veren ve şehinşah (şahanşah) ünvanını alan Erdeşir tarafından kurulmuştur (Harita 3.2). Sâsânîlerin en sevilen hükümdarı, 531-579 yılları arasında hüküm süren I. Hüsrev'dir. Bu dönemde ülke; siyasi, askerî, ekonomik ve kültürel açılardan büyük ilerleme kaydetmiştir.

Sâsânîler, Orta Çağ'da sınır komşuları olan Ak Hun Devleti, Doğu Roma İmparatorluğu ve İslam Devleti'yle mücadele etmiştir. Göktürk Yabgusu İstemi, ipek ticareti yapılan yolları kontrol altında tutan Ak Hun Devleti'ne karşı Sâsânîlerle ittifak kurmuştur. Bu ittifak sonucunda 557'de Ak Hun Devleti yıkılmış ve toprakları bu iki devlet arasında paylaşılmıştır.



Harita 3.2: Sâsânî İmparatorluğu

Sâsânîler, halefleri olarak gördükleri Pers İmparatorluğu'nun sınırlarına ulaşmak için Doğu Roma'nın hükmettiği Anadolu topraklarına sahip olmak istemiştir. Bu nedenle iki devlet arasında yaklaşık dört yüz yıl süren savaşlar yaşanmıştır.

Kaynak G

"Bizans İmparatoru Herakleios, 622 yılında (...) Sâsânîler'e karşı mücadele için başşehirden ayrıldı; Anadolu topraklarını Sâsânî işgalinden kurtardı. (...) 626'da tekrar hücuma geçen Sâsânîler, Anadolu'yu aşıp İstanbul'un karşısında Khalkedon'a (Kadıköy) kadar ilerlediler. Aynı zamanda Avarlar tarafından kuşatılan İstanbul'u Bizanslılar başarılı bir şekilde savundu. Avar ordusunun geri çekilmesiyle birlikte Sâsânî kumandanı Şehrbârâz da birlikleriyle Suriye'ye döndü. (...) Herakleios'un 627 yılı sonunda Ninova'da Sâsânîler'in ana ordusunu kesin bir yenilgiye uğratmasıyla asırlardır devam eden Bizans-Sâsânî mücadelesi Bizans'ın üstünlüğüyle sonuçlanmış oldu. İslâm orduları Kādisiye (636) ve Nihâvend (642) savaşlarında Sâsânîler'i yenilgiye uğratarak son hükümdarları III. Yezdicerd'i doğuya doğru çekilmeye ve topraklarını peyderpey teslim etmeye mecbur bıraktılar [651]."

Naskali, 2009, s. 175-176. *

5N	Metinde ve Kaynak G'de verilen gelişmeler nelerdir?
	Gelişmeler nerede gerçekleşmiştir?
	Gelişmeler ne zaman gerçekleşmiştir?
	Gelişmeler nasıl gerçekleşmiştir?
	Gelişmeler niçin gerçekleşmiştir?
1K	Gelişmelerde kimler etkili olmuştur?

Kaynakları inceleyerek Sâsânî İmparatorluğu'nun yönetim ve ordu yapılarına ait özellikleri sayfa 195'te verilen tablodaki ilgili yerlere yazınız.

Kaynak Ğ



Sâsânî İmparatoru II. Hüsrev adına basılan altın dinar. Orta Çağ devletlerindeki hükümdarlar, üzerlerinde kendi tasvirlerinin bulunduğu madenî paralar bastırmıştır.

Kaynak H

"Sâsânî hükümdarlarına şahların şahı anlamında "şahanşah" adı verilmekteydi. (...) Hükümdarın başında bulunduğu ve son sözü söylediği fakat kararların karşılıklı görüşülerek alındığı bir danışma kurulu bulunmaktaydı. (...) Hükümdarın yetkilerini sınırlayan ve düzenleyen yazılı kanunların yanında, hükümdarın yetkileri dini, ahlaki, örfi gelenekler ile de sınırlandırılmıştır. (...)

Sâsânîlerde devlet yönetimi oldukça güçlendirilmiş yüksek kapasitede merkeziyetçi bir yapıya sahiptir. (...) Merkez yönetim teşkilatı içerisinde hükümdarlar üzerinde önemli yaptırım güçleri olan bir din adamları konseyi bulunmaktaydı. (...) Sâsânî devlet işleri divan adı verilen kurullarda icra edilmekteydi. (...) Bu divanlarda alınan kararlar hükümdarın onayına gider ve hükümdar tarafından onaylanırdı. (...) İdari teşkilatın başında bulunan vezire baş vezir denirdi. (...) Baş vezir, Sâsânî hükümdarının en yakınında bulunan kişidir ve ikinci adam konumundadır. (...) Ülke dört ana eyaletten oluşuyordu ve bu eyaletlere satrap adı verilmekteydi. (...) Eyaletler valiler tarafından idare ediliyordu."

Altungök, 2015, s. 161-175, 213. *

Kaynak I



Sâsânî ordusunda ok, yay, mızrak, kılıç, yuvarlak kalkan, gürz, zırh, miğfer gibi silah ve teçhizatlar kullanılmış; ordunun ana gücünü süvariler oluşturmuştur. Kaynaklara göre Sâsânîlerin savaş kazanmasının en önemli nedeni, ordunun en etkin güçlerinden olan savaş filleridir.

Kaynak İ

"Sâsâni ordusu da temel olarak iki sınıfa ayrılmıştı; süvari ve piyadeler. (...) Süvariler kesinlikle piyadeden üstün ve saygın kabul ediliyorlar ve piyadelerden daha fazla maaş alıyorlardı. (...) Sâsâni süvarisi temel olarak iki sınıfa ayrılmıştır: hafif, okçu süvari ile ağır, zırhlı, mızraklı süvari. (...) Sâsâniler zaman içerisinde okçu süvarileri geri plana çekip ağır zırhlı, mızraklı süvari birliklerine dayalı bir ordu sistemi kurmuşlardır. (...) Okçu piyade daha ziyade kuşatmalarda etkin olarak kullanılmaktaydı. (...)

Zırh teknolojisinde İranlılar genel olarak Romalılardan iyi durumdaydılar. Zira İran zırhlı piyade ve süvarileri Romalılar tarafından örnek alınmıştır. Buna karşın İranlılar diğer hususlarda olduğu gibi zırh teknolojisinde de Asya geleneklerini takip etmekteydiler. (...)

Ordu birlikleri onluk sisteme göre düzenlenmişti. (...) Sâsânilerin farklı etnik gruplara dayalı ordu siteminin ileriki asırlarda Müslümanlar tarafından da benimsendiği görülmektedir. (...) Askerlerin en azından bir kısmı maaş almaktaydı. Buna karşın Taberi'den öğrendiğimiz bilgilere göre Sâsâni şahları bazı arazileri ikta olarak da bağışlayabilmekteydiler."

Sivrioğlu, 2013, s. 680-695. *

Sâsânî İmparatorluğu	
Yönetim Yapısının Özellikleri	
Ordu Yapısının Özellikleri	

Metin ve Kaynak J'yi inceleyerek sayfa 196'da verilen Doğu Roma İmparatorluğu'nun siyasi ve askerî gelişmeleri ile ilgili karekodda bulunan etkinliği yapınız.

Roma İmparatorluğu'nun devamı olan ancak zamanla kendine özgü bir sistem oluşturan Doğu Roma, 330 yılında I. Konstantin tarafından İstanbul'da kurulmuştur. XVI. yüzyıldan itibaren tarihçiler tarafından Bizans olarak adlandırılan imparatorluk, bin yılı aşan tarihinde birçok devletle komşu olmuştur. Doğu Roma, bu devletler arasında Orta Çağ boyunca varlığını koruyabilen tek imparatorluk olarak öne çıkmıştır.



Harita 3.3: Kavimler Göçü sonrası Avrupa ve Doğu Roma İmparatorluğu

Doğu Roma İmparatorluğu V. yüzyılda kuzeybatı komşusu Avrupa Hun Devleti ile mücadele etmiştir (Harita 3.3). Attila tahta çıktıktan sonra Avrupa Hun Devleti ile 435 yılında Margus Antlaşması imzalanmıştır. Antlaşmaya göre Doğu Roma İmparatorluğu artık Hun kaçaklarını kabul etmeyecek ve o güne kadar sığınanları da geri verecektir. Doğu Roma, Hunların savaş hâlinde bulundukları hiçbir kavimle ittifak kurmayacaktır. Yine bu antlaşma ile imparatorluk şehirlerinde ticaret hakkı tanınan Hunlara ödenen vergi iki katına çıkarılacaktır.

Attila'nın 441 ve 447 yıllarında Doğu Roma'ya karşı gerçekleştirdiği Balkan Seferleri'yle Tuna Nehri civarında Hunlara engel olacak bir güç kalmamıştır. Bu seferler sonucunda ağır bir vergiye bağlanan Doğu Roma İmparatorluğu, Attila'nın batıya yönelmesi sayesinde varlığını sürdürmeye devam etmiştir.

Kaynak J

"Kendisini eski Roma imparatorlarının halefi olarak kabul eden I. Iustinianos, imparatorluğu yeniden eski sınırlarına ulaştırmayı (...) hedef edinmişti. Bu hedef doğrultusunda (...) Kuzey Afrika Vandallar'dan (534), İtalya Ostrogotlar'dan (555) geri alındığı gibi İspanya'nın güneydoğusu da devlet topraklarına katıldı. (...) I. Iustinianos'un saltanatı [527-565], hukukun yeniden düzenlenmesi (529) ve Nika İsyanı (532) sırasında yanmış olan Ayasofya'nın muhteşem bir şekilde yeniden inşası ile parlaklık kazanmıştır. (...) [İmparator Herakleios (610-641) Dönemi'nde] ordu ve idare düzeninde yapılan reformlarla içten yenilenen devlet İran hücumlarına karşı koyabildi. (...) Yıllarca devam eden savaşlar sonunda Herakleios İranlılar'ı Anadolu'dan sürüp çıkardı. Suriye, Filistin ve Mısır eyaletlerini geri aldı. (...) 629'da savaş sona erdiğinde imparatorluk İran ve Avar tehdidinden tamamen kurtulmuş bulunuyordu; fakat bu huzurlu devre kısa sürdü. Pek az sonra başlayan ve bütün tarihin akışını değiştiren İslâm fetihleri [Dört Halife Dönemi, Emeviler ve Abbasiler] Bizans'ın doğuda kazandığı başarıları silip götürdü (...)."

Demirkent,1992, s. 232-233, 243. *

Doğu Roma İmparatorluğu'nda meydana gelen siyasi ve askerî gelişmelerle ilgili yandaki karekodda bulunan etkinliği yapınız.

Kaynakları inceleyerek Doğu Roma İmparatorluğu'nun yönetim ve ordu yapılarına ait özellikleri sayfa 197'de verilen tablodaki ilgili yerlere yazınız.

Kaynak K



Doğu Roma İmparatoru VI. Ioannis Kantakuzenos'un (Yoannis Kantakuzen), Konstantinopolis Konseyi'ne başkanlık ederken tasvir edildiği parşömen, Fransa Ulusal Kütüphanesi

Kaynak L

"Bizans imparatoru tipi eski Roma geleneğinin bir devamı olmakla beraber bu makamın bir doğu monarşisi haline dönüşmesini temsil eder. (...) Bizans İmparatoru baş kanun koyucu, en yüksek yargıç, idarî, malî ve askerî otoritedir. Bu otokratik yönetim eski şarkın bir devamıdır. (...) Bizans İmparatoru tanrısal irade ile bu göreve gelmiştir. Kilisenin başıdır. (...) Bizans İmparatoru'nun bu sınırsız gibi görünen otoritesini sınırlayan fiilî kanunlar, kilise ve ülkenin feodal yapısından doğan toprak sahipleri sınıfı olmuştur. (...)

Bizans'ta senato, yüksek memurların, toprak asillerinin ve paralı kimselerin girdiği törensel bir kuruldu. (...) Senato başkanı aynı zamanda başkentin yargıcı ve belediye sorumlusu idi. Tıpkı Sâsânîler'in baş veziri gibi bir 'büyük domestik' başbakanlık görevini yürütmüştür. (...) Bizans, Roma hukuk sistemini geliştirip çağdaş dünyaya hediye eden bir imparatorluk olarak tanınır. (...)

Bizans eyalet yönetimi de tarih içinde değişen şartlara uyarak bazı gelişmeler gösterdi. Eyaletlerin başında bir sivil vali ve bir kumandan bulunuyordu."

Ortaylı, 2008, s. 31-39. *

Kaynak M

"Bizans ordusunda süvari sınıfının öneminin artması da karakteristiktir. Bu hususta imparatorluğun, askeri kudreti daha ziyade atlı birliklere dayanan yeni Sâsânî İran devletinin savaş tarzına uymak zorunluluğunu duyması her halde nedenlerin sonuncusu değildir. (...) Askeri idare bakımından eyaletlerdeki thema'lar ile İstanbul'da garnizonu bulunan tagma'lar arasında fark oldukça büyüktür. Thema'ların toprağa bağlı askerleri aslında bir köylü milisi teşkil ederler. Başşehrin tagma'ları meslekleri askerlik olanlardan terekküp eder. (...) Themalar ortaçağ Bizans devletinin bel kemiğidir."

Ostrogorsky, 2019, s. 40, 233. *

Kaynak N

"Thema terimi, idarî ve askerî gücü bir arada tutan ve imparator tarafından atanan komutanın yönetiminde VII. yüzyıldan XI. yüzyıl ortalarına kadar Bizans İmparatorluğu'nun idarî, askerî ve sosyo-ekonomik yönetim birimini karşılamaktadır. (...) Ayrıca bu terimin özelinde de teçhizatlanmış, organize edilmiş ve bulunduğu thema'nın adıyla anılan 'yerel' bir askerî birliği ve kendisine özgü toprak ve sosyo-ekonomik yapısıyla thema'da yaşamını idame ettiren çiftçi-askerler tanımladığı da anlaşılmaktadı. (...) Thema yöneticilerinin en önemli görevi askeridir ve bunun için thema'lara göre sayıları değişmekle birlikte bir komutanın emrinde 4000-18000 arasında bir askeri kuvvet bulunmakta olup bütün thema'ların piyade ve asker sayısı yüzyıllara göre değişiklik göstermektedir."

Güneş, 2023, s. 23, 30, 362. *

Doğu Roma İmparatorluğu	
Yönetim Yapısının Özellikleri	
Ordu Yapısının Özellikleri	

Metin ve Kaynak O'yu inceleyerek sayfa 199'da verilen I-II. Göktürk Devleti'nin siyasi ve askerî gelişmeleri ile ilgili karekodda bulunan etkinliği yapınız.

VI. yüzyılın ortalarından itibaren Asya bozkırlarında Türk adı yaygın şekilde kullanılmaya başlamıştır. Türk milletine adını veren I. Göktürk Devleti, Bumin Kağan önderliğinde 552 yılında Ötüken merkez olmak üzere kurulmuştur. Büyük Okyanus'tan Akdeniz'e kadar Göktürklere komşu olan devletler, kendi kaynaklarında Asya bozkırları için Türkiye ya da Türkistan ismini kullanmıştır.

553-573 yıllarında I. Göktürk Devleti'nin hükümdarı olan Mukan Kağan, doğuda Kore'den başlayıp batıda Karadeniz'e kadar uzanan bölgelerdeki Türk boylarını ve yabancı kavimleri Göktürklere bağlamıştır. Onun döneminde devlet, en parlak zamanını yaşamıştır.

Ülkenin batısını idare eden İstemi Yabgu da kumandasındaki ordularla devletin sınırlarını genişletmiştir. İstemi Yabgu, Sâsânîlerle ittifak kurarak 557'de Ak Hun Devleti'ne son vermiş ve tarihî İpek Yolu'na hâkim olmuştur. Ancak bu ittifak kısa sürmüş ve Göktürklerin Sâsânîlerle arası açılmıştır. Bunun üzerine Doğu Roma İmparatorluğu ile temasa geçen İstemi Yabgu 567 yılında İstanbul'a elçi yollamıştır. Böylece tarihte ilk kez Türkistan'dan İstanbul'a elçi



Harita 3.4: I. Göktürk Devleti

heyeti gönderilmiştir. Buna karşılık Doğu Roma İmparatorluğu da Göktürklere 569 yılında elçi yollamıştır. Bu gelişmeler sonucunda oluşan Göktürk-Doğu Roma ittifakı ile Sâsânî İmparatorluğu zor durumda kalmış ve daha sonra İslam kuvvetlerinin İran'ı fethetmesi kolaylaşmıştır (Harita 3.4).

Mukan Kağan'dan sonra tahta çıkan Taspar Kağan, gelişmiş olan devleti yeniden teşkilâtlandırmıştır. Ancak Taspar Kağan'ın 581'de ölümüyle yaşanan taht kavgaları ve Çin entrikaları, I. Göktürk Devleti'nin 582 yılında doğu ve batı olmak üzere ikiye ayrılmasına neden olmuştur. Çin İmparatorluğu 630 yılında Doğu Göktürk Devleti'ne son vermiş, Batı Göktürk Devleti'ni ise kendisine bağlı birçok beyliğe ayırmıştır.

Kaynak O

"630-680 arasındaki 50 yıllık zaman Gök-Türklerin hürriyetlerini kaybettikleri bir matem devresi oldu. (...) Müstakil bir devletten yoksunluk Gök-Türkler için haysiyet kırıcı bir ıstırap kaynağı teşkil ediyordu. (...) Gök-Türkleri bu felakete sürükleyen sebepler, [Orhun] kitabelerden anlaşılacağına göre, şu üç noktada toplanmaktadır: 1. Devlet ve idare adamlarının yetersizliği (...) 2. Türk kavminin uygunsuz tutumu (...) 3. Kurnaz Çin siyaseti ve yıkıcı propaganda. (...) Gök-Türk tarihinin bu 50 yıllık fetret devrinin sonunda, Kitâbeler yoluyla çok iyi tanınan, Aşına soyundan, Kutluk istiklâl savaşına girişti (680)."

Kafesoğlu, 1995, s. 105-106. *

II. Göktürk Devleti	
Kuruluş ve Yıkılış Tarihi	682-745
Kurucusu	Kutluk (İlteriş) Kağan
Kurulduğu Bölge	Türkistan
Başlıca Siyasi ve Askerî Gelişmeler	• Yaklaşık elli yıl boyunca Çin esareti altında yaşayan Göktürkler, Kutluk önderliğinde 682'de bağımsızlığını kazanarak Ötüken merkez olmak üzere II. Göktürk Devleti'ni kurmuştur. • Kutluk, İlteriş ünvanıyla kağan ilan edilmiş ve ünlü devlet adamı Tonyukuk ise Apa Tarkan tayin edilmiştir. Tonyukuk'un yaptığı planlar ve uyguladığı stratejiler sayesinde devlet sağlam temellere oturtulmuştur. • Kutluk Kağan ve Tonyukuk liderliğindeki II. Göktürk Devleti, her fırsatta Çin İmparatorluğu'na akınlar düzenleyerek esaret altındaki Türkleri kurtarmaya çalışmıştır. • 692-716 yıllarında tahtta kalan ve Türk tarihinin büyük fatihlerinden biri olan Kapgan Kağan, Türkistan'daki tüm Türk boylarını tek bayrak altında toplamış ve Çin İmparatorluğu'nu yeniden baskı altına almıştır. • Kapgan Kağan'dan sonra 716'da devletin başına geçen İnel, başarısız yönetimi nedeniyle tahtı Kutluk'un oğlu Bilge'ye bırakmıştır. • Boyların isyanını bastıran Bilge Kağan, uzun mücadelelerden sonra devletin birliğini yeniden sağlamıştır. Bilge Kağan, kardeşi Kül Tigin ve Tonyukuk'la birlikte II. Göktürk Devleti'ne parlak bir dönem yaşatmıştır. • Çin İmparatorluğu ile iyi ilişkiler kuran Bilge Kağan'ın 734'teki ölümünden sonra Göktürkler zayıflamıştır. 742 yılında isyan eden Karluk, Basmıl ve Uygurlar tarafından bozguna uğratılan II. Göktürk Devleti, 745 yılında yıkılmıştır.

Göktürklerde meydana gelen siyasi ve askerî gelişmelerle ilgili yandaki karekodda bulunan etkinliği yapınız.

Metin ve Kaynak Ö'yü inceleyerek aşağıda boş bırakılan alana Uygur Devleti'nin siyasi ve askerî gelişmelerini gösteren bir tarih şeridi hazırlayınız. Bu gelişmeleri kısaca açıklayınız.

II. Göktürk Devleti zayıflayınca Basmıl, Karluk, Uygur boyları isyan etmiş ve II. Göktürk Devleti tarih sahnesinden çekilmiştir. Daha sonra Türkistan'da Basmıllar idaresinde yeni bir kağanlık kurulmuştur. Uygurlar da Basmılların hâkimiyeti altında yaşamaya başlamıştır. Ancak Basmıllara karşı gelen Uygurlar, Kutluğ Bilge Kül Kağan liderliğinde 744 yılında Ötüken merkez olmak üzere Uygur Devleti'ni kurmuştur. Devletin merkezi daha sonra Karabalgasun'a taşınmıştır.

Uygur Devleti, 747 yılında tahta çıkan Moyen-Çor Kağan idaresinde gelişmiş ve sağlam temeller üzerine oturmuştur. Bu dönemde Türkistan'daki diğer Türk boyları hâkimiyet altına alınmaya çalışılmış ve isyanlar nedeniyle zor durumda kalan Tang Hanedanı'na yardım edilmiştir.

Moyen-Çor Kağan'dan sonra 759 yılında yerine geçen Bögü Kağan zamanında Çin'den gönderilen hediye ve vergilerle Uygurlar ekonomik açıdan kalkınmıştır. Bögü Kağan 764'te Maniheizm'i resmî din olarak kabul etmiştir. Hayvansal gıdalar yemeyi yasaklayan ve savaşçılık duygusunu zayıflatan bu dini kabul etmekle Bögü Kağan, Uygurların yerleşik hayata geçmesini amaçlamıştır.

821 yılından sonra gerilemeye başlayan Uygurlar, kuzeyde Kırgızlarla mücadele etmiştir. Çin sarayının entrikaları kağanlık ailesinin gücünü zayıflatmış ve 840 yılındaki Kırgız saldırılarıyla Uygur Devleti yıkılmıştır.

Kırgız yenilgisinden sonra başka bölgelere göç eden Uygurlar, zamanla yeni devletler kurmuştur. Bunlardan ilki Çin'in kuzeyindeki Sarı (Kansu) Uygurlardır. Diğeri ise Beşbalık, Turfan, Hoça ve Kaşgar'ı içine alan Turfan Uygur Devleti'dir.

Kaynak Ö

"Turfan Uygur Devleti, Orta Asya'nın ticaret yolları üzerinde ekonomik bakımdan güçlendi. 911'de bağımsız hale gelen Uygur Devleti güneyde Tibet, Batı Türkistan'da Karluk bölgesiyle sınırlıydı. Devlet sanat, edebiyat ve ticaret alanlarında çok ilerledi (...) 1950'de Doğu Türkistan'ın Çin'e bağlandığı Ruslar'ca da kabul edildi. 1955'te Uygur Özerk Bölgesi kuruldu. Bugün Uygurlar'ın çoğunluğu bu bölgede yaşamaktadır."

Çandarlıoğlu, 2012, s. 243. *

Uygur Devleti'ndeki siyasi ve askerî gelişmeleri gösteren tarih şeridi

Kaynakları inceleyerek I-II. Göktürk ve Uygur devletlerinin yönetim ve ordu yapılarına ait özellikleri sayfa 201'de verilen tablodaki ilgili yerlere yazınız.

Kaynak P

"Ben Tanrı gibi ve Tanrıdan olmuş Türk Bilge Hakan, bu devirde tahta oturdum. (...) Türk halkının adı sanı yok olmasın diye babam Hakanı, annem Hatunu yücelten Tanrı, onlara devlet veren Tanrı, Türk halkının adı sanı yok olmasın diye beni o Tanrı hakan olarak tahta oturttu. (...) Türk halkı için gece uyumadım, gündüz oturmadım; Kardeşim Kül Tigin ile iki şad ile birlikte ölesiye yitesiye çalıştım, çabaladım. (...) Tanrı öyle buyurduğu için, bahtım ve talihim olduğu için, ölecek milleti diriltip doyurdum. (...) Çıplak halkı giyimli kıldım, fakir halkı zengin kıldım, az halkı çok kıldım, güçlü devleti olandan, güçlü hakanı olandan daha iyi kıldım."

Tekin, 2020, s. 45, 57-59. *

Kaynak R

"Gök Türklerde hükümdarlık, yani, devlet başkanlığı kağanlık ile temsil edilmektedir. Devlet başkanı da kağan unvanını taşıyordu. Kaynaklardan anlaşıldığına göre otağ, taht, tuğ, davul ve yay hükümdarlık sembolleri idi. (...) Gök Türklerde siyasi iktidar 'kut' tabiri ile ifade olunuyordu. (...) Kağanlık kişiye Tanrı tarafından verilirdi. Türk hükümdarı kanunları (töre) uygular, kendisi de uyar fakat kanun yapamazdı. (...) Kağanın icraatı millet tarafından meclis vasıtasıyla kontrol ediliyordu. (...) Gök Türklerde meclis kelimesinin karşılığı 'toy' idi. (...) Gök Türk kağanları meclisin tabii başkanı oluyorlardı. (...)

Orhun kitabelerinde geçtiği üzere, Gök Türklerde hükûmetin karşılığı 'ayuk' tabiri idi. Coğrafi şartlar ve ülkenin içinde bulunduğu durum sebebiyle toyun her zaman toplanması mümkün olamıyordu. Memleket işlerinin asıl görüşülmesi gerektiği anlarda ayukı devreye giriyor, bütün asıl meseleler o an için ayukta konuşuluyordu. (...)

Gök Türk Devleti'nde kulluk ve kölelik yoktu. Yani insanların hepsi hürdü. Kadınların da toplumda önemli yerleri vardı. (...) Gök Türk Devleti'nde bir adliye müessesesi vardı. Yarguların vazifeleri töreyi ve örfi hukuku uygulamaktı. (...) Hükümdarlar da mahkeme başkanlığı yani yarganlık yaparlardı."

Taşağıl, 2022, s. 126-132. *

Kaynak S

"Uygurlarda da göreceğimiz gibi, Göktürkler'de Kağan'ın karısı hatun devlet işlerinde kocasıyla birlikte söz sahibidir. Emirnamelerin yalnız kağan namına değil, kağan ve hatun nâmına müşterek imza edilmesi; resmi yazışmalarda kağanın hatundan ayrılmaması herhalde kadının aile hayatındaki ehemmiyetinden ileri gelmektedir. Kağan'ın eşi devlet işlerinde kocasına yardımcı olduğu gibi, yapılacak antlaşmalarda da büyük rol oynuyordu."

İzgi, 2020, s. 30. *

Kaynak Ş

"Uygur Kağanlığı, Gök Türk Devleti'nin sahip olduğu mirasın üzerine kurulduğu için bu devletin yani bozkır kültürünün geleneğini sürdürüyordu. Ancak, zamanla Çinlilerle fazla yakınlaşma, Maniheizm'in ülkede kabul görmesi hayat tarzını eskisine göre değiştirmelerine sebep oldu. (...) İkinci hanedandan itibaren unvanların değişmesi 'ay' ve 'kün' gibi Maniheizm'in artan etkisini açıkça gösteriyordu. (...) Karabalasagun, devletin merkeziydi ve devlet meclisi burada toplanırdı. Gök Türklerin kullandığı bütün unvanların daha sonra Uygurlar tarafından da devlet sistemi içinde aynen kullanıldığını görüyoruz."

Taşağıl, 2015, s. 211-212. *

Kaynak T



Göktürk ve Uygur askerleri savaşlarda hafif zırh kullanmıştır. Türk ordusunda börüler olarak adlandırılan ve etkin bir güce sahip bu hafif zırhlı askerlerin bulunması savaşlarda Türk ordusuna üstünlük kazandırmıştır

Hafif zırhlı Türk askeri (temsilî)

Kaynak U



▲
Türkler, savaşlara atlı kuvvetlerle katılırdı. Türk süvarilerinin en önemli özellikleri, çok hızlı hareket etmeleri ve ata çok iyi hâkim olmalarıydı. Bu konuda onlardan daha iyi bir kavim yoktu. Bizanslı tarihçi Anna Komnena, Türk askerleriyle ilgili şöyle demiştir: "Bir Türk kovalamaya geçmişse düşmanını ok atarak haklar. Kendisi kovalanıyorsa okları sayesinde üstün gelir. Türkler gerçekten çok usta okçulardır." Kaynaklarda geçen savaş araç ve gereçlerinden bazıları şunlardır: ok, yay, kılıç, hançer, sadak, kın, kalkan ve süngü.

Kaynak Ü

"Ordu-millet olan Türklerin [Göktürkler ve Uygurlar dönemlerinde] en büyük hususiyetlerinden birisi de savaşçılıklarıdır. İşte barış zamanında günlük işleriyle meşgul olan bu halk, savaş döneminde top-yekûn seferberlik halinde bulunuyordu. Buna bağlı olarak harp vakitlerinde erler, emir geldiğinde silah ve atlarıyla birlikte toplanma mekânlarına kısa bir süre içinde ulaşmak zorundaydılar. (...)[Göktürkler ve Uygurlar'da] Savaş ve ordu komutanlığı sadece erkeklerin işi değildi. Kadınlar da birliklere veyahut ordulara kumanda edebildikleri gibi, at üstünde okları, yayları ve kılıçları olduğu halde harplere katılıyordu. (...) Türk ordusu ücretli değildir. Türk ordusu daîmidir. Türk ordusu temelde atlı birliklerden oluşur. (...) Silah konusunda Türkler Orta Çağda oldukça ileriydiler. (...) Eski Türk ordusunda en büyük askerî birlik 'tümen' denilen on bin kişilik kuvvettir ve bunlar 'tümen başı' denilen komutanların emrindeydi. (...) Harbe girecek er, atının kuyruğunu bağlar veya keserdi. (...) Artık o kişi, vatan ve millet için kendini fedaya ve şehitliğe hazırlamış demektir. Mesela (...) 2013 senesinde Bilge Kağan Anıt Mezarlığında yapılan kazılarda ele geçen resimli kiremidin üzerindeki atların da kuyruklarının bağlandığına şahidiz."

Gömeç, 2023, s. 159-168. *

	I-II. Göktürk Devleti	Uygur Devleti
Yönetim Yapılarının Özellikleri		
Ordu Yapılarının Özellikleri		

Verilenleri inceleyerek sayfa 204'te verilen Hz. Muhammed Dönemi'nde meydana gelen siyasi ve askerî gelişmelerle ilgili karekodda bulunan etkinliği yapınız.

Hz. Muhammed (sav), 571 yılında Arap Yarımadası'nın önemli şehirlerinden Mekke'de dünyaya gelmiştir. 610'da ilk vahyin Cebrail aracılığıyla Hira Mağarası'nda iletilmesiyle Hz. Muhammed'in (sav) peygamberlik görevi başlamıştır. İslamiyet'in Mekke'de yayılmaya başlamasından tedirgin olan müşrikler, inançlarından vazgeçirmek için Müslümanlara çeşitli işkenceler uygulamıştır. Bunun üzerine Müslümanlar, Hz. Muhammed'in (sav) izni ve yönlendirmesiyle aşamalı olarak güvenli bölgelere hicret etmiştir (Görsel 3.4). Hz. Peygamber'in Mekke'de kalarak İslamiyet'i anlatmaya devam etmesi üzerine müşrikler daha da ileri giderek Hz. Muhammed'i (sav) öldürmeye karar vermiştir. Bunu öğrenen Hz. Muhammed (sav), yanına yakın arkadaşı Hz. Ebu Bekir'i de alarak 622'de Medine'ye hicret etmiştir.



Görsel 3.4: Leon Belly'e (Lion Beli) ait "Mekke'ye Giden Hacılar" adlı yağlı boya tablo, Musée d'Orsay (Müze Dohsey), Paris

Kaynak V

"Siyasî açıdan hicretin büyük bir değişime imkân sağladığı âşikârdır. Mekke'deki müşriklerin baskıları karşısında pek çok eziyet ve işkenceye mâruz kalan Müslümanlar hicret sayesinde güç bulmuş ve Hz. Peygamber'in önderliğinde bir devlete kavuşmuşlardır. (...) Hicretten sonra Hz. Peygamber İslâm devletinin kuruluşunu ilân etmiş ve diplomatik temaslarına hemen başlamıştır. "

Önkal, 1998, s. 461. *

Kaynak Y

"İslâm tarihinde devletin kuruluş esaslarını, organlarını ve temel prensiplerini ortaya koyan yazılı bir anayasanın ilk örneğine Hz. Peygamber döneminde rastlanmaktadır. Hicretten sonra Müslümanların yanı sıra Medine toplumunu oluşturan Yahudileri ve diğer grupları bir şehir devleti halinde teşkilâtlanmaya ikna eden Hz. Peygamber bu teşkilâtın esaslarını yazılı bir metin (sahîfe) halinde ortaya koymuştur. (...) Anayasada önce şehir devletini meydana getiren gruplar (federasyonlar) sayılmakta ve bunların siyasî bir bütün (ümmet) oluşturdukları belirtilmektedir (md. 1-2). Daha sonraki maddelerde gerek şehir devletinin gerekse onu meydana getiren dinî-siyasî grupların fonksiyonları ve devletin bazı temel esasları ortaya konulmaktadır. Devlet başkanı Hz. Peygamber'dir."

Aydın, 1991, s. 153. *



Harita 3.5: Hz. Muhammed Dönemi'nde İslam Devleti

624

Hicretten sonra Müslümanlara ekonomik baskı uygulayan Mekkeli müşrikler, hicret eden Müslümanların Mekke'de kalan mallarına da el koymuştur. Müslümanların Şam'dan Mekke'ye dönen büyük bir kervanı ele geçirmek istemesi üzerine harekete geçen Mekkeli müşrikler, 624'te Bedir Kuyuları önünde ağır bir yenilgiye uğramıştır. Müslümanların müşriklere karşı kazandığı ilk askerî zafer olan Bedir Savaşı, Müslümanların başta Medine olmak üzere bütün Arap Yarımadası'nda itibar kazanmasını sağlamıştır.

625

Bedir Savaşı'nın intikamını almak isteyen müşrikler, 625'te Müslümanlara karşı yeniden harekete geçmiştir. Müslümanlar da Uhud Dağı önlerinde savaş hazırlıklarına başlamıştır. Ancak Hz. Muhammed'in (sav) Ayneyn Tepesi'ne yerleştirdiği okçuların savaş esnasında yerlerini terk etmesi üzerine İslam ordusu mücadeledeki üstünlüğünü kaybetmiştir. Uhud Savaşı'nda galip gelemeyen müşrikler Mekke'ye geri dönmüştür.

627

Müşriklerin 627 yılında bir kez daha Medine'ye yürümesi üzerine Hz. Peygamber istişare ederek şehrin etrafına derin hendekler kazdırmıştır. Medine'yi bir süre kuşatan müşrikler, bu hendekleri aşamayınca Mekke'ye geri dönmek zorunda kalmıştır. Hendek Savaşı'ndan sonra Mekkeli müşriklerin Medine'ye saldırıları son bulmuştur.

628

Hz. Muhammed (sav), 628 yılında beraberindeki Müslümanlarla birlikte Kâbe'yi ziyaret etmek için yola çıkmış ve Hudeybiye'de konaklamıştır. Ancak müşrikler, Müslümanların Mekke'ye girmelerini istememiştir. Taraflar arasında yapılan görüşmeler sonucunda Hudeybiye Antlaşması imzalanmış ve Müslümanların Kâbe'yi ziyareti bir yıl ertelenmiştir. Bu antlaşma ile Mekkeli müşrikler, İslam Devleti'ni resmen tanımıştır.

629

Hudeybiye Antlaşması'ndan sonra Mekkeli müşriklerle iş birliği yapan Yahudilerin yaşadığı Hayber 629'da fethedilmiş ve böylece Şam ticaret yolunun güvenliği sağlanmıştır.

Hz. Muhammed'in (sav) Hristiyan Gassanileri İslam'a davet etmek için gönderdiği elçi şehit edilince İslam ordusu Gassaniler üzerine yürümüştür. Bunun üzerine Gassani hükümdarı Doğu Roma İmparatorluğu'ndan yardım istemiş ve Müslümanlar, 629'da gerçekleşen Mute Savaşı'nda kendilerinden sayıca daha üstün olan Doğu Roma ordusuna karşı başarılı bir mücadele vermiştir. Mute Savaşı, İslam Devleti ile Doğu Roma İmparatorluğu arasında yapılan ilk savaştır.

630

Mekkeli Müşriklerin Hudeybiye Antlaşması'na sadık kalmaması üzerine Hz. Peygamber 630 yılında Mekke'ye sefer düzenlemiştir. Şehre girdiklerinde bir direnişle karşılaşmayan Müslümanlar, kısa süre içinde ve ciddi bir çatışma yaşanmadan Mekke'yi fethetmiştir. Hicret'ten sonra Mekke ile Medine arasında başlayan düşmanlık, bu fetihle sona ermiştir. Hicaz Bölgesi Müslümanların hâkimiyetine girmiş ve İslam Devleti Arap Yarımadası'nda (Harita 3.5) en güçlü siyasi teşekkül hâline gelmiştir.

630

Mekke'nin Fethi'nden hemen sonra Taif çevresindeki putperest kabileler birleşerek İslam Devleti'ne karşı savaş hazırlıklarına başlamıştır. Hz. Peygamber de ordusuyla 630'da Huneyn Vadisi'ne gelmiş ve müşrikleri bozguna uğratmıştır. Huneyn Savaşı'ndan kaçanların Taif'e sığınması üzerine buraya sefer düzenleyen Hz. Muhammed (sav), şehri kuşatmıştır. Ancak surlarla çevrili Taif'in kısa sürede fethedilemeyeceği anlaşılınca kuşatma kaldırılmıştır.

631

Doğu Roma İmparatorluğu'nun İslam Devleti'ne karşı sefer düzenleyeceği haberi üzerine Hz. Peygamber 631'de sefere çıkmıştır. Tebük'e gelindiğinde haberin asılsız olduğu anlaşılmış ve İslam ordusu geri dönmüştür.

632

Hz. Muhammed (sav) Veda Hutbesi'yle tüm insanlığa seslenmiş ve 632 yılında Medine'de vefat etmiştir.

Hz. Muhammed Dönemi'nde meydana gelen siyasi ve askerî gelişmelerle ilgili yandaki karekodda bulunan etkinliği yapınız.

Kaynakları inceleyerek Hz. Muhammed Dönemi'nde İslam Devleti'nin yönetim ve ordu yapılarına ait özellikleri sayfa 205'te verilen tablodaki ilgili yerlere yazınız.

Kaynak Z

"Hz. Peygamber, Müslümanların tek ve sürekli başkanı durumundaydı. Anlaşmazlıklarda nihâî hakem kendisi idi. O, valiler, hâkimler, öğretmenler, öğretim müfettişleri, komutanlar, vergi memurları, elçiler tayin ediyor; antlaşmalar akdediyordu. (...) Hz. Peygamber'in idaresi istişâre üzerine kurulmuştu. (...) Faaliyetlerinde adalet ve ahlakı esas almıştır. (...) İçte barış ve huzuru, dışta da emniyeti sağlamak Hz. Peygamber'in temel hedeflerinden biriydi. (...) İnsanlara meziyet, liyakat ve değerlerine göre muamelede bulunmuştur. İslâmiyet Medine dışına yayılmaya başlayınca Hz. Peygamber, Arap yarımadasının çeşitli bölgelerine, şehirlere ve bazı kabilelere geniş idari ve mali yetkilere sahip valiler tayin etmiştir. (...) Hz. Peygamber herhangi bir sebeple Medine dışına çıktığı zaman yerine vekil bırakırdı. Ordunun veya küçük askerî birliklerin başında kendisi sefere çıkamadığı zaman sahâbelerden birini komutan tayin ederdi."

Sarıçam, 2022, s. 201-203. *

Kaynak AA



Hz. Muhammed (sav), devlet başkanı olarak çevre ülkelerdeki hükümdarlara İslam'a davet mektupları göndermiştir.

Kaynak AB

"Hz. Peygamber döneminde düzenli bir ordudan bahsetmek mümkün değildir. (...) Müslüman olan herkes asker sayılıyordu. (...) Gönüllülerden oluşan ordu belirtilen yer ve zamanda askerî teçhizatlarıyla birlikte hazır oluyorlardı. (...) Savaşa katılan askerler bunun için maaş almazdı. Ancak elde edilen ganimetin 4/5'ni aralarına eşit olarak pay ederdi (...) Hz. Peygamber döneminde kadınların da orduya katıldıkları görülür. (...) Hz. Muhammed sefere katılması halinde ordu komutanlığını bizzat kendisi yapardı. (...) Hz Peygamber döneminde ordu süvari ve piyade birliklerinden oluşmaktadır. (...) Ordunun öncü ve yan birliklerini süvariler meydana getirir. Kalkan, kılıç ve uzun mızraklarla düşmana saldırarak ilk darbeyi indirirler. Ayrıca süvarinin orduyu koruma görevleri de vardır. (...) Piyadeler ise ordunun arka kısmında yer alıp, kalkan, mızrak, kılıç, ok ve yay ile düşmana saldırır."

Koyuncu, 2008, s. 223-224, 230, 233. *

Hz. Muhammed Dönemi İslam Devleti	
Yönetim Yapısının Özellikleri	
Ordu Yapısının Özellikleri	

Metin ve kaynakları inceleyerek sayfa 207'de verilen Dört Halife Dönemi'nde meydana gelen siyasi ve askerî gelişmelerle ilgili karekodda bulunan etkinliği yapınız.

Hz. Muhammed'in (sav) vefatından sonra Hz. Ebu Bekir'e biat edilmesiyle başlayan, Hz. Ömer ve Hz. Osman'ın hilafetleriyle devam eden ve Hz. Ali'nin ölümüyle sona eren sürece Dört Halife Dönemi denir. Bu dönemde hem İslam Devleti için stratejik önem taşıyan hem de İslam'ın yayılmasına engel olan ülke ve bölgelere seferler düzenlenmiştir. Fethedilen yerlerdeki insanların inanç ve ibadet hürriyetlerine saygı gösterilmiş, zorla İslamlaştırma politikası takip edilmemiştir.

Hz. Ebu Bekir'in halifeliğinin ilk yıllarında İslamiyet'ten dönerek devlete isyan eden kabilelere karşı Ridde Savaşları (632-633) yapılmıştır. Bu savaşlar yoluyla iç karışıklıklara son veren Hz. Ebu Bekir, İslam Devleti'nin düzenini yeniden sağlamıştır. Ardından fetih hareketlerine başlayan İslam ordusu, Sâsânî İmparatorluğu üzerine sefere gönderilmiştir. Ecnâdeyn Savaşı (634) ile Doğu Roma İmparatorluğu mağlup edilmiş, Filistin ve Suriye'nin kapıları Müslümanlara açılmıştır.

Hz. Ömer Dönemi'nde İslam Devleti'nin sınırları hızla genişlemiştir. Müslümanların Suriye'deki fetih hareketleri üzerine harekete geçen Doğu Roma İmparatorluğu ile Yermük Savaşı (636) yapılmıştır. Doğu Roma ordusunun ağır bir yenilgiye uğradığı savaş sonucunda Suriye fethedilmiştir. Bu zaferin ardından Filistin'in fethine devam eden İslam ordusu, Kudüs'ü kuşatmıştır. Kudüs halkının aman dilemesi üzerine Hz. Ömer, Kudüs'e gelerek şehri bizzat teslim almış (638), Yahudi ve Hristiyan ahalinin can güvenliği ile inanç hürriyetini sağlamıştır.

Hz. Ömer Dönemi'nde Sâsânî İmparatorluğu ile de mücadele edilmiştir. İslam ordusu Kadisiye (636), Celula (637) ve Nihavend (642) Savaşları ile Irak'ı fethetmiş ve İran'ın kapılarını Müslümanlara açmıştır. Bu zaferler sonucunda Sâsânî İmparatorluğu tarih sahnesinden çekilmiştir. İran içlerine ilerleyen İslam ordusu, 651 yılında İran'ın tamamını hâkimiyet altına almıştır. Yine bu dönemde Horasan'a kadar olan bölgeler fethedilmiş ve Türklerle komşu olunmuştur. Ayrıca Kuzey Afrika üzerine hareket eden İslam ordusu, İskenderiye'yi fethederek (642) Mısır'da hâkimiyet sağlamıştır.

Hz. Osman'ın halifeliğinde devam eden fetihlerle İslam Devleti, Dört Halife Dönemi'nin en geniş sınırlarına ulaşmıştır (Harita 3.6). Kuzeyde Kafkasya, doğuda Hint toprakları ve batıda ise Tunus'a kadar uzanan geniş sınırların yanında Doğu Roma İmparatorluğu'nun Afrika'daki hâkimiyetine de son verilmiştir. Yeni oluşturulan donanma sayesinde Kıbrıs vergiye bağlanmıştır (652). İslam Devleti'nin Akdeniz'de etkili olması nedeniyle harekete geçen Doğu Roma donanması, İskenderiye açıklarında karşılaştığı İslam donanması karşısında büyük bir yenilgiye uğramıştır. İslam Devleti, Zâtüssavârî adıyla bilinen bu büyük deniz zaferi ile Bizans İmparatorluğu'nun Doğu Akdeniz'deki üstünlüğüne son vermiştir (654). Hz. Osman'ın hilafetinin sonlarına doğru İslam Devleti'nde iç çekişmeler başlamıştır.

Hz. Osman'ın şehit edilmesinden sonra ortaya çıkan olaylar nedeniyle Hz. Ali Dönemi'nde fetih hareketleri durmuş ve İslam Devleti'nde iç karışıklıklar yaşanmıştır. Hz. Ali halife seçildiğinde farklı eğilim ve tutumlar nedeniyle Müslümanlar gruplara ayrılmıştır.

Kaynak AC

"Hz. Âişe, Hz. Osman'ın kuşatma altında bulunduğu sırada hacca gitti. Medine'ye dönerken yolda Hz. Osman'ın öldürüldüğünü öğrendi. Bunun üzerine Medine'ye gitmekten vaz geçip Mekke'ye döndü. Talha ve Zübeyir, katillerin cezalandırılması amacıyla girişimlerde bulunması için Hz. Ali'yi uyardılar; fakat o, duruma hâkim olmadığını söyledi. Bir süre sonra umre yapmak amacıyla Mekke'ye gitmek için Hz. Ali'den izin istediler. (...) Mekke'de toplanan muhalifler (...) Basra'ya gitmek için yola çıktılar. (...) Hz. Ali onların arkasından Basra'ya giderken Kûfelilere haber göndererek onlardan yardım istedi. (...) İki ordu el-Hureybe denilen yerde karşılaştılar. (...) Savaş [Cemel Vakası], Zübeyir ve Talha'nın hayatlarını kaybetmeleri ve Hz. Âişe taraftarlarının yenilgisiyle sonuçlandı (656)."

Demircan, 2022, s. 291-292. *

Kaynak AÇ

"[Suriye valisi iken] Görevden alınmayı kabullenemeyen ve yeni valiyi şehre sokmayan Emevîler'in lideri durumundaki Muâviye, Hz. Ali'ye biat etmediği gibi onu halifenin öldürülmesine ilgisiz kalmakla ve âsileri ordusunda barındırmakla suçladı. (...) Hz. Ali Cemel Vak'ası'ndan sonra onu yeniden biata davet etti. Muâviye ise Hz. Osman'ın katillerinin kendisine verilmesini, Hz. Ali'nin halifeliği bırakmasını ve şûra usulüyle yeni bir halife seçilmesini teklif etti. Onun bu tavrı iki tarafı Sıffîn'de karşı karşıya getirdi (657). Savaşın Hz. Ali'nin lehine sona ermekte iken durdurulması ve işin hakemlere havale edilmesi üzerine yeni bir karışıklık ortaya çıktı. Hz. Ali'nin ordusundan ayrılanlar bu defa onunla Nehrevan'da savaştı; kesin yenilgiye uğrayan bu zümre daima isyan halinde kaldı (Hâricîler) ve Hz. Ali İbn Mülcem adlı bir Hâricî tarafından şehid edildi (661)."

Fayda, 1998, s. 331. *



Harita 3.6: Dört Halife Dönemi'nde İslam Devleti

Dört Halife Dönemi'nde meydana gelen siyasi ve askerî gelişmelerle ilgili yandaki karekodda bulunan etkinliği yapınız.

Kaynakları inceleyerek Dört Halife Dönemi'nde İslam Devleti'nin yönetim ve ordu yapılarına ait özellikleri aşağıda verilen tablodaki ilgili yerlere yazınız.

Kaynak AD

"Hz. Peygamber'den sonra İslâm devletinin merkezde halife, vilâyetlerde valilerle yönetilen bir siyasi ve idarî yapıya sahip olduğu bilinmektedir. Halife devletin başıdır ve Medine'de bulunan Müslümanlar tarafından tesbit ve tayin edilmiş, daha sonra da diğer vilâyetlerde bulunan Müslümanların biati alınmıştır. İlk dört halifeden Hz. Ebû Bekir ile Hz. Ali Medine halkının seçimiyle, Hz. Ömer bırakma suretiyle, Hz. Osman'da şûra yoluyla hilâfete gelmiştir. Hiçbir halife, ölümünden sonra yerine geçecek halifeyi belirlerken kendi ailesinden birini düşünmemiştir. (...) Bu dönemde halifeler iktidarın kaynağının Müslümanlar yani ümmet olduğunu kabul etmişlerdir. (...)

İlk halifeler yürütme, yargı ve belirli ölçüde yasama yetkisini ellerinde tutmalarına rağmen Kur'ân ve Sünnet'in ölçülerine bağlı bir iktidara sahip bulunduklarının farkında idiler. (...) Hz. Ömer, birçok vilâyette adlî ve malî işleri genel idareden ayırıp buralara doğrudan kendisine bağlı kadılar ve vergilerin toplanması için âmiller göndermeye başladı. (...) Fetihler sonucunda İslâm ülkelerinin genişlemesi üzerine fey gelirlerinin artması Hz. Ömer'i yeni bir düzenlemeye gitmek mecburiyetinde bırakmış ve divan teşkilâtı böylece kurulmuştur."

Fayda, 2022, s. 302-304, 308. *

Kaynak AE

"Ordu idaresi için Ömer, cünd adı verilen birçok askeri merkez kurdu. (...) Herhangi bir savaş durumunda otuz iki bin atın hazır olması için her askeri merkezde, dört bin atlık tam teçhizatlı ve her an hizmete hazır bir büyük tavla bulunurdu. (...) Silah altına alma faaliyeti, aşamalı olarak bütün Arabistan'ı kapsayacak şekilde genişletildi. (...) Halife ordu kademelerini İranlılara da açtı. (...) İslam ordusunda Romalı ve Yunanlı askerler de vardı. (...) Halife, orduyu ticaret, tarım ve diğer uğraşlardan uzak tutmak amacındaydı. (...) Bu amaçla maaşlarına gerekli zamlar yapıldı. (...) Kuşatma harekâtında mancınık kullanılmaya, daha Peygamber hayatında başlanmıştı. (...) Halife Ömer zamanında mancınıklar yaygın bir şekilde kullanılmış ve birçok kalenin fethinde bu araçlar kullanılmıştı."

Numani, 2015, s. 240-251. *

Dört Halife Dönemi İslam Devleti	
Yönetim Yapısının Özellikleri	
Ordu Yapısının Özellikleri	

Metin ve kaynakları inceleyerek Emevi Devleti'nin siyasi ve askerî gelişmeleriyle ilgili sayfa 209'daki 5N 1K sorularını cevaplayınız.

Muâviye tarafından 661'de Şam merkezli olarak Emevi Devleti kurulmuştur. 750 yılına kadar hüküm süren Emeviler, ilk İslam hanedanıdır (Harita 3.7). Ülkede siyasi istikrarı sağladıktan sonra fetihleri yeniden başlatan Muâviye, ordularını Türkistan, Anadolu ve Kuzey Afrika'ya yönlendirmiştir. Türkistan coğrafyasında Buhara, Herat, Belh, Beykent, Semerkant gibi önemli yerler ele geçirilmiştir. Anadolu'ya gerçekleştiren akınlarda asıl hedef Doğu Roma İmparatorluğu'nun başkenti İstanbul olmuştur. Kuzey Afrika'nın fethinin tamamlanması için kurulan Kayravan kenti sayesinde bölgedeki fetihler kalıcı olmuş ve bölgenin yerli halkı olan Berberiler, İslamiyet'i benimsemeye başlamıştır.



Harita 3.7: Emeviler zamanında İslam Devleti

Kaynak AF

"Muâviye vefat edince Yezîd Dımaşk'ta [Şam] halife olarak biat aldı (680). (...) Veliaht tayin edilmesine karşı çıkan Medineli grubun halifeliğine de karşı çıkmasından endişe eden Yezîd, Medine valisine haber göndererek babasının ölümü duyulmadan muhalif grubun biatını almasını emretti. Ancak valinin kendilerini çağırmasından Muâviye'nin öldüğünü anlayan Abdullah b. Zübeyr ile Hz. Hüseyin o gece yola çıkıp Mekke'ye gittiler ve Yezîd aleyhindeki faaliyetlerini Mekke'de sürdürdüler. Hz. Hüseyin'in Kûfe'deki taraftarları kendisine mektup yazarak Kûfe'ye gelip başlarına geçmesini istediler. Bu hareketi organize etmesi için Hüseyin'in Kûfe'ye gönderdiği Müslim b. Akīl şehirde onun adına biat almaya başladı. Ancak durumu öğrenen Yezîd, Kûfe valiliğine Ubeydullah b. Ziyâd'ı tayin etti ve Müslim yakalanıp öldürüldü. Hz. Hüseyin, Müslim'in kendisini Kûfe'ye davet eden mektubunu alınca hemen yola çıkmıştı. (...) Daha sonra Kerbelâ'da Emevî ordusu tarafından kuşatıldı ve Yezîd'e biat etmesi istendi. Hz. Hüseyin bunu kabul etmeyince (10 Ekim 680) tarihinde beraberindekilerden yetmiş iki kişiyle birlikte (...) öldürüldü."

Kılıç, 2013, s. 513. *

Kaynak AG

"663'ten itibaren her yıl Anadolu'ya akınlar yapan Emevî orduları 668'de Kadıköy'e kadar ilerlemiş ve ertesi yıl gelen takviye kuvvetleriyle Boğazı geçerek İstanbul'u kuşatmıştır. (...) Büyük taarruz 674'te karadan ve denizden başladı. Yedi yıl süren bu büyük kuşatma Müslüman gemilerinin Grek ateşiyle yakılması ve karadan yapılan hücumun İstanbul surlarını aşamaması yüzünden başarıya ulaşamadı. (...) Bizans 711-717 yılları arasında saray ihtilâlleri ve anarşi içinde çırpınıp dururken bundan faydalanan İslâm dünyası oldu. Bu devrede bütün Kuzey Afrika arazisi kaybedildiği gibi Müslümanlar İspanya'ya da geçti (711). Anadolu toprakları her yıl yaz ve kış mevsiminde yapılan Müslüman akınlarına sahne oldu. İslâm orduları (...) 715 yılında bütün güçleriyle bir daha İstanbul'u kuşattılar. İki yıl devam eden kuşatma Ömer b. Abdülazîz'in halife olmasıyla kaldırıldı."

Demirkent, 1992, s. 233-234. *

Kaynak AĞ



Doğu Roma İmparatorluğu'nun başkenti olan İstanbul'daki restore edilmiş surlar
Bu surlar, Orta Çağ boyunca İstanbul'u ele geçirmek isteyen birçok orduyu durdurmuştur.

Kaynak AH



Grek ateşinin tasvir edildiği bir minyatür
Doğu Romalıların ilk kez kez Muâviye'nin İstanbul'u fethetmek için gönderdiği İslam ordusuna karşı kullandığı bu karışım, su üzerinde yanma özelliğine sahipti.

Kaynak AI

"Ömer b. Abdülazîz [717-720] Mâverâünnehir bölgesindeki fetih hareketini de durdurdu. Bununla birlikte sınırların korunması ve Bizans'a saldırı fırsatı verilmemesi için geleneksel yaz ve kış seferlerini devam ettirdi. (...) Pireneler'i aşıp Güney Fransa içlerinde ilerleyen ordular Toulouse şehrine kadar ulaştı. (...) Halife Ömer saraydaki lüks eşyaları beytülmâle koydurması, köle ve câriyeleri âzat etmesi, halktan biri gibi yaşaması ve hutbelerde sadece halifeler için yapılan duayı halk için okunan umumi duaya çevirmesi gibi uygulamalarıyla Emevîler'in geleneksel saltanat görüntülerine son verdi. İlk dört halifeyi örnek alan bu davranışları sebebiyle Hulefâ-yi Râşidîn'in beşincisi sayılan Ömer idarî, iktisadî ve içtimaî sahalardaki icraatlarıyla da aynı çizgiyi devam ettirdi. (...) Ömer b. Abdülazîz, Emevîler'in ilk dönemlerinden itibaren ikinci sınıf müslüman muamelesi gören mevâlîyi [Arap olmayan Müslümanlar] Arap asıllı müslümanlarla eşit kabul etti."

Yiğit, 2007, s. 53-54. *

Kaynak Aİ

"Târık [bin Ziyad] İspanya'nın en güneyindeki Cebelitârık dağında karargâhını kurduktan sonra (...) Rio Guadalete kıyısında karşılaştığı Kral Rodrigo kumandasındaki kalabalık bir Vizigot ordusunu (...) ağır hezimete uğrattı [711]. Artık İspanya'nın fethi için müslümanların önünde ciddi bir engel kalmamıştı. (...) Bu sıralarda Vizigot idaresinden memnun olmayan bazı şehir ve kale halklarının, özellikle ağır dinî baskılara mâruz kalan yahudilerin kapılarını kendiliklerinden açtıkları bilinmektedir. (...) Müslümanların 732 yılında [Fransa'da] Tours ve Poitiers şehirleri arasında yer alan ovada [Puvatya] Franklar'a yenilmesi, Avrupa'da gerçekleştirilmek istenen fetihler açısından bir dönüm noktası olmuştur."

Özdemir, 1995, s. 211-212. *

Kaynak AJ

"Emevîler'in yıkılışına zemin hazırlayan önemli sebeplerden biri Şiî ve Hâricî isyanlarıdır. (...) Kabileler arasındaki mücadeleler ve bu yüzden çıkan iç savaşlar devleti önemli ölçüde yıpratmıştır. (...) Ayrıca Arapçılık taassubuyla bilinen Emevî halifelerinin mevâlîyi Araplar'ın faydalandığı birtakım haklardan mahrum etmeleri çöküşü hızlandırmıştır. Haklarının verilmediğini görerek yönetime muhalif güçleri desteklemeyi kendine prensip edinen mevâlînin en sonunda Abbâsî davetine katılması, Emevîler'in yıkılmasını amaçlayan bu hareketin sonuca ulaşmasını sağlamıştır. (...) Emevîler'in yıkılışıyla [750] Suriye'nin önemi azalmış, ağırlık merkezi Irak'a kaymıştır."

Yiğit, 1995, s. 95. *

5N	Metin ve kaynaklarda verilen gelişmeler nelerdir?
	Gelişmeler nerede gerçekleşmiştir?
	Gelişmeler ne zaman gerçekleşmiştir?
	Gelişmeler nasıl gerçekleşmiştir?
	Gelişmeler niçin gerçekleşmiştir?
1K	Gelişmelerde kimler etkili olmuştur?

Kaynakları inceleyerek Emevi Devleti'nin yönetim ve ordu yapılarına ait özellikleri aşağıda verilen tablodaki ilgili yerlere yazınız.

Kaynak AK

"Halifeliği, kabile asabiyeti temeline dayanan bir mücadele sonunda ele geçirmiş olan Muâviye'nin en önemli icraatı oğlu Yezîd'i veliaht tayin etmesidir. (…) Artık halife resmî unvanı bakımından olmasa bile fiilen hükümdardı. (…) Muâviye zamanında hükümdarlık merasim ve protokollerinin ortaya çıkmasıyla birlikte hâciblik görevi ihdas edilmişti. (…) Merkez teşkilâtında diğer yüksek rütbeli görevliler ise divan başkanlarıydı. (…) Emevîler zamanında ülke, devlet merkezi olan Suriye ve civarı dışında, valileri (umumi vali) halife tarafından tayin edilen beş büyük eyalete ayrılıyordu. Eyalet valisi, kendisine bağlı şehirlerin valilerini bizzat tayin hakkına sahip bulunuyordu. (…) Emevîler zamanında İslâm toplumu müslümanlar, zimmîler ve köleler olmak üzere başlıca üç tabakadan meydana geliyordu. Çoğunluğu teşkil eden müslümanlar da İslâmiyet'in ilk unsuru olan fâtih Araplar'la fetihlerden sonra İslâm'a giren ve "mevâlî" denilen Arap dışı unsurlara ayrılıyordu."

Yiğit, 1995, s. 88-90, 95,100. *

Kaynak AL

"Mevâlî İslâmiyet'i kabul etmekle hukuken müslüman Araplarla eşit hale geliyordu. Hz. Peygamber, hür Arap müslümanlarla daha önce köle olan âzatlı müslümanlar arasında bir ayırım gözetmemiş, bu uygulama Dört Halife döneminde de aynen sürdürülmüştür. (…) Ancak zamanla Araplar kendilerini diğer müslüman milletlerden üstün görmeye başladılar. (…) İktidarda bulunan Emevî yöneticilerinin çoğunun müslümanların eşitliği ilkesini bir yana bırakarak mevâlî ile Araplar arasında ayırım yaptığı, mevâlîye Kur'an ve Sünnet'te yeri olmayan bazı vergiler yüklediği ve fetihlere katıldıkları halde bazı bölgelerde onları askerî maaş divanına kaydetmediği bilinmektedir."

Yiğit, 2004, s. 424-425. *

Kaynak AN

"İlk dönemlerde ordunun çoğunluğunu Araplar oluştururken sınırların genişlemesiyle muhtelif milletlerden de insanlar askere alınmaya başlandı. (…) İslâm ordusu içinde görev yapan mevâlî, maaş olarak Arap askerlerden daha az almaktaydı. (…) Emevî ordusu merkez kuvvetler, sağ ve sol cenah komutanlarına bağlı birlikler ve öncü ve artçı birliklerden oluşmaktaydı. Öncü birlikler atlılardan oluşurken ordunun büyük kısmını ise piyade birlikleri teşkil ediyordu. (…) Tersanelerde yapılan gemiler Bizans gemilerine benzemekteydi."

Erkoçoğlu, 2022, s. 352-355. *

Emevi Devleti	
Yönetim Yapısının Özellikleri	
Ordu Yapısının Özellikleri	

Tablodaki bilgileri inceleyerek aşağıda boş bırakılan alana Abbasi Devleti'nin siyasi ve askerî gelişmelerini gösteren bir tarih şeridi hazırlayınız. Bu gelişmeleri kısaca açıklayınız.

Abbasi Devleti	
Kuruluş ve Yıkılış Tarihi	750-1258
Kurucusu	Ebü'l Abbas Seffah
Kurulduğu Bölge	Irak
Başlıca Siyasi ve Askerî Gelişmeler	• Abbasiler, 750 yılında Ebü'l Abbas Seffah'ın Emevi Devleti'ne son vermesiyle Kûfe'de kurulmuştur. • Abbasiler Türklerin de desteğini alarak Talas Savaşı'nda (751) Çin ordusunu yenilgiye uğratmıştır. Bu savaş sonucunda Türkistan coğrafyasındaki Çin baskısı ortadan kalkmıştır. • Halife Mansur Dönemi'nde (754-775) inşa edilen Bağdat şehri, devletin yeni merkezi olmuştur. Bu dönemde Anadolu'ya akınlar düzenlenmiştir. • Halife Harun Reşid Dönemi'nde (786-809) Abbasiler altın çağını yaşamıştır. Onun hilafetinde Doğu Roma sınırındaki kaleler güçlendirilmiş, sınır güvenliğini sağlamak için Tarsus, Maraş ve Malatya'ya askerî valiler atanmıştır. Sınır hatları avâsım adı verilen teşkilatlarla güçlendirilmiş ve buralara Türklerden oluşan askerî birlikler yerleştirilmiştir. Harun Reşid, fetihlerin yanı sıra imar faaliyetlerine, bilim ve sanatın gelişmesine de önem vermiştir. • Halife Mu'tasım Dönemi'nde (833-842) Türklerin devlet yönetimindeki etkisi artmıştır. Bu dönemde sadece Türklerden oluşan bir askerî birlik oluşturulmuştur. Ayrıca Bağdat'ın kuzeyine de Türk askerlerin aileleriyle birlikte yaşaması için "Samarra" adı verilen bir şehir kurulmuştur. • Abbasi tarihinde "Samarra Devri" (836-892) diye bilinen bu dönemde Türkler yalnız askerî alanda değil siyasi ve idari alanlarda da devlette etkili olmuştur. • Abbasilerin siyasi gücü, X. yüzyılda yaşanan iç karışıklıklar nedeniyle Bağdat'la sınırlı kalmıştır. Irak ve İran'da hüküm süren Şii Büveyhoğulları, Abbasileri baskı altına almıştır. • Abbasi Devleti'ne 1258 yılında İlhanlılar son vermiştir.

Abbasi Devleti'ndeki siyasi ve askerî gelişmeleri gösteren tarih şeridi

Kaynakları inceleyerek Abbasi Devleti'nin yönetim ve ordu yapılarına ait özellikleri aşağıda verilen tablodaki ilgili yerlere yazınız.

Kaynak AO

"Abbâsîlerde merkezî yönetimde halife, vezir, hâcib en önde gelen kişilerdi. Merkeziyetçi bir idari yapının var olduğu Abbâsîlerde, bu yapının en üst noktasında devlet başkanı sıfatıyla yer alan kişi halife idi. Abbâsî halifeleri kendilerini sadece hükümdar olarak değil, Allah'ın yeryüzündeki temsilcileri olarak da görüyorlardı. (...)

Abbâsîler'de halifelik verasete dayalı bir şekilde devam etti. Emevîler döneminde başlatılan veliahtlık sistemi, hilâfeti Abbâsî ailesi içinde bulundurmak gayesiyle devam ettirildi. (...) Abbâsî Devleti idarî yapısında, halifelikten sonra en önemli kurum vezirliktir. Abbâsîler ile birlikte ilk defa Müslüman devlet yapılanmasında ortaya çıkan vezirlik kurumu, Sasanîler'den alınmıştı. Vezir, halifenin vekili ve idarî yapının başı idi. (...)

Emevîler döneminde merkezde yer alan (....) divânlar, Abbâsîler döneminde de varlığını devam ettirdi. (...) Abbâsîler döneminde halk, havas ve avam olmak üzere iki büyük sınıfa ayrılıyordu. (...) Abbâsîler Mevaliye çok önem vermiş ve onları devletin önemli makamlarına getirmişlerdir."

Bozkurt, 2022, s. 493-494, 501. *

Kaynak AÖ

"Abbâsî ordusunun esasını, ücretli denilen nizamî ve dâimî statüdeki muvazzaf askerler teşkil etmekteydi. Bunlar yaptıkları askerî hizmet karşılığında devlet bütçesinden maaş alırlar ve her türlü ihtiyaçları devlet tarafından karşılanırdı. (...) Abbâsî ordusu şu beş gruptan oluşuyordu: 1. Başşehirde bulunan ve doğrudan halifeye bağlı olarak görev yapan muhafız birliği. 2. Büyük devlet adamlarının emrinde görev yapan birlikler. 3. Vilâyetlerde bulunan kuvvetler. 4. Avâsım ve sugūr adı verilen sınır garnizonlarındaki birlikler. 5. Yardımcı kuvvetler. (...)

Savaşlarda kullanılan başlıca silâh, araç ve gereçler de kılıç, ok, yay, hançer, mızrak, topuz, balta, kalkan, zırh, miğfer, dikenli tel, merdiven, mancınık, arrâde ve debbâbeden ibaretti. (...) Özellikle Türk birliklerinin hilâfet ordusunun saflarına katılmasından sonra bazı değişiklikler olmuş ve Türkler'deki onlu sistem esas alınmıştır. (...) Abbâsîler kara kuvvetlerine olduğu kadar deniz kuvvetlerine ve denizciliğe de büyük önem vermişlerdir. Muhtelif şehirlerde kurdukları tersanelerde Bizans gemilerinden daha büyük gemiler inşa etmişlerdir."

Yıldız, 1998, s. 39. *

Abbasi Devleti	
Yönetim Yapısının Özellikleri	
Ordu Yapısının Özellikleri	

Türkler, kılıç zoruyla değil kendi istek ve iradeleriyle doğal bir geçiş süreci içinde İslamiyet'i benimsemiştir. Abbasilerin mevali siyasetini terk etmesi, Türklerin İslamiyet'e girmesini hızlandırmıştır. Ayrıca Gök Tanrı dini ile İslamiyet arasında benzerlikler bulunması ve İslamiyet'in Türk mizacına uygun olması da bu süreci kolaylaştırmıştır. Nitekim İslamiyet, Türklerin millî benliklerini korumalarında önemli rol oynamıştır.

Uygulayalım

Verilen yönergeler doğrultusunda aşağıdaki etkinlikleri yapınız.

Karekoddaki belgeseli izleyerek soruları cevaplayınız.

Yandaki karekodda Talas Savaşı ile ilgili bir belgesel bulunmaktadır.

1. Belgeselde Talas Savaşı'nın nedenleri olarak neler gösterilmiştir?

2. Savaşan devletlerin askerleri ile silahlarının farklı ve benzer özellikleri nelerdir?

3. Siz ordu komutanlarının yerinde olsaydınız ne yapardınız? Gerekçeleriyle açıklayınız.

4. Talas Savaşı'nın sonuçları nelerdir?

5. Sizce Talas Savaşı'nın Türkler açısından önemi nedir? 150-200 kelimelik bir paragrafla açıklayınız.

Aşağıdaki metinleri inceleyiniz. Ardından değer belirginleştirme (değer açıklama) yaklaşımına uygun olarak bir medeniyet seçiniz. Seçtiğiniz medeniyetin adalet değerine verdiği öneme ilişkin sayfa 215'teki tabloyu tamamlayıp arkadaşlarınızla paylaşınız.

"Hz. Ömer her hac mevsiminde Mekke'de bir temyiz mahkemesi kurmak suretiyle vilâyetlerde kadılar tarafından verilen yargı kararlarını denetlemiştir. Onun Basra kadısı Ebû Mûsâ el Eş'arî'ye gönderdiği hukuk tâlimatnâmesi ise ilk kadıların uygulamaları ve yargı usulü açısından zengin bir belge niteliğindedir: (...) İnsanlara karşı şahsî münasebetlerinde ve adaletinde eşit muamele yap ki, kuvvetli senin nüfuzundan korksun, zayıf da adaletine sığınsın. (...) Bir davada hüküm verdikten sonra bu hükmün yanlışlığına kanaat getirdiğinde doğruya dönmekte tereddüt etme. Çünkü asıl olan doğruya ulaşmaktır ve bu esas, yanlışta devam etmekten daha hayırlıdır. (...) Davalara bakarken telâşa, çığırtkanlığa ve tarafların haysiyetini kırıcı davranışlara asla müsaade etme. Çünkü adaletin yerini bulması için sükûnet ve ciddiyet şarttır."

Sabuncu, 2018, s. 285. *

"Orhun Kitabeleri'nde bildirildiği üzere Gök Türk Devleti'ndeki kanunlar bütününe 'töre' deniyordu. Kitabelerde töre kelimesi 11 yerde geçmekte bunun altısında il (devlet) deyimiyle birlikte kullanılmaktadır. Diğer beş yerde de il ile alakası açıkça bellidir. Bu da Gök Türk Devleti'nin töreye (kanuna) ne kadar bağlı olduğunu göstermektedir. (...) Töre hükümleri değişik şartlar altında etkinliğini sürdürebilmek için değişebilirdi. Ancak törenin bazı hükümleri kesinlikle değişmezdi: Bunlar könilik (adalet), uzluk (iyilik, faydalılık), kişilik (insanlık) idi."

Taşağıl, 2023, s. 48. *

"Sâsânî devleti kurulduğu andan itibaren adalet mekanizmasının doğru bir şekilde işlemesine özen göstermiş ve devleti ayakta tutan en önemli etkenlerden biri olarak adalet kavramının anlamına uygun bir şekilde toplumda tatbik edilmesi için çalışmıştır. Bundan dolayış Sâsânî hükümdarı adil olmak ve toplumda adaleti ayakta tutmakla görevliydi. (...) Sâsânî devleti toplum içersinde farklı etnik yapıdan oluşan reaya arasında adaleti uygulayarak toplumsal birlikteliği sağlamaya ve devletin temellerini güçlendirmeye çalışmıştır."

Altungök, 2015, s. 212-213. *

"İç barışa büyük önem veren [Halife] Ömer b. Abdülazîz idareye muhalif gruplara karşı âdil bir yönetim uyguladı. (...) Ömer b. Abdülazîz, Emevîler'in ilk dönemlerinden itibaren ikinci sınıf müslüman muamelesi gören mevâlîyi Arap asıllı müslümanlarla eşit kabul etti. Gayri müslimlerin idare ve müslümanlar aleyhindeki şikâyetlerine kulak vererek haksız yere ellerinden alınan kiliselerini, evlerini ve diğer mallarını iade etti ve mağduriyetlerini giderdi."

Yiğit, 2007, s. 54. *

"Bizans imparatorluğuna tâbi olan bölge halkı, dinî ve siyasî kargaşalar ve baskılar sonucunda devlet idaresinden soğumuş, tamamen dinî uygulamalardan kaynaklanan zulüm ve eziyetler yüzünden perişan hâle düşmüştü. (...) Bu tür sıkıntılar, el-Cezire halkını âdeta tutunacak bir dal aramaya itiyordu. Bir yandan eyalet valilerinin keyfi ve zulme varan uygulamaları, diğer taraftan, yanı başında yeni doğmuş bir dinin, huzur ve güven aşılayan söylem ve uygulamaları her tarafa yayılmıştı. (Hz. Ömer Dönemi'nde) İslam askerleri eş-Şeria vadisine ulaşıp da Ebu Ubeyde karargâhını Fihel'de kurduğu zaman o bölgenin Hristiyan ahalisinin Araplara yazdıkları bir mektupta da bu durum çok net ifade ediliyordu: 'Ey Müslümanlar! Bizanslılar bizim dinimizde bulunmakla beraber sizi onlara tercih ederiz. Çünkü siz bize karşı sözünüzü tuttunuz, bize daha merhametlisiniz. Bize karşı adaletsizlikten sakınırsınız. Sizin idareniz onlarınkinden elbette daha iyidir. Onlar bizim mallarımızı aldılar ve evlerimize el koydular. Emessa (Humus) halkı da kapılarını (Bizans İmparatoru) Herakleius'a kapamış ve Müslümanlara; Hükümetinizin adaleti bizce elbette Bizanslıların haksızlıklarına karşı tercihe şayandır.' demişlerdir."

Karan, 2018, s. 504-505. *

Tespit Ettiklerim	Düşündüklerim	Çıkarımlarım

Seçtiğiniz medeniyet ile diğer medeniyetlerdeki adalet ilişkisini karşılaştırınız. Ortak ve farklı özelliklerini tabloya yazınız.

Seçtiğim Medeniyet ⟶	Adalet İlişkisi	⟵ Diğer Medeniyetler
Farklılıklar	Benzerlikler	Farklılıklar

Değerlendirelim

Uygulama adımlarını takip ederek Orta Çağ'ın başlıca devletlerinin yönetim ve ordu yapılarının benzerlik ve farklılıklarını ortaya koyan bir bilgi görseli hazırlayınız.

! Hazırlayacağınız bilgi görselinin aşağıdaki karekodda bulunan analitik dereceli puanlama anahtarı ile değerlendirileceğini unutmayınız.

- ✓ Öğretmeninizin rehberliğinde eşit sayıda kişiden oluşan gruplara ayrılınız.
- ✓ Çalışmanızla ilgili içerik (resim, metin, tablo vb.) hazırlayınız.
- ✓ Dijital ortamda ya da basılı olarak hazırladığınız bilgi görselinizi öğretmeninize teslim ediniz.

Yandaki karekodda analitik dereceli puanlama anahtarı bulunmaktadır.

Zenginleştirme

Yandaki karekodda verilen etkinlikleri yapınız.

3.3. ORTA ÇAĞ’DA TİCARET YOLLARI

Düşünelim

Görselleri inceleyerek soruları cevaplayınız.



Yüzyıllar boyunca ticaret yollarında yük taşımak için develer kullanılmıştır.



Teknolojinin gelişimiyle birlikte ticarette kara yolu taşımacılığı şekil değiştirmiştir.

1. *Ticaret yollarındaki taşımacılık faaliyetleri zaman içinde nasıl bir değişime uğramıştır? Açıklayınız.*
2. *Teknolojik gelişmeler, gelecek yıllardaki taşımacılık faaliyetlerinde ne gibi değişimlere sebep olabilir?*
3. *Günümüzde yoğunlukla kullanılan ticaret yollarının sosyoekonomik ve kültürel hayata etkilerini açıklayınız.*

Keşfedelim

Harita ve metinleri inceleyerek soruları cevaplayınız.



Kral Yolu güzergâhını gösteren harita

"Kral Yolu, İzmir yakınındaki Sart'tan [Sardes] başlayarak, bugün arkaik bir şehir olan Perslerin payıtahtı Susa'da son buluyordu. Batı-Doğu muvasalasını sağlayan bu büyük yol, Pers İmparatoru I. Darius [MÖ] (522-486) tarafından mükemmel hale getirilmiş olsa bile, ondan evvel de işlediği bilinmektedir. Ancak, onun zamanında bu yol üzerinde menzil, han, kervansaray ve haberleşme kuleleri gibi altyapı oluşturulmuş; bu sebeple de Darius'a atfen Kralın Yolu (The King's Road) olarak adlandırılmıştı. Buna rağmen, bu yol için Kral Yolu (King Road) nitelemesi daha çok kullanılmıştır. Esasında merkezî bir idarenin daha ziyade askerî gayeyle inşa ettirdiği Kral Yolu, aynı zamanda Batı-Doğu ticaretini de çekebilmişti. "

Tozlu, 2002, s. 481. *

"Kıtasal ve kara temelli uluslararası ticaret sisteminin gelişimi tarih öncesi devirlere dayanmaktadır. Denizden yürütülen uluslararası ticaret de çok erken devirlerde başlamış olsa da gemi taşımacılığıyla yürütülen ticaret Akdeniz'de ve hatta Atlantik üzerinden Britanya'ya kadar yayıldığı Bronz Çağı'na kadar tamamen yerel düzeyde kalmış gibi görünmektedir. Doğuda deniz yolları daha az korunuyordu ve muhtemelen bu sebepten uzun süre yerel düzeyde kaldı; ancak Asya kıyılarındaki ve Doğu Asya'yı Ön Asya ile bağlayan dolaylı yerel deniz ticaretinin ortaya çıkışı Antik Çağdan önce değildir."

Beckwith, 2011, s. 213. *

1. *Eski Çağ'da kullanılan ticaret yolları hangileridir?*
2. *Eski Çağ'da hangi ticari faaliyetler yapılmış olabilir?*
3. *Ticaret yolları ile ekonomi arasında ne tür bir ilişki olduğu söylenebilir?*

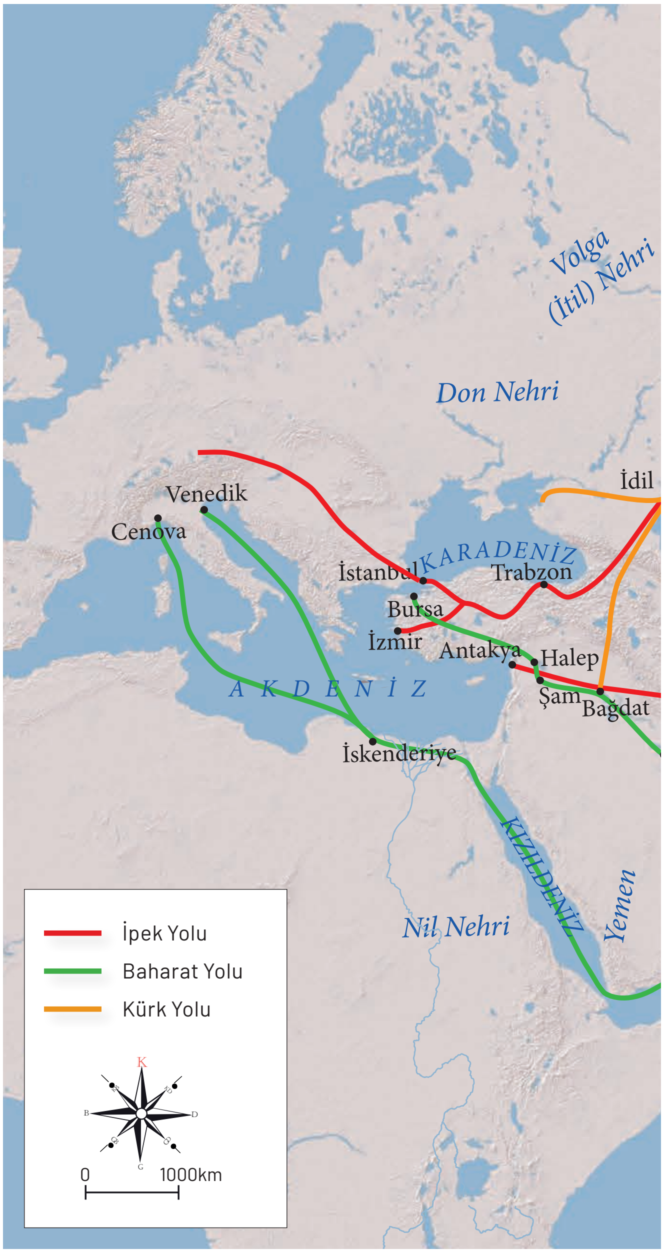
Öğrenelim

Verilen yönergeler doğrultusunda aşağıdaki etkinlikleri yapınız.

Metin ve haritayı inceleyerek soruları cevaplayınız.

Ticaret yolları; tarih boyunca toplumları birbirine bağlayan, devletler arasında siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkiler kurulmasına aracılık eden ve teknolojik gelişmelerin farklı coğrafyalara taşınmasına imkân sağlayan bir unsur olmuştur. Bu yollarda sadece ticari ürünler taşınmamış; bilgiler, fikirler, inançlar ve değerler de karşılıklı olarak aktarılmıştır.

Orta Çağ'daki başlıca ticaret yolları; İpek Yolu, Baharat Yolu ve Kürk Yolu'ydu (Harita 3.8). İpek Yolu; kuzeyinden Kürk Yolu'yla, güneyinden Baharat Yolu'yla, batısından ise Kral Yolu'yla bağlantılıydı. İpek Yolu'nun çıkış noktası, Çin'in C'hangan (Çangan) ve Loyang (Loyeng) şehirleriydi. Orta Çağ'da kervanlar, bu şehirlerden aldıkları ticari ürünleri Dunhuang (Dunhuan) yakınlarındaki Taklamakan Çölü önlerine kadar getirirdi. İpek Yolu, bu noktada ikiye ayrılarak çölün kuzeyinden ve güneyinden devam ederdi. Her iki koldan da batıya doğru ilerleyen İpek Yolu, Kaşgar'da yeniden birleşirdi. Kuzeyden giden yolun bir kolu; Turfan, Urumçi, Kulja, Alma Ata (Almatı) şehirleri üzerinden Talas yoluyla Mâverâünnehir'e; diğer kolu ise Talas ve Aksu üzerinden Kaşgar'a bağlanırdı. Taklamakan Çölü'nün güneyinden giden yol ise Kaşgar'a ulaşmak için Hotan ile Yarkent yollarını takip ederdi. Kuzey yolu Semerkant, Buhara, Hive, Yenikent, İdil üzerinden Karadeniz sahillerine ve oradan da İstanbul üzerinden Avrupa'ya açılırdı. Kaşgar'dan sonra Belh, Merv, Nişabur ve Rey şehirlerinden geçen güney yolu ise Tebriz üzerinden Anadolu'ya girerdi. Güney yolundan Rey'de ayrılan bir başka kol ise Antakya üzerinden Doğu Akdeniz sahillerine ulaşırdı.



Harita 3.8: İpek, Baharat ve Kürk yollarının güzergâhlarını gösteren harita

Baharat Yolu, İpek Yolu'nun aksine deniz taşımacılığının daha çok kullanıldığı bir ticaret rotasıydı. Bu yolun başlangıcı, Endonezya'nın doğusunda bulunan ve Baharat Adaları olarak da bilinen Maluku Takımadaları'ydı. Buradan başlayan deniz yolu güzergâhı; Kalküta, Seylan Adası, Kaliküt ve Goa üzerinden Diû Limanı'na varırdı. Bu noktada ikiye ayrılan Baharat Yolu'nun ilk kolu, Hürmüz Boğazı'ndan geçerek Basra Körfezi'ne varır ve kara yoluyla Bağdat, Şam, Halep, Bursa ve İstanbul üzerinden Avrupa içlerine kadar uzanırdı. İkinci koldan getirilen ürünler ise Yemen ve Doğu Afrika sahillerinden geçerek Kızıldeniz'e ve İskenderiye'ye taşınır, buradan da Venedik ve Cenova üzerinden Avrupa'ya ulaştırılırdı.

Orta Çağ'daki önemli ticaret yollarından biri de Kürk Yolu'ydu. Bu yol, Abakan bozkırları ile İtil ve Kama nehirlerinin birleştiği noktaya kadar uzanırdı. Güney Sibirya ormanları boyunca devam eden bu yolda katırlarla ve diğer yük hayvanlarıyla taşınan deriler ve postlar; Hanbalık (İdil) üzerinden Anadolu'ya, Bağdat üzerinden de güneydeki ülkelere ulaştırılırdı. Bu yolun doğu kanadı, Türk devletlerinin merkezi olan Orhun Bölgesi'nden geçerek Çin topraklarına kadar uzanırdı.



1. *Orta Çağ'daki ticaret yollarının başlangıç ve bitiş noktalarını harita üzerinde gösteriniz.*
2. *Ticaret yollarının güzergâhlarını incelerken dikkatinizi çeken hususları yazınız.*

3. *Bir ticaret yolu oluştursanız bu yolu hangi güzergâhlardan geçirirsiniz? Gerekçeleriyle açıklayınız.*

Görsel ve Kaynak A'yı inceleyerek soruları cevaplayınız.



Görsel 3.5: İpek Yolu'nun zorlu doğa koşulları ticaret kervanlarını etkilemiştir. Güzergâh zamanla modern araçların da kullanıldığı bir yola evrilmiştir.

Kaynak A

"Çin ve ötesindeki dünya arasındaki ticaret yavaşça gelişiyordu. Gobi Çölü kıyısındaki, özellikle de kervanların ve tüccarların batıya giden yola çıktıkları son durak olan Yeşim Kapı'nın ötesindeki yolları aşmak kolay değildi. Bir vahadan diğerine zorlu arazilerden geçerek gitmek, yol Taklamakan Çölü'nden de geçse Tanrı Dağları'nın geçitlerinden de geçse Pamirler'den de geçse çok zordu. Aşırı sıcaklıklarla başa çıkılması gerekiyordu; Baktriyan devesinin bu kadar değerli olmasının bir sebebi de buydu. Bir yazar, çölün sert koşullarının üstesinden gelmek için pek yeterli olmasalar da, bu hayvanların ölümcül kum fırtınalarını önceden sezebildiklerini ve 'anında ayağa kalkıp birlikte böğürmeye başladıklarını' söylemişti; bu, tüccarlar ve kervanbaşlarının 'ağızlarını ve burunlarını keçeyle sararak kapatmaları' için bir işaretti. Ancak develer şüphesiz yanılabilir hava durumu göstergeleriydi; kaynaklar yollar üzerinde çok sayıda ölü hayvanın ve iskeletin bulunduğunu belirtmektedir. Böylesi sert koşullarda, risk almaya değer olması için ödüllerin de çok büyük olması gerekirdi. Sichuan'da yapılan bambu ve kumaş binlerce kilometre ötede Baktriya'da satılabilse de, uzun mesafeler boyunca öncelikli olarak taşınanlar, yüksek değerli mallardı."

Frankopan, 2018, s. 12. *



Görsel 3.6: Zorlu doğa koşullarına dayanıklı bir hayvan olan baktriyan devesi

1. *Ticaret yollarının güzergâhlarının belirlenmesinde hangi şartlar etkili olmuştur?*
2. *Sizce bölgenin coğrafi koşullarına göre ticaret kervanlarında deveden başka hangi hayvanlar kullanılmış olabilir?*

Kaynak ve görselleri inceleyerek soruları cevaplayınız.

Kaynak B

“İpek Yolu’nda ticareti yapılan başlıca ürün ipekti ve ‘tüccarlar, Çinlilerden satın aldıkları ham ya da işlenmiş ipeklileri, kullanılmak üzere Roma İmparatorluğu’na götürüyorlardı.’ Ancak tek ürün değildi. Örneğin Çin’de ipek dışında el yapımı porselen tabak ve vazolar ve çeşitli el işçiliği ürünler de ticaret konusuydu. Porselen, mürekkep, güzel kokular, tarçın, vahşi atlar ve eyerler, bronz aynalar, barut, medikal ürünler ve Çin kâğıdı da ticareti yapılan mallardı. Orta Asya ve Doğu Akdeniz’den deve, üzüm tohumu, yün eşyalar, halı, kilim, battaniye ve goblen ve yarı kıymetli taşlar ve cam gelirdi. Horasan pamuk üretiminde çok ileriydi. Buradan üretilen kumaşlar, Çin, Bağdat ve Mısır’a ihraç edilirdi. Halı üretiminde en güzel eserler Çin Türkistanı, Moğolistan, Afganistan, Fars, Azerbaycan, Taberistan ve Buhara’ya aitti. En pahalı olanı halılar İsfahan’da üretilenlerdi. Hindistan’dan baharat, çeşitli kumaş ve taşlar, boya, fildişi, evcil ve gösteri hayvanları, egzotik kürkler, kaşmir yünü, işlenmiş pamuk, ıspanak, sandal kerestesi ve diğer egzotik ağaçlar, palmiye yağı, şekerkamışı şekeri, parfümler, yakut, safir ve zümrüt gibi değerli taşlar ve kök boyalar ticarete ortak oluyordu.”

Yılmaz, 2017, s. 680. *



Görsel 3.7: MÖ 2600’lü yıllarda Çinliler, ipek böceğinin kendi çevresine ördüğü kozadan ipek elde etmiş ve bu ipeği kumaş hâline getirmiştir.

Kaynak C

“Çoğunluğu İskit ülkesinde olan Kuzey Yolu veya daha sonraları İpek Yolu’yla eklemleşen kuzey bağlantısına ‘Kürk Yolu’ da denmiştir. Kürk Yolu denmesinin nedeni, tarih boyunca samur, vaşak, kunduz, tilki, sincap, sansar vb. çeşitli hayvan kürklerinin batı ülkelerine doğru taşınmasıyla ilgilidir.”

Şahin, 2020, s. 78. *



Görsel 3.8: Gıdalara lezzet vermek ve gıdaları korumak amacıyla kullanılan baharatlar, tarih boyunca toplumların sosyoekonomik ve kültürel hayatlarında etkili olmuştur.

1. *İpek Yolu’nda ticareti yapılan en önemli ürünün ipek olmasının nedenleri neler olabilir?*

2. *Çin ve Hindistan’dan dünyanın diğer bölgelerine hangi ürünlerin ticareti yapılmıştır?*

3. *Horasan’ın pamuk üretiminde gelişmiş olması, bu şehirle ilgili hangi özelliğin kanıtı olabilir?*

4. *Kürk Yolu üzerinden hangi ürünlerin ticareti yapılmıştır?*

Kaynakları inceleyerek soruları cevaplayınız.

Kaynak Ç



Aksaray-Konya arasında bulunan Sultanhanı Kervansarayı, Aksaray / Türkiye

Kaynak D



Şeki Kervansarayı'nın iç avlusundan bir görünüm, Şeki / Azerbaycan

Kaynak E

"Binlerce kilometrelik yolda ulaşım, o zamanlar sabır ve cesaretle ve develi kervanlarla yapılıyordu. Bu ıssız yolların geçtiği Türk illerindeki topraklar üzerinde, 30-40 kilometre aralıklarla, mimari açıdan ve sanat değeri bakımından görkemli ve özenli hayvan, bitki işleme ve süslemeleri olan kesme taşlardan yapılmış hanlar, kervansaraylar inşa edilmiştir. Bunlar ticari konaklama merkezleri olup, bugünkü otellerin görevlerini yerine getirmektedir. Bu kervansaraylar arasında seyahat ve ticaret, ülkelerin askeri merkezleri tarafından emniyet altına alınmış, buraya gelenlerin mallarını rahatlıkla pazarladıkları ortam oluşturulmuştur. Yüklü kervanlarla gelip kalanların kendileri ve hayvanları için hekim, baytar ve nalbant bulundurulmuş, ayrıca yatma için odalar, tedavi için revir, kütüphane, ibadet yerleri, yıkanmak için hamam, su ihtiyacı için çeşmeler yapılmıştır."

Bayraktaroğlu, 2021, s. 48. *

Kaynak F

"Kervansaraylar kalmak için fena bir yer değildir. Ortasında dört köşe bir avlu vardır. Zemin kat depo olarak kullanılır; birinci katta müşteriler kalır. Açık avluda ise develer bağlanır, yükler indirilip bindirilir ve ticarî muameleler yapılır. Müşterilerin kaldığı odalar binanın etrafını içten dolaşan bir koridora açılan küçük hücrelerdir."

Şahin, 2020, s. 81. *

***1.** Hanlar ve kervansaraylar niçin 30-40 km'lik mesafelerle inşa edilmiş olabilir?*

***2.** Sizce devletler, kervansarayların emniyetini sağlamak için neden özel tedbirler almış olabilir?*

***3.** Bir kervansarayda bulunması gereken unsurları göz önünde bulundurarak aşağıdaki alana bir kervansaray modeli çiziniz.*

Metni inceleyerek soruları cevaplayınız.

GAZETE TARİH

ANA SAYFA | HABERLER | VİDEOLAR | GALERİ | HAKKIMIZDA | İLETİŞİM



....

"Doğu ile Batı kültürü arasındaki etkileşimi tarih boyunca sağlamış olan yol [İpek Yolu], alternatif güzergâhların bulunmasıyla birlikte önemini yitirmiş olmasına rağmen son yıllarda tekrar dünya gündemine girmiştir. (...) Çin, dünyanın en büyük ulaşım projesi olarak görülen 'Tek Kuşak, Tek Yol' yani Modern İpek Yolu (The New Silk Road) Projesini hayata geçirmek adına önemli çalışmalar yapmaktadır. Proje; başta Çin olmak üzere bağımsızlıklarını kazandıktan sonra dünyayla ekonomik entegrasyona öncelik veren Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile Türkiye, İran ve Rusya gibi önemli ülkeleri içermektedir. (...) Asya, Afrika ve Avrupa'yı birbirine bağlayacak olan Modern İpek Yolu Projesi (kara yolları, tren yolları, limanlar ve enerji nakil hatlarını içeren milyarlarca dolarlık altyapı yatırım girişimi) ile ilgili olarak ilk kez 14-15 Mayıs 2017 tarihlerinde Pekin'de bir zirve düzenlenmiştir. 29 ülkenin devlet ve hükûmet başkanlarının katıldığı zirvede projenin önemi Çin Devlet Başkanı (...) tarafından dünyaya anlatılmıştır. Rusya'nın önerdiği 'Avrasya Ekonomik İşbirliği' ve Türkiye'nin önerdiği 'Orta Koridor' projeleri ile uyum içinde olması planlanan Modern İpek Yolu projesinin, güzergâh üzerindeki ülkeleri kara, deniz, hava ve demir yolları ve liman-boru hatları aracılığıyla birbirine bağlaması planlanmaktadır. Modern İpek Yolu Projesi en basit hâliyle geçeceği 65 ülkeyi yol, liman, demir yolu, havaalanı ile birbirine bağlamayı hedeflemektedir."

Karagöl, 2017, s. 1, 2-3. *

1. *Gazete haberine başlık verseydiniz bu ne olurdu? Yukarıda verilen boş alana yazınız.*
2. *Tarihî İpek Yolu'yla günümüzde yapılması planlanan Modern İpek Yolu arasındaki başlıca farklar nelerdir?*
3. *Günümüzde bazı devletlerin Çin'le iş birliği yapmak istemesinin nedenleri neler olabilir?*
4. *Modern İpek Yolu Projesi'nin hayata geçirilmesi, Türk ekonomisine ne gibi katkılar sağlayabilir?*

Uygulayalım

Verilen yönergeler doğrultusunda aşağıdaki etkinlikleri yapınız.

Uygulama adımları takip ederek etkinliği yapınız.

- *Aşağıdaki belirli merkezlerin verildiği dilsiz haritayı (Harita 3.9) inceleyiniz.*
- *İpek, Baharat ve Kürk Yolu'nun başlangıç ve bitiş noktalarını belirleyerek işaretleyiniz.*
- *İlgili ticaret yollarının güzergâhlarında bulunan şehirleri belirleyiniz.*
- *Üç ticaret yolunun güzergâhını farklı renklerle çiziniz.*
- *Coğrafya atlaslarınızdan istifade ederek söz konusu ticaret yollarında bulunan şehirlerin günümüzde hangi ülke sınırları içerisinde olduğunu dilsiz harita üzerine parantez içinde yazınız.*



Harita 3.9: Belirli merkezlerin verildiği dilsiz harita

Yandaki karekodda ticaret yolları güzergâhında bulunan bazı önemli şehirler bulunmaktadır.



Uygulama adımlarını takip ederek etkinliği yapınız.

- *Öğretmeninizin rehberliğinde eşit sayıda kişiden oluşan üç gruba ayrılarak İpek, Baharat ve Kürk yollarını paylaşınız.*
- *Ticaret yollarının devlet ve toplumlar üzerindeki siyasi, ekonomik ve kültürel etkileriyle ilgili aşağıdaki metinleri inceleyiniz.*
- *Seçtiğiniz ticaret yolunun devlet ve toplumlar üzerindeki siyasi, ekonomik ve kültürel etkileriyle ilgili sorular hazırlayarak sayfa 227'deki tabloda bulunan ilgili alanlara yazınız.*
- *Hazırladığınız sorulara cevap bulmak için grup arkadaşlarınızla tartışınız ve ulaştığınız çıkarımları sayfa 227'deki tabloda bulunan ilgili alanlara yazınız.*

"Orta Çağ'da İpek yolu güzergâhına birçok devlet sahip olmak istemiş ve yolun sağladığı ekonomik faydalar sebebiyle zaman zaman birbirleriyle savaşmıştır. V. yüzyılın ilk yarısında Kuzey Çin'e ve İpek yolunun büyük bir kısmına Tabgaç Türkleri hâkimdi. Ancak Tabgaçlar bir asır sonra parçalandılar; bütün arazileri benimsedikleri Budizm'in de etkisiyle Çin hânedanına intikal etti. Bu asrın başlarında Bizans, sık sık savaştığı Sâsânîler'le İran'dan gelecek malların kendi tüccarlarına satılacağı merkezler konusunda anlaştı."

Bozkurt, 2000, s. 370. *

"İlk Çağdan itibaren Orta Çağın sonuna kadar Doğu Batı kara transit ticaretinde kullanılan en işlek yol, hiç şüphesiz İpek Yolu idi. Bu yolun en önemli ticaret emtiasını, Çin'de bol miktarda üretilen ipek ve ipekli kumaşlar oluşturmaktaydı. İpek ve ipek mamûlâtı, kervanlar vasıtasıyla yaz kış demeden devamlı batı ülkelerine taşınmaktaydı."

Koca, 2002, s. 32. *

"İpeğin hikâyesi, İpek Yolu'nun doğuşunu sağladı ve yaklaşık MÖ. 200 yılından MS. 1400 yılına kadar sadece ticaretin değil Avrasya'yı kasıp kavuran fikirlerin, kültürlerin ve bilimin de başlangıç noktası oldu. İpek Yolu boyunca süren ticaret ve yeni fikirler, değişimi getirdi. (...) İpek Yolu ticareti kolaylaştırdığı gibi aynı zamanda yenilikçi fikirlerin de yayılmasında büyük öneme sahipti. Bu yollar dağlar, nehirler ve toplumsal farklılıklar gibi bilinen tüm fiziki ve kültürel sınırları aştı. Farklı yerel kültürler, bu yollardan akarak daha önce hiç ulaşamadıkları yerlere büyük etkiler ve çatışmalar taşıdı. (...) Tüccarlar da yolların geçtiği bölgelerdeki insanların dillerini, adetlerini, beklentilerini, tabularını, iş yapma geleneklerini ve görgü kurallarını öğrenmek zorundaydı. Bu bilgi alışverişi matematik, astronomi, bilim, edebiyat, şiir ve sanat akışını doğurdu."

Chainey, 2022, s. 67, 71. *

"İskenderiye, Romalılar döneminde dünyanın en büyük ticaret merkezi, Hindistan'ın güzel kokulu ve acılı baharatlarının satış merkezi haline gelmişti. Roma'nın Hindistan'la yaptığı ticaret 300 yılı aşkın bir süre yoğun olarak devam etti. Daha sonra düşüş gösterdi. Aslında aynı dönemde Araplar da baharat ticaretini sürdürüyorlardı. Bunun yanında Roma İmparatorluğu'nun Orta Doğu'dan çekilmesinin ardından, bölge Müslümanların kontrolüne geçiyordu. Araplar ticaretlerine Ortaçağ'da da devam ettiler. Ne var ki sonraki yüzyıllarda bölgenin Arap, Türk ve Venedik tekelleri Batı'yı baharata ulaşmak için başka yollar aramaya itti."

Tok, 2000, s. 71. *

"Deniz yoluyla gelen baharat hep Mısır'dan getirilip Haliç'e indirilirdi. Mısır Çarşısı'na o adın koyulması Mısır'dan gelen malların ticaretinin yapıldığı yer olarak bilinmesindendir. İskenderiye Limanı'ndan yüklenen baharat, İstanbul'a vardığında önce sarayın ihtiyacı karşılanır, geriye kalan da piyasaya verilirdi."

Gürsoy, 2022, s. 103. *

"Özellikle Mısır'ın İskenderiye limanı, baharatın Akdeniz ile buluştuğu ve Avrupa'ya ihraç edildiği limanların başında gelmekteydi. Roma ve Bizans dönemlerinin ekonomik refahı ve lüks tüketim merakı bu ticaretin artmasına neden olmuştur. İslâm'ın yayılışı ile birlikte 7. yüzyıldan itibaren baharat ticareti büyük oranda Müslüman tüccarların kontrolüne girmiştir."

Türkhan, 2022, s. 1. *

"940'tan itibaren ise İdil Bulgarlarının daha bağımsız bir şekilde hareket etmesi Hazar Devleti'nin hızlı çöküşüne neden olan etkenlerdendi. Çünkü Hazarlar, Aşağı İdil bölgesindeki ticari faaliyetlerini İdil Bulgarları vasıtasıyla yürütmekteydiler. Bu durum Hazar ekonomisine büyük bir darbe vurmuş olmalıdır. Bu gelişmeler sonucunda Hazar Devleti'nin başkenti Hanbalık'ın ticari ilişkiler üzerindeki fonksiyonunu, İdil Bulgar Devleti'nin başkenti Bulgar şehri üstlenmeye başlamıştır."

Eroğlu, 2018, s. 424. *

"İdil Bulgarları Harezm bölgesi aracılığıyla İslam dünyasıyla, Hazarlardan daha yakın münasebetlerde bulunmuşlardır. Bulgarların İslam medeniyeti ile temaslarını Harezm ve Samanoğullarına ait kentler vasıtasıyla gerçekleştirmelerinin nedeni İslamî bağlardır. Öyleki İdil Bulgarları İslam orduları ile doğrudan hiç bir temas olmaksızın, özellikle Hazar, Harezm ve Samani ülkesinden Müslüman tüccarlarla kurulan ticari ilişkiler sonucunda İslamiyet'i benimsemişlerdir."

Eroğlu, 2018, s. 424. *

"Doğu Avrupa'nın ana suyolları olan İdil ile Kama'nın birleştiği yerde kurulmuş olan İdil Bulgar Devleti, bu önemli konumundan dolayı uluslararası ticaretin önemli bir merkezine dönüşmüştür. Öyleki siyasi anlaşmazlık yaşadıkları Ruslar dâhil, ilişki kurdukları bütün milletlerle ticari ilişki kurmuşlardır. Ticaretin getirdiği servet Bulgar şehirlerinin gelişmesine katkı sağlamıştır. Bunun yanında ticari faaliyetlerde merkez olma konumu, İdil Bulgar Devleti'ne ekonomik refahın yanında askeri ve politik açıdan da bir güç sağlamıştır. Bu anlamda Bulgar tüccarlar Slav, Baltık ve İskandinav coğrafyası ile Orta Asya, Arabistan'ın doğusu, İran, Hindistan ve Çin arasında yürütülen ticareti faaliyetleri yönetmişlerdir. Ticari gümrük vergisi devletin hazinesine büyük katkı sağlamıştır."

Eroğlu, 2018, s. 424-425. *

		İpek Yolu	Baharat Yolu	Kürk Yolu
Siyasi Etkiler	Sorular			
	Cevaplar			
Ekonomik Etkiler	Sorular			
	Cevaplar			
Kültürel Etkiler	Sorular			
	Cevaplar			

Değerlendirelim

Uygulama adımlarını takip ederek etkinliği yapınız.

- *Seçtiğiniz ticaret yolunun Orta Çağ'daki devlet ve toplumlar üzerindeki siyasi, ekonomik ve kültürel etkilerini gösteren bir zihin haritası hazırlayınız.*
- *Hazırladığınız zihin haritasını üç dakikalık bir sunum hâline getiriniz.*
- *Hazırladığınız sunumu gruplar hâlinde sınıf ortamında paylaşınız.*

! *Sunumunuz sayfa 229'daki bütüncül dereceli puanlama anahtarı ile değerlendirilecektir.*

Seçilen Ticaret Yolu

....

Bütüncül Dereceli Puanlama Anahtarı

Seçilen Ticaret Yolu:

Grup Üyelerinin Adı Soyadı ve Numarası:

Aşağıdaki puanlama anahtarı, zihin haritası çalışmasını değerlendirmek için hazırlanmıştır.

Performans Düzeyi	Ölçütler
4 (Çok İyi)	Seçilen ticaret yolunun devletler ve toplumlar üzerindeki siyasi, ekonomik ve kültürel etkileri eksiksiz ve doğru şekilde gösterilmiştir. Zihin haritası çok düzenli, okunaklı ve görsel açıdan ilgi çekicidir. Bilgiler arasındaki ilişkiler net bir şekilde gösterilmiştir. Hazırlanan zihin haritası yalın, anlaşılır ve ilgi çekici bir şekilde sunulmuştur.
3 (İyi)	Seçilen ticaret yolunun devletler ve toplumlar üzerindeki siyasi, ekonomik ve kültürel etkileri büyük ölçüde doğru şekilde gösterilmiştir. Zihin haritası büyük ölçüde düzenli, okunaklı ve görsel açıdan ilgi çekicidir. Bilgiler arasındaki ilişkiler genel hatlarıyla gösterilmiştir. Hazırlanan zihin haritası genel itibariyle yalın, anlaşılır ve ilgi çekici şekilde sunulmuştur.
2 (Kısmen Yeterli)	Seçilen ticaret yolunun devletler ve toplumlar üzerindeki siyasi, ekonomik ve kültürel etkilerinden bazıları doğru şekilde gösterilmiştir. Zihin haritası kısmen düzenli, okunaklı ve görsel olarak çekicidir. Bilgiler arasındaki ilişkiler sıklıkla hatalı olarak gösterilmiştir, bazı önemli bağlantılar eksiktir. Hazırlanan zihin haritası kısmen yalın, anlaşılır ve ilgi çekici bir şekilde sunulmuştur.
1 (Geliştirilmeli)	Seçilen ticaret yolunun devletler ve toplumlar üzerindeki siyasi, ekonomik ve kültürel etkileri büyük ölçüde eksik veya yanlış şekilde gösterilmiştir. Zihin haritası düzenli, okunaklı ve görsel olarak çekici değildir. Bilgiler arasındaki ilişkiler zayıf bir şekilde gösterilmiştir, birçok bağlantı eksiktir. Hazırlanan zihin haritası yalın, anlaşılır ve ilgi çekici bir şekilde sunulmamıştır.
0 (Yetersiz)	Seçilen ticaret yolunun devletler ve toplumlar üzerindeki siyasi, ekonomik ve kültürel etkileri hiç gösterilmemiştir veya tamamen yanlış gösterilmiştir. Zihin haritası düzensiz, okunaksız ve görsel olarak çekici değildir. Bilgiler arasındaki ilişkiler hiç gösterilmemiştir veya tamamen yanlıştır. Hazırlanan zihin haritası sunulmamıştır.

Değerlendirme Sistemi

Yukarıda puanlama anahtarı bütüncül dereceli puanlama anahtarı biçiminde düzenlenmiştir. Burada "4" düzeyi grubun çok iyi bir ürün ortaya koyduğunu gösterir. 0'a doğru gittikçe öğrencinin belirlenen ölçütler bakımından yeteri kadar performans sergileyemediğini gösterir. Öğrenci özellikle 0, 1 ve 2 düzeyinde bir başarı sergilemiş ise öğrenci başarısının geliştirilmesi için önlemler alınması yerinde olacaktır.

3.4. ORTA ÇAĞ'DA BİLİM, KÜLTÜR VE SANAT

Düşünelim

Görseli inceleyerek soruları cevaplayınız.



Dünya üzerinde ortak miras özelliği taşıyan bazı eserler ve bulundukları yerlerin gösterimi

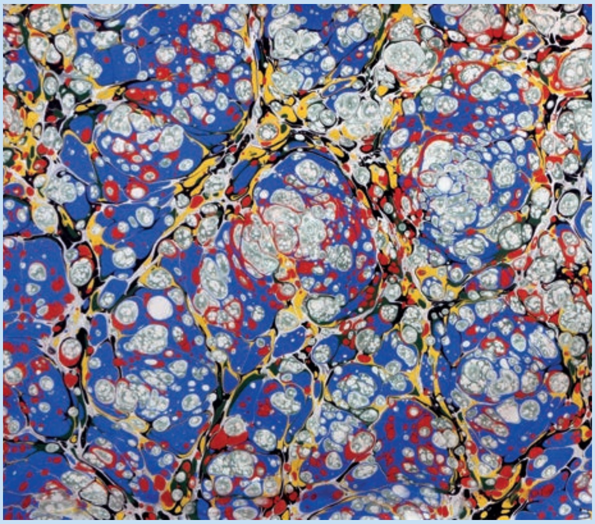
1. *Görselde dünya ortak mirasına ilişkin hangi unsurlar bulunmaktadır?*
2. *Bu eserlerin belli bölgelerde yoğunlaşmış olmasının nedenleri sizce nelerdir?*

Keşfedelim

Metinleri ve görseli inceleyerek soruları cevaplayınız.

"Medeniyet, insanlığın maddî ve manevî birikimi olup, kökleri tarihin ilk çağlarına kadar gitmektedir. Bu da bize medeniyetin, insanlığın ortak malı olduğuna götürerek, medeniyetin tek millete ve tek bir devlete münhasır olamayacağını göstermektedir. Bundan dolayı medeniyetler müteessir ve müessirdir, yani kendisinden önceki medeniyetlerden etkilenmiş ve kendisinden sonraki medeniyetleri etkilemiştir. Medeniyetlerin etkileşimiyle ilgili Garaudy şöyle demektedir; her medeniyet, yüzyıllarca süren insan emeğinin karşılığıdır ve o yüzden saygıya lâyıktır. Her medeniyet, mutlaka bir başka medeniyetten beslenmiştir. Daha doğrusu medeniyetler, bir binanın oluşumuna benzetilebilir, gelen her kişi ya da topluluk onun yükselmesi ve tamamlanması için bir çaba göstererek yapının ikmaline çalışmıştır."

Yılmaz, 2021, s. 595. *



▲
En eski ebru tekniklerinden biri olan battal ebru

"Dünya tarihinde medeniyetlerin gelişimi birbirinden kopuk bir şekilde gerçekleşmez. Medeniyetler birbirinden yalıtılmış gelişim güzergâhlarına da sahip değildir. Medeniyetin belirli bir kapalı havzada diğer insan toplulukları ile herhangi önemli bir etkileşime girmeksizin geliştiğine dair düşünce modern batılı medeniyetin kendi gelişimini açıklarken ortaya koyduğu saflık fikrinin bir yansımasıdır. Aslında medeniyetler dünya tarihinde bir tespihin taneleri gibi peş peşe, ardı sıra gelmezler; ancak birbirinden kopuk da değildirler. Aksine bir ebru teknesi yüzeyindeki renklerin çeşitli harekete geçirici etkenler neticesinde karışıp yeni biçimler oluşturması gibi medeniyetler de hem zamansal hem de mekânsal olarak birbirleri ile etkileşim içindedirler; zamanla birbirlerine karışırlar ve yeni medeniyet tecrübeleri ortaya çıkar."

Sunar, 2017, s. 69. *

1. *İlk metinde geçen "medeniyetin insanlığın ortak malı olması" ifadesini yorumlayınız.*
2. *İkinci metinde medeniyet kavramı ile ebru sanatı arasında nasıl bir ilişki kurulmuştur? Yandaki karekodda bulunan belgeseli de izleyerek açıklayınız.*

Öğrenelim

Verilen yönergeler doğrultusunda aşağıdaki etkinlikleri yapınız.

Orta Çağ'da hem bilimsel faaliyetlere hem de kültürel gelişime önem veren toplumlar, dünyanın farklı coğrafyalarında gelişmiş imkânlara sahip birçok medeniyet havzası oluşturmuştur. Bilimsel, sanatsal ve kültürel açıdan birer cazibe merkezine dönüşen bu medeniyet havzaları, insanlığın ilerlemesine büyük katkılar sunmuştur. Tarih boyunca yoğun bir etkileşim içinde olan Doğu ve Batı medeniyetleri, kendilerinden sonraki nesillere ortak miras özelliği taşıyan pek çok eser bırakmıştır.

Uygulama adımlarını takip ederek etkinliği yapınız.

- Orta Çağ'daki İslam, Batı ve Asya medeniyet havzalarının bilim, kültür ve sanata etkilerine ilişkin bir araştırma başlatınız.
- Öğretmen rehberliğinde grup çalışması yoluyla yapacağınız araştırma sürecinde çalışma adımlarını takip ediniz.
- Araştırma sürecinin sonunda bir araştırma raporu hazırlayınız ve raporunuzu paylaşınız.

! Araştırma sürecini sayfa 232'deki kontrol listesi çerçevesinde yürütmeyi unutmayınız.

! Yapacağınız çalışma sayfa 244'teki analitik dereceli puanlama anahtarı ile değerlendirilecektir.

Kontrol Listesi

Orta Çağ'daki başlıca medeniyet havzalarının bilim, kültür ve sanata etkilerine ilişkin yaptığınız araştırmanızı aşağıdaki kontrol listesi aracılığıyla değerlendiriniz.

Grubun Adı: Araştırma Konusu:	Grup Üyelerinin Adı Soyadı ve Numarası: Üye 1: Üye 2: Üye 3: Üye 4: Üye 5:

Aşağıda listelenen davranışlardan gerçekleştirdiğiniz beceriler için "Evet", gerçekleştiremediğiniz beceriler için "Hayır" kutucuğunu işaretleyerek değerlendiriniz.

Değerlendirme Ölçütleri		Evet	Hayır
Planlama ve Organizasyon	Araştırma konusu belirlenmiştir.		
	Grup üyeleri arasında görev dağılımı yapılmıştır.		
	Zaman çizelgesi oluşturulmuştur.		
	Çalışma planı hazırlanmıştır.		
Kaynaklardan Bilgi Toplama	Araştırmaya ilişkin ne tür bilgilere ihtiyaç duyulduğu belirlenmiştir.		
	Araştırma konusuna ilişkin hangi kaynaklardan bilgi toplanacağı belirlenmiştir.		
	Bilgi toplama yöntemleri (kütüphane, arşiv araştırması, müze, saha, genel ağ vb.) detaylı bir şekilde belirlenmiş ve uygulanmıştır.		
Kaynakların İncelenmesi	Kaynakların türü, yazarı, tarihi, dijital kimliği, genel ağdaki uzantısı gibi temel unsurları belirlenmiştir.		
	Kaynakların ön yargı, çelişki veya tutarsızlık içerip içermediği incelenmiştir.		
	Kaynaklarda yer alan olgu ve görüşler ayırt edilmiştir.		
	Kaynaktaki bilgilerin güncelliği incelenmiştir.		
	Kullanılan kaynaklar güvenilirlik açısından eleştirel bir bakış açısıyla incelenmiştir.		
	Kaynaklardan toplanan bilgilerin yeterli olup olmadığı araştırmanın amacına göre değerlendirilmiştir.		
	Tarihsel kaynak analiz formu eksiksiz doldurulmuştur.		

Bilgelerin Yorumlanması	Kaynaklardan elde edilecek bilgiler tespit edilmiştir.		
	Kaynaklardan elde edilen bilgiler sınıflandırılmıştır.		
	Toplanan bilgiler görsel metinlere (harita, tablo, grafik, bilgi görseli, zaman şeridi, vb.) dönüştürülmüştür.		
	Kaynaklardan elde edilen bilgiler analiz edilerek yorumlanmıştır.		
Araştırma Raporunun Hazırlanması	Araştırma konusuna uygun bir başlık seçilmiştir.		
	Kaynaklardan elde edilen bilgiler yorumlanmıştır.		
	Başlıklar, alt başlıklar ve ara başlıklar kullanılmıştır.		
	Konuyla ilgili görseller materyaller (tablolar, grafikler, bilgi görselleri, haritalar vb.) kullanılmıştır.		
	Metin içi kaynak gösterimi yapılmıştır.		
	Kullanılan kaynaklar "Kaynakça" bölümünde uygun biçimde verilmiştir.		
	Dil bilgisi, imla ve noktalama kontrolü yapılmıştır.		
Sunum	Araştırma bulgularına ve sonuçlarına yönelik açık, anlaşılır ve ilgi çekici bir sunum yapılmıştır.		
	Sunum sonrasında soru-cevap ve tartışma için zaman ayrılmıştır.		
	Sunum sonrasında sorulan sorular cevaplandırılmıştır.		

Değerlendirme

Değerlendirme sonunda "Hayır"la işaretlenen bölümleri bir kez daha gözden geçiriniz ve eksiklerinizi tamamlayınız.

1. ADIM: Araştırma Konusunun Belirlenmesi ve Sürecin Planlanması

Öğretmeninizin rehberliğinde eşit sayıda kişiden oluşan gruplara ayrılınız. Sayfa 234-235'te verilen bilgi görselini grubunuzla inceleyerek Orta Çağ'daki İslam, Batı ve Asya medeniyet havzalarından hangisiyle ilgili araştırma yapmak istediğinizi belirleyiniz. Araştırma konusunu belirledikten sonra çalışma sürecinizi ve görev dağılımınızı planlayınız.

Not: Bilgi görselinde yeşille işaretlenen bölümler İslam Medeniyet Havzası'nı, turuncu ile işaretlenen bölüm Batı (Avrupa) Medeniyet Havzası'nı, morla işaretlenen bölümler ise Asya Medeniyet Havzası'nı göstermektedir.



Bilgi Görseli 3.6: Orta Çağ'daki başlıca medeniyet havzaları



Uluğ Bey Medresesi

Mâverâünnehir, Hârezm, Türkistan

Bu bölgelerde bulunan Semerkant ve Buhara medreselerinde özellikle astronomi alanında önemli çalışmalar yapıldı ve bilim insanları yetiştirildi.

Kutub Minâr

Hindistan

Felsefe, kimya ve tıbbın yanı sıra özellikle matematik ve geometri alanlarında büyük gelişme gösteren Hint medeniyeti, İslam medeniyetinin gelişimini de etkiledi.

Büyük Vahşi Kaz Pagodası

Çin

Kadim bir geleneğe sahip olan Çin medeniyetinde hem birçok buluşa imza atıldı hem de tarih, felsefe, mimarlık gibi alanlarda özgün çalışmalar yapıldı.

Fars, Irak-ı Acem, Azerbaycan ve Horasan Havzası

Kadim ve zengin bir kültür birikimine sahip olan bu coğrafya, İslam medeniyetinin oluşumunda ve gelişiminde büyük bir öneme sahipti.

Melik Camii

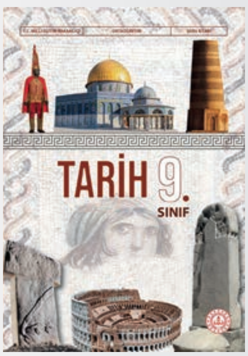
Yandaki karekodda verilen etkileşimli bilgi görselini araştırmanıza rehberlik etmesi için inceleyiniz.

2. ADIM: Kaynaklardan Bilgi toplama

Seçtiğiniz medeniyet havzasıyla ilgili bilgi toplamak için hangi kaynakları kullanacağınızı belirleyiniz ve grup arkadaşlarınızla görev dağılımı yaparak kütüphaneler, müzeler, tarihî mekânlar ya da genel ağ kaynakları üzerinden bilgi toplayınız.

Kaynak araştırması yaparken yandaki karekodda verilen etkileşimli içerikten yararlanabilirsiniz.

Araştırma sürecinizi aşağıdaki örnekleri inceleyerek başlatabilirsiniz.



Kaynakça:
Avcı, C. (2015). *İslâm-Bizans İlişkileri* (610-847), TTK Yayınları.
Eberhard, W. (1995). *Çin Tarihi.* Türk Tarihi Kurumu Yayınları.
Güneş, C. (2023). *Bizans Anadolusu'nda Askerî ve İdarî Bir Sistem Thema Sistemi,* TTK Yayınları.
Konuk, S. (2022). *Roma Sâsâni Mücadelesinde Yukarı Dicle Havzası'nın Tarihî Coğrafyası,* TTK Yayınları.
Ostrogorsky, G. (2019). *Bizans Devleti Tarihi*, TTK Yayınları.
Özkan, İ. (2020). *Orta Asya Türk Tarihi Araştırmaları*, TTK Yayınları.
Taşağıl, A. (2021). *Gök-Türkler*, TTK Yayınları
Tekin, T. (2020). *Orhon Yazıtları*, TDK Yayınları

Ders Kitabınızın Kaynakçası

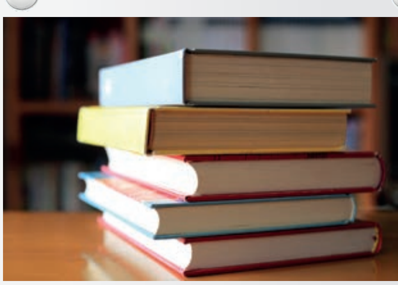
Kaynak araştırmanıza ders kitabınızın kaynakçasını inceleyerek başlayabilirsiniz.



Genel Ağ

Konuyla ilgili bilgi toplarken güvenilir genel ağ kaynaklarından yararlanabilirsiniz. Ulaştığınız makale ya da eserlerin kaynakçaları, size yeni kaynaklar hakkında fikir verecektir.

Ortaöğretim Genel Müdürlüğü "Dijital Öğrenme Köprüsü"nden yararlanarak akademik araştırma sitelerine, dijital kütüphanelere ulaşabilirsiniz.



Akademik Yayınlar

Kullanacağınız kaynakları seçerken akademik yayınları tercih ediniz.



Kütüphaneler

Çevrenizdeki kütüphanelerin yanı sıra dijital kütüphanelerden de konuyla ilgili bilgi toplayabilirsiniz.

3. ADIM: Kaynakların İncelenmesi

- Araştırmanız için ulaştığınız kaynaklara uygun sorular sorarak kaynağın türünü, yazarını, yayın tarihini, dijital kimliğini, varsa genel ağdaki uzantısını belirleyiniz.
- Elde ettiğiniz bilgileri ilgili ve ilgisiz şeklinde ayrıştırarak araştırma konusuna uygun olanları seçiniz.
- Kullanacağınız kaynaklara ön yargı, çelişki veya tutarsızlık içeren ifadeleri ortaya çıkartacak sorular sorarak kaynakları karşılaştırınız. Aynı konuyla ilgili kaynaklardaki farklı görüşleri belirleyiniz.
- Kaynaklarda yer alan olay, olgu ve görüşleri ayırt etmeye dikkat ediniz.
- Kaynaklardaki bilgilerin güncel bilgileri içerip içermediğini sorgulayınız.
- Sorgulamalar sonucunda topladığınız bilgilerin araştırma konusu için yeterliliğine yönelik çıkarımda bulununuz.
- Kaynakların incelenmesi aşamasını aşağıdaki örnekleri inceleyerek yürütünüz.

Kaynağın Künyesi

Eserin/Kaynağın Adı:

Eserin/Kaynağın Yazarı:

Yayın Yeri ve Yayımlandığı Tarih:

Dijital Kimliği ve Genel Ağdaki Uzantısı:

Eserin/Kaynağın Türü:

Kaynaklara Yöneltilecek Sorular

Kaynaktaki bilgiler güncel midir?

Bilimsel metotlara dayanıyor mu?

Kaynaktaki bilgiler diğerleri ile uyumlu mu? Çelişkiler var mı?

Yazar ön yargılı bir tutum sergiliyor mu?



Kaynak İncelemesine İlişkin Örnek Çalışma

Eserin Adı: Osmanlı İmparatorluğu

Eserin Yazarı: Halil İnalcık

Yayın Yeri ve Tarihi: İstanbul, 2018

Kaynağın Türü: İkinci Elden Kaynak, İnceleme-Araştırma Kitabı

- Yazar, uluslararası alanda tanınmış bir uzmandır ve kaynaktaki bilgiler geçerliliğini korumaktadır.
- Eser bilimsel metotlar ile yazılmıştır.
- Eserdeki bilgiler, bu alanda yazılmış diğer kaynaklarla uyumludur.
- Yazar, konuyu nesnel bir bakış açısıyla ele almıştır.

4. ADIM: Kaynakların Sorgulanması

Konuyla ilgili ulaştığınız bilgilerin araştırma konusu için yeterliliğine yönelik çıkarımda bulununuz. Topladığınız bilgilerin yeterli olmadığını, sınırlı kaldığını düşünüyorsanız farklı kaynaklar üzerinden araştırma yapmaya devam ediniz. Bu aşamada ikinci adımda verilen araştırma yöntemlerini gözden geçirerek ikinci ve üçüncü adımları yeniden uygulayınız.

Kaynak incelemenizi tamamladıktan sonra kullandığınız kaynakların yaptığınız araştırmaya katkısını değerlendirmek amacıyla aşağıda verilen tarihsel kaynak analiz formunu doldurunuz.

Öğrendiklerinizden yola çıkarak tarihsel kaynak analiz formunu doldurunuz.

Grubun Adı: Medeniyetin Adı:	Grup Üyelerinin Adı Soyadı ve Numarası: Üye 1: Üye 2: Üye 3: Üye 4: Üye 5:

Tarihsel Kaynak Analiz Formu

İncelediğiniz tarihsel kaynaklarla ilgili aşağıdaki soruları cevaplayınız.

1. İncelediğiniz kaynaklar birincil ya da ikincil kaynaklardan hangisine girmektedir? Nedenini açıklayınız.

2. Kaynakların türü nedir?

3. Kaynakları yazan veya oluşturan kişinin/kişilerin bakış açısı kaynağa/kanıta nasıl yansımıştır?

4. Kaynakların yanlılık ve yanıltıcılık durumu nedir?

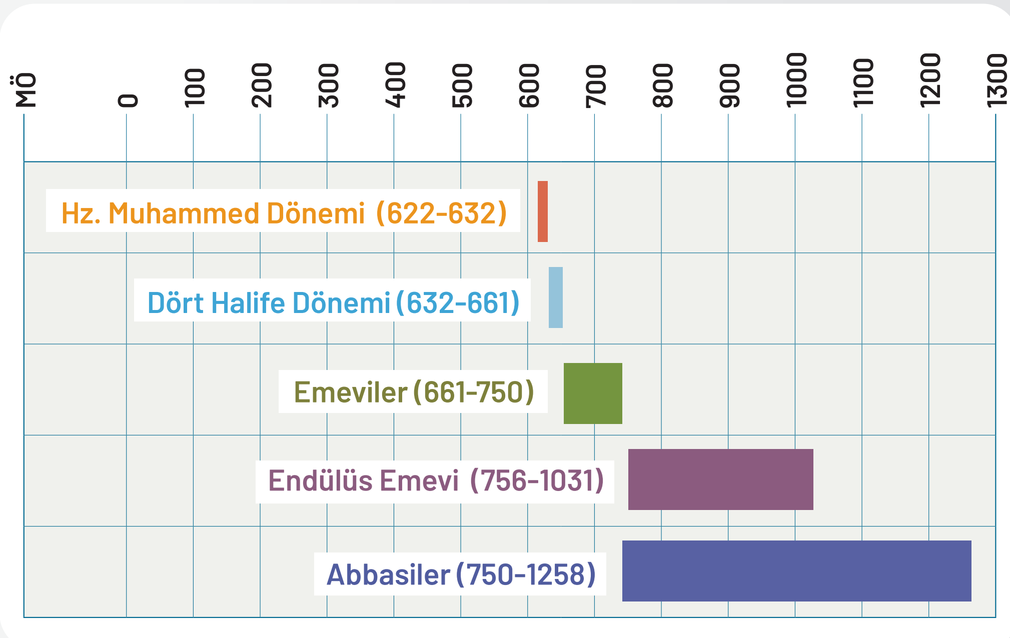
5. Bu kaynaklar çalıştığınız konuya, yazdığınız anlatıma veya yaptığınız tartışmaya hangi katkıları sağlıyor?

5. ADIM: Kaynaklardan Elde Edilen Bilgilerin Yorumlanması

Araştırma sürecinde edindiğiniz bilgileri ana düşünce, kişi, eser, mekân ve kurum bağlamlarında sınıflandırınız. Aşağıda verilen örnek tarih şeridi ve bilgi görselinden hareketle kendi edindiğiniz bilgileri tarih şeridi, harita, tablo, grafik ve bilgi görseli şeklinde görsel metinlere dönüştürünüz.

İslam, Batı ve Asya medeniyet havzalarındaki bilimsel, kültürel ve sanatsal faaliyetlerle ilgili edindiğiniz bilgilerden yararlanarak incelediğiniz medeniyet hakkında çıkarımlarda bulununuz.

Örnek Tarih Şeridi



Örnek Bilgi Görseli

Orta Çağ'daki Medeniyet Havzaları

A) İslam Medeniyet Havzaları
- Hicaz
- Suriye
- Fars (İran)
- Irak
- Mâverâünnehir, Hârezm, Türkistan
- Endülüs
- Sicilya

B) Batı (Avrupa) Medeniyet Havzası

Orta Çağ Batı Avrupası'nda yüksek öğretim kurumları olarak kabul edilen az sayıdaki katedral ve manastır okulları, XIII. yüzyıla kadar gelişme gösterememiş ve bölgesel nitelik taşımaktan öteye gidememiştir. İtalya, Fransa ve İngiltere'deki önemli kültür merkezlerinin oluşumu, daha sonraki süreçte gerçekleşmiştir.

C) Asya Medeniyet Havzaları
- Çin
- Hindistan

"Orta Çağ'daki başlıca medeniyet havzalarının bilim, kültür ve sanata etkilerine" ilişkin araştırma raporunuzda incelediğiniz medeniyetlerle özdeşleşen bilim insanlarını, onların eserlerini, medeniyetlerin kültürel özelliklerini, sanat eserlerini ve mimari yapılarını listeleyiniz. Bu bağlamda bilim insanlarının başarılarını ve rol model olabilecek yönlerini takdir etmenin ve farklı toplumların kültürel değerlerine saygı göstermenin önemini örneklerle açıklayınız. Bu hususta Fârâbî (Görsel 3.9) ve İbnü'l Heysem (Görsel 3.10) ile ilgili örnek metinleri inceleyiniz.

Kaynakları inceleyerek sayfa 242'deki soruları cevaplayınız.

Kaynak A

"Farabi, İslam felsefesini metot, terminoloji ve problemler açısından temellendiren ünlü Türk filozofudur. Fârâbî, maddî servete değer vermeyen, şöhret ve gösterişten nefret eden, ruh ve ahlâk temizliğini her şeyin üstünde tutan bir zâhid idi. İlim ve sanat adamlarına büyük değer vermesiyle tanınan Seyfüddevle filozofa ikram ve ihsanda bulunmak istemişse de Fârâbî günlük ihtiyacını karşılayacak 4 dirhem gümüş paradan başkasını kabul etmemiştir. 'Ta'îlü's-sa'âde' adlı eserinde kâmil bir filozofun niteliklerinden, 'Öğrenim sırasında karşılaştığı güçlüklere katlanmalı, üstün bir zekâ ve kavrayışa sahip bulunmalı, doğruluğu ve doğruları, adaleti ve âdil olanları seven, onurlu bir şahsiyet olmalı, altın, gümüş ve benzeri şeylere değer vermemeli, yeme içme konusunda aç gözlü ve nefsânî arzularına düşkün olmamalı, doğruya ulaşmak için azim ve iradesi güçlü bulunmalıdır.' şeklinde söz ederken âdeta kendisini anlatmaktadır."

Kaya, 1995, s. 147. *



Görsel 3.9: Fârâbî (temsilî)

Kaynak B

"İbn el-Heysem'in optik bilimine katkısı gerçekten olağanüstüdür. Öyle ki, kendisi çalışmalarıyla Antikçağ ve 17. yüzyıl arası optik tarihinin en önemli kişisi haline gelmiş, optik bilimini kökten değiştirerek, konuya getirdiği esaslı matematiksel inceleme tavrını olgunun fiziksel boyutunu da işin içine katarak ve son derece özenli ve ayrıntılı deneyler düzenleyerek, modern anlamda bir matematiksel fizik çalışmasını gerçekleştirerek optiği çok iyi işlenmiş bir bilim haline getirmeyi başarmıştır. Işığın doğrusal yayılımı, gölgelerin özellikleri, karanlık oda, gökkuşağı ve hâlenin oluşumu, yansıma ve kırılma konuları gibi pek çok temel optik olguyu açıklayabilmek için deneyler düzenlenmiştir. İbn el-Heysem'in başyapıtı kuşkusuz ki 'Kitâb el-Menâzır'dır. Çünkü o optik bilimine ilişkin bütün kuram ve kanıtlamalarını bu yapıtında ortaya koymuştur. Kitabın batıya ne zaman geçtiği ve kim tarafından ilk kez çevrildiği bilinmemekle birlikte, 12. yüzyılın sonları veya 13. yüzyılın başlarında çevrildiği ve çok etkin olduğu bilinmektedir. Buna karşılık Latince metin Friedrich Risner tarafından 1572'de Basel'de Witelo'nun kitabını da içerecek şekilde 'Opticae Thesaurus Alhazeni Arabis Libri Septem' adıyla yayınlanmıştır. Bundan sonra Optik Hazinesi olarak yaygınlaşan bu kitap başta Pecham, Witelo, R. Bacon, Kepler, Snell, Fermat ve Descartes gibi pekçok ünlü batılı optikçinin kuramlarının oluşumunda ve biçimlenmesinde etkin olmuştur."

Topdemir, 1997, s. 43. *



Görsel 3.10: İbnü'l-Heysem (temsilî)

1. *Kaynaklarda Fârâbî ve İbnü'l-Heysem'in kişilik özelliklerine dair hangi değerler vurgulanmaktadır? Yazınız.*

2. *Bu bilim insanlarının örnek olabilecek yönleri neler olabilir? Yazınız.*

3. *Kaynaklarda farklı toplumların kültürel değerlerine saygı gösterilmesine dair neler kanıt olarak sunulabilir? Yazınız.*

6. ADIM: Araştırma Raporunun Hazırlanması

Orta Çağ'daki başlıca medeniyet havzalarında yürütülen bilimsel, kültürel ve sanatsal faaliyetler hakkında edindiğiniz bilgileri bir araştırma raporu hâlinde hazırlayınız. Raporunuzu hazırlarken aşağıda belirtilen hususlara dikkat ediniz.

- Araştırma raporunuza uygun bir başlık seçiniz.
- Hazırladığınız görsel metinleri raporun uygun kısımlarında kullanınız.
- Raporunuzda alıntı yaptığınız kaynaklara metin içinde atıf yapınız ve kullandığınız kaynakları aşağıda verilen örnekteki gibi kaynakçada gösteriniz.

KAYNAKÇA	
1-	Donuk, A. (1978). *Eski Türklerde devlet ve teşkilat* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi Umumi Türk Tarihi Kürsüsü.
2-	Eberhard, W. (1995). *Çin Tarihi*. Türk Tarihi Kurumu Yayınları.
3-	Topdemir, H. G. (1997). İbn El-Heysem'in ışık üzerine adlı çalışması. *Belleten*, 61(230), 43-66. https://belleten.gov.tr/tam-metin/2412/tur
4-	Türkhan, M. S. (2022). *Baharat yolu*. TÜBİTAK Sosyal Bilimler Ansiklopedisi (Cilt.1) içinde. https://ansiklopedi.tubitak.gov.tr/ansik-lopedi/baharat_yolu
5-	Yılmaz, Y. (2021). İslâm Medeniyetinin ortaya çıkışı, temel özellikleri ve gerilemesiyle ilgili bir değerlendirme. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (22), 591-612.
6-	

Uygulayalım

Verilen yönergeler doğrultusunda aşağıdaki etkinlikleri yapınız.

Orta Çağ'daki başlıca medeniyet havzalarının bilim, kültür ve sanata etkileriyle ilgili araştırma raporunuzu panel, seminer, bilim şöleni, proje fuarı gibi etkinliklerde sununuz veya dijital platformlarda paylaşınız.

Metni inceleyerek soruları cevaplayınız.

Medeniyetlerin birbirleriyle etkileşimleri savaş, göç ve ticaret başta olmak üzere birçok kanaldan gerçekleşmiştir. Orta Çağ dünyasında meydana gelen büyük göç hareketleri, devletler ve medeniyetler arasında yapılan savaşlar ve tarihî ticaret yolları üzerinde gerçekleştirilen ticari faaliyetler, Doğu ve Batı medeniyetleri arasında yoğun bir etkileşim yaşanmasına zemin hazırlamıştır.

Medeniyetler arası etkileşim hem aynı dönem medeniyetleri hem de önceki medeniyetlerden etkilenme şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Örneğin İslam âlimleri, başta Eski Çağ olmak üzere kadim medeniyetlerin bilgi birikimini incelemiş ve bunları yeniden yorumlayarak ortak dünya mirasına sunmuşlardır. İbn Sina, Bîrûnî (Görsel 3.11), Harezmî gibi ilim insanları Abbasiler Devri'nde bilimsel gelişmelerin öncüleri olmuşlardır. Nitekim Fârâbî'ye "Muallim-i Sânî" yani ikinci muallim denilmesinin sebebi, birinci muallim olarak kabul edilen Aristo'nun eserlerini yeni bir bakış ile dünya medeniyetine kazandırmasıdır. Diğer taraftan Batı dünyası da İslam dünyasındaki bilgi ve birikimden istifade ederek bugünkü medeniyetlerini inşa etmişlerdir. Nitekim İbn Sina'nın "el Kanun fi't-Tıp" adlı eseri Latinceye çevrilerek XVII. yüzyıl ortalarına kadar Avrupa'daki tıp fakültelerinde okutulmuştur. Başta Latince, İbranice, Farsça, Türkçe, İngilizce, Fransızca, Almanca olmak üzere birçok dile çevrilen bu eser farklı coğrafyalarda yayımlanmıştır.

"Ben her kişinin kendi çalışmasında yapması gerekeni yaptım: Öncekilerin başarılarını minnettarlıkla karşılamak, onların yanlışlarını ürkmeden düzeltmek, kendisine gerçek olarak görüneni gelecek kuşağa ve sonrakilere emanet etmek."

Sürmeli, 2019, s. 61. *



Görsel 3.11: Bîrûnî (temsilî)

1. *Bu bilgilerden yola çıkarak bilimsel çalışmaların Doğu ve Batı arasında bir medeniyet köprüsü inşa etmesi açısından İbn Sina, Fârâbî, Bîrûnî gibi ilim insanlarının önemini değerlendiriniz.*
2. *Orta Çağ'ın önemli bilim insanlarından olan Bîrûnî'nin çalışma yöntemi hakkında neler söyleyebilirsiniz?*
3. *Ortak dünya mirasının oluşumunda Batı medeniyeti ve İslam dünyası arasındaki etkileşim hakkındaki düşüncelerinizi yazınız.*

Değerlendirelim

Analitik Dereceli Puanlama Anahtarı

Bu form, öğrenci grubunun Orta Çağ'daki Başlıca Medeniyet Havzalarının Bilim, Kültür ve Sanata Etkisine yönelik hazırladıkları araştırma raporu ve sunumlarını değerlendirmeniz amacıyla hazırlanmıştır. Grubun belirtilen ölçütleri öğrenme durumunu en doğru yansıtan başarı düzeyini puanlayınız.

Öğrencinin Adı ve Soyadı: **Numarası:** **Sınıfı:**

Ölçütler	Başarı Düzeyi			Başarı Puanı
	1 (Geliştirilmeli)	2 (Kabul Edilebilir)	3 (Oldukça İyi)	
Çalışma Planı Hazırlama (%5)	Çalışma planı hazırlanmamış veya araştırma süreciyle uyumlu değildir.	Araştırma süreci için genel bir çalışma planı hazırlanmıştır. Plan, süreç bileşenlerini kapsıyor ancak bazı detaylar eksik veya zaman çizelgesi iyileştirilebilir.	Araştırma süreci için detaylı ve uygulanabilir bir çalışma planı hazırlanmıştır. Plan, tüm süreç bileşenlerini kapsıyor. Zaman çizelgesi uygulanabilir ve gerçekçidir.	
Bilgi Toplama (%30)	Konuyla ilgili sınırlı sayıda kaynaktan yararlanılmış, kaynakların güvenilirliği ve uygunluğu yeterince sorgulanmamıştır.	Konuyla ilgili çeşitli kaynaklar kullanılmış ancak kaynakların seçimi ve kullanımı geliştirebilir. Kaynakların çeşitliliği ve güvenilirliği konusunda daha fazla özen gösterilebilir.	Konuyla ilgili özgün ve farklı kaynaklar kullanılmış, kaynakların seçimi ve kullanımı araştırmanın derinliğini ve özgünlüğünü artırmıştır. Kaynaklar eleştirel bir gözle incelenmiştir.	
Kaynakları Yorumlama (%40)	Seçtiği Orta Çağ medeniyetinin bilim, kültür ve sanata etkileri yüzeysel olarak analiz edilmiş ve yorumlanmıştır. Yorumlar, genel geçer ifadelerle sınırlı kalmış, derinlemesine düşünme ve eleştirel yaklaşım içermemektedir.	Seçtiği Orta Çağ medeniyetinin bilim, kültür ve sanata etkilerine ilişkin çeşitli analizler ve yorumlar yapılmıştır. Bu analizler farklı bakış açılarından değerlendirilmiş ancak yorumlar daha derinleştirilebilir ve zenginleştirilebilir.	Seçtiği Orta Çağ medeniyetinin bilim, kültür ve sanata etkileri kendi cümleleriyle derinlemesine ve özgün bir şekilde yorumlanmıştır. Kaynaklardaki bilgiler arasında bağlantılar kurulmuştur.	
Görsel Materyal Kullanımı (%10)	Araştırmada görsel materyal kullanılmamış veya görsellerin araştırma konusuyla ilgisi yoktur.	Araştırmada bazı görseller kullanılmış ancak görseller metni kısmen desteklemektedir. Daha fazla çeşitlilik sağlanabilir.	Araştırmaya uygun, açıklayıcı ve ilgi çekici görseller (resimler, haritalar, grafikler vb.) kullanılmıştır. Görseller, metni desteklemekte ve zenginleştirmektedir.	
Yazım ve Noktalama (%5)	Araştırma raporunda yazım ve noktalama kurallarına neredeyse hiç uyulmamış, yazının her bölümünde çok hata yapılmıştır.	Araştırma raporunda yazım ve noktalama kurallarına kısmen uyulmuş, yazının birkaç bölümünde hata yapılmıştır.	Araştırma raporunda yazım ve noktalama kurallarına tamamen uyulmuş hata yapılmamıştır. Sözcükler doğru yazılmıştır.	
Sunum (%10)	Çalışma, karmaşık bir anlatımla sunulmuş ve çok az anlaşılmıştır. Az ilgi çekmiştir.	Çalışma, kısmen yalın ve düzgün bir anlatımla sunulmuştur. Bazı yerleri anlaşılmış ve kısmen ilgi çekmiştir.	Çalışmanın tamamı yalın ve düzgün bir anlatımla sunulmuş, tümü anlaşılmış ve çok ilgi çekmiştir.	
Toplam Puan:				

Değerlendirme Sistemi

Analitik dereceli puanlama anahtarında altı ölçüt (çalışma planı hazırlama, bilgi toplama, kaynakları yorumlama, görsel materyal kullanımı, yazım ve noktalama, sunum) ve üç başarı düzeyi (geliştirilmeli, kabul edilebilir ve oldukça iyi) bulunmaktadır. Öğrencinin her ölçütten aldığı puan ile o ölçüte ait yüzdelik puan çarpılarak toplam puan elde edilecektir. Örneğin bir öğrenci birinci ölçütten 3 puan aldıysa, o ölçüte ait puanı 3x5=15'tir. Her bir ölçütten alınan puanlar toplanarak elde edilen toplam puan bir ölçütten alınabilecek en yüksek puana (3) bölünerek 100'lük sistemdeki toplam puan hesaplanacaktır.

Grup Değerlendirme Formu

Bu form ile yaptığınız çalışmanızı aşağıda verilen ölçütleri dikkate alarak değerlendiriniz.

Grubun Adı:
Medeniyetin Adı:

Grup Üyelerinin Adı Soyadı ve Numarası:
Üye 1:
Üye 2:
Üye 3:
Üye 4:
Üye 5:

	Değerlendirme Ölçütleri	Hiçbir Zaman	Ara Sıra	Çoğu Zaman	Her Zaman	Görüşler
1.	Grup üyeleri araştırma sürecinde birbirleri ile yardımlaştı.					
2.	Grup üyeleri araştırma sürecinde birbirlerinin görüşlerini dikkatle dinledi.					
3.	Grup üyeleri görev ve sorumluluklarını zamanında yerine getirdi.					
4.	Grup üyeleri her aşamada birbirleriyle görüş alışverişi yaptı.					
5.	Grup üyeleri araştırma sürecinde birbirlerine saygılı davrandı.					
6.	Grup üyeleri edindikleri bilgileri ve çıkarımlarını birbirleri ile paylaştı.					
7.	Grup üyeleri yapılan etkinlikte zamanı verimli kullandı.					
8.	Grubunuzun güçlü yanları nelerdir?					
9.	Grubunuz etkinlik sırasında hangi zorluklarla karşılaştı?					
10.	Grup olarak bir sonraki çalışmanızı iyileştirmek için ne önerirsiniz?					

3. Ünite Ölçme ve Değerlendirme Soruları

Bu bölümde öğrenme çıktılarının ölçülmesine yönelik 16 soru bulunmaktadır. Başarılar dileriz.



Kavimler Göçü öncesi Avrupa



Kavimler Göçü sonrası Avrupa

1. Haritaları inceleyerek Orta Çağ'da yaşanan kitlesel göçlerin etkilediği toplumları ve bölgeleri yazınız?

2-4. soruları aşağıdaki görsel ve metinden hareketle cevaplayınız.



◀ İpek Yolu üzerindeki bir kervan, illüstrasyon, Katalan Atlası

Göçler Başlıyor

"Orta Asya'nın ikliminde istikrar yoktur. Buradaki hayat, arka arkaya gelen şiddetli soğukların ve tipinin, sel ve çekirge baskınlarının, otları ve suları yok eden aşırı sıcaklıkların, kuraklığın tehdidi ve tehlikesi altındadır. Bazı yaz aylarında bir damla bile yağmurun düşmediği aşırı kuraklıklar, bazı kış aylarında da aşırı soğuklar salgın hastalıkların çıkmasına yol açmış ve toplu hâlde hayvan ölümleri meydana gelmiştir. 627 yılında Göktürk ülkesine çok kar yağmış ve bu yüzden koyunların, atların büyük bir kısmı kırılmıştır. Aynı şekilde 685 yılında, Oğuzların yurdunda kuraklık meydana gelmiş ve bundan dolayı atların, sığırların onda yedisi veya sekizi ölmüştür. Görüldüğü gibi aşırı soğuklar Türkistan'da hayatı zorlaştırmış ve insanları göçe zorlamıştır. Bu coğrafyada soğukların sebep olduğu salgın hastalıklara 'yut' (yutmak) adı verilmiştir. Sık sık meydana gelen hastalıklarla başlıca ekonomik varlıklarını yitiren Türkler, yeni ekonomik sahalar aramak için göç etmeye başlamıştır."

Koca, 2002b, s. 655. *

2. Aşağıdakilerden hangisi Türklerin göç etmesinin nedenlerinden biri olarak gösterilebilir?

A) Boyların birbirleriyle mücadelesi
B) Ağır iklim koşulları
C) Çin baskısı
D) Türklerin özgürlüğe düşkünlükleri
E) Avrupa'daki siyasi boşluk

3. Türkistan'da hayatı zorlaştıran ve insanları göçe zorlayan hususların ekonomi ile nasıl bir ilişkisi olduğu söylenebilir?

4. Türkistan'da yaşanan kitlesel göçler kültürel, siyasal ve ekonomik alanlarda ne gibi değişimler meydana getirmiş olabilir?

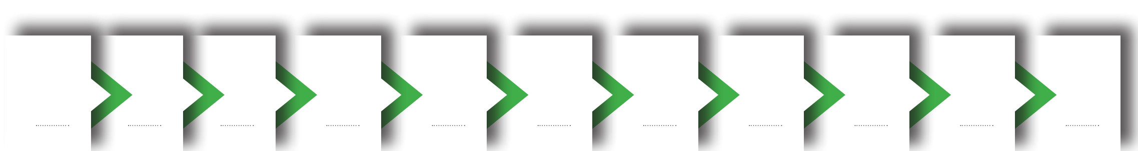
5. soruyu aşağıdaki tabloya göre cevaplayınız.

Orta Çağ'da Yaşanan Kitlesel Göçlerin Avrupa ve Asya'da Oluşturduğu Değişim	Orta Çağ'da Yaşanan Kitlesel Göçlerin Avrupa ve Asya'da Oluşturduğu Değişimin Etkileri
• Avrupa'da bir Türk devleti kurulmuştur. • Germen kavimleri birbirlerini iterek Avrupa'nın tamamında nüfus hareketine neden olmuştur. • Roma İmparatorluğu'nun bölünmesiyle Avrupa ve Ön Asya'da siyasi dengeler değişmiştir. • Roma İmparatorluğu bölünmüş ve Avrupa'da siyasi birlik ortadan kalkmıştır. • Avrupa'da asayiş bozulmuş ve insanlar kendi güvenliğini sağlamaya çalışmıştır. • Hun Türklerinin büyük bir kısmı batıya doğru göç etmiştir.	• Avrupalılar Türklerden pantolon, üzengi gibi birçok yenilik öğrenmiştir. • Günümüz Avrupa milletlerinin temelleri atılmıştır. • Eski Çağ kapanmış, Orta Çağ başlamıştır. • Feodal sistem güç kazanmıştır. • Papalık ve kiliseler güç kazanmıştır. • Bir çok Türk kavmi, batıya doğru göç etmeye başlamıştır

5. Sizce Orta Çağ'da yaşanan kitlesel göçlerin Avrupa ve Asya'da oluşturduğu değişimin en önemli etkisi nedir? Gerekçeleriyle açıklayınız.

6. Aşağıda Orta Çağ'daki başlıca devletlerle ilgili gelişmeler verilmiştir. Bu gelişmelerin hangi olay sonucu gerçekleştiğini tespit ederek ilgili numarayı kronolojik sıraya göre tarih şeridine yerleştiriniz.

I. Çin'de Tang Hanedanlığı Dönemi başlamıştır.
II. Abbasi Devleti'nde Türkler, sadece askerî alanda değil siyasi ve idari alanlarda da devlette etkili olmuşlardır.
III. Türkistan'daki Çin baskısı ortadan kalkmıştır.
IV. Attila, Doğu Roma İmparatorluğu'nu vergiye bağlamıştır.
V. Müslümanların İspanya'daki ilerleyişleri durmuştur.
VI. Türk adı, VI. yüzyılın ortalarında Asya bozkırlarında yaygın bir şekilde kullanılır hâle gelmiştir.
VII. İslam tarihinde devletin kuruluş esaslarını, organlarını ve temel prensiplerini ortaya koymuştur.
VIII. Doğu Roma İmparatorluğu'nun Doğu Akdeniz'deki üstünlüğü sona ermiştir.
IX. Türkistan'daki Türkler yaklaşık elli yıl Çin esaretinde yaşamıştır.
X. Müslümanlarla Doğu Roma arasında yapılan ilk savaştır.
XI. İslam tarihinde Abbasiler iktidara gelmiştir.



7-9. soruları kaynaklara göre cevaplayınız.

Kaynak A

"Müslümanlara Suriye ve Filistin kapılarını açan Ecnâdeyn (634) zaferinin ardından Bizans'a ait birçok şehir fethedilmiş, Suriye Yermük (636) zaferiyle Bizans'ın elinden alınmış ve sıra Filistin'in bütünüyle fethine gelmişti. Hıristiyanların bu bölgedeki kutsal merkezi Kudüs'ü kuşatan İslâm orduları başkumandanı Ebû Ubeyde b. Cerrâh'tan aman dileyen ve müslümanların Suriye şehirleriyle yaptıkları anlaşmalara benzer bir anlaşmanın kendileriyle de yapılmasını teklif eden Kudüs halkı şehri bizzat halifeye teslim etmek istediğini bildirdi. Hz. Ömer, Ebû Ubeyde'nin daveti üzerine Câbiye'den Kudüs'e gelerek şehri Patrik Sophronios'tan teslim aldı ve anlaşmayı imzaladı (638)."

Avcı, 2002, s. 327. *

Kaynak B

Hz. Ömer'in Kudüs'ü fethettiğinde yaptığı antlaşma metni: "Bu Allah'ın kulu ve Emirü'l-Mümin Ömer'in, İliya'ya (Kudüs) sağladığı himayedir. Koruma, onların canları ve malları, kiliseleri ve haçları, hastaları ve sağlıklı olanları ile dindaşları içindir. Onların kiliseleri mesken olarak kullanılmayacak, yıkılmayacak, onlara veya avlularına, haçlarına ve mallarına hiçbir şekilde zarar verilmeyecektir. Onlara dinde bir zorlama yapılmayacak, onlardan hiçbiri dininden ötürü zarar görmeyecektir. Yahudilerin onlarla beraber İliya'ya yerleşmelerine müsaade edilmeyecektir. İliya halkı, diğer şehirlerin halkları gibi cizye ödemeyi ve Romalıları şehirlerinden kovmayı taahhüt ederler. Şehri terkeden bir Romalının canı ve malı, salim bir yere erişinceye kadar güvende olacaktır, fakat İliya'da ikamet eden bir Romalı güven içinde olacak ve cizye ödeyecektir. İliya halkından herhangi biri Romalılarla gitmek ister ve mallarını beraberinde götürürse, onlar ve kiliseleri ile haçları yerlerine ulaşıncaya kadar güvende olacaklardır. Onlar, ödemekle yükümlü oldukları cizye vergisini ödedikleri sürece, burada her ne yazılı ise Allah'ın ahdi ile Resulü'nün, Halife'nin ve Müminlerin sorumluluğu altındadırlar. Bu antlaşmanın şahitleri Halid bin Velid, Amr bin As, Abdurrahman bin Avf ve Muaviye bin Ebi Süfyan'dır. Hicri 15 yılında yazıldı."

Numani, 2015, s. 276. *

Kaynak C

"7 Haziran 1099'da Kudüs önlerine gelen Haçlılar şehri kuşattılar, kısa bir süre sonra da Yafa'ya gelen gemilerden yiyecek ve malzeme yardımı almaya başladılar. (...) 13-14 Temmuz'da taarruza geçildi. 15 Temmuz günü (...) şehre girdiler ve Sütunlar Kapısı'nı açtılar. Haçlılar şehre girerken müslüman halkın bir kısmı Kubbetü's-sahre'ye ve Mescid-i Aksâ'ya sığınmaya çalıştı; bir kısmı da şehrin güney mahallelerine doğru kaçtı. (...) Haçlılar Kudüs'ü zaptettikten sonra görülmemiş bir vahşet sergilediler: Şehirdeki bütün müslümanlar öldürüldü. Tankred Kubbetü's-sahre'ye saldırıp burayı yağmaladı. Mescid-i Aksâ'ya sığınanlar da kılıçtan geçirildi. Mûsevîler'in hepsi müslümanlara yardım ettikleri gerekçesiyle sığındıkları sinagoglar ateşe verilerek yakıldı. Haçlılar'ın yaptığı katliam öylesine kanlı bir boyuta ulaştı ki Haçlı ordusunda bulunan ve Kudüs'ün zaptını anlatan tarihçiler bile bu katliam karşısında duydukları dehşeti ifade etmişlerdir. Meselâ tarihçi Raimundus Aguilers, zaptın ertesi sabahı Harem-i şerif mahallesine giderken her tarafı kaplayan cesetlerin arasından ve dizlerine kadar çıkan kan birikintilerinin içinden geçmek zorunda kaldığını söyler."

Demirkent, 1996, s. 530. *

7. Kaynak A ve B'ye göre Kudüs'ün Müslümanlar tarafından fethinde nasıl bir yönetim politikası izlendiğini açıklayınız.

8. Kaynak B'de yer alan antlaşma, Kudüs halkı için neleri öngörmektedir?

9. Kaynaklardan hareketle Kudüs'ün Müslümanlar tarafından fethi ve yönetimi ile Haçlılar tarafından işgali sırasında izlenen politikalar arasındaki farklılıkları açıklayınız. Bu farklılıkların, Kudüs halkı üzerindeki etkileri neler olabilir?

10-11. soruları kaynaklara göre cevaplayınız.

Kaynak A

"Sâsânî İmparatorluğu büyük ölçüde mobad adı verilen din adamlarının kontrolünde olan bir din devletidir. Bu din adamlarının hükümdar tayin etme, hükümdar azletme ve hükümdarlara taç takma gibi yetkileri bulunmaktaydı. (...) Sâsânî devletinin idari kurumlarının merkezi; hanedan üyelerinin ve kendilerine yakın soyluların da içerisinde ikamet etmiş oldukları, adına genelde kasr adı verilen saraydır. (...) Saray idari büroların bulunduğu, divanların tutulduğu ve önemli evrakların korunduğu ana idari mekanizmaydı. (...) Sâsânî saray teşkilatı içerisinde görev yapan yüksek rütbeli görevliler; vezirler ve debir adı verilen idareciler olmak üzere iki kategoride ele alınmaktadır. (...) Baş vezir Sâsânî devletinin yürütme kurulunun başındaki başbakan yetkisine sahiptir ve bütün yazışmalar ile kararnameleri kendisi imzalayarak mühürlerdi."

Altungök, 2015, s. 165-169. *

Kaynak B

"Hükümranlık (erklik) karizmatik idi. Kağanlık kişiye Tanrı tarafından verilirdi. (...) Siyasi iktidarı Tanrı verdiği için, milli irade, insaf duygusundan kurtulmuştu. (...) Kağanların devleti çok sert idare etmeleri, kötü davranmaları, milletin isyanına sebep oluyordu. (...) Bir Türk'ün başarılı bir kağan olabilmesi için Tanrı tarafından kendisine verilmiş başlıca üç özelliği kendine toplaması gerekiyordu. Bunlar yarlığ, kut ve kısmet (ülüg) idi. (...) Gök Türk kağanları meclisin tabii başkanı oluyorlardı. Kağan olmadığı zaman meclise hanedana mensup olmayan Aygucı ve Ögeler başkanlık ederlerdi. Bu kişiler ayrıca başbakan konumunda idiler. (...) Gök Türklerde hükümetin karşılığı 'ayukı' tabiri idi. (...) Hükümetin başında ise, hanedandan olmayan aygucılar veya ügeler bulunurdu."

Taşağıl, 2015, s. 179-183. *

Kaynak C

"Abbâsîler devrinde halife mutlak bir hükümdar, halifelik de verasete dayalı bir hükümdarlık şeklinde devam etti. Veliahtlık müessesesi de pratikte halifeliği Abbâsî ailesinin elinde tutabilmek gayesiyle muhafaza edildi. Halifenin kudret ve kuvvetinin kaynağı ilâhî bir temele dayanıyordu. (...) Abbâsî halifeleri bir saray hiyerarşisinin teşrifatı ve debdebesiyle halktan ayrılmışlardı. (...) Abbâsîler'le birlikte devlet teşkilâtında bazı yeni müesseseler ortaya çıkmıştır. Bunların başında Sâsânîler'den alınan bir müessese olarak vezâret gelmektedir. Vezir, halifenin vekili ve idarî teşkilâtın başı idi. Halifeden sonra gelen en önemli icra organı olması dolayısıyla geniş yetkilere sahipti. (...) Merkez teşkilâtındaki diğer bir önemli memuriyet de hâcibliktir. Hâciblik halifeyi suikastlara karşı korumak ve halkın önemli işlerle uğraşan halifeyi meşgul etmelerini önlemek için kurulmuştu."

Yıldız, 1998, s. 38-39. *

10. Kaynaklarda yer alan Orta Çağ devletlerinin yönetim yapılarının özellikleri nelerdir?

11. Kaynaklarda yer alan Orta Çağ devletlerinin yönetim yapılarının benzerlik ve farklılıkları nelerdir?

12-13. soruları tablodan hareketle cevaplayınız.

Tang Hanedanlığı Dönemi'nde tarıma elverişli olan bölgelerde askerî tarım toplulukları sistemi kurulmuş ve bu doğrultuda tarım faaliyetlerine başlanmıştır. Çin ordusunda piyadeler çoğunluğu oluşturmuşsa da Türk atlılarına benzeyen hafif süvari birlikler, özel olarak seçilmiştir.
Sâsâni ordusunda süvariler kesinlikle piyadeden üstün kabul edilmiş, onlardan daha fazla maaş almıştır. Sâsânî İmparatorluğu'nda askerlere bazı araziler ikta olarak bağışlanmıştır.
Orta Çağ'da Doğu Roma ordusunda süvari sınıfının önemi artmıştır. İmparatorluğun askerî gücü, piyadeden daha ziyade atlı birliklere dayanmıştır. Ayrıca thema sistemi oluşturularak Anadolu'ya teçhizatlanmış ve organize edilmiş çiftçi askerler yerleştirilmiştir.
Göktürk ve Uygurlarda barış zamanında günlük işleriyle meşgul olan Türkler, savaş döneminde topyekûn seferberlik hâlinde bulunmuştur. Kadınlar, orduları kumanda edebildikleri gibi at üstünde harplere de katılmıştır.
Hz. Peygamber Dönemi'nde düzenli bir ordu olmayıp Müslüman olan herkes asker sayılmıştır. Gönüllülerden oluşan ordu, belirtilen yer ve zamanda askerî teçhizatlarıyla birlikte hazır olmuştur. Ordunun öncü ve yan birliklerini süvariler meydana getirmiştir.
Emevilerde ordunun temelini piyade ve süvariler oluşturmuştur. İlk dönemlerde ordunun çoğunluğunu Araplar oluştururken sınırların genişlemesiyle farklı milletlerden insanlar askere alınmaya başlanmıştır. İslam ordusu içinde görev yapan mevaliler, Arap askerlerden daha az maaş almıştır.

12. Tabloda yer verilen Orta Çağ devletlerinin ordu yapılarının özellikleri nelerdir?

13. Tabloda yer verilen Orta Çağ devletlerinin ordu yapılarındaki benzerlik ve farklılıklar nelerdir?

14-15. soruları harita ve metinden hareketle cevaplayınız.



"Şaşırtıcı olmayacak şekilde yakınlık her şeydi: Hayvanları, kürkleri ve diğer ürünleri pazara kolayca ulaştırabilmek, hayati önem taşıyordu. En zengin göçebe kabileler, kaçınılmaz olarak, iyi konumlanmış ve yerleşik dünyayla etkin ve güvenilir şekilde ticaret yapabilen kabilelerdi. (...) En çok kazananlardan biri, dönemin bir yazarının 'dünyanın anası' olarak tanımladığı kadar büyüyen Merv şehriydi. Bozkırın güney sınırında bulunan şehir, hem göçebe dünyayla temas etmek hem de Avrasya'nın omurgası boyunca uzanan doğu-batı ekseninin üzerinde kritik bir nokta işlevi görmek için mükemmel konumdaydı. Bir yazarın sözleriyle, 'Keyifli, ince, zarif, parlak, kapsamlı ve hoş bir şehir' di. Batıda bulunan Rey ise 'ticaretin kapısı,' 'dünyanın gelini' ve dünyanın 'en güzel yaratımı' olarak biliniyordu. Başka bir örnek de Müslüman dünyanın incisi Belh idi; bu şehir, muazzam sokakları, muhteşem yapıları, temiz akan suyunun yanı sıra canlı ticaret ve rekabet sayesinde düşük fiyatlı tüketici mallarıyla muhteşem bir yerdi. Suya atılan bir taşın yarattığı dalgalar gibi bu pazarlara yakınlık arttıkça, pazarın etkisi de artıyordu. Pazarlara erişim sağlayabilen ve bundan yararlanabilen için mükafat kaçınılmazdı. Ortadaki zenginliğin ölçeği o kadar büyüktü ki, bozkırdaki kabile grupları arasında basınç artıyordu."

Frankopan, 2018, s. 120-121. *

14. Verilen metin ve görsele göre Orta Çağ'daki ticaret yolları üzerinde yer alan devlet ve toplumların etkileşimlerine yönelik

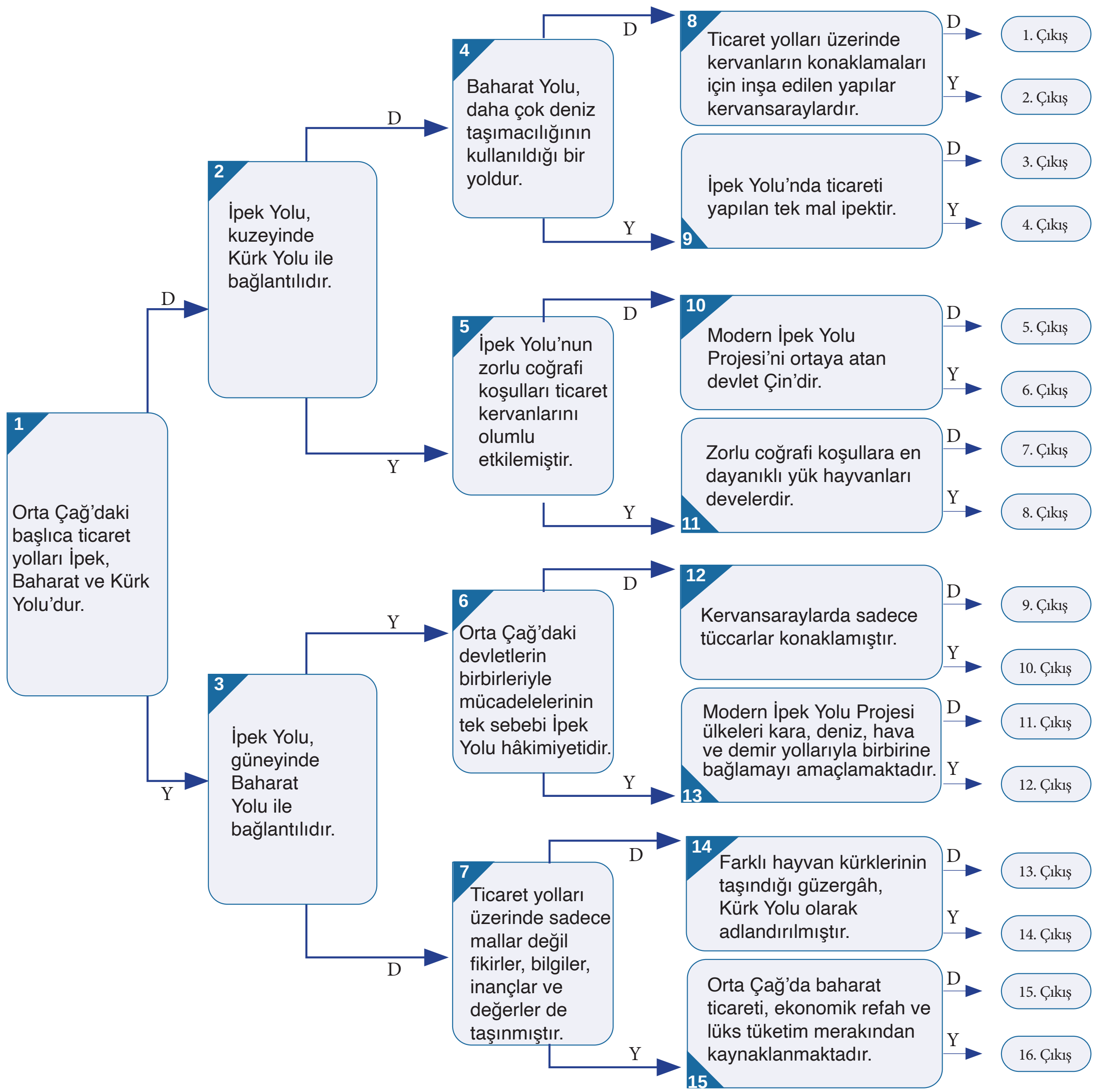
I. Ticaret yolları üzerindeki şehirlerin ortak özellikleri nelerdir?
II. Ticaret yollarının güzergâhlarının oluşumunda hangi hususlar etkili olmuştur?
III. Devletler ve topluluklar ticaret yollarını ele geçirmek için neden mücadele etmişlerdir?

sorularından hangileri sorulabilir?

A) Yalnız I B) Yalnız II C) I ve II D) II ve III E) I, II ve III

15. Orta Çağ'daki ticaret yolları, devletler ve toplumların ekonomik-kültürel ilişkilerini nasıl etkilemiştir?

16. Tanılayıcı dallanmış ağaçtaki ifadelerden bazıları doğru, bazıları ise yanlıştır. İlk cümleden itibaren bilgilerin doğru ya da yanlışlığını belirleyerek yönlendirici okları takip ediniz ve çıkışı işaretleyiniz. Unutmayınız, sadece bir çıkışı işaretleyebilirsiniz.



Bu üniteyle ilgili ek sorulara yandaki karekod üzerinden ulaşabilirsiniz.

Sözlük

A - B - C - Ç

ağırşak: Yün veya iplik eğrilen iği ağırlaştırmak için alt ucuna geçirilen yarım küre biçiminde, ortası delik ağaç veya kemik parça.

aidiyet: Bir şeye ait olma durumu, aitlik.

aman dilemek: Önce direnirken zor karşısında boyun eğip canının bağışlanmasını dilemek.

amfora: İki kulplu, dibi sivri, dar boyunlu, karnı geniş testi.

amil: İslam halifeleri, hükümdarları ve emîrleri tarafından vergi toplamakla, idare işleriyle, valilikle görevlendirilen kimselere verilen bir ünvan.

analiz etmek: Anlamı ve niteliği anlaşılamayan bir konuyu açıkladıktan sonra sonuca bağlamak, tahlil etmek.

analoji: Bazı ortak yönleri bulunan iki şey arasındaki benzeşme, benzeşim.

anane: Bir toplumda eskiden kalmış olmaları dolayısıyla saygın tutulup kuşaktan kuşağa iletilen, yaptırım gücü olan kültürel kalıntılar, alışkanlıklar, bilgi, töre ve davranışlar; gelenek, örf.

antik: İlk Çağ'daki uygarlıklarla, özellikle eski Yunan ve Roma uygarlıkları ile ilgili olan.

aristokrasi: Soylular sınıfı.

arkaik: **1.** Güzel sanatlarda klasik çağ öncesinden kalan. **2.** Eskicil.

arma: Bir devletin, bir hanedanın, bir sanayi kuruluşunun veya bir şehrin simgesi olarak kabul edilmiş resim, harf veya şekil; ongun.

arşidük: Avusturya'da imparator ailesi prenslerine verilen ünvan.

aşık kemiği: Çift tırnaklı hayvanların ön dizlerinde bulunan bir eklem kemiği; aşık, kâp.

atıf yapmak: Bir başkasının daha önce yayımlanmış bir çalışmasına gönderme yapmak.

avam: Sıradan insanlar, havas karşıtı.

balbal: Eski Türklerde kişinin anılması için mezarının veya bazı kurganların etrafına dikilen taş.

balta: Ağacı kesme, yarma, yontma vb. işlerde kullanılan ağaç saplı, demir araç.

başbuğ: **1.** Eski Türklerde devletin veya ordunun başında olan kimse. **2.** Osmanlı Devleti'nde savaş zamanı başka birliklerden ayrılıp bir araya getirilerek oluşturulan birliğin veya milis güçlerinin komutanı.

bellek: Yaşananları, öğrenilen konuları, bunların geçmişle ilişkisini bilinçli olarak zihinde saklama gücü; dağarcık, akıl, hafıza, yâd, zihin.

beşerî: İnsanoğlu ile ilgili.

biat: **1**. Bir kimsenin egemenliğini tanıma. **2.** Bir hükümdarın veya ileri gelen birinin egemenliğini tanıyarak onun hükmü altına girme.

binaenaleyh: Bundan dolayı, bunun için, bu açıdan, bu bakımdan.

broş: Yaka iğnesi.

büst: Heykelcilikte başı, göğsü, bazen de omuzları içine alan sanat ürünü.

ceride: Kayıt defteri.

cumhuriyet: Milletin, egemenliği kendi elinde tuttuğu ve bunu belirli süreler için seçtiği milletvekilleri aracılığıyla kullandığı yönetim biçimi.

cülus: Hükümdarlık tahtına çıkma, tahta oturma.

çanak: Toprak, metal vb. bir maddeden yapılmış yayvan, çukurca kap.

çapa: Tarlalarda toprağı işlemek için kullanılan ağaç veya demir saplı kazı aracı.

çiftçi: Geçimini toprağı ekerek sağlayan kimse.

çömlek: Toprak tencere.

D - E - F - G

devrim: Belli bir alanda hızlı, köklü ve nitelikli değişiklik.

dikili taş: Önemli bir olayın durumu veya bir zaferin anısı için dikilmiş tek parça yüksek taş, obelisk.

disiplin 1. Bir topluluğun, yasalarına ve düzenle ilgili yazılı veya yazısız kurallarına titizlik ve özenle uyması durumu; sıkı düzen, düzence, düzen bağı, inzibat, zapturapt. **2.** Öğretim konusu olan veya olabilecek bilgilerin bütünü; bilim dalı.

doğa bilimleri: Konusu tabiat, tabiat olayları ve kanunları olan fizik, kimya, gök bilimi, biyoloji vb. bilimler; tabiat bilimleri.

ecdat: Geçmişteki büyükler, atalar.

edimsel: Edim niteliğinde olan, gerçek olarak var olan; fiilî.

egemenlik: Milletin ve onun tüzel kişiliği olan devletin yetkilerinin hepsi; buyruk, hüküm, hükümranlık, hâkimiyet.

empati: Aynı duyguları paylaşma, duygudaşlık.

etik: Çeşitli meslek kolları arasında tarafların uyması veya kaçınması gereken davranışlar bütünü.

evcilleştirmek: Evcil bir duruma getirmek, ehlîleştirmek.

fey geliri: Savaş yapılmadan elde edilen ganimet.

firari: Kaçak, kaçkın, kaçmış olan (kimse).

firavun: Eski Mısır hükümdarlarına verilen ünvan.

fresk: **1.**Yaş duvar sıvası üzerine kireç suyunda eritilmiş madenî boyalarla resim yapma yöntemi. **2.** Bu yöntemle yapılmış duvar resmi.

garnizon: **1.** Bir şehri savunan veya yalnız orada bulunan askerî birlikler. **2.** Askerî birliklerin bulunduğu yer.

gereksinim: Eksikliği duyulan şey, ihtiyaç.

göçmen: Kendi ülkesinden ayrılarak yerleşmek için başka ülkeye giden (kimse, aile veya topluluk), muhacir.

güzergâh: **1.** Yolüstü uğranılacak, geçilecek yer. **2.** Yol boyu. **3.** Çok geçilen yer, geçek.

H - I - İ - J

hamaset: Dinleyenleri etkilemek veya heyecanlandırmak amacıyla yapılan abartılı anlatım.

han: Yol üzerinde veya kasabalarda yolcuların konaklamalarına yarayan yapı.

hanedan: **1.** Hükümdar, devlet büyüğü vb. bir kişiye dayanan soy, büyük aile. **2.** Belli ve köklü bir soydan gelen, soylu.

havza: Sınırları idari, ekonomik birliğe, toprak, iklim ve bitki özelliklerinin benzerliğine veya üzerinde yaşayan insanların aynı soydan gelmiş olmalarına göre belirlenen toprak parçası, bölge.

hazine: **1.** Altın, gümüş, mücevher vb. değerli eşya yığını, büyük servet; hazne. **2.** Devletin altın, döviz, bono ve nakit işlemlerini maliye ile birlikte düzenleme görevini üstlenen makam.

heterojen: Ayrı türden, ayrışık.

hipodrom: **1.** At yarışları yapılan alan, koşu alanı. **2.** Yunanistan ve Roma'da at ve araba yarışlarının yapıldığı yer.

hiyeroglif: Antik Çağ'da Mısırlıların kullandığı resim yazısı.

ilkel: **1.** İlk durumunda kalmış olan gelişmesinin başında bulunan. **2.** Basit, karmaşık olmayan. **3.** Zaman bakımından en eski olan; iptidai, primitif.

illüstrasyon: Kitap içindeki bir yazıyı açıklayan veya süsleyen resim.

imparatorluk: Kendi topraklarında oturan çeşitli milletleri egemenliği altında toplayan devlet biçimi.

inşa etmek: Kurmak, yapmak.

K - L - M - N

kabartma: Kil, alçı, taş vb. işlenebilir gereçleri girintili çıkıntılı yüzeyler durumunda biçimlendirerek yapılan eser, rölyef.

kağan: Hanların bağlı olduğu devlet başkanı.

kaide: **1.** Kural. **2.** Bir şeyin yere dayanan bölümü veya bir şeyin üzerine oturtulduğu nesne; ayaklık, duraç, taban (I), tabanlık.

kartograf: Harita yapan kimse, haritacı.

kavim: Aralarında töre, dil ve kültür ortaklığı bulunan, boy ve soy bakımından da birbirine bağlı insan topluluğu; budun.

kerpiç: Duvar örmekte kullanılmak için kalıplara dökülüp güneşte kurutulmuş saman ve balçık karışımı ilkel tuğla.

kervan: Uzak yerlere yolcu ve ticaret eşyası taşıyan yük hayvanı katarı.

kıstas: Bir yargıya varmak veya değer vermek için başvurulan ilke; ölçüt, kriter.

kompleks: İçinde aynı cinsten birçok öge bulunan, karmaşık.

kompozit: **1.** Karma. **2.** Değişik tarzları bir arada taşıyan.

konargöçer: Göçebe bir hayat süren, bir yere sürekli yerleşmeyen (aşiret, oba vb.), göçerkonar.

konik: Koni biçiminde olan.

koşut: Paralel, aynı zaman içinde gelişen veya aynı özellikleri gösteren.

köken: Bir şeyin çıktığı, dayandığı temel, biçim, neden veya yer; menşe.

kronik: Günü gününe yazılmış olayları içine alan eser, vakayiname.

kurak: Yağışı olmayan, yağışsız.

kurgan: **1.** İlk Çağ'da mezar üzerine toprak yığılarak yapılan küçük tepe. **2.** Tepe biçiminde mezar.

kurultay: Eski Türklerde ve Moğollarda devlet işlerinin görüşülüp karara bağlandığı meclis.

levazım: Ordunun geri hizmetinde ihtiyacı olan bütün malzeme veya bu malzemeyi sağlayan bölüm.

lojistik: Ordunun türlü gereksinimi ile ilgili işlerin bütünü, geri hizmet.

manipüle etmek: Bir kimsenin davranış, tutum, yapacağı iş vb. alanlarda izleyeceği yolu göstermek, yönlendirmek.

medeniyet: Bir ülkenin, bir toplumun, maddi ve manevi varlıklarının, fikir, sanat çalışmalarıyla ilgili niteliklerinin tümü, uygarlık.

meşruiyet: Geçerli olma durumu, meşruluk.

metafor: Bir kelimeyi veya kavramı kabul edilenin dışında başka anlamlara gelecek biçimde kullanma, mecaz.

mevali: **1.** Osmanlı Devleti'nde görev yapan yüksek dereceli ilim adamları. **2.** Özgür bırakılmış köleler.

minyatür: 1. Çoğunlukla eski yazma kitaplarda görülen, ışık, gölge ve hacim duygusu yansıtılmayan küçük, renkli resim sanatı. **2.** Bu biçimde yapılmış küçük resim.

mitolojik: Mitolojiyle ilgili, esatirî.

monarşi: Siyasi otoritenin genellikle miras yolu ile bir kişinin üzerinde toplandığı devlet düzeni veya rejim, tek erklik.

muhteva: Bir şeyin içinde bulunanların bütünü, içerik.

muvazzaf: 1. Silahlı Kuvvetlerde görev başında olan subay ve astsubaylarla askerlik hizmetini yapan erler. **2.** Bir görev ve hizmetle yükümlü olan (kimse).

mükellef: 1. Yükümlü. **2.** Eksiksiz, özenli bir biçimde yapılmış. **3.** Vergi vermekle yükümlü olan kimse veya kuruluş.

müstahkem: Berkitilmiş, sağlamlaştırılmış, tahkim edilmiş.

müteferrik: Birbirinden ayrılmış, dağılmış olan.

müteşekkil: Oluşmuş, meydana gelmiş.

nalbant: Hayvanların ayağına nal çakan kimse.

neşredilmek: Yayımlama işi yapılmak, yayımlanmak.

neolitik: Taş Devri'nin son çağı ile ilgili.

nizam: Belli yöntem, ilke veya yasalara göre kurulmuş olan durum; düzen, sistem.

O - Ö - P - R

obsidiyen: Cam kaya.

olgusal: Olayların dayandığı sebep ve bu sebeplerin yol açtığı sonuçlarla ilgili olan.

orak: Yarım çember biçiminde yassı, ensiz ve keskin metal bir bıçakla, buna bağlı bir saptan oluşan ekin, ot vb. biçme aracı.

özel mülkiyet: Kişinin sahip olduğu taşınır veya taşınmaz mal.

paganizm: Çok tanrıcılık.

papirüs: 1. Papirüsgillerden, Nil kıyılarında yetişen, sürüngen, çıplak saplı, otsu bir bitki (Cyperus papirus). **2.** Eski Mısırlıların bu bitkinin saplarından yaptıkları kâğıt.

parşömen: Yazı yazmak, resim yapmak için özel olarak hazırlanan deri, tirşe.

piramit: Mısır firavunlarının mezarı, ehram.

piroteknoloji: Ateşin kontrollü kullanımıyla ilgili süreçleri ve bu süreçlerin malzeme üretimindeki uygulamalarını inceleyen bilim dalı.

politeist: Çok tanrıcılık yanlısı (kimse), çok tanrıcı.

reaya: 1. Bir hükümdarın yönetimi altındaki halk. **2.** Osmanlı Devleti'nde Tanzimat'tan önce halkın vergi ve haraç veren, genellikle toprakla uğraşan gayrimüslim kısmı.

revizyon: Yeniden gözden geçirip düzeltme.

rölyef: kabartma.

S - Ş - T - U - Ü

saban: Çift süren hayvanların koşulduğu demir uçlu tarım aracı.

sarnıç: Yağmur sularının biriktirildiği üstü kapalı yapı.

sav: İleri sürülerek savunulan düşünce, iddia, tez.

senato: Eski Roma'da özellikle soylulardan oluşan yöneticiler meclisi.

sentezleme: Birbiriyle ilgili fikir ve düşünceler arasında bağ kurarak bir bütün hâline getirme.

skolastik: 1. İnanç ve bilgiyi kiliseyle, özellikle Aristoteles'in bilimsel sistemini uyumlu bir biçimde birleştirmeye çalışan Orta Çağ felsefesi. **2.** Bu felsefe ile ilgili olan.

strateji: 1. İzlem. **2.** Bir ulusun veya uluslar topluluğunun, barış ve savaşta benimsenen politikalara destek vermek amacıyla politik, ekonomik, psikolojik ve askerî güçleri bir arada kullanma bilimi ve sanatı; sevkülceyş.

sulak: Suyu olan, suyu bol (yer).

süreli yayın: Belirli aralıklarla yayımlanan dergi vb., mevkute, periyodik.

şuur: İnsanın kendisini ve çevresini tanıma yeteneği, bilinç.

şûra: Bir alanla ilgili olarak oluşturulan danışma kurulu.

taarruz: Kötülük yapmak, yıpratmak amacıyla doğrudan doğruya silahlı veya silahsız bir eylemde bulunma, saldırı.

tablet: Eski medeniyetlerden kalma, pişmiş veya güneşte kurutulmuş kilden yapılmış, üzerinde çivi yazısı ile metin yazılı belge.

tahıl: Buğday, arpa, mısır, yulaf, çavdar, pirinç vb. hasat edilen ürünler ile tohumlarının genel adı, hububat.

tahrir: Basım tekniğinin gelişmediği dönemlerde elle yazılmış kitap, yazma nüsha.

takas: Para aracılığı olmaksızın, bir nesnenin dolaysız olarak bir başka nesneyle değiştirilmesi, değişim.

taksimat: Bölme, bölüştürme işleri.

tamga: 1. Bir şeyin üzerine bir nişan bir işaret basmaya yarayan araç. **2.** Bu araçla basılan nişan, işaret, damga.

tanzim etmek: Düzenlemek, düzen vermek.

tasarruf etmek: Bir malın sahibi olmak, onu istediği gibi kullanmak.

tasnif: Birçok şey arasında, birbirine eşit veya benzer olanları kümelere ayırma, sınıflama.

tebaa: Bir devlete vatandaşlık bağıyla bağlı olma durumu, uyruk.

teçhizat: Silah dışındaki savaş gereçleri; donatı.

teferruat: Bir bütünün önemce ikinci derecede olan ögelerinden her biri; ayrıntı, detay, tafsilat.

tekemmül etmek: Mükemmel duruma gelmek, olgunlaşmak.

tenkit: Özellikle bilginin temellerini ve doğruluk durumunu inceleme, sınama; eleştiri.

testi: Toprak, cam, metal vb. maddelerden yapılan, geniş gövdeli, dar boğazlı, emzikli veya emziksiz su kabı.

topyekûn: Eksiksiz, toplam, toplu olarak.

toy: Türk hükümdarlarının ve beylerin çeşitli vesilelerle verdikleri büyük ziyafet.

töre: Bir toplulukta benimsenmiş, yerleşmiş davranış ve yaşama biçimlerinin, kuralların, görenek ve geleneklerin, ortaklaşa alışkanlıkların, tutulan yolların bütünü; âdet, ayin.

Turan: **1.** Türklerin Orta Asya'da yaşadıkları en eski yurtları. **2.** Turancıların dünyadaki bütün Türkleri birleştirerek kurmayı amaçladıkları ülkenin adı.

tüccar: Ticaret yapan, ticaretle uğraşan kimse.

V - Y - Z

vahim: Ağır ve çok tehlikeli sonuç doğuracak nitelikte olan.

vakıf: **1.** Bir hizmetin gelecekte de yapılması için belli şartlarla ve resmî bir yolla ayrılarak bir topluluk veya bir kimse tarafından bırakılan mülk, para. **2.** Bir topluluk veya bir kimse tarafından bırakılan mülk ve paranın idare edildiği yer.

vâris: Bir mirastan yasalar gereği yaralanan kimse, mirasçı.

veri: Bir araştırmanın, bir tartışmanın, bir muhakemenin temeli olan ana öge; muta, data, done.

veraset: **1.** Kalıtım. **2.** Mirasta hak sahibi olma.

vesika: Bir gerçeğe tanıklık eden yazı, fotoğraf, resim, film vb.; belge, doküman.

vuzuhsuz: Niteliği hakkında tam bir bilgi edinilemeyen, belirsiz.

yalıtılmış: Dışarıdan gelecek etkilerden korunmuş, izole edilmiş.

yazıt: Bir kimse veya bir olayın anısını yaşatmak için bir şey üzerine kazılan yazı, kitabe.

Yörük: Hayvancılıkla geçinen, genellikle Toroslarda yaşayan göçebe Türk oymağı; Türkmen, Yürük.

yurt: **1.** Bir halkın hâkim olduğu, üzerinde yaşadığı, kültürünü oluşturduğu toprak parçası; el, il, dar, vatan. **2.** Göçebe Türklerin oturduğu çadır. **3.** Yörüklerin yazın veya kışın oturdukları yer.

zahit: Dinin yasak ettiği şeylerden sakınıp buyurduklarını yerine getiren, dünya işlerine önem vermeyen (kimse)

zimmi: **1.** İslam devleti tebaasında olan ve haraç veren Hristiyanlar, Yahudiler. **2.** Zimmete ilişkin.

Kaynakça

- Abalı, İ. (2019). Yörük fıkralarında eski Türk inanış ve geleneklerinin izleri. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* (34), 147-158.
- Acun, F. (2020). Dijital tarih ve dijital tarihçiliğin tarih yazımına etkisi üzerine. *Tarih yazımı, 2*(1), 66-90.
- Acun, F. (2021). Tarihin kaynakları. A. Şimşek (Ed.). *Tarih Nasıl Yazılır? Tarihyazımı için Çağdaş Bir Metodoloji* kitabı (ss. 69-90) içinde. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Acun, R. (2000). Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi'nin internete dayalı öğretimi. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, 16*, 615-635.
- Afyoncu, E. (2018). *Osmanlı'nın hayaleti.* Yeditepe Yayınları.
- Ahmetbeyoğlu, A. (2001). *Avrupa Hun İmparatorluğu.* Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Akbaba, B. (2020). Ortaöğretim öğrencilerinin kronolojik düşünme becerileri ve bu becerilerin sınıf düzeyine göre gelişiminin incelenmesi. *Eğitim ve Bilim, 45*(203), 215-229.
- Akçora, E. (1996). Türk tarihinde göçler ve önemli sonuçları. *Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi,* (2), 241-246.
- Akın, E. ve Reşat, E. (2015). Eski Çağda tarım aletleri. *Tarım Makinaları Bilimi Dergisi, 11*(1), 33-37.
- Aksu, A. (2006). Emevîler döneminde sosyal tabakalar. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* (8), 63-81.
- Aladağ, F. (2020). Dijital beşerî bilimler ve Türkiye araştırmaları: bir literatür değerlendirmesi. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi,* (18), 773-796.
- Aladağ, F. (2023). Mekânsal beşerî bilimler ve Osmanlı çalışmaları: coğrafi bilgi sistemleri'nin (cbs) Osmanlı şehir ve idari tarihi için potansiyeli. *Kadim,* (5), 47-68. https://doi.org/10.54462/kadim.1153648
- Algül, H. (2020). Mûte Savaşı. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt. 31, ss. 385-387) içinde. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. https://islamansiklopedisi.org.tr/mute-savasi
- Alpar, G. (2014). *Antropolojik bakış açısıyla stratejik dünya tarihi.* Palet Yayınları.
- Altunbaş, A. (2022). İslamiyet öncesi Türklerde hukuk. *Hasan Kalyoncu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 12*(23), 15-31.
- Altungök, A. (2015). *İslâm öncesi İran'da devlet ve ekonomi Sâsâni dönemi (M.S. 226-652).* Hikmetevi Yayınları.
- Ardıç, E. ve Altun, A. (2017). Dijital çağın öğreneni. *International Journal of New Approaches in Social Studies, 1*(1), 12-30.
- Arkeolojikhaber. (2017, Mart 23). *Avrupa'nın Hun algısını yalanlayan araştırma.* https://www.arkeolojikhaber.com/haber-avrupa-nin-hun-algisini-yalanlayan-arastirma-2779/
- Atabay, M. (2016). Şehitlikleri imar cemiyeti arşiv belgelerine göre Çanakkale şehitler abidesi inşaatının tamamlanması ve açılış töreni. *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı, 14*(21), 215-224.
- Atlan, S. (2014). *Roma Tarihi'nin ana hatları: cumhuriyet devri.* Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Avcı, C. (1998). Hilafet. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt. 17, ss. 539-546) içinde. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. https://islamansiklopedisi.org.tr/hilafet
- Avcı, C. (2002). Kudüs. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt. 26, ss. 327-329) içinde. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Avcı, C. (2015). *İslâm-Bizans ilişkileri (610-847).* Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Aycan, İ. (2020). Muâviye b. Ebû Süfyân. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt. 30, ss. 330-332) içinde. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. https://islamansiklopedisi.org.tr/muaviye-b-ebu-sufyan
- Aydemir, C. ve Yılmaz Genç, S. (2011). Orta Çağın sosyoekonomik düzeni: feodalizm. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(36), 224-241.
- Aydın, E. (2022). *Eski Türklerde gündelik hayat.* Kronik Kitap Yayınları.
- Aydın, M. Â. (1991). Anayasa. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt. 3, ss. 153-164) içinde. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. https://islamansiklopedisi.org.tr/anayasa
- Aytbayev, A. (2002). *İlk Orta Asya sakinlerinin göç süreçleri.* Yeni Türkiye Yayınları.
- Bakır, A. ve Şahin, S. (2020). Ortaçağ Akdeniz'inde bir İslam başkenti: Palermo. *Cappadocia Journal of History and Social Sciences, 15*, 55-100.
- Baskıcı, M. (2001). Bizans'ta imparatorluk kurumu. *Cevat Geray'a Armağan, Mülkiyeliler Birliği Yayınları,* 245-250.
- Baş, E. (Ed.). (2022). *İslâm tarihi el kitabı.* Grafiker Yayınları.
- Baştav, Ş. (2002). Avrupa Hunları. *Türkler Ansiklopedisi* (Cilt. 1, ss. 1356-1405) içinde. Yeni Türkiye Yayınları.
- Bayraktaroğlu, N. (2021). Türk soyunun yolu: tarihi ipek yolu, ticaret ve kültür yolu. *İdarecinin Sesi Dergisi*, (202), 46-50.
- Beckwith, C. I. (2011). *İpek yolu imparatorlukları* (K. Yıldırım, Çev.). ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayınları.
- Beyoğlu, S. (2018). *Medine müdafaası ve Fahreddin Paşa*. Yeditepe Yayınevi.
- Black, J. (2020). *Dünya tarihi* (H. E. Sarıçam, Çev.). Othello Yayıncılık.
- Bloom, J. M. (2020). *Kâğıda işlenen uygarlık, kâğıdın tarihi ve İslam dünyasına etkisi* (Z. Kılıç, Çev.). Kitap Yayınevi.
- Bostan, İ. (2008). Rize. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt. 35, ss. 147-151) içinde. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. https://islamansiklopedisi.org.tr/rize
- Bozkurt, N. (2000). İpek yolu. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt. 22, ss. 369-373) içinde. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. https://islamansiklopedisi.org.tr/ipek-yolu
- Bozkurt, N. (2020). Mukaddes emanetler. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt. 31, ss. 108-111) içinde. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. https://islamansiklopedisi.org.tr/mukaddes-emanetler
- Bozkurt, N. (2022). Abbâsiler (750-1258). E. Baş (Ed.). *İslam Tarihi El Kitabı* (ss. 459-524) içinde. Grafiker Yayınları.
- Bozkurt, N. ve Küçükaşçı, M. S. (2003). Mekke. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt. 28, ss. 555-563) içinde. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. https://islamansiklopedisi.org.tr/mekke#1
- Bülbül, P. (2017). Eski Anadolu'da tarım faaliyetleri. *Tarihin Peşinde -Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 9*(17), 269-282.
- Cadiou, F., Coulomb, C., Lemonde, A. ve Santamaria, Y. (2013). *Tarih nasıl yazılır? uygulama ve içerik* (D. Çetinkasap, Çev.). İletişim Yayınları.

- Caferoğlu, A. (1988). *Türk kavimleri*. Enderun Kitabevi.
- Carr, E. H. (2011). *Tarih nedir?* (O. Suda ve T. Birkay, Çev.). İletişim Yayınları.
- Carr, E. H. ve Fontana, J. (1992). *Tarih yazımında nesnellik ve yanlılık* (Ö. Ozankaya, Çev.). İmge Yayınevi.
- Chaıney, D. D. (2022). Eski dünyada ipek. *All About History* (Özel Sayı Büyülü Yolculuk İpek Yolu), 67-71.
- Childe, G. (2009). *Tarihte neler oldu?* (A. Şenel ve M. Tunçay, Çev.). Kırmızı Yayınları.
- Çakın, İ. (2011). *Bilgi ve belge yönetimine giriş* (Yayımlanmamış ders notu). Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, Hacettepe Üniversitesi. https://bilgiyonetimi.net/hikakademi/bilimsel_yayinlarda_kaynak_gosterme_e-kitap.html
- Çakmak, S. (2023). Kavimler göçünün nedenleri ve Avrupa etnik yapısının oluşum süreci: Hun Türkleri ve diğer kavimler. *Milli Kültür Araştırmaları Dergisi*, *7*(2), 46-62. https://doi.org/10.55774/mikad.1346103
- Çandarlıoğlu, G. (2012). Uygurlar. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt. 42, ss. 242-244) içinde. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. https://islamansiklopedisi.org.tr/uygurlar
- Çapan, F. ve Güvenç, B. (2017). Kavimler Göçü ve Batı Roma İmparatorluğu'nun çöküşü. *21.Yüzyılda Eğitim ve Toplum Dergisi*, *6*(18), 629-640.
- Darga, A. M. (2013). *Anadolu'da kadın*. Yapı Kredi Yayınları.
- Davies, N. (2006). *Avrupa tarihi*. İmge Yayınevi.
- Davis, R. H. C. (2006). *Orta Çağ Avrupa tarihi*. Dergâh Yayınları.
- Demir, N. (2021). *Oğuzname 7-kısa metinli Oğuznameler*. H Yayınları.
- Demircan, A. (2022). Hz. Ali ve halifelik dönemi (656-661). E. Baş (Ed.). *İslâm Tarihi El Kitabı* (ss. 285-301) içinde. Grafiker Yayınları.
- Demirkent, I. (1992). Bizans. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt. 6, ss. 230-244) içinde. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. https://islamansiklopedisi.org.tr/bizans
- Demirkent, I. (1996). Haçlılar. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt. 14. ss. 525-546) içinde. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. https://islamansiklopedisi.org.tr/haclilar
- Demirkent, I. (2001). İstanbul. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt. 23, ss. 205-212) içinde. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. https://islamansiklopedisi.org.tr/istanbul#1
- Demirkent, I. (2005). *Bizans tarihi yazıları*. Dünya Yayıncılık.
- Desti, M. (2013). *Anadolu uygarlıkları*. Kültür Kitaplığı.
- Ilgın, D. F. A. (2021). Nibelungen destanı ve kağan Attila. *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, *36*, 1-15.
- Diakov, V. ve Kovalev, S. (2014). *İlkçağ tarihi*. Yordam yayınları.
- Diamond, J. (2013). *Tüfek, mikrop ve çelik: insan topluluklarının yazgıları* (Ü. İnce, Çev.). TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları.
- Diyarbekirli, N. (1972). *Hun sanatı*. Milli Eğitim Bakanlığı Kültür Yayınları.
- Donuk, A. (1978). *Eski Türklerde devlet ve teşkilat* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi Umumi Türk Tarihi Kürsüsü.
- Eberhard, W. (1995). *Çin tarihi*. Türk Tarihi Kurumu Yayınları.
- Eco, U. (2014). *Ortaçağ barbarlar- Hristiyanlar- Müslümanlar*. Alfa Yayınları.
- Eco, U. (2021). *Antik Roma* (L. T. Basmacı, Çev.). Alfa Basım Yayım.
- Erdihan, Y. (2023). Ayasofya'da Komnenos mozaiği: tarihi ve ikonolojisi üzerine. *Sanat Tarihi Yıllığı*, (32), 233-248.
- Eren, N. (1951). Antalya yöresi göçer ve yürüklerinde: deve donanımı ve deve ile ilgili bilgiler. *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, *18*(356), *8594-8596*.
- Erkoç, H. İ. (2015). *General Lı Jıng'in askerî düşüncesi ve doğu Göktürk Kağanlığı'nın çöküşü* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Erkoç, M. (2020). İlk dönem Arap toplumunda mevali anlayışı. *Türk ve İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, *7*(25), 170-183. http://dx.doi.org/10.29228/TIDSAD.42692
- Erkoçoğlu, F. (2022). Emeviler medeniyet tarihi. E. Baş (Ed.). *İslam Tarihi El Kitabı* (ss. 345-397) içinde. Grafiker Yayınları.
- Eroğlu, E. (2018). 6-10. yüzyıllarda Karadeniz'in kuzeyinde kürk ticareti. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *8*(15), 419-428.
- Eröz, M. (1991). *Yörükler*. Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- Ertaş, M. Y. (2019). *Tarih bilimi ve metodolojisi*. İdeal Kültür Yayıncılık.
- Faulkner, N. (2015). *Roma: kartalların imparatorluğu* (Ç. Sümer, Çev.). Yordam Kitap.
- Fayda, M. (1992). Bedir Gazvesi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt. 5, ss. 325-327) içinde. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. https://islamansiklopedisi.org.tr/bedir-gazvesi
- Fayda, M. (2020). Muhammed. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt. 30, ss. 406-421) içinde. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. https://islamansiklopedisi.org.tr/muhammed#1-hayati
- Fazlıoğlu, İ. (1997). *Eskiçağda dokuma*. Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları.
- Febvre, L. (1985). Başka bir tarihe doğru (A. Boratav, Çev.). *Tarih ve Tarihçi: Annales Okulu İzinde* (ss. 50-68) içinde. Kırmızı Yayınları.
- Findley, C. V. (2008). *Dünya tarihinde Türkler*. Kitap Yayınevi.
- Frankopan, P. (2018). *İpek yolu (alternatif dünya tarihi)* (M. Gülmen, Çev.). Pegasus Yayınları.
- Freeman, C. (2003). *Mısır, Yunan, Roma*. Dost Kitabevi.
- Gedikli, O. (2015). Macaristan'da Türk izleri/1. *Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi*, (344), 27-33.
- Gencer, T. E. ve Aktan, M. C. (2021). Dijitalleşen çağda ve toplumda değişen ihtiyaçlar ve sorunlar: e-sosyal hizmet (sosyal hizmet 2.0) gereksinimi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, *32*(3), 1143-1175. https://doi.org/10.33417/tsh.875908
- Gençer, R. ve Altun, A . (2023). Dijital tarihin pratiği: projelere yönelik bir inceleme. *VIII. Uluslararası Tarih Eğitimi Sempozyumu (6-8 Eylül 2023, Sakarya) Bildirileri* (ss. 349-380) içinde.https://www.researchgate.net/publication/379022080_DIJITAL_TARIHIN_PRATIGI_PROJELERE_YONELIK_BIR_INCELEME
- Gombrich, E. H. (2009). *Genç okurlar için kısa bir dünya tarihi* (A. Mumcu, Çev.). İnkılâp Kitabevi.
- Goody, J. (2012). *Tarih hırsızlığı* (G. Çağalı Güven, Çev.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

- Gökçek, L. (2015). *Asurlular.* Bilgün Kültür Sanat Yayınları.
- Gökenç Gülez, S. (2019). *Çin kaynaklarında Tang hanedanlığı dönemi Anxi (Kuça) genel valiliği ve antik İpek Yolu'na etkileri* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doğu Dilleri ve Edebiyatları (Sinoloji) Anabilim Dalı.
- Göksu, E. (2018). *Okla yükselen millet: Türklerde ok ve okçuluk.* Okçular Vakfı Yayınları.
- Gömeç, S. Y. (2023). Kök Türkler ve Uygurlar çağında Türk ordusuna umumî bir bakış. A. S. Özkaya (Ed.). *Hunlardan Günümüze Türk Askerî Kültürü* (ss. 159-182) içinde. Kronik Yayınları.
- Göner, G. ve Gönen, G. (2022). Türklerde çadır kültürünün gelişimi. *GAB Akademi 2,* (3), 11-24.
- Gumilev, L. N. (2002). *Eski Türkler.* Selenge Yayınları.
- Gumilev, L. N. (2005). *Hunlar.* Selenge Yayınları.
- Gül, M. (2009). *Orta Çağ Avrupa tarihi*. Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Günbattı, C. (2017). *Kültepe-Kaniş Anadolu'da ilk yazı, ilk belgeler*. Kayseri Büyükşehir Belediyesi Yayınları.
- Gündoğdu, Ü. G. (2015, 30 Ocak). *Modern kavimler göçü: Suriye* (Analiz No.9). Türk Akademisi Siyasi Sosyal Stratejik Araştırmalar Vakfı, 1-5.
- Gündüz, T. (2022). *Türklerin kısa tarihi.* Yeditepe Yayınları.
- Güneş, C. (2023). *Bizans Anadolusu'nda askerî ve idarî bir sistem thema sistemi.* Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Gürbüz, C. (1996). *Millî Mücadele Dönemi'nde Develi ve Ermeniler.* T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Gürsoy, D. (2022). *Deniz, baharat ve güç.* Oğlak Yayınları.
- Hamîdullah, M. (1998). Hudeybiye Antlaşması. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt. 18, ss. 297-298) içinde. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. https://islamansiklopedisi.org.tr/hudeybiye-antlasmasi
- Hamîdullah, M. (1998a). Hendek Gazvesi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt. 17, ss. 194-195) içinde. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. https://islamansiklopedisi.org.tr/hendek-gazvesi
- Hamîdullah, M. ve Avcı, C. (2012). Uhud Gazvesi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt. 42, ss. 54-57) içinde. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. https://islamansiklopedisi.org.tr/uhud-gazvesi
- Hansen, V. (2021). *İpek yolu* (İ. Topal, Çev.). Nora Kitap.
- Hayırlıdağ, M. (2021). Mısır tıbbının gizemi papirüsler. *Akademik Tarih ve Araştırmalar Dergisi, 4*(4), 68-86.
- Heyworth-Dunne, V. (Ed.). (2021). *Tarih kitabı* (T. Göbekçin, Çev.). Alfa Yayınları.
- Hornung, E. (2004). *Mısır tarihi* (Z. Aksu Yılmazer, Çev.). Kabalcı Yayınevi.
- Höllmann, T. O. (2023). *İpek yolu* (M. Yıldırım, Çev.). Runik Kitap.
- Hughes, I. (2022). *Attila Hun İmparatoru* (O. Saygılı, Çev.). Kronik Kitap.
- İggers, G. G. (2011). *Bilimsel nesnellikten postmodernizme yirminci yüzyılda tarihyazımı* (G. Çağalı Güven, Çev.). Tarih Vakfı Yurt yayınları.
- İlber, O. (2011). *Tarih yazıcılık üzerine.* Cedit Neşriyat.
- İnalcık, H. (2010). *Kuruluş: Osmanlı tarihini yeniden yazmak*. Hayykitap Yayınevi.
- İnan, A. (1976). *Eski Türk tarihi dini*. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- İzgi, Ö. (2020). *Orta Asya Türk tarihi araştırmaları*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Jean, B. (2012). *Mezopotamya yazı, akıl ve tanrılar* (M. E. Özcan ve A. Er, Çev.). Dost Kitabevi Yayınları.
- Jenkins, K. (1997). *Tarihi yeniden düşünmek* (B. S. Şener, Çev.). Dost Kitabevi.
- Kafadar, C. (2009). *Kim var imiş biz burada yoğ iken: dört Osmanlı: yeniçeri, tüccar, derviş ve hatun*. Metis Yayınları.
- Kafesoğlu, İ. (1972). *Tarih metodu* (Yayımlanmamış ders notu). Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Kafesoğlu, İ. (1980). *Eski Türk dini*. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Kafesoğlu, İ. (1995). *Türk millî kültürü*. Boğaziçi Yayınları.
- Kafesoğlu, İ. (1998). *Türk milli kültürü*. Ötüken Neşriyat.
- Kahya, E. (2022). Türk kültür coğrafyasının prehistorik izleri; petroglifler. *Fenerbahçe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2*(2), 431-447.
- Kahya, E. ve Macun, İ. (2001). Hint biliminin günümüz bilimine katkılarının kısa bir değerlendirmesi. *Belleten, 65*(242), 63-74. https://belleten.gov.tr/tam-metin/2588/tur
- Karaca, T. K. (2020). *Tarihçi, geçmişi kurgulamak: kuram-tasarım-inşa*. Timaş Yayınları.
- Karagöl, E. T. (2017). Modern İpek Yolu projesi. *Seta Perspektif,* (174), 1-7. https://setav.org/assets/uploads/2017/05/174_
- Karan, C. (2018). Hz. Ömer döneminde (13-23/634-644) Anadolu fetihlerine giden yolda El-Cezire futuhatı. A. Aksu (Ed.). *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Uluslararası Hz. Ömer Sempozyumu* (ss. 501-514) içinde. Cumhuriyet Üniversitesi Rektörlük Yayınları.
- Kaya, M. (1995). Farabi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt. 12, ss. 145-162) içinde. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. https://islamansiklopedisi.org.tr/farabi#1
- Kaymakçı, S. (2010). *Sosyal bilgiler öğretiminde çalışma yaprakları kullanımının öğrencilerin akademik başarılarına ve derse karşı tutumlarına etkisi* (Yayınlanmamış doktora tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Kılıç, Ü. (2013). Yezîd I. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt. 43, ss. 513-515) içinde. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. *https://islamansiklopedisi.org.tr/yezid-i*
- Kınal, F. (1983). *Eski Mezopotamya tarihi.* Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.
- Koca, S. (2002a). Eski Türklerde sosyal ve ekonomik hayat. *Türkler Ansiklopedisi* (Cilt. 3, ss. 15-37) içinde. Yeni Türkiye Yayınları.
- Koca, S. (2002b). Türklerin göçleri ve yayılmaları. *Türkler Ansiklopedisi* (Cilt. 1, ss. 992-1014) içinde. Yeni Türkiye Yayınları.
- Konuk, S. (2022). *Roma Sâsâni mücadelesinde yukarı Dicle Havzası'nın tarihî coğrafyası.* Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Korcun, S. (2023). *Kavimler Göçü'nün Avrupa coğrafyasına siyasi ve sosyo-kültürel etkileri* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Koyuncu, M. (2008). Hicri I. asırda İslâm ordusu. F. Emecen (Ed.). *Eskiçağ'dan Modern Çağ'a Ordular* kitabı (ss. 221-235) içinde. Kitabevi Yayınları.
- Köroğlu, K. (2012). *Eski Mezopotamya tarihi: başlangıcından Persler'e kadar*. İletişim yayınları.

- Kuhrt, A. (2010). *Eski Çağ'da yakındoğu: yaklaşık MÖ 3000-330* (D. Şendil, Çev.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kurat, A. N. (1972). *IV-XVIII. yüzyıllarda Karadeniz kuzeyindeki Türk kavimleri ve devletleri*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kurşun, Z. (Ed.). (2011). *Tarih metodu*. Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Kutlu, M. (1992). Yaşayan bir atlı-kültür geleneği: Anadolu göçer kültürü. *IV Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi (6-11 Mayıs 1991) Bildirileri* (ss. 360-394) içinde. Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Maisels, C. K. (1999). *Uygarlığın doğuşu: Yakındoğu'da avcılık ve toplayıcılıktan tarıma kentlere ve devlete geçiş* (A. Şenel, Çev.). İmge Kitabevi.
- Mandaloğlu, M. (2011). *Doğu-batı kültürel etkileşiminde Orta Asya'dan göçler (M.S. VI. Yüzyıla kadar)* (Yayınlanmamış doktora tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Marius, R. (2023). *Tarih yazımı, kısa bir rehber* (T. Alkaç, Çev.). Alfa yayınları.
- Mayozer, M. ve Roudart, L. (2009). *Dünya tarım tarihi: Neolitik Çağ'dan günümüzdeki krize* (Ş. Ünsaldı, Çev.). Epos Yayınları.
- McAuliffe, M. ve Oucho, L. A. (Ed.). (2024). *World Migration Report 2024*. International Organization for Migration (IOM). https://publications. iom.int/books/world-migration-report-2024
- McCarthy, J. (2016). *Ermeni sorunu gerçeği*. Ö. Ekşi (Ed.). Ermeni Sorunu Gerçeği Konferansı (25 Mart 2005), TBMM Basımevi. https://acikerisim.tbmm.gov.tr/items/95a35f67-b5b8-45a3-b92d-dbc3d86ea214/full
- McNeill, W. H. (2002). *Dünya tarihi* (A. Şenel, Çev.). İmge Kitabevi.
- Memiş, E. (2002). *Eski Çağ Türkiye tarihi*. Çizgi Yayınları.
- Messadıé, G. (2013). *4000 yıllık tarihî aldatmacalar* (S. E. Kaya, Çev.). Pegasus Yayınevi.
- Naskali, E. (2009). Sâsânîler. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt. 36, ss. 174-176) içinde. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. https://islamansiklopedisi.org.tr/sasaniler
- Nemeth, G. (1982). *Attila ve Hunları* (M. Ş. Baştav, Çev.). Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.
- Numani, A. Ş. (2015). *Bütün yönleriyle Hz. Ömer ve devlet idaresi*. Mahya yayınları.
- Ortaylı, İ. (2008). *Türkiye teşkilât ve idare tarihi*. Cedit Neşriyat.
- Ostrogorsky, G. (2019). *Bizans devleti tarihi*. Türk Tarihi Kurumu Yayınları.
- Ögel, B. (2015a). *Büyük Hun İmparatorluğu Tarihi (Cilt. 1)*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ögel, B. (2015b). *Büyük Hun İmparatorluğu Tarihi (Cilt. 2)*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- *Önkal*, A. (1998). Hicret. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt. 17, ss. 458-462) içinde. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. https://islamansiklopedisi.org.tr/hicret#1
- Özaydın, A. (2012). Türklerin İslâmiyet'i kabulü. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt. 41, ss. 474-480) içinde. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. https://islamansiklopedisi.org.tr/turk#2-turklerin-islamiyeti-kabulu
- Özbaran, S. (2015). *Tarih, tarihçi ve toplum*. Yakın Kitabevi.
- Özcan, A. (1991). Âteş-i Rûmî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt. 4, ss. 57) içinde. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. https://islamansiklopedisi.org.tr/ates-i-rumi
- Özçelik, İ. (2017). *Tarih yazımı üzerine*. Berikan Yayınevi.
- Özdemir, M. (2019). Endülüs. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt. 11, ss. 211-225) içinde. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. *https://islamansiklopedisi.org.tr/endulus#1*
- Özdemir, M. N. (2020). Emevîler döneminde 'Mevâlî'. *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 7*(1), 189-210. https://doi.org/10.33460/beuifd.703485
- Özdoğan, M. (2015). Göbekli Tepe'yi anlamak. *Aktüel Arkeoloji*, (46), 38-50.
- Özgüdenli, G. O. (2017). Düşüncenin havzaları: İslam düşünce tarihinde başlıca ilim ve kültür havzaları. İ. H. Üçer (Ed.). *İslam Düşünce Atlası* (Cilt. 1, ss. 42-66) içinde. Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları. https://islamdusunceatlasi.org/dusuncenin-havzalari-islam-dusunce-tarihinde-baslica-ilim-ve-kultur-havzalari
- Özkan, M. (2019). Medine vesikası. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt. 2, ss. 212-215) içinde. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. https://islamansiklopedisi.org.tr/medine-vesikasi
- Özkaya, A. S. (Ed.). (2019). *Türk askerî kültürü*. Kronik Kitap.
- Özkul, M. ve Öter, A. (2019). Yörük kültüründe meydana gelen değişmeler. *Kültür ve Turizm Bakanlığı 9.Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi (20-23 Kasım 2017) Bildirileri* (ss. 475-506) içinde. Kültür ve Turizm Bakanlığı Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü Yayınları.
- *Öztürk, M. (2013).* Zâtüssavârî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt. 44, ss. 152-153) içinde. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. https://islamansiklopedisi.org.tr/zatussavari
- Öztürk, Y. (2007). Tarih ve kimlik. *Akademik İncelemeler, 2*(1), 16-17.
- Pachymeres, G. (2009). *Bizanslı gözüyle Türkler* (İ. B. Barlas, Çev.). İlgi Kültür Sanat Yayıncılık.
- Rosen, K. (2021). *Kavimler göçü* (M. Yıldırım, Çev.). Runik Kitap.
- Roth, M. (1995). *Law collections from Mesopotamia and Asia Minor*. Scholars Press.
- Rukancı, F. ve Anameriç, H. (2004). Orta çağda ilk üniversiteler: Studıum Generale. *Felsefe Dünyası, 11*(39), 170-186.
- Sabuncu, Ö. (2018). Hz. Ömer dönemi kurumsallaşma faaliyetleri. A. Aksu (Ed.). *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Uluslararası Hz. Ömer Sempozyumu* (ss. 277-292) içinde. Cumhuriyet Üniversitesi Rektörlük Yayınları.
- Safran, M. (Ed.). (2011). *Tarih nasıl öğretilir? tarih öğretmenleri için özel öğretim yöntemleri*. Yeni İnsan Yayınevi.
- Sarıçam, İ. (2022). Hz. Peygamber dönemi. E. Baş (Ed.). *İslam Tarihi El Kitabı* (ss. 43-228) içinde. Grafiker Yayınları.
- Selvi Bener, S. (2013). *Antikçağda oyun ve oyuncaklar*. Kitap Yayınevi.
- Sevin Arslan, N., Sevin, V. ve Kalsen, H. (2008). Harput iç kale mahalle kazısı: Osmanlı'ya arkeolojik bir yaklaşım (ilk sonuçlar). *Belleten, 72*(264), 629-642. https://doi.org/10.37879/belleten.2008.629
- Sevin, V. (2003). *Anadolu arkeolojisi*. Der Yayınları.
- Sivrioğu, U. T. (2013). Sasanilerde askeri teşkilat, silah teknolojisi ve savaş stratejileri. *Turkish Studies, 8*(5), 675-703. https://dspace.balikesir.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12462/4522/ula-t%c3%b6re-sivrio%c4%9flu.pdf?sequence=1&isAllowed=y

- Sunar, L. (2017). Dünya tarihinin ekseni ve zemini olarak İslam Medeniyeti. İ. H. Üçer (Ed.). *İslam Düşünce Atlası* (Cilt. 1, ss. 69-98) içinde. Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları. https://islamdusunceatlasi.org/dunya-tarihinin-ekseni-ve-zemini-olarak-islam-medeniyeti
- Sümer, F. (1994). Yörükler. *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, (85), 7-14.
- Sürmeli, M. (2019). Anılarla Prof. Dr. Muhammed Fuat Sezgin. F. B. Köse (Ed.). I. *Ulusal Genç Akademisyenler Sempozyumu* kitabı (ss. 59-68) içinde. SAMER Yayınları.
- Şahin, E. ve Halaç, H. H. (2023). İpek Yolu güzergâhındaki "mola noktası" fonksiyonlu kervansarayların adaptasyonunun SWOT analizi ile değerlendirilmesi. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, *12*(4), 1547-1563.
- Şahin, T. (2020). İpek Yolu: tarihsel geçmişi, kültürü ve Türk dünyası için önemi. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, *39*(67), 71-97.
- Şenel, A. (2006). *Kemirgenlerden sömürgenlere insanlık tarihi*. İmge Kitabevi.
- Şenol, M. (2018). *Macar Kroniki Chronica Hungarorum: birinci ve ikinci bölümlerin tercüme ve değerlendirmesi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şimşek, A. (Ed.). (2017). *Türkiye'de tarih yazımı*. Yeditepe Yayınevi.
- Şimşek, A. (Ed.). (2019). *Tarih nasıl yazılır? tarihyazımı için çağdaş bir metodoloji*. Türk tarih Kurumu Yayınları.
- Şimşek, A. (Ed.). (2020). *Dünyada tarihçiliğin gündemi*. Yeni İnsan Yayınevi.
- Şimşek, A. (2022). Kronoloji ve zaman algısı. M. Safran (Ed.). *Tarih Nasıl Öğretilir? Tarih Öğretmenleri İçin Özel Öğretim Yöntemleri* (ss. 77-82) içinde. Yeni İnsan Yayınevi.
- Şimşek, A. (2022). *Tarih ne işe yarar?*. Kapı Yayınları.
- Şirin, İ. (2006). *Osmanlı imgeleminde Avrupa*. Lotus Yayınevi.
- T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı. (2015, Mart-Nisan). Çocuklarımıza Çanakkale'nin farkındalığını kazandırmak. *Bülten*, (12), 38-39.
- T.C. Milli Eğitim Bakanlığı. (2024). *Türkiye yüzyılı maarif modeli öğretim programları ortak metni*. https://mufredat.meb.gov.tr/
- T.C. Milli Eğitim Bakanlığı. (2024). *Ortaöğretim tarih dersi (9.10. ve 11. sınıflar) öğretim programı*. https://cdn.eba.gov.tr/icerik/GorusOneri/2024ProgramlarOnayli/2024programtar91011Onayli.pdf
- Tanilli, S. (2023). *Yüzyılların gerçeği ve mirası II. cilt ortaçağ: feodal dünya*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Taşağıl, A. (2010). Talas Savaşı. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt. 39, ss. 501) içinde. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. https://islamansiklopedisi.org.tr/talas-savasi
- Taşağıl, A. (2012a). Türk. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt. 41. ss. 467-474) içinde. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. https://islamansiklopedisi.org.tr/turk
- Taşağıl, A. (2012b). *Gök-Türkler I-II-III*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Taşağıl, A. (2015). *Kök Tengri'nin çocukları (Avrasya bozkırlarında İslâm öncesi Türk tarihi)*. Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Taşağıl, A. (2021). *Gök-Türkler*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Taşağıl, A. (2022). *Türk kağanlığı*. Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Taşağıl, A. (2023). *Eski Türk tarihi Türklerin kökeni, yöntemleri ve Çin ile ilişkiler*. Kronik yayınları.
- Tekeli, İ. (1998). *Tarih yazımı üzerine düşünmek*. Dost Kitabevi.
- Tekin, O. (2008). *Eski Yunan ve Roma tarihine giriş*. İletişim Yayınları.
- Tekin, O. (2009). Sikke. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt. 37, ss. 179-184) içinde. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. https://islamansiklopedisi.org.tr/sikke
- Tekin, T. (1982). Kuzey Moğolistan'da yeni bir Uygur anıtı: Taryat(Terhin) kitabesi. *Belleten*, *46*(184), 795-838.
- Tekin, T. (2020). *Orhon yazıtları*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Thompson, E. A. (2012). *Hunlar* (M. S. Dinçel, Çev.). Phoenix Yayınevi.
- Tok, G. (2000). Doğu'dan Batı'ya ticaret: İpek yolu. *Bilim ve Teknik Dergisi*, (394), 66-71.
- Topdemir, H. G. (1997). İbn El-Heysem'in ışık üzerine adlı çalışması. *Belleten*, *61*(230), 43-66. https://belleten.gov.tr/tam-metin/2412/tur
- Tosh, J. (1997a). *Modern tarih çalışmasında hedefler, yöntemler ve yeni doğrultular* (Ö. Arıkan, Çev.). Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Tosh, J. (1997b). *Tarihin peşinde* (Ö. Arıkan, Çev.). Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Tosun, M. ve Yalvaç, K. (1989). *Sümer, Babil, Assur kanunları ve Ammi Şaduqa fermanı*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Toynbee, A. ve Uysal, A. E. (1963). Tarihin faydası ve değeri. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, *21*(1-2), 93-102.
- Tozlu, S. (2002). Trabzon-Erzurum-Tebriz yolu (XIX. yüzyılda sosyal ve ekonomik bakımdan bir inceleme). *Türkler Ansiklopedisi* (Cilt. 14, ss. 481-492) içinde. Yeni Türkiye Yayınları.
- Turan, O. (2014). *Kunlar ve eski Türkler*. Hitabevi Yayınları.
- Türker, N., Türkmen, M. ve Caymaz, E. (2019). Geleneksel bir ürün olarak Kastamonu pastırması. *Gastroia: Journal of Gastronomy And Travel Research*, *3*(2), 264-277. https://doi.org/10.32958/gastoria.527286
- Türkhan, M. S. (2022). Baharat yolu. *TÜBİTAK Sosyal Bilimler Ansiklopedisi* içinde. https://ansiklopedi.tubitak.gov.tr/ansiklopedi/baharat_yolu
- Türkteki, M. (2010). *Batı ve orta Anadolu'da çark yapımı çanak çömleğin ortaya çıkışı ve yayılımı* (Yayınlanmamış doktora tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/TEZ/47354.pdf
- Uğraş, Ö. S. (2019). Gulbenkian komisyonu: sosyal bilimleri açın. *Medeniyet ve Toplum Dergisi*, *3*(1), 125-130.
- Uğur, Y. (2020a). Tarihçilikte "mekânın yeniden keşfi": Osmanlı şehir çalışmaları için öneriler. *İdealKent*, *11*, 678-700. https://doi.org/10.31198/idealkent.776033
- Uğur, Y. (2020b). Tarihsel kaynaklar, temsil ve Osmanlı şehirleri: 937/1530 tarihli Muhasebe-i Vilayet Defterleri'ni dönemin benzeri kaynakları arasında konumlandırmak. *Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, *25*, 37-69.
- Uğur, Y. (2021). Tarih ve coğrafya: zaman ve mekânın etkileşimi. M. Yaşar Ertaş (Ed.) *Tarih ve Diğer Bilimler Geçmişin Peşinde Disiplinlerarası Bir Kılavuz* (ss. 223-242) içinde. İdeal Kültür Yayıncılık.
- Uhlig, H. (2019). *Sümerler: Mezopotamya'nın sıradışı topluluğu* (N. Ersoy, Çev.). Totem Yayınları.

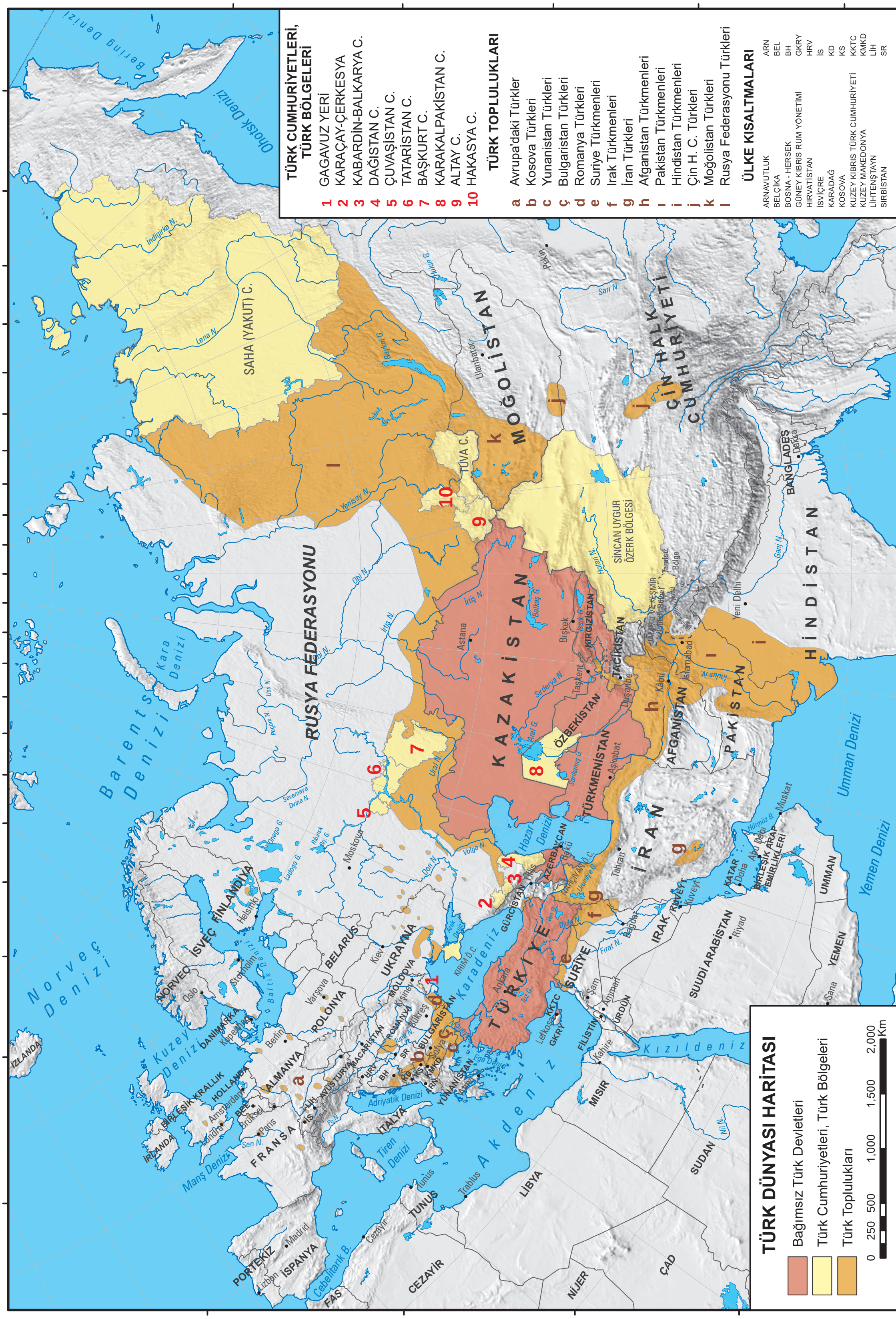
- Umunç, H. (2000). Decima Musarum: Anna Komnena'nın Aleksias'ı üzerine bir değerlendirme, *Belleten, 64*(239), 43-50.
- Unan, F. (2011, 4 Kasım). Müslümanlar ve İstanbul. *Akademik Yazılarım-34*. https://yunus. hacettepe.edu.tr/~unan/akademik34.html
- Uydu Yücel, M. (2011). Balkanlar'daki Türk boylarının (Peçenek, Uz, Kuman) sosyo-kültürel değişimlerinde Osmanlının rolü. *Balkanlar'da İslam Medeniyeti Uluslararası Üçüncü Sempozyum Tebliğleri* (ss.715-739) içinde. İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA) Yayınları. https://isamveri.org/pdfdrg/D196790/2011/2011_YUCELMU.pdf
- Uzun, H. (2006). Tarih bilimi ve tarihte nedensellik. *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, 7*(1), 1-13.
- Ülgen, P. (2020). *Orta Çağ Avrupa tarihi.* Yeditepe Yayınları.
- Ünal, A. (2003). *Hititler devrinde Anadolu.* Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Üren, U. (2022). *Avrupa Hunları tarih ve destan*. Ötüken Yayınları.
- Wells, H. G. (1962). *Kısa dünya tarihi: başlangıcından 1946'ya kadar* (Z. İshan, Çev.). Varlık Yayınevi.
- Wilkinson, T. (2013). *Eski Mısır: MÖ 3000'den Kleopatra'ya bir uygarlığın tarihi* (Ü. H. Yolsal, Çev.). Say Yayınları.
- Woolf, D. (2012). *Tarihin küresel tarihi* (M. Moralı, Çev.). Alfa Basım Yayım.
- Yıldırım, K. (2021). *Çin tarihi*. Ötüken Yayınları.
- Yıldırım, R. (2011). *Eskiçağ tarih ve uygarlıkları.* Saray Matbaacılık.
- Yıldız, H. D. (1988). Abbâsîler. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt. 1, ss. 31-48) içinde. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. https://islamansiklopedisi.org.tr/abbasiler#1
- Yıldız, H. D. (1991). Avâsım. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt. 4, ss. 111-112) içinde. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. https://islamansiklopedisi.org.tr/avasim#
- Yıldız, S. (2019). *Anadolu ve tarih öncesi çağlar*. İKSAD Yayınevi.
- Yılmaz, E. (2017). İpek yolu hakkında kısa bir değerlendirme. *Şarkiyat, 9*(2), 672-683.
- Yılmaz, Y. (2021). İslâm Medeniyetinin ortaya çıkışı, temel özellikleri ve gerilemesiyle ilgili bir değerlendirme. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (22), 591-612. https://doi.org/10.29029/busbed.934488
- Yıngsheng, L. (2020). *Kara ve deniz ipek yolunun tarihi* (A. Erkan, Çev.). Canut Yayınevi.
- Yiğit, İ. (1995). Emevîler. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt. 11, ss. 104-108) içinde. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. https://islamansiklopedisi.org.tr/emeviler#1
- Yiğit, İ. (2004). Mevâlî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt. 29, ss. 424-426) içinde. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. https://islamansiklopedisi.org.tr/mevali
- Yiğit, İ. (2007). Ömer b. Abdülazîz. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt. 34, ss. 53-55) içinde. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. https://islamansiklopedisi.org.tr/omer-b-abdulaziz
- Yiğit, İ. (2011). Tebük gazvesi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt. 40, ss. 228-230) içinde. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. https://islamansiklopedisi.org.tr/tebuk-gazvesi

*Ortaöğretim Tarih 9 Ders Kitabı'nda kaynak gösterimi, APA 7 kurallarına göre yapılmıştır.

Cevap anahtarına karekod üzerinden ulaşabilirsiniz.

Kitabın Görsel, Genel Ağ ve E-içerik kaynakçasına karekod üzerinden ulaşabilirsiniz.


TÜRKİYE'NİN MÜLKİ İDARE BÖLÜMLERİ İLE KARA VE DENİZ KOMŞULARI HARİTASI
BAŞKENT
Ankara
İL MERKEZİ
Elazığ
GÖL
ÜLKE SINIRI
ÖZERK BÖLGE SINIRI
AKARSU
0 50 100 200 300 400 Km
KARADENİZ
AKDENİZ
EGE DENİZİ
MARMARA DENİZİ
HAZAR DENİZİ
RUSYA FEDERASYONU
GÜRCİSTAN
ERMENİSTAN
AZERBAYCAN
NAHÇIVAN Ö.C. (AZERBAYCAN)
İRAN
IRAK
SURİYE
LÜBNAN
İSRAİL
FİLİSTİN Batı Şeria
FİLİSTİN Gazze Şeridi
MISIR
LİBYA
YUNANİSTAN
BULGARİSTAN
ROMANYA
UKRAYNA
KUZEY KIBRIS TÜRK CUMHURİYETİ
GÜNEY KIBRIS RUM YÖNETİMİ
Lefkoşa
Erenköy
Tiflis
Erivan
Bağdat
Şam
Beyrut
Tel Aviv
Doğu Kudüs
Atina
Sofya
Bükreş
Edirne
Kırklareli
Tekirdağ
İstanbul
Kocaeli
Yalova
Sakarya
Düzce
Zonguldak
Bartın
Karabük
Bolu
Kastamonu
Sinop
Samsun
Amasya
Çorum
Çankırı
Ankara
Kırıkkale
Kırşehir
Yozgat
Tokat
Ordu
Giresun
Trabzon
Rize
Artvin
Ardahan
Kars
Iğdır
Ağrı
Erzurum
Bayburt
Gümüşhane
Erzincan
Sivas
Tunceli
Bingöl
Muş
Van
Hakkari
Şırnak
Bitlis
Siirt
Batman
Mardin
Diyarbakır
Elazığ
Malatya
Adıyaman
Şanlıurfa
Gaziantep
Kilis
Kahramanmaraş
Osmaniye
Hatay
Adana
Mersin
Niğde
Nevşehir
Aksaray
Kayseri
Konya
Karaman
Antalya
Isparta
Burdur
Afyonkarahisar
Eskişehir
Bilecik
Bursa
Kütahya
Uşak
Denizli
Muğla
Aydın
İzmir
Manisa
Balıkesir
Çanakkale
Gökçeada
Bozcaada
Van Gölü
Tuz Gölü
Urumiye Gölü
Dicle N.
Fırat N.
Aras N.
Kura N.
Kızılırmak N.
Yeşilırmak N.
Sakarya N.
Ceyhan N.
Seyhan N.
Göksu N.
Gediz N.
Büyük Menderes N.
Küçük Menderes N.
Meriç N.
Tuna N.
Nil N.
Süveyş K.
ACARA Ö.C.


TÜRK DÜNYASI HARİTASI
Bağımsız Türk Devletleri
Türk Cumhuriyetleri, Türk Bölgeleri
Türk Toplulukları
0 250 500 1,000 1,500 2,000 Km
TÜRK CUMHURİYETLERİ, TÜRK BÖLGELERİ
1 GAGAVUZ YERİ
2 KARAÇAY-ÇERKESYA
3 KABARDİN-BALKARYA C.
4 DAĞISTAN C.
5 ÇUVAŞİSTAN C.
6 TATARİSTAN C.
7 BAŞKURT C.
8 KARAKALPAKİSTAN C.
9 ALTAY C.
10 HAKASYA C.
TÜRK TOPLULUKLARI
a Avrupa'daki Türkler
b Kosova Türkleri
c Yunanistan Türkleri
ç Bulgaristan Türkleri
d Romanya Türkleri
e Suriye Türkmenleri
f Irak Türkmenleri
g İran Türkleri
h Afganistan Türkmenleri
ı Pakistan Türkmenleri
i Hindistan Türkmenleri
j Çin H. C. Türkleri
k Moğolistan Türkleri
l Rusya Federasyonu Türkleri
ÜLKE KISALTMALARI
ARNAVUTLUK ARN
BELÇİKA BEL
BOSNA - HERSEK BH
GÜNEY KIBRIS RUM YÖNETİMİ GKRY
HIRVATİSTAN HRV
İSVİÇRE İS
KARADAĞ KD
KOSOVA KS
KUZEY KIBRIS TÜRK CUMHURİYETİ KKTC
KUZEY MAKEDONYA KMKD
LİHTENŞTAYN LİH
SIRBİSTAN SR
RUSYA FEDERASYONU
KAZAKİSTAN
TÜRKİYE
MOĞOLİSTAN
ÇİN HALK CUMHURİYETİ
HİNDİSTAN
İRAN
SAHA (YAKUT) C.
TUVA C.
SİNCAN UYGUR ÖZERK BÖLGESİ
Akdeniz
Karadeniz
Hazar Denizi
Barents Denizi
Norveç Denizi
Umman Denizi